

Прокурор - тергөө
кызматкерлеринин кесиптик
даярдоо борбору

АОБ
УЦА

“Кыргыз Республикасынын
Жогорку сотуна караштуу Сот
адилеттигинин жогорку мектеби”

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ ДИНИЙ ЖАНА БАШКА ИШЕНИМДЕРДИН ЭРКИНДИГИ:

Конституциялык жана эл аралык стандарттарга карата
укуктук жөнгө салуу практикасы

Судьялар, прокурорлор, адвокаттар, тергөөчүлөр
жана башка укук коргоо органдарынын
кызматкерлери үчүн колдонмо

 Search for
Common Ground

БИШКЕК
2018

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ
ДИНИЙ ЖАНА БАШКА
ИШЕНИМДЕРДИН ЭРКИНДИГИ:
конституциялык жана эл аралык
стандарттарга карата укуктук жөнгө салуу
практикасы**

*Судьялар, прокурорлор, адвокаттар,
тергөөчүлөр жана башка укук коргоо
органдарынын кызматкерлери үчүн*
Колдонмо

УДК 341
ББК 67.91
К 45

ю.и.к., доцент Ч.А.Мусабекованын жалпы редакциясы,
ю.и.к., доцент Н.А. Исмаиловдун котормо редакциясы менен жарык көрдү.

Авторлор жамааты:

Г.Ж. Абдирасулова, адам укуктары боюнча эксперт,
И.Ш. Асланова, дин таануучу,
Н.С. Дүйшөналиева, юрист,
Ч.А. Мусабекова, ю.и.к., доцент .

Ассистент:

Ж.Т. Давлетбаев, юрист

Рецензенттер:

Кыргыз Республикасынын Жогорку соту,
Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасы,
Адвокаттардын окуу борбору,
Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлиги

Кыргыз Республикасындагы диний жана башка ишенимдердин эркин диги: конституциялык жана эл аралык стандарттарга карата укуктук жөнгө салуу практикасы (Судьялар, прокурорлор, адвокаттар, тергөөчүлөр жана укук коргоо органдарынын башка кызматкерлери үчүн колдонмо)/ «Жалпы кызыкчылыктарды издөө» өкмөттүк эмес уюму – Б.: «Махprint» басмасы -2018. – 184 бет.

ISBN 978-9967-9108-7-4

«Кыргыз Республикасындагы диний жана башка ишенимдердин эркиндиги: конституциялык жана эл аралык стандарттарга карата укуктук жөнгө салуу практикасы» колдонмо китеби диний жана башка ишенимдердин эркиндигине болгон укуктуу ишке ашыруу менен байланышкан иштерди карашкан же аларга катышкан судьяларга, прокурорлорго, адвокаттарга, тергөөчүлөргө, укук коргоо органдарынын башка кызматкерлерине багытталган. Китеп укук коргоо иштерин жүргүзгөн башка кызыкдар жактар үчүн да пайдалуу болушу мүмкүн.

«Кыргыз Республикасындагы диний жана башка ишенимдердин эркиндиги: конституциялык жана эл аралык стандарттарга карата укуктук жөнгө салуу практикасы» колдонмосу «Жалпы кызыкчылыктарды издөө» коммерциялык эмес корпорациясынын өкүлчүлүгү жүзөгө ашырып жаткан «Кыргыз Республикасында диндер менен ишенимдердин эркиндигин илгерилетүү» долбоорунун алкагында иштелип чыкты.

К 15090000000-18
ISBN 978-9967-9108-7-4

УДК 341
ББК 67.91

© ЖКИ, 2018

М А З М У Н У

КИРИШҮҮ	5
I. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА ДИНИЙ ЖАНА БАШКА ИШЕНИМДЕР-ДИН ЭРКИНДИГИН КАМСЫЗДООНУН УКУКТУК НЕГИЗДЕРИ	7
1.1. Диний жана башка ишенимдердин эркиндиги: конституциялык жана эл аралык-укуктук негиздер	7
1.2. Кыргыз Республикасында диний жана башка ишенимдердин эркиндиги түшүнүгүнө аныктама берүү тууралуу маселени утурлап	14
II. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА ДИНИЙ ЖАНА БАШКА ИШЕНИМДЕР-ДИН ЭРКИНДИГИ МЕНЕН БАЙЛАНЫШКАН АЙРЫМ МАСЕЛЕЛЕРДИ УКУКТУК ЖАКТАН ЖӨНГӨ САЛУУ ЖАНА АЛАРДЫ КАРОО ТАЖРЫЙБАСЫ	
2.1. Диний жамааттын юридикалык жактын статусун алуусу	16
2.1.1. Конституциялык мамилелер	16
2.1.2. Эл аралык стандарттар жана диний жамааттардын юридикалык жактын статусун алуусу тууралуу маселелерди кароо тажрыйбасы	25
2.1.3. Биригүүгө болгон укук жана Кыргыз Республикасынын диний уюмдар жөнүндө мыйзамдары	32
2.1.4. Кыргыз Республикасында диний бирикмелердин юридикалык жактын статусун алуу тажрыйбасына талдоо жүргүзүү	38
2.2. Миссионердик иштерди жана прозелитизмди чектөөнүн негиздери жана критерийлери	51
2.2.1. Конституциялык мамилелер	51
2.2.2. Эл аралык стандарттар жана аларды кароо тажрыйбасы	54
2.2.3. Кыргыз Республикасынын мыйзамдары боюнча миссионердик иштерди жана прозелитизмди чектөөнүн негиздери жана критерийлери	61
2.2.4. Кыргыз Республикасында миссионердик иштерге жана прозелитизмге чектөөлөрдү колдонуу тажрыйбасына талдоо жүргүзүү	64
2.3. Диний келишпестик жана басмырлоо	68
2.3.1. Конституциялык мамилелер	68
2.3.2. Эл аралык стандарттар жана аларды кароо тажрыйбасы	70
2.3.3. Диний сабырсыздыкты жана басмырлоону көрсөткөндүгү үчүн Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген тыюулар.....	92
2.3.4. Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында диний келишпестик жана басмырлоого карата эрежелерди бузгандыгы үчүн жоопкерчиликке тартуу тажрыйбасына талдоо жүргүзүү	97

III. ЭКСТРЕМИСТТИК МАТЕРИАЛДАР МЕНЕН БАЙЛАНЫШКАН МАСЕЛЕЛЕРДИ УКУКТУК ЖӨНГӨ САЛУУ ЖАНА АЛАРДЫ КАРОО ТАЖРЫЙБАСЫ

3.1. Конституциялык мамилелер	102
3.2. Эл аралык стандарттар жана аларды кароо тажрыйбасы	107
3.3. Кыргыз Республикасынын мыйзамдары боюнча материалдарды экстремисттик деп таануу	123
3.4. Экстремизмге каршы күрөшүү менен байланышкан иштер боюнча жазык сот өндүрүшүнүн алкагындагы сот экспертизасынын орду жана ролу	143
3.4.1. Экстремизмге каршы күрөшүү менен байланышкан иштер боюнча экспертизанын түрлөрүнүн аныктамасы	145
3.4.2. Экстремисттик иштердин белгилерин аныктоо боюнча сот экспертизасын өткөрүүнүн тартиби жана шарттары	153

IV. ТИРКЕМЕЛЕР

1-тиркеме. Кыргыз Республикасынын аймагында тыюу салынган экстремисттик жана террористтик уюмдардын тизмеси	158
2-тиркеме. Кыргыз Республикасынын аймагында тыюу салын- ган экстремисттик жана террористтик уюмдардын ар бири тууралуу жалпы маалымат	159
3-тиркеме. Экстремисттик материалдардын тизмеси	182

КИРИШҮҮ

«Диний жана башка ишенимдердин эркиндиги: Кыргыз Республикасындагы укуктук жөнгө салуу практикасы конституциялык жана эл аралык стандарттар менен өз ара байланышта» колдонмо китеби диний жана башка ишенимдердин эркиндигине болгон укукту ишке ашыруу менен байланышкан иштерди карашкан же аларга катышкан судьяларга, прокурорлорго, адвокаттарга, тергөөчүлөргө, укук коргоо органдарынын башка кызматкерлерине арналган. Бул колдонмодо ошондой эле материалдарды экстремисттик деп таануу менен байланышкан иштерди кароонун укуктук жагдайлары чагылдырылган.

Колдонмо диний жана башка ишенимдердин эркиндигине болгон укукту ишке ашырууга байланышкан иштердин өндүрүшүндө судьяларга, иштин башка катышуучуларына көмөк көрсөтүү, мындай иштерди кароодо диний жана башка ишенимдердин эркиндигин коргоонун конституциялык принциптерин жана эл аралык стандарттардын талаптарын эске алуу менен, алардын квалификациясын жогорулатуу максатында жазылды. Анда диний жана башка ишенимдердин эркиндиги менен байланыштуу айрым маселелерди кароонун конституциялык негиздерине, эл аралык стандарттарына жана тажрыйбаларына баяндоо берилген, ошондой эле Кыргыз Республикасынын диний жана башка ишенимдердин эркиндигине болгон укукту ишке ашыруунун укуктук шарттарынын белгилеген мыйзамдарына талдоо жүргүзүлүп, аларды колдонуу тажрыйбалары көрсөтүлгөн.

Колдонмо үч бөлүмдөн туруп, алардын ар бири конституциялык мамилелерди, эл аралык стандарттарды жана эл аралык тажрыйбаларды, Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын, аларды диний жана башка ишенимдердин эркиндигине болгон укукту ишке ашыруу менен байланышкан айрым маселелерде колдонуу тажрыйбаларын кароону камтыган.

Биринчи бөлүмдө Кыргыз Республикасында диний жана башка ишенимдердин эркиндигин камсыздоонун конституциялык, эл аралык-укуктук негиздерди камтыган укуктук негиздери жана диний жана башка ишенимдердин эркиндиги түшүнүктөрүнүн аныктамасы чечмеленип берилген.

Экинчи бөлүмдө диний коомдун юридикалык жактын статусун алуусу, миссионердик ишке жана прозелитизмге болгон чектөөлөрдүн негиздери, ошондой эле диний сабырсыздык көрсөтүү жана басмырлоо менен байланышкан айрым маселелерди укуктук жөнгө салууга жана аларды кароо тажрыйбасына арналган.

Үчүнчү бөлүмдө конституциялык, эл аралык негиздерден жана Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынан алып караганда, Кыргыз Республикасында

материалдарды экстремисттик деп таануу менен байланышкан иштерди кароонун укуктук жагдайлары, ошондой эле экстремизмге каршы күрөшүүгө байланышкан иштер боюнча жазык сот өндүрүшүнүн алкагындагы сот экспертизасынын орду жана ролу чагылдырылган.

Мындан тышкары, колдонмонун тиркемелери бар жана аларда Кыргыз Республикасында тыюу салынган экстремисттик-террористтик уюмдардын иштери тууралуу маалымат, мындай уюмдардын тизмеси, экстремисттик материалдардын тизмеси камтылган. Тиркеменин материалдары Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин Экстремизмге жана мыйзамсыз миграцияга каршы күрөшүү боюнча кызматы тарабынан берилген жана Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинин сайтынан алынган.

«Диний жана башка ишенимдердин эркиндиги: Кыргыз Республикасындагы укуктук жөнгө салуу практикасы конституциялык жана эл аралык стандарттар менен өз ара байланышта» колдонмосу «Жалпы кызыкчылыктарды издөө» коммерциялык эмес корпорациясынын өкүлчүлүгү жүзөгө ашырып жаткан «Кыргыз Республикасында диндер менен ишенимдердин эркиндигин илгерилетүү» долбоорунун алкагында иштелип чыкты.

Колдонмону иштеп чыгууга КР Жогорку сотуна караштуу Сот адилеттиги жогорку мектеби, Адвокаттардын окуу борбору, КР Башкы прокуратурасы жана КР ИИМи өнөктөш болушту.

«Жалпы кызыкчылыктарды издөө» корпорациясы колдонмону иштеп чыгууда көрсөтүшкөн жемиштүү эмгектери үчүн авторлорго жана өнөктөштөргө өз ыраазычылыгын билдирет.

Жарык көргөн материалдар донорлордун жана «Жалпы кызыкчылыктарды издөө» коммерциялык эмес корпорациясынын өкүлчүлүгүнүн расимй көз карашын билдирбейт.

I. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА (КР) ДИНИЙ ЖАНА БАШКА ИШЕНИМДЕРДИН ЭРКИНДИГИН КАМСЫЗДООНУН УКУКТУК НЕГИЗДЕРИ

1.1. Диний жана башка ишенимдердин эркиндиги: конституциялык жана эл аралык-укуктук негиздер

Диний укуктарды жана эркиндиктерди ишке ашыруу алар конкреттүү укуктук ченемдерде бекемделгенде гана мүмкүн. Буларга КР Конституциясы¹, эл аралык актылар жана КРнын эл аралык келишимдери², кодекстер, мыйзамдар жана башка ченемдик укуктук актылар кирет. Бардык ушул укуктук актылар менен ченемдер өз ара байланышта, иерархияда турушат жана алардын ар биринин жөнгө салуу чектери бар³.

Башкы роль КР Конституциясына таандык. Конституция эң жогорку юридикалык күчкө ээ жана ал Кыргыз Республикасында түздөн-түз колдонулат. (6-бер. 1-бөл.). Конституция абийир жана дин тутуу эркиндигинин концептуалдуу маселелерин жөнгө салат жана ага, тактап айтканда, төмөнкүлөр кирет:

- Кыргыз Республикасы – мамлекеттик башкарууга дин аралашпаган мамлекет (1-бер. 1-бөл.);
- Кыргыз Республикасында эч бир дин мамлекеттик же милдеттүү дин катары кабыл алынышы мүмкүн эмес. Дин жана бардык ырасымдар мамлекеттен ажыратылган (7-бер.);
- мамлекет динге болгон мамилесине карабастан, ар бир адам менен жарандын укуктарынын жана эркиндиктеринин теңчилигин кепилдикке алат жана дин тутуу жана башка ынанымдары боюнча жарандардын укуктарын кандай түрдө болбосун чектөөгө тыюу салат (16-бер. 2-бөл.) ж.б..

¹ Конституция Кыргызской Республики, принятая референдумом (всенародным голосованием) 27 июня 2010 года (в ред. Закона КР от 28 декабря 2016 года N218, принятого референдумом 11 декабря 2016 года) («Конституция КР»)(Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202913>

² См. Закон КР от 24 апреля 2014 года N64 “О международных договорах Кыргызской Республики” (в редакции Законов КР от 9 июня 2015 года N 126, 27 марта 2017 года N 51) (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/205286>

³ См. Закон КР от 20 июля 2009 года N 241 “О нормативных правовых актах Кыргызской Республики” (в редакции Законов КР от 13 мая 2011 года N 23, ..., 20 июля 2017 года N 137) (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202591>

КР Конституциясында адамдын динге болгон мамилесин мүнөздөөдө «абийир эркиндиги» түшүнүгүнөн тышкары, «дин тутуу эркиндиги» деген термин колдонулат. КР Конституциясында ар бир адамга абийир жана дин тутуу эркиндигин кепилдеген 32-берене негиз салуучу берене болуп саналат, ага төмөнкүдөй укуктар кирет:

- каалаган динди жекече же башкалар менен бирдикте тутууга;
- эч кандай динди тутунбай коюуга;
- диний жана башка ишенимдерди эркин тандап алууга, карманууга;
- өз диний жана башка ишенимдерин билдирүүгө же алардан баш тартууга мажбурланууга тийиш эмес..

Ошондой эле адамдын негизги укуктары менен эркиндиктеринин ажырагыстыгын жана ал ар бир адамга төрөлгөндөн эле таандык экендигин ырастаган КР Конституциясынын 16-беренесинин 1-бөлүгүнө көңүл буруу керек. Бул КР Конституциясынын 32-беренесинде түшүндүрмөлөнгөн дин тутуу эркиндигине да тиешелүү. КР Конституциясынын бир катар беренелеринде дин тутуу эркиндигин ишке ашырууга түздөн-түз көрсөтмө жок, бирок мамлекеттик-конфессиялык мамилелер жөнгө салынат. Алсак, КР Конституциясынын 4-беренесинин 4-бөлүгүндө саясий максаттарды көздөгөн, иш-аракеттери конституциялык түзүлүштү күч менен өзгөртүүгө, улуттук коопсуздукту бүлдүрүүгө, социалдык, расалык, улут аралык, этностор аралык жана диний касташууну тутандырууга багытталган коомдук жана диний бирикмелердин, алардын өкүлчүлүктөрүнүн жана филиалдарынын иштөөсүнө; дин бирикмелеринин саясий максаттарды көздөшүнө тыюу салынат. КР Конституциясынын 16-беренесинин 2-бөлүгүндө өлкө аймагынын ичинде жүргөн жана анын юрисдикциясында турган бардык жактарга урмат көрсөтүлөрү жана алардын ошондой эле дин тутуу же башка ишенимдерге болгон мамилесине карабастан, адамдын укуктары менен эркиндиктери камсыздала тургандыгы жар салынат.

Абийир эркиндиги жана дин тутуу эркиндиги КР Конституциясынын 32-беренесинде гана эмес, анын бир катар башка беренелеринде да корголот. Алсак, КР Конституциясынын 16-беренеси динге, ишенимдерге, этностук таандыктуулугуна карабастан, теңчиликте кепилдикке алат; 31-берене – ой жүгүртүү жана сөз эркиндигине болгон укукту жана өз пикири менен ишенимдерин билдирүүгө жана алардан баш тартууга мажбурлоонун жол берилгистигин; 35-берене – биригүүгө болгон укукту кепилдикке алат. Ошону менен бирге, КР Конституциясынын 31-беренесинде ар кимге ой жүгүртүү, пикир айтуу, сөз жана басма сөз эркиндиктерин кепилдикке алынып, басмырлоого, касташууга же зордук-зомбулукка чакыруучу улуттук, этностук, расалык, диний араздашууларды пропагандалоого тыюу сала тургандыгы айтылат. Абийир жана дин тутуу эркиндигинин конституциялык олуттуу кепилдиктеринин бири альтернативдик (аскерден тышкары) кызматка болгон укукту бекем чыңдоо болуп саналат (КР Конституциясынын 56-бер. 2-бөл.). КР жарандарынын аталган чакыруу

боюнча аскердик кызматты альтернативдик (аскерден тышкары) кызматка алмаштыруу укугун ишке ашыруу менен байланышкан мамилелер 2009-жылдын 9-февралындагы N43 «Кыргыз Республикасынын жарандарынын жалпыга бирдей аскердик милдети жөнүндө, аскердик жана альтернативдик кызматтар жөнүндө» КР Мыйзамы менен жөнгө салынат⁴. Бул Мыйзамга ылайык, альтернативдик кызмат – бул КР жарандарынын жаш курагын, диний ишенимдерин, үй-бүлөлүк абалын, соттолгондугун же ден соолугунун абалын эске алуу менен, аларга мөөнөттүү аскердик кызматтын ордуна берилүүчү кызматтын түрү.

Ошондой эле бул укукту жана аны менен байланыштуу укуктук мамилелерди «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы (мындан ары - Дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө)⁵ КР Мыйзамы) жөнгө салып турат. Бул Мыйзам менен катар мыйзам алдындагы актылар иштейт, атап айтканда, Кыргыз Республикасынын Дин иштери боюнча мамлекеттик комиссиясы жөнүндө жобо⁶, Дин иштери боюнча мамлекеттик комиссияга караштуу диний кырдаалды изилдөө борбору жөнүндө жобо⁷, Кыргыз Республикасына диний иш жүргүзүү максатында келген чет өлкөлүк диний уюмдардын миссияларын жана чет өлкөлүк граждандарды эсептик каттоо жөнүндө убактылуу жобо⁸, Кыргыз Республикасындагы диний уюмдарды эсептик каттоо жөнүндө убактылуу жобо⁹, Диний окутуу жөнүндө убактылуу жобо¹⁰ ж.б. .

Абийир жана дин тутуу эркиндигине укукту кепилдикке алуу жагында, эл аралык укуктун жалпы таанылган принциптери менен ченемдерин жана

⁴ См. Закон Кыргызской Республики от 9 февраля 2009 года N4 «О всеобщей воинской обязанности граждан Кыргызской Республики, о военной и альтернативной службах» (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202536?cl=ru-r4>.

⁵ См. Закон Кыргызской Республики от 31 декабря 2008 года N 282 «О свободе вероисповедания и религиозных организациях» (в редакции Законов КР от 15 июня 2011 года N46, 7 декабря 2012 года N196). (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202498>

⁶ См. Положение о Государственной комиссии по делам религий Кыргызской Республики (утверждено Указом Президента Кыргызской Республики от 23 марта 2012 года N71). (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/61761>

⁷ См. Положение о Центре исследования религиозной ситуации при Государственной комиссии по делам религий Кыргызской Республики» (утверждено Указом Президента Кыргызской Республики от 3 ноября 2015 года N220). (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/69000>

⁸ См. Временное положение об учетной регистрации миссий зарубежных религиозных организаций и иностранных граждан, прибывающих в кыргызскую республику с целью религиозной деятельности (утверждено Указом Президента КР от 14 ноября 1996 года N УП-319). (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/46631>

⁹ См. Временное положение об учетной регистрации религиозных организаций в кыргызской республике (утверждено Указом президента кыргызской республики от 14 ноября 1996 года N УП-319). (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/46630>

¹⁰ См. Временное положение о религиозном обучении (утверждено указом президента кыргызской республики от 14 ноября 1996 года N УП-319). (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/43632>

Кыргыз Республикасы катышуучусу болуп саналган эл аралык келишимдерди Кыргызстандын укуктук системасынын курамдык бөлүгү деп жарыялаган жоболорду да КР Конституциясына киргизүү өтө олуттуу кадам болуп саналат (6-бер.3-бөл.). Дал ушуну менен КРнын укуктук чөлкөмүндө диний эркиндикти коргоого тийиштүү эл аралык укуктун актыларын түздөн-түз колдонуу мүмкүнчүлүгү ачылды.

Эл аралык документтерде, атап айтканда, Адам укуктарынын жалпы декларациясынын 18-статьясында, Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пактынын (ЖСУЭПтин) 18-статьясында жана адам укуктарын жана негизги эркиндиктерин кепилдикке алууга арналган башка актыларда «абийир, ой жана дин эркиндиги» деген туруктуу сөз айкашы колдонулат. «Дин тутуу эркиндиги» деген сөз «дин эркиндиги», «диний эркиндик» дегендер менен бирдей мааниде турат, башкача айтканда, бул терминдер окшош. Дин тутуу эркиндиги мыйзамга ылайык аракеттенген ар кандай конфессиялардын диний бирикмелеринин эркин иш жүргүзүүсүн гана эмес, ошондой эле ар кимдин каалаган динди эркин тандап алуу, каалаган конфессияга таандык болуу, каалаган диний көз карашты тандап алуу, аны кармануу, алмаштыруу, жайылтуу жана билирүү, кудайга сыйынган диний ырым-жырымдарга катышуу, ошондой эле эч кандай динди тутунбоо тууралуу жекече укуктарды да билдирип турат. М.В. Баглай менен В.А. Туманов акыйкат белгилешкендей: *«Субъективдүү мааниде, башкача айтканда, адам укугу катары, дин тутуу эркиндиктери менен дин эркиндиктери түшүнүктөрү бирдей мааниде турат, бирок кийинки термин ошондой эле бардык диндердин жашоого болгон укугун жана алардын ар биринин өз диний окуусун жайылтып, үгүттөө мүмкүнчүлүгүн да билдирет. Ошентсе да, бул аталган терминдердин бардыгы көп учурда бирдей терминдер катары колдонулат»*¹¹.

Ой, абийир жана диний эркиндик адамдын эң маанилүү, фундаменталдуу укугу болуп саналат. Алсак, Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пактынын (мындан ары – ЖСУЭП) 18-беренесине ылайык, бул укук өзүнө төмөнкүлөрдү камтыйт:

- Динге ээ болуу же кабыл алуу же өз тандоосу боюнча ишенүү эркиндигин;
- жеке өзү же чогуусу менен, ачык-айкын же жекече тартипте дин тутуу же ага ишенүү эркиндигин;
- сыйынуу же диний ритуалдык ырым-жырымдарды аткаруу эркиндигин;
- ишенимдерине ылайык өз балдарына диний адеп-ахлактык тарбия берүү эркиндигин.

ЖСУЭПке ылайык, мамлекеттер ошондой эле ата-энелердин жана, тиес-

¹¹ См. М.В. Баглай, В.А. Туманов. Малая энциклопедия конституционного права. М., 2001.

шелүү учурларда, мыйзамдуу асыроочулардын эркиндигин урматтоого, өз жеке ишенимдерине ылайык, өз балдарына диний адеп-ахлактык тарбия берүүсүн камсыздоого тийиш.

Маанилүү укуктардын бири катары бул укукка адам укуту боюнча башка негизги эл аралык документтердин да башкы жоболору арналган:

- Адам укуктарынын жалпы декларациясынын 18-статьясы (мындан ары – Жалпы декларация);
- Адам укуктарын жана негизги эркиндиктерин коргоо жөнүндө Европа конвенциясынын 9-беренеси (АУЕК);
- Диндин жана ишенимдердин негизинде сабырсыздыктын жана басмырлоонун бардык формаларын жоюу жөнүндө БУУнун Декларациясы.

Адам укуктарынын жалпы декларациясынын 18-статьясында төмөнкүчө айтылган:

«Ар бир адам эркин ой жүгүртүүгө, адеп-ахлакка жана дин тутууга укуктуу; бул укук өз динин же ынанымын өзгөртүүнү жана өз динин же ынанымын жекече, ошондой эле башкалар менен бирдикте жүргүзүүнү, дин жана табынуу ырым-жырымдарын жалпы же жекече тартипте үйрөнүү, сыйынуу жана аны ишке ашыруу парздарын эркин жүргүзүүнү камтыйт».

АУЕКтин 9-беренесинде төмөнкүчө каралган:

«Ар бир адам эркин ой жүгүртүүгө, адеп-ахлакка жана дин тутууга укуктуу; бул укук өз динин же ынанымын өзгөртүүнү жана өз динин же ынанымын жеке алдынча, ошондой эле башкалар менен бирдикте жүргүзүүнү, кудайга сыйынууну, ага үйрөнүүнү, диний ырым-жырымдарды жалпы же жекече тартипте эркин жүргүзүүнү камтыйт».

Адатта дин менен байланышкан ар кыл маселелерди чечүүдө көп кайрылышкан Дин менен ишенимдердин негизинде сабырсыздыктын жана басмырлоонун бардык формаларын жоюу жөнүндө Декларацияда (1981) ой жүгүртүү, абийир, дин жана ишеним эркиндигине болгон укук, тактап айтканда, төмөнкүдөй эркиндиктерди камтыйт:

- а) динге сыйынуу же динге же ишенимдерге байланыштуу чогулуу жана ушул максаттарда орундарды түзүү жана күтүү;
- б) тийиштүү кайрымдуулук же гуманитардык мекемелерди түзүү жана күтүү;
- с) диний ырым-жырымдарга же ишенимдерге байланыштуу зарыл буюмдарды жана материалдарды тиешелүү көлөмдө чыгаруу, сатып алуу жана пайдалануу;
- д) ушул жаатта жарыялануучу тиешелүү материалдарды жазуу, чыгаруу жана таркатуу;

e) ушул максаттарга туура келген жайларда дин же ишеним маселелери боюнча окутуу жүргүзүү;

f) айрым адамдардан жана уюмдардан ыктыярдуу түрдөгү финансылык жана башка кайрымдуулук каражаттарын суроо жана алуу;

g), тигил же бул диндин же ишенимдердин муктаждыктарына жана ченемдерине ылайык, тиешелүү жетекчилерди даярдоо, дайындоо, шайлоо же мурас-тоо укугу боюнча дайындоо;

h) диний жазма эскертүүлөргө жана ишенимдерге ылайык эс алуу күндөрүн сактоо, майрамдарды белгилөө жана ырым-жырымдарды жасоо;

i) улуттук жана эл аралык деңгээлдердеги дин жана ишенимдер жаатындагы айрым адамдар жана коомдор менен байланыштарды түзүү жана колго алуу.

Диний эркиндиктердин аталып өткөн келишимдерден келип чыккан эл аралык стандарттары бир катар булактарда такташтырылган. Буларга БУУнун Адам укуктары боюнча комитетинин билдирүүлөрү жана Адам укуктары боюнча Европа сотунун тиешелүү иштер боюнча чечимдери, эл аралык конференциялардын актылары, атайын эл аралык органдар тарабынан кабыл алынган жана эл аралык келишимдердин ченемдеринин түшүндүрмөлөрүн жана аларды колдонуу боюнча сунуштамаларды камтыган документтер кирет. Алсак, БУУнун Адам укуктары боюнча комитетинин (АУК) жалпы тартиптеги Эскертүү-пикирлерине 22 (1993)¹², ЖСУЭПтин аткарылышына байкоо салган көз каранды эмес эксперттердин органына ылайык, ЖСУЭПтин 18-беренеси теисттик, теисттик эмес жана атеисттик ишенимдерди коргойт. «Ишенимдер» жана «дин»¹³ түшүнүктөрүн кеңири түшүндүрмөлөө керек. ЖСУЭПтин 18-беренесинин жоболорун колдонуу өз уюштуруучулук формалары жана практикасы боюнча салттуу диндерге окшош болушкан салттуу диндер же диндер жана ишенимдер менен чектелбейт. Ушуга байланыштуу, кайсы болбосун динди же дин тутууларды кандай болбосун негиздерде басмырлоо тенденциясына, мунун ичинде, алар жаңыдан түзүлгөндүктөн же аларды азчылык тутунгандыктан жана ал диндерге басымдуулук кылган диний коомдор кастарын тиккендиктен, АУК өз тынчсыздануусун билдирген. «Ишеним» жана «дин» түшүнүктөрүн

¹² См. Замечание общего порядка (Общий комментарий) N 22(1993) Комитета по правам человека на ст. 18 МППП, 20 июля 1993 г., 48-я сессия, параграф 2. Цит.по ст.: Пчелинцев А.В. К вопросу о правовом определении понятий «религия» и «традиционная религия». // Юридический мир. - М.: Юрист, 2012, N5 (185). С. 56-59. (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://lawlibrary.ru/article2236836.html>

Религия — (лат. religio — набожность, святыня, предмет культа) мировоззрение и мироощущение, а также соответствующее поведение и специфические действия (культ), основанные на вере в существование бога или богов, «священного», т. е. той или иной разновидности сверхъестественного. Наиболее ранние проявления: магия, тотемизм, фетишизм, анимизм. Исторические формы развития религии: племенные, национально-государственные (этнические), мировые (буддизм, христианство, ислам).См. Курс «Права человека»: учеб. пособие для сотрудников аппаратов уполномоченных и комис. по правам человека в РФ / [авт.-сост. Н. Таганкина и др.]. М.: Моск. Хельсинк. группа, 2005. С.142.

кеңири түшүндүрмөлөө керек. ЖСУЭПтин 18-беренесинин жоболорун колдонуу өзүнүн уюштуруу формалары же тажрыйбасы боюнча салттуу диндерге окшош болушкан салттуу диндер же диндер жана ишенимдер менен чектелбейт. Ушуга байланыштуу, АУК ар кандай негиздерде, кандай болбосун динди же дин тутууларды басмырлоо тенденциясы, мунун ичинде, ал диндер жаңыдан түзүлгөндүктөн же аларды диний азчылыктар гана тутунгандыктан, аларга көпчүлүк диний коомдор кастык мамиле жасашы мүмкүн экендигин тынчсыздануу менен белгилеген.

Кыргызстан үчүн эл аралык деңгээлде диний укуктарды коргоо чөйрөсүндө милдеттерди жаратуучу негизги акт болуп ЖСУЭП саналат¹⁴.

Адам укуктары боюнча эл аралык актыларда дин же дин тутуу эркиндигине болгон укукту коргоого өзгөчө орун берилгендигине карабастан, КРнын мыйзамдык жөнгө салуусу менен укук колдонуу тажрыйбасы биздин өлкөдө бул укук чектелгендигин жана көп учурда бузулуп жаткандыгын ырастап турат. Акыркы жылдары ар кандай укук коргоочу жана эл аралык уюмдардын жүргүзүшкөн мониторингдеринде жана отчетторунда Кыргызстанда дин жана дин тутуу эркиндигине укуктардын бузулгандыгы белгиленип, бул чөйрөдө иштеп жаткан мыйзамдар эл аралык стандарттарга жооп бербей тургандыгы мезгил-мезгили менен белгиленип келет¹⁵. Бул жагдай диний эркиндиктерди колдо бар укуктук механизмдер менен эл аралык-укуктук стандарттарды пайдалануу аркылуу коргоого түртөт.

Абийир жана дин тутуу эркиндигин регламенттештирүүчү эл аралык-укуктук актылардын ченемдери – бул аталган чөйрөдө улуттук мыйзамдарды иштеп чыгууда мамлекеттер жетекчиликке алуучу багыттама болуп саналат.

¹⁴ Кыргызская Республика присоединилась постановлением Жогорку Кенеша КР от 12 января 1994 года N 1406-ХII.См. Постановление Жогорку Кенеша КР от 12 января 1994 года N1406-ХII «О присоединении Кыргызской Республики к международным договорам по правам человека». (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/50679>

¹⁵ См. Отчет по результатам мониторинга судебных разбирательств по соблюдению свободы совести и вероисповедания в Кыргызской Республике, Бишкек, 2017.(Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://sfcg.kg>; Свобода вероисповедания: о реализации прав верующих в Кыргызстане (Под ред. Д.Кабак. Бишкек, 2015. (Электронный ресурс) Доступно по адресу: <https://www.osce.org/ru/odihr/187541?download=true>; Кабак Д., Эсенгельдиев А.Свобода вероисповедания в Кыргызской Республике: обзор правового обеспечения и практики. Бишкек, Общественный фонд «Открытая позиция», 2011. (Электронный ресурс) Доступно по адресу: <https://www.osce.org/ru/bishkek/93787?download=true>

1.2. Кыргыз Республикасында диний жана башка ишенимдердин эркиндиги түшүнүгүнө аныктама берүү маселесин утурлап

Абийир жана дин тутуу эркиндигине болгон конституциялык укуктун мазмуну тууралуу каралып жаткан маселенин контекстинде «башка ишенимдер» деген аныкталбаган терминге көңүл буруу зарыл. Мыйзамдарда да, сот практикасында да ушул «*башка ишенимдер*» түшүнүгүнө ачык-так түшүндүрмө иштелип чыга элек.

Саясий, илимий жана башка ишенимдер диний (атеисттик) ынанымдар менен айкалышып, өтө чырмалышып кетиши мүмкүн, бирок бул аларды бири-биринен бөлүп чыгуу керек эмес дегенди билирбейт. Тигиниси да, мунусу да Конституциянын коргоосунда турушат, бирок биринчилери – 32-берененин, ал эми экинчилери – 31-берененин коргоосунда. Ушуга байланыштуу тактап кете турган нерсе, 32-беренде «башка ишенимдер» деген түшүнүктүн алдында каалаган ишенимдерди эмес, болгону конфессиялык же атеисттик идеология менен гана чектелбеген, бирок, сөзсүз түрдө, дин, аны коргоо, тануу же бурмалоо менен байланышкан дүйнө таанымдык ишенимдерди түшүнүү керек.

Дал ошондуктан, «*башка ишенимдер*» термини кеңири чечмелөөгө жатпайт жана ал саясий, илимий жана башка ишенимдер менен байланыштуу болбой, адам менен жарандын динге карата тигиндей же мындай мамилесинин эркиндигин аныктаган КР Конституциясынын 32-беренесинин түздөнтүз мазмундук алкагында болуусу кажет. Андыктан «башка ишенимдер» деп, динге карата мамиле менен байланышкан, бирок диний ишенимдерден, маселен, эркин ой жүгүртүүдөн, агностицизмден ж.б. айырмаланган ишенимдерди түшүнүү керек.

Ошентсе да, «*башка ишенимдер*» дегенде эмнени түшүнүү керектиги боюнча конституциялык ченемде так эместик келип чыгууда. Конституциялык-укуктук жөнгө салуунун ушул өксүгү «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамында деталдуу такташтырылып, жоюлууга тийиш. Андыктан диний ишенимдерди жекече түшүнүк катары дээрлик бардык ишенимдер менен байланышкан жалпы түшүнүктөрдөн айырмалап туруучу спецификалык өзгөчөлүктөрдү белгилөө максатка ылайыктуу болуп саналат.

КР Конституциясы кепилдеген укуктар менен эркиндиктердин арасында сөз эркиндиги (31-бер.) эң кеңири мазмунга ээ. Анткени ал сүйлөй билүү, каалаган ишенимге, мунун ичинде диний, философиялык, саясий, экономикалык, илимий ж.б.у.с. ишенимдерге ээ болуу мүмкүндүгүн, ошондой эле маалымат издөө, алуу, сактоо, пайдалануу жана аны оозеки, жазуу жүзүндө же башка жол менен таркатуу эркиндигин берет (33-бер.).

КР Конституциясынын 32-беренеси аркылуу берилген диний жана башка ишенимдерди эркин кармануу, тандап алуу жана аларды билдирүүгө же алар-

дан баш тартууга мажбур болбоо укугу жекече мүнөзгө ээ. Конституциялык сөз эркиндиги менен камсыздалган ойду эркин айта билүү, жеке пикир (ишеним) күтүү укугун чектебестен, бул ченем дүйнө таанымдык мүнөздөгү, дээрлик жалпы диндерге жана конкреттүү диндерге карата мамиле менен байланышкан ишенимдерди эркин тандоо жана алардын ичинде, атеисттик, диний-философиялык ж.б. ишенимдерди билдирүүгө же алардан баш тартууга мажбурланбоо укугу кошумча атайын кепилдикти берет. Адамдын негизги укуктары менен эркиндигин кепилдикке алуучу эл аралык-укуктук документтер сыяктуу эле, КР Конституциясы диний ишенимдерди динге жана дүйнө таанымга карата мамиле менен байланышкан «башка ишенимдерден» өзүнчө бөлүп атайт. Ошентип, диний ишенимдерди эркин кармануу, тандап алуу жана аларды билдирүүгө же алардан баш тартууга мажбур болбоо укугун (мындан ары – «диний ишенимдердин эркиндиги») КР Конституциясында диний жана башка ишенимдерди эркин кармануу, тандап алуу жана аларды билдирүүгө же алардан баш тартууга мажбур болбоо укугунун (мындан ары – «*диний жана башка ишенимдердин эркиндиги*») өзгөчө эске алынган түрү катары караса болот.

Диний ишенимдердин эркиндигин адамдын жеке демилгеси катары, өз атынан, диний бирикменин атынан жана анын тапшырмасы боюнча жеке ишенимдердин ачык айтылуусу катары ишке ашырса болот. Диний ишенимдерди билдирүү боюнча, б.а. диний бирикменин тапшыруусу боюнча иштин соңку түркүмүн миссионердик иш катары аныктаса болот.

Ошентип, жалпыдан жекечеге карай жүргөндө, түшүнүктөрдүн төмөнкүдөй иерархиясы келип чыгат¹⁶:

- 1) Ишенимдердин (идеялардын жана маалыматтын) эркиндиги;
- 2) Диний жана башка ишенимдердин (дүйнө таанымдык мүнөздөгү, динге болгон мамилени билдирүүчү) эркиндиги;
- 3) Диний ишенимдердин эркиндиги;
- 4) Миссионердик иш.

Ошондой эле, диний эркиндиктердин стандарттары диний коомдордун юридикалык жактын статусун алуусуна, алардын миссионердик ишине, прозелитизмди ишке ашырууга, сабырсыздыкты көрсөтүүгө жана басмырлоого тийиштүү маселелер менен тыгыз байланышкандыгын өзгөчө белгилей кетүү керек. Булар Колдонмонун кийинки бөлүмдөрүндө кеңири каралган.

¹⁶ См.: Пчелинцев А.В. Распространение религиозных убеждений или миссионерская деятельность: разграничение понятий. // «Религия и право», 2016 N4 (79). (Электронный ресурс) Доступно по адресу: <http://mbchurch.ru/publications/articles/15/15081/>

II. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА ДИНИЙ ЖАНА БАШКА ИШЕНИМДЕРДИН ЭРКИНДИГИ МЕ- НЕН БАЙЛАНЫШКАН АЙРЫМ МАСЕЛЕЛЕР- ДИ УКУКТУК ЖАКТАН ЖӨНГӨ САЛУУ ЖАНА АЛАРДЫ КАРОО ТАЖРЫЙБАСЫ

2.1. Диний жамаатын юридикалык жактын статусун алуусу

2.1.1. Конституциялык мамилелер

КР Конституциясынын 32-беренесинде белгиленген эркиндиктер КР жарандарына гана эмес, ошондой эле чет өлкөлүктөргө, жана апатриддерге (жарандыгы жок адамдарга) да берилет жана эркиндиктер аларга төрөлгөндөн эле таандык. Конституциянын ушул беренесинин жана 16-беренесинин 3-бөлүгүнүн мааниси боюнча, бул субъектилер абийир жана дин тутуу эркиндигин ишке ашырууда мыйзам алдында жана сот алдында тең укуктуу. Ошентсе да, эркиндик юридикалык жактарга, айрыкча диний уюмдарга жана динге ишенгендердин коомдоруна канчалык деңгээлде жайылтылып жаткандыгы татаал маселе. Мааниси боюнча абийир жана дин тутуу эркиндиги жеке укуктардын категориясына кирип, эч кандай шек туудурбайт, ошентсе да бул жеке укуктар жарандардын бирикмелерине таандык болушу мүмкүн эмес дегенди билдирбейт.

КР Конституциясынын 32-беренесинде динге сыйынуу укугун жекече же башкалар менен биргеликте ишке ашырса боло тургандыгы атайын баса белгиленген. Албетте, бул укуктун кайсы бир аспекти, элементтери, мисалы, тигил же бул динди тандоо укугунун өзү, айрым ырым-жырымдарды аткаруу укугу өтө жекече мүнөзгө ээ. Бирок абийир эркиндигинин элементтеринин олуттуу бөлүгүн коомдор жана диний уюмдар менен жасаса болот. Анын үстүндө, сыйынууга катышкан, кайрымдуулук же гуманитардык мекемелерди түзгөн, диний адабияттарды чыгарган жана таркаткан, дин же ишеним маселелери боюнча сабак берген диний уюмдардын жашоосуз диндердин көпчүлүк бөлүгүн элестетүү кыйын.

КР Конституциясы (3-бер. 2-3-бөл.) «диний бирикмелер» деген терминди колдонот жана аны каалаган динге башкалар менен бирдикте сыйынуу же эч кандай динге сыйынбоо укугун, биригүү укугун кепилдеген Конституциянын 32-35-беренелеринин контекстинде түшүнүү керек. Биригүү укугу өзүнө жалпы кызыкчылыктарды коргоо жана жалпы максаттарга жетишүү үчүн ыктыяр-

дуу негизде коомдук бирикмелерди түзүү, иштеп жаткан коомдук бирикмелерге кирүү же аларга кирүүдөн кармануу укугун, ошондой эле коомдук бирикмелерден тоскоолдуксуз чыгуу укугун камтыйт.

КР Конституциясынын жогоруда аталган жоболорунун мааниси боюнча, «диний бирикмелер» деген терминдин алдында жалпы кызыкчылыктарды коргоо жана диний максаттарга жетишүү үчүн, диний багыттагы бирикмелерди ыктыярдуу негизде түзүү укугун, иштеп жаткан коомдук бирикмелерге кирүү же аларга кирүүдөн кармануу укугун, ошондой эле алардан тоскоолдуксуз чыгуу укугун түшүнүү керек.

Ошентсе да, түздөн-түз КР Конституциясында мындай бирикмелердин түрлөрү берилген эмес. Алар мыйзамда каралган. Коомдук бирикмелердин бир түрү катары диний уюмдардын ишмердигин укуктук жактан жөнгө салууга бирдиктүү мамилени жаратуу максатында 1999-жылдын 15-октябрындагы N111 «Коммерциялык эмес уюмдар жөнүндө»¹⁷ КР Мыйзамынын диний уюмдарга болгон таасир, күчүн жайылтуу зарыл. Ошол эле учурда диний уюмдардын укуктук абалынын өзгөчөлүктөрү, азыркы учурдагыдай эле, «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы менен аныкталмакчы.

Алсак, «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө»¹⁸ Кыргыз Республикасынын Мыйзамы (8-бер.1-бөл.) диний бирикменин бир гана формасына – диний уюмдар түрүндөгүсүнө гана жол берет. Диний уюмдар деп ишенимди биргелешип тутуу, кудайга сыйынуу, диний ырым-жырымдарды жасоо, жактоочуларды диний агартуу жана тарбиялоо (диний коомдор, борборлор, диний окуу жайлар, мечиттер, чиркөөлөр, синангогдор, сыйынуу үйлөрү, монастырлар жана башкалар) максаттарында түзүлгөн КР жарандарынын ыктыярдуу бирикмелери түшүнүлөт.

Диний уюмдардын статусу жетилген курактагы, КРнын аймагында туруктуу жашаган 200 жарандын демилгеси менен, уюм дин иштери боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдан эсептик каттоодон өткөн учурдан тартып алынат («Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 8-бер. 2, 3-бөл., 10-бер.).

Юридикалык жактын статусун алуу үчүн диний уюмдар «Юридикалык жактарды, филиалдарды (өкүлчүлүктөрдү) мамлекеттик каттоо жөнүндө» КР Мыйзамында аныкталган тартипте юстиция органдарынан мамлекеттик каттоодон өтүүгө тийиш «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 10-бер., 5-бөл.).

¹⁷ См. Закон КР от 15 октября 1999 года N111 «О некоммерческих организациях» (Электронный ресурс»). Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/274>.

¹⁸ См.ч.1 ст.5 Закона КР “О свободе вероисповедания и религиозных организациях в Кыргызской Республике”.

Жогоруда белгиленген ченемдерден улам, эсептик каттоодон өткөн учурдан тартып диний бирикме диний уюм деп аталат, ал эми юридикалык жактын укугун алган мезгилден баштап: өз менчигинде жана башка шарттарда өз алдынча мүлк күтүп, өз милдеттенмелерине ушул мүлкү менен жооп берет. Өз атынан мүлктүк жана мүлктүк эмес укуктарды жүзөгө ашырат, милдеттенмелерди алат, сотто доогер жана жоопкер боло алат, анын өз алдынча балансы ж.б. болууга тийиш, б.а. «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамынын 8, 15-25-беренелеринде каралган укуктар толук таандык укук субъектиси болуп саналат.

Мындан тышкары, «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамы диний бирикме деп ошондой эле бир динди тутунган, арасынан жок дегенде бирөө өз ишмердигин КРнын аймагында он беш жылдан кем эмес жүргүзгөн (8-бер. 5-бөл.) 10дон аз эмес диний уюмдардын ассоциациясын түшүндүрмөлөйт. Бул бирикмелер өз уюштуруучулук түзүмү боюнча КР Граждандык кодексинин (КР ГК) 65-статьясынын 3-бөлүгүндө аныкталган юридикалык жактардын бирикмелеринин категориясына тийиштүү¹⁹.

КР ГКнын 165-статьясынын 2-5-бөлүктөрү коомдук жана башка коммерциялык эмес уюмдардын, мунун ичинде, уюмдардын ассоциацияларга (союздарга) ыктыярдуу биригүү укуктарын камтыйт. Коммерциялык эмес уюмдардын ассоциациясы юридикалык жактарга кирет, ал эми ассоциациянын мүчөлөрү өз алдынчалыгын жана юридикалык жактын укугун сактап калат.

Ушуну менен, жогоруда баяндалгандардан улам, «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамында «*диний бирикмелер*» терминин эки түрдүү: 1) диний уюм; жана 2) арасынан жок дегенде бирөө өз ишмердигин КРнын аймагында 15 жылдан кем эмес жүргүзгөн 10дон аз эмес диний уюмдардын ассоциациясы катары түшүнүккө жол берилген.

Диний уюмдун юридикалык жактын статусун алгандыгына жараша, жогоруда аталган Мыйзам диний уюмдардын төмөнкүдөй эки тибин ажыратып көрсөтөт: 1) юридикалык жакты түзүү менен жана 2) юридикалык жакты түзбөстөн. Диний уюмдун мындай статус алуусу үчүн бул Мыйзамда кандайдыр бир чектөөлөр белгиленген эмес.

Жогоруда айтылгандай, диний ишмердик жүргүзүү үчүн мыйзамдуу чектөөлөр диний бирикмелер диний уюмдун статусун алганда, атап айтканда, алар эсептик каттоодон өткөн учурда белгиленген. Анткени диний уюмду эсептик

¹⁹ См. Гражданский кодекс Кыргызской Республики от 8 мая 1996 года N 15 (в редакции Законов КР от 29 апреля 1997 года N 29, ..., 2 августа 2017 года N 170, введен в действие Законом КР от 8 мая 1996 года N 16). (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/4>

каттоо тууралуу күбөлүк берилген учурдан тартып гана алар диний ишмердик жүргүзүүгө укук алышат («Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамынын 10-беренеси).

Атап айтканда, төмөнкүлөр белгиленген:

1) демилгечилердин саны – жетилген курактагы жана Кыргыз Республикасынын аймагында туруктуу жашаган КРнын 200 жараны (8-бер. 3-бөл.);

2) жарандардын нотариалдык жактан күбөлөндүрүлгөн жана жергиликтүү кеңештер менен макулдашылган тизмеси (10-бер. 2-бөл. үчүнчү абз.);

3) арасынан жок дегенде бирөө диний ишмердигин КРнын аймагында 15 жыл жүргүзгөн 10дон аз эмес диний уюм (8-бер. 5-бөл.).

Дин иштери боюнча мамлекеттик органдан эсептик каттоодон өтүү тууралуу талап ошондой эле миссияларга, диний окуу жайларга, диний максаттагы объектилерге жана миссионерлерге да тиешелүү.

КР Конституциясынын 20-беренесинин 2-бөлүгүнө ылайык, адамдын укуктары менен эркиндиктерин, мунун ичинде, абийир жана дин тутуу эркиндигин чектөөгө улуттук коопсуздукту, коомдук тартипти коргоо, калктын саламаттыгын жана адеп-ахлагын сактоо, башка жактардын укуктары менен эркиндиктерин коргоо максатында Конституция жана мыйзамдар аркылуу гана жол берилет. Эч бир кырдаалда диний жана башка ишенимдерди эркин тандап алуу жана тутуу эркиндигине болгон укук чектелбейт (КР Конституциясынын 20-бер. 5-бөл. 5-п.), ошондой эле өз диний жана башка ишенимдерин билдирүүгө жана алардан баш тартууга мажбурлоого тыюу салынат (КР Конституциясынын 20-бер. 4-бөл. 7-п.).

КР Конституциясы ошондой эле адам менен жарандын укуктарын жана эркиндиктерин чектөөгө алуучу мыйзам алдындагы ченемдик укуктук актыларды кабыл алууга конституциялык тыюу салат (20-бер. 2-бөл). Бул жобо парламенттен башка бир дагы мамлекеттик орган дин тутуу эркиндигине болгон укукту чектөө тууралуу акт кабыл алууга укуктуу эмес экендигин билдирет, анткени мыйзам КР Жогорку Кеңеши тарабынан гана кабыл алынат. КР Конституциясы, мындан тышкары, коюлуп жаткан чектөөлөрдүн шайкештик принцибин киргизген жана башка максаттарда укуктар менен эркиндиктерге чектөөлөрдү белгилөөгө, КР Конституциясында каралгандан чоң өлчөмдө чектөө коюуга тыюу салган.

Ошону менен, жогоруда аталган чектөөлөрдү кароодо төмөнкүлөрдү эске алуу керек:

1) Көрүлгөн чаралар дин тутуу эркиндигин чектөө болуп саналбайбы?

2) Эгерде ошондой болсо, алар мыйзам тарабынан белгиленгенби. Алар мыйзам алдындагы актылар менен чыгарылган эмеспи?

3) Киргизилген чектөөлөр улуттук коопсуздукту, коомдук тартипти коргоо, калктын саламаттыгын жана адеп-ахлагын сактоо, башка жактардын укуктары менен эркиндиктерин коргоо максаттарына шайкеш келеби?

Биринчи коюлган эки суроонун жооптору туура келет, себеби башкалар менен бирдикте сыйынуу конституциялык укугун ишке ашыруу үчүн 200 адамдан турган демилгечилердин санына, демилгечи жарандардын тизмесин жергиликтүү кеңештер менен макулдашууга жана тутунган дини бирдей 10дон аз эмес диний уюмдардын арасынан бирөөсүнүн КРнын аймагындагы диний ишмердиги 15 жылдык стажыны түзгөндүгүнө жараша чектөө киргизилет.

200 адамдан турган демилгечилердин санына жана демилгечи жарандардын тизмесин жергиликтүү кеңештер менен макулдашууга жараша киргизилген алгачкы эки чектөө КР Жогорку сотунун Конституциялык палатасынын (мындан ары – Конституциялык палата) кароо предметине айланган. Анткени Конституциялык палата 2014-жылдын 4-сентябрында өз Чечими²⁰ аркылуу «жергиликтүү кеңештер менен макулдашылган...» деген сөздөрдөн турган «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамынын 10-беренесинин 2-бөлүгүнүн үчүнчү абзацын КР Конституциясынын 20-беренесинин 2-бөлүгүнө жана 35-беренесине карама-каршы келет, КР Конституциясынын 16-беренесинин 2-пунктуна, 2-беренесинин 2-пунктуна, 32-беренесинин 2-бөлүгүнө, 35-беренесине карама-каршы келбейт деп тааныган.

“Саны 200 адамдан турган” деген биринчи чектөө тууралуу - Конституциялык палата өзү кабыл алган чечимди төмөнкүчө негиздеди:

“Диний уюм жетилген курактагы, Кыргыз Республикасынын аймагында туруктуу жашаган Кыргыз Республикасынын 200дөн кем эмес жаранынын демилгеси боюнча түзүлөт деген талап «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамынын 8-беренесинин 3-бөлүгүндө бекитилген».

Диний уюм коммерциялык эмес уюмдардын түрүнүн бири жана коомдун социалдык түзүмүнүн бир бөлүгү болуп эсептелет. Акыркы жылдары диний уюмдар коомдун активдүү элементтеринин бири болуп калгандыктан, мыйзам чыгаруучу диний уюмдарды эсептик каттоого алуу боюнча жогоруда аталган талаптарды бекитти. Бул талаптар дин тутуу боюнча чектөөлөр катары каралышы мүмкүн эмес”.

Ушуну менен, бул чектөө Конституциялык палатанын Чечиминин мазмунуна ылайык дин тутуу боюнча чектөөлөр катары каралбайт.

²⁰ См.: Решение Конституционной палаты от 4 сентября 2014 года N45-р по делу о проверке конституционности частей 2, 3 статьи 8 и абзаца 3 части 2 статьи 10 Закона Кыргызской Республики «О свободе вероисповедания и религиозных организациях в Кыргызской Республике» в связи с ходатайством религиозного центра Свидетелей Иеговы в Кыргызской Республике. (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/9635>

Экинчи чектөө – “демилгечи жарандардын тизмесин жергиликтүү кеңештер менен макулдашуу тууралуу” – Конституциялык палата бул бөлүгүн КР Конституциясынын 20-беренесинин 2-бөлүгүнө жана 35-беренесине карама-каршы келет деп тааныды. Бул Чечимдин негиздемесине төмөнкүдөй далилдер келтирилген:

“Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин өкүлүнүн тикири боюнча, жергиликтүү кеңештин мындай ыйгарым укуктары, КР Конституциясынын 122-беренесинин 3-бөлүгүнүн 4-пунктунда берилген мыйзамга ылайык, жергиликтүү кеңештер жергиликтүү маанидеги башка маселелерди чечишет деген принциптен келип чыгат.

Ошентсе да, «Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө» КР Мыйзамынын 16-беренесинде бекитилген жергиликтүү маанидеги маселелерди аныктоо принциптерине негизделип, «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамына ылайык, эгерде эсептик каттоого алуу функциялары диний иштер боюнча мамлекеттик органга жүктөлгөн болсо, анда диний уюм түзүүнүн демилгечилери болуп саналган жарандардын тизмесин макулдашуу жергиликтүү маанидеги маселеге кошулбайт.

Анын үстүндө, «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамы жарандардын тизмесин макулдашуу критерийлерин аныктабайт жана жергиликтүү кеңеш менен макулдашууда демилгечилер тарабынан муну аткарбай коюу баш тартууга алып келүүсү мүмкүн. Макулдашуунун тартиби, мөөнөтү, критерийлери боюнча маселелерде мындай укуктук аныкталбагандык кайрылган жак менен талашка түшүп жаткан ченемдин жергиликтүү кеңеш тарабынан ар башкача чечмеленишине жана колдонулушуна алып келет. Ошол эле учурда диний уюм түзүү үчүн демилгечилердин тизмесин жергиликтүү кеңеш менен макулдашууда мыйзамда бекитилген баш тартуу жол-жобосунун жоктугу кайрылган жактарды өз укуктарын сот тартибинде коргоодон ажыратат. Бул өз кезегинде КР Конституциясынын 35-беренесинде көрсөтүлгөн биригүү эркиндигине болгон укуктун бузулушуна алып келет.

Ушуну менен бирге, иши жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүүгө кайсы бир өлчөмдө таасир этиши мүмкүн болгон диний уюмдардын социалдык жигердүүлүгүн эске алып, мыйзам чыгаруучу мыйзамда жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан диний уюмдарга тиешелүү аймакта өз иштерин жүргүзүү ниети тууралуу маалымдоо милдетин караштыруу керек”.

Натыйжада, Конституциялык палата, талашка түшкөн ченемдеги так эместиктен жана ал ченемде көрсөтүлгөн жергиликтүү кеңештердин ыйгарым укуктарынын жергиликтүү маанидеги маселелерге тиешесиздигинен улам, диний уюм түзүү үчүн демилгечилердин тизмесин жергиликтүү кеңеш менен

макулдашууда мыйзамда бекитилген баш тартуу жол-жобосунун жоктугу кайрылган жактарды өз укуктарын сот тартибинде коргоодон ажыратат жана КР Конституциясынын 35-беренесинде көрсөтүлгөн биригүү эркиндигине болгон укуктун бузулушуна алып келет. Ошентсе да, каралып жаткан Чечимдин резолютивдик бөлүгүндө Конституциянын сот коргоосуна болгон укук жөнүндө беренесине шилтеме жок, бирок Конституциянын 20-беренесинин 2-бөлүгүнө шилтеме бар жана анын бузулгандыгы тууралуу негиздеме Чечимдин жүйөлөштүрүлгөн бөлүгүндө камтылган эмес.

Үчүнчү чектөө – *“Тутунган дини бирдей 10дон кем эмес диний уюмдардын арасынан бирөөсүнүн КРнын аймагындагы диний ишмердиги 15 жылдык стажыны түзүүсү”* тууралуу – эл аралык тажрыйбага²¹ жана башка өлкөлөрдүн тажрыйбасына кайрылуу керек.

Диний бирикме катары каттоодон өтүү үчүн «Сыноо мөөнөтү» институту Европа өлкөлөрүндө да бар жана ал Адам укуктары боюнча Европа Соту тарабынан дин тутуу эркиндигине болгон мамлекеттин жүйөлүү кийлигишүүсү катары таанылган, бирок бул мыйзамда каралып, коомдук тартип менен коомдун бейкутчулугун коргоо максатын көздөөгө жана негиздүү болууга тийиш.

Мамлекет үчүн диний уюмдарды юридикалык жак катары каттоонун өзгөчө тартибин белгилөө мүмкүнчүлүгүнүн өзү, ал тургай зарылчылыгы абийир (дин тутуу) эркиндигин бузуу катары каралууга тийиш эмес, анткени ал бүтүндөй демократиялык коомду, ошондой эле жарандардын (жеке жактардын) укуктары менен эркиндиктерин кылмышкерлердин чөйрөсүнөн коргоого багытталган.

Россия Федерациясынын (РФ) Конституциялык сотунун тажрыйбасын келтирип көрөлү. Атап айтканда, Конституциялык сот өзүнүн 1999-жылдын 23-ноябрындагы N16-П²² токтомунда РФ Конституциясынын 28-беренесинен, анын 13-беренесинин 4-бөлүгү, 14-беренеси, 19-беренесинин 1 жана 2-бөлүктөрү, 30-беренесинин 1-бөлүгү менен өз ара байланышта туруп, төмөнкүлөрдү көрсөттү: дин тутуу эркиндиги диний бирикмелерди түзүү эркиндигин жана алардын юридикалык теңчилик принциби негизиндеги иш эркиндигин билдирет. Ушуга байланыштуу, федералдык мыйзам чыгаруучу РФ Конституциясынын 71-беренесинин «в» жана «о» пункттарынан жана 76-беренесинен келип чыккан ыйгарым укуктарды ишке ашыруу менен, диний бирикмелердин жарандык-укуктук абалын, анын ичинде диний уюмду юридикалык жак катары таануу шарттарын, аны уюштуруу, түзүү, мамлекеттик каттоого алуу тартибин жөнгө салууга жана диний бирикмелердин укуктук жөндөмдүүлүгүнүн мазмунун аныктоого укуктуу. Европа Кеңешинин органдарынын жана АУЕКтин чечимдерине таянуу менен, РФнын Конституциялык соту буларды белгиле-

²¹ См. подробнее параграф 2.1.2 настоящего Пособия.

²² См.: Постановление Конституционного суда РФ от 23 ноября 1999 г. N 16-П. (Электронный ресурс). Доступно по адресу: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_25180/ca1820d99f2c758e82d835816b28c0a34417dc33/

ген: диний уюмдун статусун автоматтык түрдө бербөө, адам укуктарын бузган жана мыйзамсыз, кылмыштуу жосундарды жасаган секталарды легалдаштырууга жол бербөө, ошондой эле, миссионердик иш-аракеттерге (мунун ичинде, прозелитизм көйгөйүнө байланыштуу) бөгөт коюу максатында мамлекет айрым тоскоолдуктарды караштырууга укуктуу. Миссионердик иштерге бөгөт коюуга, эгерде алардын иши ой жүгүртүү, абийир эркиндигин, башкалардын дин эркиндигин жана башка конституциялык укуктары менен эркиндиктерин урматтоого шайкеш келбесе, чиркөөгө жаңы мүчөлөрдү тартуу максатында материалдык жана социалдык пайда көрүү сунушу, муктаж же жетишпестиктен жапа чеккен адамдарга мыйзам чегинен тышкары таасир этүү, психологиялык кысым көрсөтүү же зордук-зомбулук көрсөтүү коркунучу менен коштолсо ж.б. да мыйзам жол берет. Ушуну менен бирге, Сот ошол эле учурда мыйзам чыгаруучунун Россияда тарыхый калыптанган көп конфессиялуу тартипти эске алып, Конституциянын 17-беренесинин 1-бөлүгүндөгү эл аралык укуктун жалпы таанылган принциптерине жана ченемдерине жана өлкө Конституциясына ылайык, РФда адам менен жарандын укуктары жана эркиндиктери кепилдикке алынат деген жобону сактоого милдеттүү экендигине көңүл бурду. Алар тарабынан киргизилген дин уюмдарын уюштурууга, түзүүгө жана каттоого тиешелүү чаралар дин тутуу эркиндигинин өзүн, биригүүгө болгон укукту коомдук бирикмелердин иш эркиндигин бурмалообого тийиш, ал эми ушул жана башка конституциялык укуктарды козгогон мүмкүн болуучу чектөөлөр негиздүү жана конституциялык мааниси бар максаттарга шайкеш болууга тийиш.

РФнын Конституциялык сотунун 2002-жылдын 9-апрелиндеги N 113-О²³ аныктамасында Конституциялык сот каттоо органдарына бирикменин диний экендигин жана анын максаттары менен иштери, диний багытынын негиздери, ага ылайык тажрыйбасы Конституцияга, ага негизделген мыйзамдарга шайкештигин ачыктоо боюнча ыйгарым укуктар берилгендигинен абийир (дин тутуу) эркиндигинин бузулуусун көргөн эмес. Башкача айтканда, эгерде жергиликтүү диний уюм борбордоштурулган диний уюмга кирбеген диний топтун базасында уюштурулса, эгер, маңызы боюнча, ал уюм Россияда анча белгилүү болбогон же эч белгисиз болгон диний багытты тутунары жана ошол диний багытка ылайык тажрыйбаларга жана социалдык кесепеттерге алып келери эске алынбаган.

Мурда түзүлгөн диний уюмдар үчүн абийир эркиндиги жөнүндө жана диний бирикмелер жөнүндө РФ Мыйзамынын күчүнө кирүүсүнүн укуктук натыйжалары тууралуу маселе да РФнын Конституциялык сотунун кароо предмети болгон. Жогоруда аталган 1999-жылдын 23-ноябрындагы N 16-П токтомунда, ошондой эле 2000-жылдын 13-апрелиндеги N 46-О Аныктамада РФнын Конституциялык соту РФнын Конституциясынын жоболоруна (13-бер. 4-бөл.,

²³ См. Определение Конституционного суда РФ от 9 апреля 2002 года N113-О. (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <https://www.lawmix.ru/zkrf/26582>

14-бер., 19-бер. 1,2-бөл., 28 жана 30-бер-р.) таянып, конституциялык-укуктук критерийлерди түзүп чыккан. Бул критерийлерден улам, аталган Мыйзамдын диний уюмдарды түзүү тартибине тиешелүү талаптары бул мыйзам күчүнө киргенге чейин уюштурулган жана иштеген диний уюмдарды кайра каттоодо кайсы чектерде коюлушу мүмкүн экендиги тууралуу маселени чечүү керек. РФнын Конституциялык соту бул чечимдерде билдирген укуктук позициялардан мыйзам чыгаруучу уюшулган жана толук укуктук жөндөмдүүлүккө ээ диний уюмдарды жаңы мыйзамда да бекитилген, аларга таандык укуктардан 15 жыл иштеп келгендигин ырастай албаган негизде ажырата албай тургандыгы жөнүндө тыянак чыгарса болот. Бул Мыйзам күчүнө киргенге чейин уюшулган диний уюмдар тиешелүү аймакта 15 жылдан кем эмес мөөнөт иштеп жаткандыгын ырастоосуз, ар жылдык кайра каттоосуз жана абийир эркиндиги жөнүндө жана диний бирикмелер жөнүндө РФ Мыйзамынын 27-беренесинин 3-пунктунун төртүнчү абзацында белгиленген чектөөлөрсүз эле, юридикалык жактын укуктарын толук өлчөмдө пайдаланууга тийиш.

«Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамы менен белгиленгендиний, иштеги 15 жылдык стажы диний бирикменин диний уюм деген статус алышы үчүн түздөн-түз негиз болуп саналбайт, башкача айтканда, *«Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө»* КР Мыйзамындагы бул негиз диний уюмдардын ассоциациясын түзүү үчүн белгиленген. Кеп буга чейин эле диний уюмдун статусуна ээ болгон субъектилерди бириктирүү тууралуу болуп жатат. Андыктан бул ассоциациянын мүчөлөрү үчүн диний ишмердик жүргүзүүдө эч кандай чектөөлөр жок, себеби ар бир мүчө өзүнүн өз алдынчалыгын жана диний уюмдун укуктарын, бар болсо юридикалык жактын укуктарын коргойт.

Ошентип, жогоруда аталган чечимдерди баяндоо диний уюмдарды уюштуруу, түзүү жана каттоого тиешелүү мамлекет тарабынан киргизилген чектөөлөр дин тутуу эркиндигин, биригүүгө болгон укуктун жана коомдук бирикмелердин иштөө эркиндигин бурмалабастан, ушул жана башка конституциялык укуктарды козгогон мүмкүн болуучу чектөөлөр негиздүү жана конституциялык маанилүү максаттарга шайкеш болууга тийиш экендигин көрсөттү.

Укуктарды колдонуунун мүмкүн болгон чектөөлөрүнүн бардык принципиалдуу шарттары КР Конституциясында камтылган. Атап айтканда, анын 4-беренеси саясий көп түрдүүлүктү кепилдөө иретинде, максаттары менен иш-аракеттери конституциялык түзүлүштүн негиздерин күч менен өзгөртүүгө, улуттук коопсуздукту бүлдүрүүгө, саясий партияларды, куралдуу түзүлүштөрдү түзүүгө, социалдык, расалык, улут аралык, этностор аралык жана диний касташууларды тутандырууга багытталган диний бирикмелердин, алардын өкүлчүлүктөрүнүн жана филиалдарынын түзүлүшүнө жана иштөөсүнө тыюу салат. 31-беренеде да улуттук, этностук, расалык, диний жек көрүүчүлүккө, гендердик жана башка социалдык үстөмдүккө үгүттөп, басмырлоого, касташууга же күч колдонууга чакырган үндөөлөргө тыюу салынган. Андыктан КР Конституциясынын ушул

жоболорун ишке ашыруу абийир (дин тутуу) эркиндигин чектөө мүмкүнчүлүгүн көздөйт, бирок алар негиздүү жана конституциялык маанилүү максаттарга шайкеш болууга тийиш.

2.1.2. Эл аралык стандарттар жана диний жамааттардын юридикалык жактын статусун алуусу тууралуу маселелерди кароо тажрыйбасы

ЖСУЭПтин 18-беренесинин 1-пунктуна ылайык, «ар бир адам ой жүгүртүү, абийир жана дин эркиндиктерине укуктуу. Бул укук өз тандоосу боюнча динди же ишенимди күтүү же кабыл алуу эркиндигин, өз динин же ишенимдерин жекече, ошондой эле башкалар менен бирдикте тутуу эркиндигин, ачык-айкын же жекече тартипте *“диний сыйынуу”*, диний, ритуалдык ырым-жырымдарды аткаруу жана окууларды жүргүзүү эркиндигин камтыйт. АУЕКте ой жүгүртүү, абийир жана дин эркиндигин коргоону көздөгөн негизги кепилдиктер 9-беренде камтылган жана ар бир адамдын ой жүгүртүү, абийир жана дин эркиндигин көздөйт; бул укук өз тутунган динин же ишенимин алмаштырууну жана өз динин же ишенимин жекече, ошондой эле башкалар менен бирдикте тутуу, кудайга кызмат кылуу, окуу, диний ырым-жырымдарды аткарууну ачык-айкын же жекече тартипте ишке ашыруу укуктарын камтыйт».

«Ар бир адам» термини бардык адамдар ушул укуктарга ээ дегенди билдирет. Бул укукка жеткиликтүүлүк жарандар же мамлекет аймагында туруктуу жашаган адамдар менен гана чектелбейт. Чет өлкөлүктөр жана жарандыгы жок адамдар да чет өлкөлүк диний лидерлер жана миссионерлер сыяктуу эле дин жана ишеним эркиндигине ээ.

«Башкалар менен биргеликте» деген түшүнүк коомдук мааниге ээ ишмердик үчүн коргоону кепилдикке алгандыктан, дин менен ишеним эркиндигинин эң олуттуу аспектиси болуп саналат.

«Диний сыйынуу, диний жана ритуалдык ырым-жырымдарды жана окууларды аткаруу» «диний жана башка ишенимдерди билдирүүнү» түзүп, *«ички ишенимдерди»* кармануу мүмкүнчүлүгүнө караганда чоң нерсени билдирип турат жана «тышкы жүрүм-турумдарга», демек, «чогулуп туруу үчүн жайды «сатып алуу же ижаралоо», «келишим түзүү», «ыктыярдуу финансылык жана башка колдоолорду издештирүү жана алуу», «кайрымдуулук мекемелерин түзүү», «зарыл предметтерди өндүрүү жана сатып алуу», «ишенимдер менен байланышкан материалдарды чыгаруу жана таркатуу» мүмкүнчүлүктөрүнө ж.б.га жайылтылат. *Азыркы шартта, иш жүзүндө юридикалык жактын статусуна натыйжалуу жетишпей туруп диний коомдун бардык ушул «ишенимдерди билдирүүнү» ишке ашыруу жөндөмдүүлүгүн көрсөтүү мүмкүн эмес жана мындай статусу алуу менен байланышкан бардык кыйынчылыктар дин жана ишеним эркиндигин принципти алдуу чектөө болуп саналат.*

Юридикалык жактын статусуна болгон укук дин жана ишеним эркиндигине болгон негиз салуучу укук гана эмес, ошондой эле аны менен кесилишкен биригүү эркиндигине болгон укук аркылуу да корголот.

Дин эркиндиги менен биригүү эркиндигинин ортосунда тыгыз байланыш бар жана өзүнүн жамааттык ченеминде дин менен ишенимдердин эркиндигин биригүү эркиндигинин өзгөчө түрү катары караса болот. Ушул мааниден алганда, диний максаттарды «башкалар менен бирдикте» көздөгөн жактар бирикмени түшүндүрөт жана дин эркиндигинин да, бирикме эркиндигинин да ченемдерине ылайык коргоого укуктуу.

ЖСУЭПтин 22-беренеси *«ар бир адам башкалар менен ассоциацияда болууга, кесиптик бирликтерди түзүүгө жана аларга өз кызыкчылыктарын коргоо үчүн кирүүгө укуктуу экендигин белгилөө менен, биригүү эркиндиги жөнүндө ченемдин негизги мазмунун берет»*. Мындай мамилени *«ар бир адам тынч жыйналыштардын эркиндигине жана башкалар менен биригүү эркиндигине укуктуу»*, *«буга кесиптик бирликтерди түзүү жана аларга өз кызыкчылыктарын коргоо үчүн кирүү»* укуктары да кире тургандыгын ырастаган АУЕКтин 11-беренеси камтып турат.

Диний эркиндик сыяктуу эле, биригүү эркиндиги да жеке жана коомдук өлчөмгө ээ, жана мамлекеттин юридикалык жактын статусун берүү боюнча позитивдүү милдеттенмелерине алып келет. Бир жагынан, биригүү эркиндиги инсандын санаалаштары менен бирикме түзүү же түзүлгөн бирикмеге кирүү боюнча жекече укугу катары каралат, экинчи жагынан, ал, ошондой эле, иштеп жаткан бирикменин мүчөлөрүнүн мыйзамдуу жалпы кызыкчылыктарына жетишүүгө багытталган ишти жүргүзүүгө болгон коомдук укугуна да жайылтылат.

Ушул укукту сактоо максатында, мамлекеттер бирикме түзүүгө кийлигишүүдөн карманууга гана эмес, ошондой эле юридикалык жактарды түзүүгө укуктук алкактарды жаратууга да милдеттүү. Алардын жардамы менен бирикмелер өз иштерин жүргүзүшөт, ошондой эле бирикмелер үчүнчү жактардын кийлигишүүлөрүнөн коргоно турган укуктук чөйрөнү түзүшөт. Биригүү эркиндигине болгон укук өзүнө бирикме түзүү, ага кирүү, ишенимдерге жана максаттарга ылайык уюштуруучулук түзүмдү уюштуруу укуктарын камтыйт, бирок мунун баары ыктыярдуу мүнөздө болууга жана биригүүгө катышууга эч ким мажбурланбоого тийиш.

Диний бирикмелер жөнүндө улуттук мыйзамдар диний жана ишенимдер эркиндигине болгон укукка кийлигишүүнү, биригүү эркиндигин, адамдын башка да укуктарын билдирип, алар уруксат берилген чектөөлөрдү гана камтуусу керек. ЖСУЭПтин 18-беренесинин 3-пунктуна ылайык, *«дин же ишенимдерди тутуу эркиндиги мыйзамдар менен белгиленген жана башка жактардын негизги укуктары менен эркиндиктери сыяктуу эле, коомдук коопсуздукту, тартипти, ден соолукту жана моралды коргоо үчүн зарыл чектөөлөргө гана тийиштүү»*. Бул чектөөчү жоболор диний эркиндикти мүмкүн болушунча камсыздоо үчүн

тар чечмеленүүгө тийиш, бул диний бирикмелер тууралуу мыйзам менен жол берилген чектөөлөрдүн чөлкөмү мүмкүн болушунча азайтылуусу керек дегенди билдирет.

Диний бирикмелер жөнүндө улуттук мыйзамдардын айрым өңүттөрүнө ошондой эле адам укуктарынын төмөнкүдөй бир катар башка, жалпы кепилдиктери тиешелүү экендигин белгилей кетүү зарыл:

- басмырлоого жана теңсиздикке тыюу салган ченемдер;
- чечимдерди өзү билгендей кабыл алууга тыюу салуучу чечимдер;
- укуктук коргоонун натыйжалуу каражаттарын камтыган ченемдер.

Юридикалык жактын статусун алууга коюлуучу талаптарды белгилөөдө, мамлекет бейтарап позицияны сактоого жана каттоодон баш тартуу үчүн укук ченемдүү негиздерди көрсөтүүгө жөндөмдүү болууга тийиш. Ошону менен бирге каттоо жол-жобосунда өз ыктыярына карап чечүү укугу чектелүүгө жана чечим кабыл алуудагы өзүм билемдикке жол берилбөөгө тийиш. Мамлекет ар кандай ишенимдердин салыштырмалуу легитимдүүлүгүн баалоодо баамдуулук көрсөтүүгө милдеттүү.

Ошенип, биригүү эркиндигине болгон укук диний коомдор дин жана ишенимдер эркиндигинин алкагында ээ боло турган юридикалык жактын статусуна укукту күчөтөт. Бул маселе боюнча төмөнкүдөй негизги урунттуу учурларды белгилеп койсо болот: а) юридикалык жакты түзүү укугу биригүү эркиндигине болгон укуктун маанилүү өңүттөрүнүн бири болуп саналат; б) динге ишенгендерге мамлекеттин өзүм билемдик менен кийлигишүүсүз өз диний масаттарын ишке ашыруу үчүн эркин биригүүсүнө мүмкүндүк берилүүгө тийиш; в) мамлекет диний бирикмелердин ишин жөнгө салуучу мыйзамдарды кабыл алууда жана жүзөгө ашырууда бейтарап жана калыс болууга тийиш; г) эгерде диний бирикмелер коомдук тартипке жана коопсуздукка реалдуу коркунуч туудуруп жатса гана же дин жана ишеним эркиндиктерин чектөө үчүн башка негиздер келип чыкса, мамлекет юридикалык жактын статус алуусуна уруксат берилген кийлигишүүнү жүзөгө ашыра алат; д) юридикалык жактын статусун берүүдөн баш тартуу маселелеринде дискриминациялык мамиле жасоого жол берилбейт.

Мындан ары Адам укуктары боюнча Европа сотунун (АУЕС) жана БУУнун Адам укуктары боюнча комитетинин (АУК) диний уюмдун юридикалык статус алуу маселеси боюнча тажрыйбаларын кароо сунушталат.

АУЕКтин 9 жана 11-беренелеринин өз ара таасири боюнча маселе каралган АУЕСТин тажрыйбасындагы иштердин бири Бессарабия митрополиясынын Молдовага (Metropolitan Church of Bessarabia v. Moldova)²⁴ каршы иши

²⁴ См. Постановление ЕСПЧ по жалобе N45701/99, 13 декабря 2001 г. (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/>

болгон. Бессарабия митрополиясы (православдык христиан чиркөөсү) мамлекет тарабынан таанылган Молдова митрополиясынан бөлүнүп кеткендигинен улам, аны каттоодон баш тартылган. Бессарабия митрополиясы жана анын бир катар жетекчилери каттоодон өтпөгөн диний бирикме катары Молдованын аймагында өз ишин жүргүзө алмак эмес деп эсептешип, бул баш тартуунун үстүнөн даттанышкан. АУЕС каттоого укукту кароонун жана юридикалык жактын статусун алуунун жүрүшүндө ушул жаатта колдонулган принциптерди төмөнкүчө баяндаган:

«...диний коомдор салт боюнча уюшулган түзүм катары жашап келгендиктен, Конвенциянын 9-беренеси бирикмелерди мамлекеттин негизсиз кийлигишүүлөрүнөн коргогон 11-беренесинин ыңгайында чечмеленүүгө тийиши. Ушул маанайда каралып жаткан ишенген адамдардын, өзүнө диний ынанымдарын башкалар менен бирдикте билдирүү укугун камтыган, дин эркиндигине болгон укугу Кудайга ишенгендерге ассоциацияларды эркин түзүүгө мүмкүндүк берилет, мамлекет тарабынан каалагандай кийлигишүүлөргө кабылбайт деген ишенимди камтыйт. Чындыгында, диний коомдордун автономдуу жашоосу демократиялык коомдо жашаган плюрализмден ажырагыс болгондуктан, 9-беренедө каралган кетилдиктердин негизги маанисине ээ маселе болуп саналат».

АУЕС ушул эле чечиминде юридикалык жактын статус көйгөйүнө түздөн-түз кайрылуу менен, төмөнкүдй принциптерди келтирген:

«...таанылбаган учурда, арыз менен кайрылган чиркөө уюм да түзө албайт, иши да жүргүзө албайт. Юридикалык жактын статусун албай туруп, анын мүчөлөрү диний бирикмелер жөнүндө мыйзамдарды бузбай, диний иштерди жүргүзүү үчүн чогула алышпайт, ал ошондой эле Кудайга кызмат кылуу үчүн зарыл болгон өз мүлкүн коргоо максатында сот терештирүүлөрүн да баштай албайт».

Молдова өкмөтүнүн Бессарабия чиркөөсүнүн укуктук жактан таанылбай тургандыгына карабастан, ага «сабырдуулук көрсөтүп жаткандыгы» тууралуу ырастоосуна АУЕС «мындай сабырдуулукту таануу процессин алмаштыруу катары карай албай тургандыгын, анткени таануу гана укук берүүгө жөндөмдүү...» деп жооп берди. АУЕСтин пикири боюнча, юридикалык жактын статусун берүү дин менен бирикменин эркиндигин принцибинде коргоо максаты сыяктуу эле, практикалык мааниде да маанилүү, себеби чиркөө юридикалык жактын статусуна ээ болбогондуктан, өз укуктарын коргоодо кыйынчылыктарды көрүп жаткан. Муну АУЕС төмөнкүчө көрсөттү:

«...өз диний ишенимдерин, айрыкча диний коом үчүн жамааттык өлчөмдө билдирүүгө болгон укуктун жашап кетүү каражаттарынын бири - жамаатты, анын мүчөлөрүн жана мүлкүн сот коргоосу менен камсыздоо мүмкүнчүлүгү болуп саналат, андыктан 9-берене 11-берененин ыңгайында гана эмес,

б-берененин да ыңгайында (акыйкат сот териштирүүсүнө болгон укук) каралууга тийиши».

Юридикалык жактын статусун берүүдөн баш тартуу тууралуу иштер диний коомдун мүчөлөрүнүн саны белгилүү бир өлчөмгө жетүүсүнө, анын иштеген мөөнөтүнө коюлган талаптарга, диний коомдун юридикалык жактын статусун алуусу менен байланышкан башка түйшүктүү талаптардан улам көп учурда жарандардын өз укуктары менен эркиндиктерин коргош үчүн АУЕСке жана АУКка кайрылуусуна негиз берет.

Иштеген (жашап келаткан) мөөнөтүнө карата белгиленген талаптардын айынан юридикалык жактын статусун берүүдөн баш тарткан иштердин бири *«Кимля жана башкалардын (Kimlya and Others) Россия Федерациясына каршы иши»* болуп саналат²⁵. Бул иште арыз ээлери улуттук бийликтин диний уюмду юридикалык жак катары мамлекеттик каттоого алуудан баш тарткандыгы тууралуу чечимине даттанып кайрылышкан, анткени диний топтун ушул аймакта 15 жылдан аз эмес мөөнөттөн бери иштегендигин ырастаган документ жок болуп чыккан. АУЕС өз чечиминде төмөнкүлөрдү белгилеген:

«...улуттук бийликтин диний же башка адамдардын тобуна юридикалык жактын статусун берүүдөн баш тартуусу башка адамдар менен биригүү эркиндигине болгон укукту жүзөгө ашырууга кийлигишүүнү билдирет...Арыз ээсин диний уюм катары каттоодон болжонуп жаткан кандайдыр бир кемчиликтин же алардын диний окуусунун кайсы бир даректүү өзгөчөлүгүнүн айынан эмес, болгону ошол аймакта 15 жылдан кем эмес мезгил иштеген диний топторго юридикалык жактын статусун берүүгө жол ачкан укуктук ченемди автоматтык түрдө колдонуунун натыйжасында баш тартылган».

Андан ары АУЕС, АУЕКтин 9-беренесиндеги мааниден алганда, мынчалык узак мөөнөт чоң бушаймандыкты пайда кыла тургандыгын жана дин эркиндигинин маанилүүлүгүн эске алып, мамлекеттик органдар арыз ээсине юридикалык жактын статусун берүү үчүн күтүлгөн мөөнөттү акылга сыярлык өлчөмгө чейин кыскартууга милдеттүү болушкандыгын белгилеген. Атап айтканда, АУЕС буларга токтолгон:

«...бул иште РФнын бийлиги талашка түшкөн чектөөнү «көшөрө талап кылган коомдук зарылчылыкты» же юридикалык жактын статусун берүү үчүн күтүлгөн мезгилдин узактыгын актай турганга «жарамдуу» жана «жетиштүү» себептерди көрсөткөн эмес, тетиписинче, бул ишти териштирүүнүн бир да баскычында арыз ээлери жеке жак же диний топ катары кандайдыр бир мыйзамсыз ишке катышкандыгы, же ага ниеттенип жатышкандыгы, же башка максаттарды көздөшкөндүгү ырасталган эмес. Арыз

²⁵ См. Постановление ЕСПЧ по жалобе N76836/01, 1 октября 2009 г. (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/>

ээлери айыптуу деп таанылган жалгыз «ужук бузуу» - региондо иштегендигине 15 жыл толо элек диний бирикмени каттоо талап кылынгандыгы. Каттоодон баш тартуунун негизи формалдуу гана болгон жана алардын реалдуу иши менен байланышы жок эле».

Диний коомдордун юридикалык жактын статусун алууга жеткиликтүүлүгү боюнча маселени кароого карата ушундай эле мамилени АУК да кайталаган. Алсак, С.Малаховский менен А.Пикулдун Беларусияга каршы иши боюнча²⁶, Кришнанын Аң-сезими коомунун мүчөлөрү болуп саналышкан авторлор Беларусияда Кришнанын жети бирикмесин мамлекеттик бийлик диний бирикме катары каттоодон баш тартуусун белгилешкен. Ошону менен бирге, арыз ээлеринин ырастоолору боюнча, монастырь, диний миссияларды жана диний окуу жайларды негиздөөгө же башка диний ишмердикти таратуу, үгүттөө максатында чет өлкөлүк диний кызматкерлерди өлкөгө келип кетүү үчүн чакыруу укугу сыяктуу ж.б. диний ырым-жырымдарды жасоодо олуттуу мааниси бар иш-аракеттердин айрым түрлөрүн каттоодон өткөн диний бирикмелер гана жүзөгө ашыра алышат. Беларусиянын мыйзамдарына 2002-жылы киргизилген түзөтүүлөргө ылайык, алар өз бирикмесин каттоодон өткөрө алышпайт, себеби алардын он эмес, жети гана коому бар жана алардын арасында бирөө да 20 жылдан ашык жашабагандыгын кошумчалашат.

АУК бул иш боюнча ой-пикирлеринде өздөрүнүн төмөнкүдөй, жалпы тартиптеги N22 Эскерттүү-пикирине таянышат:

«ЖСУЭПтин 18-беренеси ой жүгүртүү жана абийир эркиндигин кандайдыр бир чектөөгө алууга же болбосо динди же ишенимдерди өз тандоосу боюнча күтүүгө же кабыл алууга жол бербейт. Өз кезегинде, динди же ишенимдерди тутуу эркиндигине болгон укук айрым чектөөлөргө, бирок башка жактардын укуктары менен эркиндиктери сыяктуу эле, мыйзамдарда белгиленген жана коомдук коопсуздукту, тартипти, саламаттыкты жана моралды коргоо үчүн зарыл болгон гана чектөөлөргө кабылуусу мүмкүн».

АУКтун ушул чечиминде андан ары булар белгиленген:

«...катышкан мамлекеттин мыйзамдарында диний коомдор менен диний бирикмелердин ортосундагы айырмачылыктар берилет жана иштин айрым түрлөрүн аткаруу мүмкүнчүлүгү акыркыларга гана жайылыт. Диний бирикменин статусун албай туруп, авторлор менен алардын диндештери чет өлкөлүк диний кызматкерлерди өлкөгө келип кетүүгө же монастырь, же окуу жай негиздөөгө чакыра алышпайт. Комитет өзүнүн Эскерттүү-пикирине ылайык, бул ишмердик авторлордун өз ишенимдерин тутунууга болгон укугунун бир бөлүгү деп эсептейт».

²⁶ См.Сообщение КПЧ N1207/2003, от 26 июля 2005 года.(Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://hrlibrary.umn.edu/russian/hrcommittee/Rview1207sess84.html>

АУКтун мүчөсүнүн өзгөчө (шайкеш келген) пикиринде төмөнкүлөр белгиленет:

«...тиешелүү диний тажрыйба 20 жылдан кем эмес мезгил бою жашоого тийиштиги тууралуу жобо өтө эле шектүү болуп саналат. Эмне үчүн каттоодон өтүү үчүн туура «он жамаат» болушу керектигин түшүнүү кыйын. ЖСУЭП ар бир адамдын өз динин же ишенимдерин жеке өзү, ошондой эле башкалар менен биргеликте, ачык-айкын же жекече тартипте тутуу эркиндигин, сыйынуу, диний, ритуалдык ырым-жырымдарды жасоо жана окууларды өткөрүүдөгү эркиндигин тааный тургандыгын жана кепилдикке аларын эске ала кетүү керек». Бул укук байыркы жана түптөлгөн диндерге же ири конгрегацияларга гана таандык эмес, анын дин тутуу эркиндиги үчүн да фундамен-талдуу мааниси бар».

АУЕС менен АУКтун диний коомдорго юридикалык жактын статусунун жекиликтүүлүгү маселеси боюнча тажрыйбасы диний уюмду жоюу маселесин да камтыйт. Алсак, Чуваш Республикасынын Библия борборунун ишинде (Biblical Centre of the Chuvash Republic v. Russia)²⁷, аны жоюуга диний уюмдун жекшембилик мектептердин жана Библиялык колледждин алкагында өз жолун жолдогондорго окуу өткөрүү аркылуу мыйзамсыз билим берүү иши менен алектенгендиги негиз болгон деп көрсөтүлгөн. АУЕС даттанууну канааттандырып, диний уюмду жоюу жөнүндө чечимди чыгарууда АУЕКтин 9 жана 11-беренелеринин бузулушуна жол берилген. АУЕСТин бул токтомунда төмөнкүгө көңүл бурулган:

«Россиянын мыйзамдары мыйзам бузгандыгына жараша санкция белги-леген эмес жана диний уюмдарды шайкештик принцибин эске албастан, жа-салган укук бузуунун оордугуна карабастан жоюуга жол берет».

АУЕС ошондой эле буларга көңүл бурган:

«...Россиянын соттору Конституциялык соттун укуктук позицияларын жана жоюу тууралуу чечим кабыл алууда динге ишенгендердин фундамен-талдык укуктарына кийлигишүү болгондугун эске алуу зарылчылыгы жөнүндө Конвенциянын тиешелүү стандарттарын бурмалашкан. Уюмду жоюу кийли-гишүүнүн эң оор формасын билдирет жана ал шайкеш, мыйзамдуу максат-тарды көздөгөн кадам катары каралбайт».

АУЕС Библия борборуна болгон дооматтарды башка жол менен, эң соңку чараларга барбастан чечсе боло тургандыгы тууралуу пикир айткан.

Ошентип, АУЕС да, АУК да иштерди кароодо бекем белгиленген төмөнкүдөй суроолордун тизмегин колдонот:

²⁷ См.Постановление ЕСПЧ по жалобе N33203/08, 12 июня 2014 г. (Электронный ресурс). До-ступно по адресу: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/>

- 1) Даттанууга корголгон берененин таасири тиеби?
- 2) Берене менен корголгон укуктарга кийлигишүү болгонбу?
- 3) укуктарды чектөө болгонбу, алар белгиленген максаттарда жүргүзүлгөнбү?
- 4) Мыйзамда белгиленген укуктарды чектөө болгонбу?
- 5) Чектөө «демократиялык коомдо зарыл» болуп саналабы?

Башкача айтканда, дин менен ишенимдердин эркиндигине укукту кепилдикке алуучу, биригүү эркиндигин кепилдикке алуучу беренени конкреттүү учурларда колдонсо боло тургандыгын аныктоо зарыл, эгерде жооп «ообо» деп чыкса, анда «кепилденген укукка кийлигишүү орун алгандыгын» тактоо, андан соң 3,4, жана 5-суроолор боюнча «кийлигишүү канчалык негиздүү болгондугун» аныктоо зарыл».

2.1.3. Биригүүгө болгон укук жана Кыргыз Республикасынын диний уюмдар жөнүндө мыйзамдары

Мурдагы бөлүмдөрдө айтылгандай, КРнын Конституциясы ар бир жаранга абийир жана дин тутуу эркиндигин, каалаган динди жеке алдынча же башкалар менен биргеликте тутунуу же эч кандай динди тутунбоо укугун, диний жана башка ишенимдерди эркин тандап алуу, күтүү жана өз диний, башка ишенимдерин билдирүүгө жана алардан баш тартууга болгон укугун кепилдикке алат²⁸. Динге башкалар менен биргеликте сыйынуу укугу ага ишенгендерге эркин, мамлекеттин өзү каалагандай кийлигишүүсүз чогулууга мүмкүндүк берилгендиги менен түшүндүрүлөт. Диний бирикмелердин жашпоосу жана диний ырым-жырымдарды жасоо адатта *биригүүгө болгон укук жана чогулууга эркиндик сыяктуу башка укуктар* менен байланыштуу.

КРда бул укуктар менен эркиндиктер Конституция менен кепилдикке алынган, атап айтканда, анын 34-беренесинде «ар кимдин тынч чогулуу эркиндигине болгон укугу...» каралган, ал эми 35-беренесинде ар кимге «биригүү эркиндигине болгон укук» кепилдикке алынган». Ошентип, дин тутуу эркиндигинин кепилдиктери менен биригүү эркиндигине болгон укуктун басмырлоого тыюу салуу кепилдиктери менен бирдиктеги өз ара катышы диний коомго расмий тааным ыйгаруу маселелерин чечүүдө чоң мааниге ээ.

КРда диний уюмдун укук субъектисинин статусун алууга тийиштүү маселелери «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы менен жөнгө салынат жана ушуга ылайык, КРда диний уюмдар деп КР жарандарынын ишенимди бер-

²⁸ См. статью 32 Конституции КР.

гелешип тутунуу, Кудайга кызмат кылуу, ырым-жырымдарды жасоо, өз жолун жолдоочуларды диний жактан агартуу жана тарбиялоо максатында түзүлгөн, КР мыйзамдарында белгиленген тартипте каттоодон өтүшкөн ыктыярдуу бирикмелери (диний коомдор, борборлор, диний окуу жайлар, мечиттер, чиркөөлөр, синагогдор, сыйынуу үйлөрү, монастырлар жана башкалар) диний уюмдар деп таанылат²⁹.

Ушул ченемге ылайык, мыйзам чыгаруучу диний коомдор, борборлор, диний окуу жайлар, мечиттер, чиркөөлөр, синагогдор, сыйынуу үйлөрү, монастырлар жана башкалар сыяктуу диний уюмдарды кашаа ичинде атап өтүп, бирок алардын өзгөчөлүктөрүн, белгилерин жана укуктук табиятын эске алган эмес. Алсак, «диний объектилер», «диний окуу жайлар», «диний борборлор» өз укуктук табияты, уюштуруучулук түзүмү, ишинин түрү боюнча диний уюмдар катары тааныганга болбойт, андыктан баш аламандыкка жол бербеш үчүн аларга тиешелүү белгилерди, өзгөчөлүктөрдү конкреттештирүү талап кылынат. Антпеген учурда, аталган ченемдерди ушундайча атап чыгуу укук колдонуу тарыйбасында чар-жайыттыкты жаратууда³⁰.

Ошондой эле, диний уюмду түзүү үчүн жогоруда аталган Мыйзам (8-бер.3-бөл.) демилгечилерден Кыргыз Республикасынын жарандыгынын бардыгы, КРда туруктуу жашоосу сыяктуу³¹ милдеттүү талаптарды белгилейт. Бул КРда жашабаган башка жарандарды (б.а. чет өлкөлүк жарандарды, жарандыгы жок адамдарды) диний уюм түзүү укугунан ажыратат.

Диний уюм диний иш-аракеттерди жүргүзүүгө дин иштери боюнча мамлекеттик орган берүүчү эсептик каттоо (кайра каттоо) тууралуу күбөлүк алган учурдан тартып укук алат. *Дин иштери боюнча мамлекеттик органдан эсептик каттоодон өтүү талабы ошондой эле миссияларга, диний окуу жайларга, диний багыттагы объектилерге жана миссионерлерге да тиешелүү.* «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамына ылайык, «миссия» деп «өлкөгө өз сыйынган динин жайылтуу максатында келишкен диний уюм же чет өлкөлүк диний уюмдун өкүлдөрү» катары аныкталышкан». *«Диний багыттагы объект»* термининин маанисин бул Мыйзам чечмелебейт, ошондой эле диний багыттагы объектилерди каттоодон өткөрүүнүн тартиби да жөнгө салынган эмес.

²⁹ См. статью 8 (ч.1) Закона КР «О свободе вероисповедания и религиозных организациях в КР».

³⁰ См. Научно-практический (постатейный) комментарий к Закону КР «О свободе вероисповедания и религиозных организациях в КР»/ Под общей ред. к.ю.н., доц. Мусабековой Ч.А. и к.ю.н. доц. Исмаилова Н.А. Изд-во “Макспринт”, Бишкек, 2016. Доступно по адресу: <http://sfcg.kg/sfcg-разработал-научно-практический-комм>

³¹ В соответствии с Законом КР «О внутренней миграции» постоянным местом проживания считается место, где гражданин постоянно или преимущественно проживает и имеет регистрационный учет в соответствующих уполномоченных органах КР. См. ч.1 ст.13 Закона КР от 30 июля 2002 года N133 «О внутренней миграции». (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/1090>

Диний уюмду эсептик каттоодон өткөрүү үчүн уюштуруучулар дин иштери боюнча мамлекеттик органга төмөнкүдөй уюштуруучулук документтерди (мамлекеттик же расмий тилде) тапшырышат:

- Эсептик каттоого алуу тууралуу арыз;
- Нотариалдык жактан күбөлөндүрүлгөн жана *жергиликтүү кеңештер менен макулдашылган*³², диний уюмду жана миссияларды түзүүгө демилгечи болушкан, жана мыйзам алдында уставдын алкагында жооп берүүчү жарандардын тизмеси (алардын фамилиясын, атын, атасынын атын, туулган датасын, жарандыгын, жашаган жерин, паспортторунун номерлери менен серияларын, качан жана ким тарабынан берилгендигин көрсөтүү менен);
- диний уюмдун уставы;
- уюштуруу жыйынынын протоколу;
- дин эрежелеринин негиздери жана ага тиешелүү тажрыйбасы тууралуу, анын ичинде диндин келип чыгуу тарыхы, ишинин формалары жана усулдары, үй-бүлө менен никеге, билимге болгон мамилеси, бул динди жолдоочулардын ден соолугуна мамилесинин өзгөчөлүктөрү, уюмдун мүчөлөрүнүн жана кызматчыларынын жарандык укуктары менен милдеттерине карата чектөөлөр тууралуу маалыматтар;
- түзүлүп жаткан диний уюмдун толук аталышы тууралуу маалымат;
- түзүлүп жаткан диний уюмдун ушул аймакта турган жерин (юримдикалык дарегин) ырастаган документ (менчик сатып алуу, сатуу келишими, ижара келишими, жайдын акысыз берилиши тууралуу келишим, расмий кат ж.б.).

Диний уюмдарды, ошондой эле миссияларды эсептик каттоо зарыл документтер тиркелген арыз берилген күндөн тартып 30 күндөн кечиктирилбестен жүргүзүлөт. Дин иштери боюнча мамлекеттик орган кошумча маалыматтарды талап кылууга жана тиешелүү органдардын корутундуларын алууга, ошондой эле арыз ээсинин уюштуруучу документтерин дин таануу экспертизасына жөнөтүүгө укуктуу. Мындай учурда арызды кароо дагы бир айга узартылат. Диний уюмдун уставындагы бардык толуктоолор жана өзгөртүүлөр диний уюмду эсептик каттоого алган тартипте жана мөөнөттө эсептик кайра каттоодон өтүүгө тийиш.

Эсептик каттоого алуунун жыйынтыктары боюнча арыз ээсине *эсептик каттоо тууралуу күбөлүк* берилет жана диний уюм ушуну менен дин иште-

³² 4 сентября 2014 года Решением Конституционной палаты Верховного суда КР норма, выраженная словами «согласованный с местными кенешами», была признана противоречащей части 2 статьи 20 и статьи 35 Конституции КР. Тем самым действие данного положения отменена. См. Решение Конституционной палаты от 4 сентября 2014 года №45-р по делу о проверке конституционности частей 2, 3 статьи 8 и абзаца 3 части 2 статьи 10 Закона Кыргызской Республики «О свободе вероисповедания и религиозных организациях в Кыргызской Республике» в связи с ходатайством религиозного центра Свидетелей Иеговы в Кыргызской Республике.

рин жүргүзүүгө укук алат. Диний уюмдарды мамлекеттик каттоону КР Юстиция министрлиги мыйзамда белгиленген тартипте жүргүзөт. Ошентип диний бирикмеге диний иштерди жүргүзүү үчүн диний уюмдун статусун алуу зарыл, бул үчүн бирикме дин ишери боюнча мамлекеттик органдан эсептик каттоодон өтөт, ал эми юридикалык жактын статусун алуу үчүн, дин иштери боюнча мамлекеттик органдан эсептик каттоодон өткөндөн кийин, мамлекеттик каттоону юстиция органдарынан өтүү зарыл³³.

Диний уюмдардын дин иштери боюнча мамлекеттик органдан эсептик каттоодон өтпөй туруп иштөөсүнө жана милдеттерди аткаруусуна тыюу салынат³⁴. Катталбаган диний уюмдун атынан иш жүргүзгөн жактар диний уюмдар жөнүндө мыйзамды бузуп, диний бирикмелердин жетекчилери бирикмени мамлекеттик башкаруу органдарында³⁵ каттоодон өткөрүүдөн четтегендиги үчүн Администрациялык жоопкерчилик жөнүндө кодексине ылайык (мындан ары -АЖЖК) жоопкерчилик тартат³⁶. Бул жерде АЖЖКда диний органдарды эсептик каттоого алуучу дин иштери боюнча мамлекеттик орган сыяктуу эле, диний уюмдарды юридикалык жак катары каттоочу юстиция органдары да болушу мүмкүн болгон мамлекеттик башкаруу органдарынан каттоодон четтөө үчүн жоопкерчилик каралгандыгын белгилеп коюу зарыл.

АЖЖКнын башка ченемине ылайык (513-статья), анын 395-беренесинин 1-пунктчасында каралган укук бузууларды, ДИМК эске алынбаган, юстиция органдары кароого ыйгарым укуктуу. Ушуга байланыштуу, суроо келип чыгат – анда эсептик каттоодон четтөө менен байланышкан укук бузуулар тууралуу иштерди кайсы орган кароосу керек? Аталган ченемдердин маанисинен бул категориядагы иштерди соттор кароого тийиш деген жыйынтык чыгат.

Жогоруда келтирилген Мыйзамдан тышкары, диний уюмдарды эсептик каттоого алуу жол-жобосу КРда диний уюмдарды эсептик каттоого алуунун убактылуу жобосу менен аныкталган. Мындай мыйзам алдындагы актылар чет өлкөлүк диний уюмдардын окуу жайлары менен миссияларын жана диний иш жүргүзүү максатында КРга келишкен чет өлкөлүк жарандарды эсептик каттоого алууну жөнгө салат. Аталган мыйзам алдындагы актылар «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамы менен шайкеш келтирилген эмес.

³³ Порядок регистрации определен в Законе КР «О государственной регистрации юридических лиц, филиалов (представительств)». См. Закон КР от 20 февраля 2009 года N57 «О государственной регистрации юридических лиц, филиалов (представительств)». (Электронный ресурс). Доступно на сайте: <http://cbd.minjust.gov.kg>

³⁴ См. статью 8 (ч.2) Закона КР «О свободе вероисповедания и религиозных организациях в КР».

³⁵ См. Кодекс Кыргызской Республики от 4 августа 1998 года N 114 «Кодекс об административной ответственности». (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/6>

³⁶ См. статью 395 (подпункт 1) КоАО.

Дин иштери боюнча мамлекеттик орган жана прокуратура органдары негиз пайда болгондо сотко диний уюмду жоюу же анын ишине тыюу салуу тууралуу сунуштама киргизүүгө укуктуу экендигин белгилей кетүү зарыл. Ушундан кийин жоюлуп жаткан диний уюмдун укуктук жөндөмдүүлүгү токтотулат³⁷. «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамы диний уюмду жоюу жол-жобосуна келгенде бир катар карама-каршылыктарды жана боштуктарды камтып турат, атап айтканда алар төмөнкүлөр³⁸:

- диний уюмдун ишинде табылган мыйзам бузууларды четтетүү үчүн мөөнөт макулдашылбагандыгы (ушул Мыйзамдын 27-беренесинин 2-бөлүгү 3 айлык мөөнөт белгилейт, ал эми анын 26-беренесинин 6-бөлүгүнүн 5-пункту – 1 айдан кем эмес мөөнөттү көрсөткөн);

- мыйзам бузуунун шайкештигин жана анын кесепеттерин эсепке албастан мажбурлап жоюу үчүн негиз катары мыйзам талаптарын бузуунун «кайра кайталануучулук» же «бир нече иреттик» формалдуу критерийдин колдонулушу (Мыйзамдын 27-бер. 2-бөл.);

- КР ГКнын жоболоруна каршы келип, жоюу үчүн негиз болуучу «мыйзамды одоно бузуу» критерийи жок;

- Мыйзамда дин иштери боюнча мамлекеттик орган жана прокуратура органы диний уюмду мажбурлап жоюу тууралуу сотко кайрылуу процесстик формасында да так эместик орун алган (Мыйзамдын 14-бер.3-бөл.) – арыздын ордуна сунуш киргизүү жазылган. КРнын Жарандык процесстик кодексинде (КР ЖПК)³⁹, кайрылуунун процесстик формасы каралгандыктан, кайрылууну КР ЖПКнын 134-беренесинде белгиленген доо арыз формасында берүү туура.

2019-жылдын 1-январынан тартып күчүнө кире турган КРнын Жазык кодексинин (жаңысынын) 196-беренесине ылайык (КР ЖК, 2017-ж.)⁴⁰, «диний топту мыйзамсыз уюштургандыгы үчүн» жазык жоопкерчилиги белгиленген. Буга ылайык, диний окуу жүргүзүү жана диний ырым-жырымдарды аткаруу шылтоосу менен иш жүргүзгөн топту уюштуруу же жетекчилик кылуу, эгер ал жарандардын укуктарына олуттуу зыян келтирүү жана жарандарды коомдук

³⁷ См. статью14 (ч.3,4) Закона КР «О свободе вероисповедания и религиозных организациях в КР».

³⁸ См. Научно-практический (постатейный) комментарий к Закону КР «О свободе вероисповедания и религиозных организациях в КР»/ Под общей ред. к.ю.н., доц. Мусабековой Ч.А. и к.ю.н. доц. Исмаилова Н.А. Изд-во “Макспринт”, Бишкек, 2016.

³⁹ См. Гражданский процессуальный Кодекс Кыргызской Республики от 25 января 2017 года N14(Введен в действие Законом КР от 20 января 2017 года N 6 с 1 июля 2017 года). (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111521?cl=ru-ru>

⁴⁰ См. Уголовный кодекс Кыргызской Республики от 2 февраля 2017 года N19(вводится в действие Законом КР от 24 января 2017 года N 10с 1 января 2019 года). (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111527>

иштерден же жарандык милдеттерин аткаруудан баш тартууга үндөө менен байланышкан болсо жана бул топко жашы жете электерди тартса, белгилүү бир кызматтарды ээлөө же болбосо IV категорияда белгиленген иштер же IV категориядагы түзөтүү иштери менен алектенүү укугунан ажыратылат, же V категориядагы айып тартат, же I категориядагы эркинен ажыратылат. Экинчи бөлүгү ушул берененин I-бөлүгүндө көрсөтүлгөн топтун ишине жигердүү катышкандыгы, ушуга теңдеш эле - мындай топтун ишин системалуу түрдө пропагандалагандыгы үчүн IV категориядагы түзөтүү иштери же V категориядагы айып менен, же I категориядагы эркиндигинен ажыратуу менен жазаланат.

Бул ченем «жарандардын укуктарына олуттуу салым», «коомдук иштер», «жарандарды коомдук иштерден баш тартууга үндөө» сыяктуу түшүнүктөрдү камтыйт.

КР ЖКнын N1 Тиркемесинде «олуттуу зыян» терминине аныктама берилген. Ал аркылуу 2017-жылдагы ЖКда каралган, кылмыш курамынын белгиси катары көрсөтүлбөгөн учурлардагы төмөнкү кесепеттер түшүндүрүлгөн:

- 1) эки же андан көп жактын ден соолугуна анча оор эмес зыян келтирүү;
- 2) адам менен жарандын конституциялык укуктарын жана эркиндиктерин бузуу;
- 3) айлана-чөйрөнү олуттуу булгоо, ууландыруу же ага зыян келтирүү;
- 4) олуттуу материалдык (мүлктүк) залал келтирүү;
- 5) мамлекеттик органдын, менчигинин формасына карабастан ишкананын, мекеменин же уюмдун ченемдүү иштөөсүн узак убакыт бою бузуу;
- 6) мамлекеттин коопсуздугун начарлатуу;
- 7) келтирилген зыяндын олуттуу экендигин ачык айгинелеген башка кесепеттер, эгерде алар мыйзамда оор же өзгөчө оор зыян деп көрсөтүлбөсө».

Ошентсе да калган терминдердин аныктамалары аталган Тиркемеде жок.

*2019-жылдын 1-январынан тартып күчүнө кирүүчү КРнын Бузуулар жөнүндө жаңы кодекси (92-берене)*⁴¹ Диний бирикмелер жөнүндө мыйзамдарды бузгандыгы, анын ичинде диний бирикменин жетекчисине бирикмени мамлекеттик башкаруу органдарында каттатуудан качкандыгы үчүн жоопкерчилик белгилейт, жана дин иштери боюнча мамлекеттик органга бул укук бузууну кароо ыйгарым укугун берет.

Бул ченем тактоону талап кылат, анткени колдонуудагы «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамы

⁴¹ См. Главу 15 Раздела 4 Кодекса Кыргызской Республики от 13 апреля 2017 года N 58 «Кодекс Кыргызской Республики о нарушениях» (вводится в действие с 1 января 2019 года). (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111565>

«диний бирикме» терминин диний уюмдардын бирикмеси катары жана диний уюм катары эки жактуу түшүндүрөт. Ошондой эле, жогоруда айтылгандай, «мамлекеттик башкаруу органы» дегендин алдында диний уюмдарды эсептик каттоого алуучу дин иштери боюнча мамлекеттик орган катары да, ошондой эле диний уюмдарды юридикалык жак катары каттоочу юстиция органы деп да түшүнсө болот.

2.1.4. Кыргыз Республикасында диний жамаатын юридикалык жактын статусун алуу тажрыйбасына талдоо жүргүзүү

Буга чейин белгиленип кеткендей, «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамыны ылайык, диний уюмдун ишин легалдаштыруу үчүн алгач милдеттүү түрдө дин иштери боюнча мамлекеттик органдан эсептик каттоодон өтүүгө (8-бер. 2-бөл.), а эгер юридикалык жактын статусун алууну каалашса, анда, «Юридикалык жактарды, филиалдарды (өкүлчүлүктөрдү) мамлекеттик каттоо жөнүндө» КР Мыйзамына шилтеме жасаган КР ГКнын 86-статьясынын 2-бөлүгүндө белгиленген тартипте юстиция органдарынан мамлекеттик каттоодон өтүүгө тийиш.

Диний уюмдун жана юридикалык жактын статусун алуу менен байланышкан маселелерди чечүү талаштын предметине жана кайрылуунун субъектисине жараша 2 иш категориясына бөлүнөт:

1) Административдик укук бузуулар тууралуу иштер. Бул иштер боюнча өндүрүш мыйзамдарга ылайык диний уюмдун ишин токтотуп туруу, сотко диний уюмду жоюу тууралуу сунуш киргизүү жөнүндө ж.б. чечим кабыл алууга ыйгарым укугу бар мамлекеттик органдардын демилгеси боюнча келип чыгат.

2) Мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана алардын кызмат адамдарынын аракеттери (аракетсиздиктери), актылары талашка түшкөндүгүнө байланыштуу, диний уюмдардын, жарандардын демилгеси боюнча өндүрүш козголуучу административдик иштер.

Соттордун ушул иштер боюнча тажрыйбасын карап көрөлү.

КР АЖЖКнын 395-статьясынын 1-пунктчасына ылайык, диний бирикмелердин жетекчилеринин уюмду мамлекеттик башкаруу органдарынын каттоосунан өткөрүүдөн качуусу 5 эсептик көрсөткүчкө чейинки административдик айып салууга алып келет⁴². КР АЖЖКнын 395-статьясында каралган укук

⁴² Постановлением ЖК КР от 15 июня 2006 года N 1115-III “Об утверждении размера расчетного показателя” размер расчетного показателя утвержден в сумме 100 сомов в месяц. См. Постановлением ЖК КР от 15 июня 2006 года N 1115-III “Об утверждении размера расчетного показателя”. (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/51948>

бузуулар тууралуу иштер райондук, шаардык соттордун судьялары тарабынан каралат (КР АЖЖКнын 508-ст.), ал эми КР АЖЖКнын 513-статьясына ылайык, КР АЖЖКнын 395-статьясынын 1-пунктчасында каралган укук бузууларды юстиция органдары караганга ыйгарым укуктуу. Демек, ушул ченемдерди системалуу чечмелөөдөн улам, соттордун КР АЖЖКнын 395-статьясынын 1-пунктчасын кошпогондо, бул статьядагы укук бузуулар тууралуу иштерди караганга ыйгарым укуктары бар, ал эми КР АЖЖКнын 513-статьясындагы иштерди юстиция органдары кароого ыйгарым укуктуу⁴³.

Ошентсе да, ушул Колдонмонун мурдагы параграфында айтылгандай, каралып жаткан ченем каттоонун кайсы түрү жөнүндө сөз болуп жаткандыгын тактабайт. Демек, аны кеңири чечмелеп, каттоонун эки түрүнө тең колдоно берсе болот. Анткен менен, жогоруда аталган ченемдердин маанисине жана юридикалык жактарды мамлекеттик каттоого алуучу юстиция органдарынын ыйгарым укуктарына таянсак, юридикалык жактарды мамлекеттик каттоодон качуу менен байланышкан иштерди кошпогондо, ДИМКда эсептик каттоодон өтүүдөн качуу менен байланышкан иштердин категориясын соттор кароого тийиш деген жыйынтыкка келебиз.

Каттоодон качкандыгы үчүн административдик жоопкерчиликке тартылуучу жак диний иштерди эсептик каттоодон өтпөстөн жүргүзүшкөн диний бирикмени уюштуруучулар болуп саналат. Жогоруда белгиленгендей, ишти эсептик каттоодон өткөндөн кийин гана жүргүзсө болот. Бирок, тажрыйба көрсөткөндөй, уюмдун мамлекеттик каттоосу бар, бирок дин иштери боюнча мамлекеттик органдан эсептик каттоосу жок учурлар да кездешет. Мындай абал диний уюмдарды милдеттүү түрдө эсептик каттоодон өткөрүүнү жол-жоболоштурган «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамы⁴⁴ күчүнө киргенден улам түзүлдү. Андыктан кеңири чечмелеп олтурбастан, бул маселелерди тактап коюу жана аларды каттоосунун түрүнө жараша чектөө зарыл.

Маселен, жаран М.Ага карата иш боюнча⁴⁵ сот жыйынында ДИМКнын өкүлү мындайча түшүндүрмө берген: «жаран М.А. 2018-жылдын 18-январында ДИМК-

⁴³ См. также: Научно-практический (постатейный) комментарий к Закону КР «О свободе вероисповедания и религиозных организациях в КР»/ Под общ.ред. к.ю.н., доц. Мусабековой Ч.А. и к.ю.н. доц. Исмаилова Н.А. Изд-во “Макспринт”, Бишкек, 2016. С.81.

⁴⁴ Согласно ч.1 ст.30 Закона КР “О свободе вероисповедания и религиозных организациях в Кыргызской Республики” данный Закон вступает в силу с момента официального опубликования. Последний был опубликован в газете «Эркин-Тоо» от 16 января 2009 года № 3. Соответственно он вступил в силу с 16 января 2009 г.

⁴⁵ Постановление Первомайского районного суда г.Бишкек от 13 февраля 2018 года, АП-94/18. БЗ. //Из архива материалов мониторинга судебных процессов, проведенного в период с января по апрель 2018 года в рамках проекта «Продвижение свободы вероисповедания посредством взаимодействия государства и гражданского общества в Кыргызской Республике», реализуемым неправительственной организацией «Поиск общих интересов» (далее – “Архив материалов мониторинга 2018 г.”).

дан эсептик каттоодон өткөндүгү тууралуу күбөлүксүз жана ата-энелердин жазуу жүзүндөгү макулдугусуз 2,5 -11 жаштардагы балдарга Куран менен хадистерди үйрөткөн. «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамынын 8-беренесинин 2-бөлүгүнө ылайык, дин иштери боюнча мамлекеттик органдын эсепке алуу каттоосу жок диний уюмдардын иш-аракетине жана кызмат көрсөтүүсүнө тыюу салынат. Катталбаган диний уюмдун атынан иш жүргүзгөн адам КР мыйзамдарына ылайык жоопкерчиликке тартылат» деп айтып, жаран М.А.га карата мыйзамдуу чара көрүүнү өтүнгөн. М.А. сот жыйынында: «ДИМКда эсептик каттоодон өтүү зарылчылыгы тууралуу билген эмесмин, күнөөмдү мойнума алам жана мындан ары ушундай мыйзам бузууга барбоого милдеттенем» деп жооп узаткан.

Сот иштин материалдарын иликтеп чыгып, төмөнкүдөй түшүндүрмө берген: жаран М.А. КР АЖЖКнын 395-статьясынын 1-пунктчасында каралган *административдик укук бузууга барган, б.а. диний уюмдун жетекчиси бирикмени мамлекеттик башкаруу органынан каттоодон качкан. Анын күнөөсү административдик укук бузуу тууралуу протокол жана жаран М.Анын өзүнүн түшүнүк каты аркылуу да далилденген. Натыйжада сот М.Аны жогорудагы беренеден каралган административдик укук бузгандыгы үчүн күнөөлүү деп тапкан.*

КР АЖЖКнын 395-статьясынын 1-пунктчасында каралган *административдик укук бузуу тууралуу ушул жана ушул сыяктуу башка иштерде административдик жоопкерчиликке тартуу үчүн «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзам ченеми негиз болуп берген. Буга ылайык, дин иштери боюнча мамлекеттик органдын эсепке алуу каттоосу жок диний уюмдардын иш-аракетине жана иштешине тыюу салынат. Катталбаган диний уюмдун атынан иш жүргүзгөн адам КР мыйзамдарына ылайык жоопкерчиликке тартылат («Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамынын 8-бер.2-бөл.). Ошону менен бирге, КР мыйзамдары катталбаган диний уюмдун атынан иш жүргүзгөн адамдын жоопкерчилигин белгилеген эмес. Мындай учурларда, иш жүзүндө КР АЖЖКнын 395-статьясынын 1-пунктчасында каралгандай, диний уюмдун жетекчиси бирикмени мамлекеттик башкаруу органынан каттоодон качкандыгы үчүн жоопкерчиликке тартылат.*

КР АЖЖКнын 395-статьясынын 1-пунктчасында каралган укук бузуулар тууралуу иштерди кароодо төмөнкүлөрдү аныктоо зарыл:

а) ушул конкреттүү адам диний бирикменин уюштуруучусу болуп саналабы жана ал диний иштерди жүргүзүп жатабы;

б) бул адам чынында эле диний бирикмени ДИМКдан каттоодон өткөрүүдөн качканбы.

КР АЖЖКнын 556-1-статьясына ылайык, КР АЖЖКнын 395-статьясы боюнча административдик укук бузуулар тууралуу протоколдорду ушуга ыйгарым

укуктуу дин иштери боюнча мамлекеттик органдын кызмат адамдары түзгөнгө укуктуу⁴⁶, ушуга ылайык, мыйзам бузуулардын кандай болбосун негиздемелери протоколдо көрсөтүлүүгө тийиш.

КР АЖЖКнын 557-статьясына ылайык, административдик укук бузуулар тууралуу протоколдо булар көрсөтүлөт: анын түзүлгөн датасы жана орду, протокол түзгөн жактын кызматы, кызматтык ырастамасынын номери, фамилиясы, аты, атасынын аты; мыйзам бузуучунун кимдиги тууралуу маалыматтар, эгер аныкталган болсо, мыйзам бузуу жасалган жер, убактысы жана административдик укук бузуунун негизи, КР АЖЖКнын 567-статьясынын негизинде алынган товарлар жана транспорттук каражаттар жана башка буюмдар жөнүндө маалыматтар, ушул укук бузуу үчүн жоопкерчилик каралган ченемдик акт, эгер берген түшүнүктөрү бар болсо, күбөлөр менен жабыр тарткандардын жана мыйзам бузуучулардын аты-жөндөрү, даректери, ишти чечүү үчүн зарыл башка маалыматтар. Протоколго административдик укук бузган жак, эгер бул аныкталган болсо, жана протколду түзгөн жак кол коюшат; күбөлөр жана жабыр тартуучулар бар болсо, протоколго алар да кол коюшу мүмкүн. Протоколду түзүүдө, КР АЖЖКнын 570-статьясында каралгандай, укук бузуучуга анын укуктары менен милдеттери түшүндүрүлөт жана бул тууралуу протоколдо белги коюлат. Протоколдун көчүрмөсү административдик укук бузгандыгы үчүн жоопкерчиликке тартылып жаткан жакка кол коюу менен тапшырылат же жөнөтүлөт.

Ошентсе да, КР АЖЖКнын 395-статьясына ылайык түзүлгөн административдик укук бузуулар тууралуу протоколдор талаптагыдай эмес жол-жоболоштурулгандыктан, материалдар соттор тарабынан өз деңгээлинде жол-жоболоштуруу үчүн артка кайтарылып берилет. Алсак, маселен, жаран С.М.га⁴⁷ карата иш боюнча сот төмөнкүлөрдү белгилеген: *«КР АЖЖКнын 553-статьясына ылайык, административдик укук бузуу тууралуу иш боюнча бардык факт жүзүндөгү маалыматтар далил болуп саналат. Алардын негизинде административдик укук бузулган окуянын болгондугу же болбогондугу, жеке жактын күнөөсү, ошондой эле, ишти туура чечүү үчүн маанилүү башка жагдайлар аныкталат. Мунун бардыгы административдик укук бузуу тууралуу протоколдо, башка протоколдордо, административдик жоопкерчиликке тартылып жаткан жактын түшүнүктөрүндө белгиленүүгө тийиш... Ошентсе да сотко сунушталган материалдарда административдик укук*

⁴⁶ В Положении о Государственной комиссии по делам религий КР не указано, что комиссия имеет право составлять протоколы об административных правонарушениях. В связи с этим, суду следует проверять наличие или отсутствие полномочия должностного лица на составление протокола и давать соответствующую оценку. См. Положение о Государственной комиссии по делам религий Кыргызской Республики (утверждено Указом Президента Кыргызской Республики от 23 марта 2012 года N71).

⁴⁷ Постановление Свердловского районного суда г.Бишкек от 9 марта 2016 года, САП-452/174. // “Архив материалов мониторинга 2018 г.”.

бузуу тууралуу жогорудагы протокол талаптагыдай эмес жол-жоболоштурулган, анткени анда күбөлөрдүн даректери, укук бузуучу тарабынан бузулган ченемдик-укуктук акт чагылдырылган эмес... Эгерде протокол жана башика материалдар буга ыйгарым укугу жок жактар тарабынан түзүлүп, туура эмес жол-жоболоштурулган болсо же берилген материалдар толук кандуу даярдалбаса, аларды сот жыйынында иш каралып жатканда толуктоо мүмкүн эместигине байланыштуу, КР АЖЖКнын 583-статьясына карап, сот административдик укук бузуу тууралуу ишти кароого даярдоодо протоколду аны түзгөн органга, кызмат адамына кайтарып берет...».

Сот КР АЖЖКнын 556, 557, 570-статьяларынын талаптарына ылайык, талаптагыдай жол-жоболоштуруу үчүн материалдарды ДИМКга кайтарып берүү тууралуу токтом чыгарды.

Ушундай эле чечим сот тарабынан КР АЖЖКнын 395-статьясынын 1-бөлүгү боюнча административдик жоопкерчиликке тартылган жаран Ж.К.га⁴⁸ карата иш боюнча кабыл алынган. Сот өз токтомунда төмөнкүлөрдү белгилеген: *«сотко 2 барактан турган протокол жана бир коштоочу каты бар администрациялык материал келип түшкөн. Ошентсе да, ишке КРнын Юстиция министрлиги тарабынан келип түшкөн Хадис Академиясы медресесиндеги мечит, чындыгында, юридикалык каттоодон өткөн эмес. Жаран Ж.К.нын айтканына караганда, имарат мечит эмес, намазкана болуп саналат... ДИМКнын өкүлү административдик укук бузуу тууралуу протоколдо көрсөтүлгөн маалыматтарды негиздеп бере алган жок...», сотко мечиттин пайдаланууга берилгендиги тууралуу акт, имарат мечит эмес, намазкана катары пайдаланылып жаткандыгы боюнча башика далилдер берилген эмес. Мындай жагдайдарда сот иш боюнча бирден-бир ишенимдүү чечимди кабыл ала алмак эмес...».* Сот кетирилген мыйзам бузууларды жоюу үчүн материалды ДИМКга кайтарып берүү боюнча токтом чыгарган.

Административдик укук бузуу тууралуу протоколду талаптагыдай эмес жол-жоболоштуруу административдик ишти кыскартуу үчүн негиз боло алат. Мындай чечим сот тарабынан А.Б.га карата⁴⁹ КР АЖЖКнын 395-статьясында каралган административдик иш боюнча чыгарылган. Өз токтомунда сот төмөнкүлөрдү белгилеген: *«...административдик иштин материалдарынан көрүнүп тургандай, сотко КР УКМК кызматынын начальнигинин катынын, УКМК кызматкери тарабынан түзүлгөн актынын көчүрмөлөрү⁵⁰ жана аталган документтердин негизинде гана түзүлгөн А.Б.га карата административдик укук бузуу тууралуу протокол берилген. Бирок ДИМКнын кызмат-*

⁴⁸ Постановление Октябрьского районного суда г.Бишкек от 16 февраля 2018 года.// “Архив материалов мониторинга 2018 г.”).

⁴⁹ Постановление Первомайского районного суда г.Бишкек, от 29 сентября 2016 года, НАП-1650/16.БЗ. //“Архив материалов мониторинга 2018 г.”).

⁵⁰ ГКНБ – Государственный комитет национальной безопасности.

керлери укук бузулган жерге барышкан эмес, фото жана видео белгилөөлөр жасалбаган, бул даректе «Хадича» медресесинин бар экендигин күбөлөрдөн сураштырышкан эмес. Ушундан кийин сот административдик укук бузуу окуясы болбогондугу үчүн административдик ишти кыскартуу тууралуу токтом чыгарган.

Дин иштерин жүргүзүү укугунун маселеси боюнча тажрыйба эсептик каттоосу жок дин ишинин легитимдүүлүгүн талашуу менен жүргөн иштерди да камтыйт. Алсак, «Кыргызстан жана Орто Азия Мусулмандарынын Конгресси» коомдук уюму (мындан ары - Конгресс) ишинде ДИМК Конгрессти жоюу тууралуу доо арызы менен сотко кайрылган. Бул иште КР Юстиция министрлиги үчүнчү жак болуп чыккан. Бирикмени жоюу тууралуу негиздемесинде ДИМК «...Конгресс Юстиция министрлиги тарабынан, 2006-жылдын 7-июлундагы «Коммерциялык эмес уюмдар жөнүндө» КР Мыйзамына ылайык, коммерциялык эмес уюм катары катталган. Уюмдун Уставында негизги максаты катары Исламдын нукура баалуулуктарын үйрөнүү, КР мусулмандарынын укуктары менен эркиндиктеринин кепилдикке алынышына көмөктөшүү, коомдо адеп-ахлак, ыйман принциптеринин жана Кудайга болгон ишенимге негизделген тарбиянын кайра жаралуусуна жетишүү, балдар менен жаштардын ислам баалуулуктарын сиңирүү аркылуу рухий-адеп-ахлактык жактан баяуусуна көмөктөшүү каралган. Аталган максаттардын бардыгы диний иштердин элементтери болуп саналат жана диний уюмдарга мүнөздүү. «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамынын 8-беренесинин 2-бөлүгүнө ылайык (мындан ары – Мыйзам), дин иштери боюнча мамлекеттик органдан эсептик каттоодон өттөгөн диний уюмдардын иш-аракетине жана иштешине тыюу салынат. Андыктан аталган уюм мыйзамда белгиленген тартипте диний уюм катары катталууга тийиш. 2016-жылдын 8-июлунда ДИМК Конгресстин дарегине көрсөтүлгөн мыйзам бузууларды 3 айдын ичинде жоюу тууралуу кат жүзүндөгү эскертүүсүн жөнөткөн. Мыйзамда белгиленген мөөнөттө эскертүү катында көрсөтүлгөн мыйзам бузууларды Конгресс оңдогон эмес. Ушуга байланыштуу, ДИМК уюмду жоюу тууралуу арыз менен сотко кайрылган. Бул иш боюнча бардык үч инстанциянын соттору ДИМКнын доо арызын канааттандырган⁵¹.

«Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамынын 27-беренесине ылайык, диний уюм, миссия тарабынан КРнын мыйзамдары бузулган же болбосо диний уюмдун, миссиянын уставына карама-каршы келген иш жүргүзгөн учурда, дин иштери боюнча мамлекеттик орган кат жүзүндө эскертүү жасайт жана ал кат үч күндүк мөөнөттө

⁵¹ Постановление судебной коллегии по административным и экономическим делам Верховного суда КР от 1 февраля 2018 года, Решение Межрайонного суда г.Бишкек, от 14 декабря 2016 года. // “Архив материалов мониторинга 2018 г.”).

диний уюмдун, миссиянын жетекчи органына жөнөтүлөт. Эгерде аталган мыйзам бузуулар үч айдын ичинде жоюлбаса же алар бир жылдын ичинде кайталанса, дин иштери боюнча мамлекеттик орган мындай диний уюмду жоюу тууралуу арыз менен сотко кайрылууга укуктуу. Мындай ченем конкреттүү түрдө «диний уюмга» тиешелүү, ал эми анын диний уюм катары статусу ДИМКда эсептик каттоодон өткөндүгү тууралуу күбөлүк менен ырасталат.

«Юридикалык жактарды, филиалдарды (өкүлчүлүктөрдү) мамлекеттик каттоо жөнүндө» КР Мыйзамына ылайык (10-бер.15-бөл.), диний уюмду мамлекеттик каттоодо (кайра каттоодо) каттоо арызына диний уюмдун дин иштери боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдан өткөн эсептик каттоосун (кайра каттоосун) ырастаган документтин көчүрмөсү тиркелет. Бул жобо 2009-жылы⁵² күчүнө кирген, ал эми Конгресс юстиция органында 2006-жылы, башкача айтканда, киргизилген талаптарга чейин катталган.

Натыйжада, бул иште бир катар маселелер келип чыгат. Атап айтканда: 1) ДИМК юридикалык жактын статусу бар «диний уюм катары» Юстиция министрлигинде катталган «*Кыргызстан жана Орто Азия Мусулмандарынын Конгресси*» коомдук уюмун жоюу үчүн сотко кайрылганга укуктуу беле; 2) эмне үчүн жоюу жол-жобосу колдонулган, анткени мынтиш үчүн төмөнкүдөй негиздер болууга тийиш эле⁵³:

- коомдук коопсуздукту жана коомдук тартипти бузуу, мамлекеттин коопсуздугуна зыян келтирүү;

- Кыргыз Республикасынын конституциялык түзүлүшүнүн негиздерин күч менен өзгөртүүгө жана мамлекеттин бүтүндүгүн бузууга багытталган аракеттер;

- куралданган топторду түзүү;

- согушту пропагандалоо, социалдык, расалык, улуттук же диний араздашуулары көкүтүү, адамзатты жектөөгө чакыруу;

- үй-бүлөнү бузууга мажбурлоо жана мунун натыйжасында үй-бүлөнүн бузулушу;

- адамдын керт башына, жарандардын укуктарына жана эркиндиктерине асылуу;

⁵² Данные изменения были внесены Законом КР от 18 декабря 2009 года N313 “О внесении изменений и дополнений в Закон Кыргызской Республики «О государственной регистрации юридических лиц, филиалов (представительств)» от 18 декабря 2009 года N313. См. Закон КР от 18 декабря 2009 года N313 “О внесении изменений и дополнений в Закон Кыргызской Республики «О государственной регистрации юридических лиц, филиалов (представительств)» от 18 декабря 2009 года N313.(Электронный ресурс). Доступно на сайте:<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/203239?cl=ru-ru>

⁵³ См. статью 14 Закона КР «О свободе вероисповедания и религиозных организациях в Кыргызской Республике».

- жарандардын адеп-ахлагына, саламаттыгына мыйзамда каралган залалдарды келтирүү, анын ичинде алардын диний иш-аракетине байланышта баңги жана психотроптук каражаттарды, гипнозду колдонуу менен залал келтирүү, жосунсуз жана башка укукка каршы аракеттерди жасоо;

- өзүн өзү өлтүрүүгө же болбосо өмүрү жана ден соолугу кооптуу абалда турган адамдарга медициналык жардам көрсөтүүдөн диний жүйө менен баш тартууга үгүттөө;

- милдеттүү билим алууга тоскоолдук кылуу;

- диний уюмдун мүчөлөрүн жана диний уюмдун жолун жолдоочуларды жана башка адамдарды өздөрүнө таандык мүлктөрдү диний уюмдун пайдасына ажыратып берүүгө мажбурлоо;

- жарандын өмүрүн, ден соолугун, мүлкүн зыянга учуратабыз деп коркутуу, эгерде аны жүзөгө ашыруунун чыныгы кооптуулугу болсо же күч колдонуу, башка укукка каршы аракеттер аркылуу анын диний уюмдан чыгуусуна тоскоолдук кылуу;

- жарандарды мыйзамдарда белгиленген жарандык милдеттерин аткаруудан баш тартууга жана башка укукка каршы аракеттерди жасоого үгүттөө.

Бул окуяны диний бирикмелердин жетекчилеринин, *КР АЖЖКнын 395-статьясынын 1-пунктчасында каралгандай*, бирикмени мамлекеттик башкаруу органдарынан каттоодон өткөрүүдөн качуу катары квалификациялоо туура болмок деп ойлойбуз.

ДИМКнын юридикалык жакты жоюу үчүн сотко кайрылууга ыйгарым укугу тууралуу маселе ошондой эле *«Церковь Элчилик Жыйыны» диний уюмуна карата жүргөн башка иште да каралган*⁵⁴. Иштин маңызы мындайча эле: ДИМК 2005-жылы 7-апрелде ДИМКдан эсептик каттоодон өткөн «Церковь Элчилик Жыйыны» диний уюмун мыйзам талаптарын бузгандыгына жана отчетторду өз убагында тапшырбагандыгына байланыштуу жоюу тууралуу арыз менен сотко кайрылган.

Иштин материалдарын иликтеп чыгып, сот төмөнкүдөй тыянакка келген: «...«Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамынын 8-беренесинин 2-бөлүгүнө ылайык, дин иштери боюнча мамлекеттик органдын эсептик каттоосу жок диний уюмдардын иш-аракетине жана иштешине тыюу салынат.

ДИМКнын 2005-жылдын 7-апрелиндеги буйругу менен «Церковь Элчилик Жыйыны» диний уюму эсептик каттоодон өтүп, бул тууралуу күбөлүк берилген. КР Мыйзамынын 10-беренесинин 5-бөлүгүнө ылайык, мамлекеттик каттоо юстиция органдары тарабынан мыйзамда аныкталган тартипте

⁵² Определение Межрайонного суда Чуйской области от 18 января 2017 года. // “Архив материалов мониторинга 2018 г.”).

жүргүзүлөт. Буга окшош ченемди «Коммерциялык эмес уюмдар жөнүндө» КР Мыйзамы да камтыйт. КР ГКнын 86-статьясынын 2-бөлүгүнө ылайык, юридикалык жак мамлекеттик каттоого алынган учурдан тартып түзүлдү деп эсептелет. КР Юстиция министрлигинин маалыматтарына таянсак, «Церковь Элчилик Жыйыны» диний уюму Юридикалык жактардын бирдиктүү мамлекеттик реестринде катталган, кайра катталган же өз ишин токтоткон юридикалык жак катары белгиленген эмес. КР ГКнын 96-статьясына жана жогоруда аталган Мыйзамдын 10 жана 12-беренелерине ылайык, укуктук жактан жөндөмдүү жана аракетке жөндөмдүү юридикалык жак белгиленген тартиттеги соттун чечими менен жоюлат. «Церковь Элчилик Жыйыны» диний уюму юридикалык жак катары мамлекеттик каттоодон өтпөгөндүктөн, сот бул иш боюнча бир тарап жок деген жыйынтыкка келген. Мындай жагдайларда сот ДИМКнын «Церковь Элчилик Жыйыны» диний уюмуна карата доо арызы боюнча иш өндүрүштөн кыскартылууга тийиши деп эсептейт».

«Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамынын 14-беренесине ылайык, диний уюмдарды эсепке алуу каттоосун жүргүзүүчү дин иштери боюнча мамлекеттик орган жана прокуратура органдары сотко диний уюмду жоюу же диний уюмдун ишине тыюу салуу тууралуу сунуш киргизүүгө укуктуу.

Диний уюмдар төмөнкү учурларда жоюлушу мүмкүн:

- алардын түзүүчүлөрүнүн же диний уюмдун уставы буга ыйгарым укук берген органдын чечими боюнча;

- Кыргыз Республикасынын Конституциясынын, ушул Мыйзамдын жана башка мыйзамдардын ченемдери бир нече ирет бузулганда же диний уюм тарабынан өзүнүн уставдык максаттарына каршы келген иш-аракеттер дайыма жүргүзгөн учурларда соттун чечими боюнча.

Ошентсе да, «Церковь Элчилик Жыйыны» иши боюнча КР мыйзамдарында юридикалык жак катары мамлекеттик каттоосу жок диний уюмдарды жоюу каралган эмес деген жыйынтык чыгарса болот.

Диний уюмдар менен жарандардын демилгеси боюнча, алардын мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана алардын кызмат адамдарынын аракеттерин (аракетсиздигин), актыларын талашуусу менен байланышкан өндүрүштөгү административдик иштер боюнча сот тажрыйбасын карап көрөлү.

Жаран У.А.нын ишин алсак. Ал 2016-жылдын 21-мартында ДИМКга соттун чечимин аткаруу⁵⁵ жана «Теңирчилик» диний уюмун эсепке алуу каттоосунан

⁵⁵ Решением Межрайонного суда г. Бишкек от 14 марта 2016 года действия Государственной комиссии по делам религии КР (ГКДР) по отказу в проведении учетной регистрации религиозной организации «Тенирчилик» и выдаче свидетельства признаны незаконными, суд обязал ГКДР устранить допущенные нарушения. //“Архив материалов мониторинга 2018 г.”).

өткөрүп, тиешелүү үлгүдөгү күбөлүк берүү өтүнүчү менен кайрылган. Бирок ДИМК буга «Бишкек шаардык кеңеши менен макулдашылган демилгечилердин тизмеси жок, бул «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамынын 10-беренесинин талаптарына туура келбейт» деп жооп берген. Ошондой эле, соттун чечими токтоосуз түрдө каттоого алуу үчүн негиз болуп саналбай тургандыгын, себеби сот ДИМКны «Теңирчиликтин» каттоо тууралуу күбөлүк берүү маселеси боюнча арызын карап чыгууга кабыл алууга милдеттендиргендигин жана алар өз документтерин мыйзамга ылайык татырған учурда гана бекитилген жол-жобого ылайык каттоо жөнүндө маселе караларын» белгилеген.

«Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамынын 10-беренесинин 2-бөлүгүнүн «жергиликтүү кеңеш менен макулдашылган» деген сөздөрдөн турган үчүнчү абзацы КР Жогорку сотунун Конституциялык палатасынын (мындан ары – Конституциялык палата) 2014-жылдын 4-сентябрындагы чечими менен Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 20-беренесинин 2-бөлүгүнө жана 35-беренесине каршы келет деп таанылгандыгын белгилей кетүү зарыл⁵⁶.

Конституциялык палата өз чечиминин резолютивдик бөлүгүнүн 3-пунктуна ылайык, КР Жогорку Кеңешин ушул чечимдин негизинде «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамына зарыл өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүүгө милдеттендирген. Ошентсе да, бүгүнкү күнгө чейин өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү жол-жобосу аткарыла элек.

Ушундай эле иш «Кыргыз Республикасындагы Свидетели Иеговы диний борбору» диний уюму менен байланыштуу. Уюм 2014-жылдын 20-ноябрында, 2014-жылдын 26-декабрында, 2015-жылдын 13-февралында жана 2015-жылдын 20-февралында ДИМКга арыз менен кайрылып, аймактарда эсептик каттоодон өткөрүү өтүнүчүн билдирген. Бирок аларга эсептик каттоо бергендин ордуна, арыздары артка кайтарылган. ДИМК кайтарып берген негиздемесинде төмөнкүлөрдү көрсөткөн: «КР Жогорку сотунун Конституциялык палатасынын 2014-жылдын 4-сентябрындагы чечиминин диний уюмдарды түзүү демилгечилеринин тизмесин жергиликтүү кеңештер менен макулдашууну жокко чыгарууга тиешелүү бөлүгү колдонуудагы «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамына киргизилген жок. Ушуга байланыштуу, аталган ченемдик актыга өзгөртүү, толуктоолорду киргизүү боюнча юридикалык жол-жоболор аяктаганга чейин, «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамынын 10-беренесинин 2-пунктунун 2-пунктчасынын талаптары күчүндө кала берет. Жогоруда айтылгандарды эске алып, «Кыргыз Республи-

⁵⁶ См. Решение Конституционной палаты Верховного суда КР от 4 сентября 2014 года.

касындагы Свидетели Иеговы диний борбору» диний уюмун Жалал-Абад шаарында жана Жалал-Абад облусунда, Нарын шаарында жана Нарын облусунда, Ош шаарында жана Ош облусунда, Кадамжай шаарында жана Баткен облусунда каттоого алуучу документтер кароосуз кайтарылып берилет. Бул «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамына ылайык, документтердин толук пакетин татиыруу менен каттоо үчүн кайрадан кайрылуу укугунан ажыратпайт⁵⁷.

Эки иш тең эксперттердин кароо жана талдоо предметине айлангандыктан⁵⁸, төмөндө алардын жыйынтыктарын беребиз:

«Эки сот инстанциясы тең КР Жогорку сотунун Конституциялык палатасынын 2014-жылдын 4-сентябрындагы чечиминин резолютивдик бөлүгүндөгү 3-пунктка таянышып, өз чечимдерин негиздешкен. Аталган пунктта КР Жогорку Кеңешине «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамына ушул Чечимдин негизинде келип чыккан зарыл өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү татиырылган. Ушундан улам, соттордун пикирлери боюнча, ушул кезге чейин мыйзамга өзгөртүүлөрдү киргизүү жол-жобосу аягына чыга элек болгондуктан, диний уюмдарды эсептик каттоого алуу мүмкүн эмес. Андыктан сот инстанциялары ДИМКнын арызды кайтарып берген аракеттеринен жана эсепке алуу каттоосун жүргүзбөгөн аракетсиздигинен КР мыйзамдарын бузууну тапкан жок.

Бирок, Конституциялык палатанын тажрыйбасын талдоого алган ушул Бөлүмдө айтылгандай, ченемдик укуктук актыны, анын түзүмдүк элементин конституциялык эмес деп таануу алардын колдонулушун жокко чыгарууга алып келет (КР Конституциясынын 97-бер.9-бөл., «КР ченемдик укуктук актылар жөнүндө» Мыйзамдын 10-бер.2-бөл.), б.а. Конституциялык палатанын актысы угузулган учурдан тартып алар жокко чыгарылат (колдонулбайт) жана мыйзам чыгаруучу орган тарабынан аны жокко чыгаруу боюнча кандайдыр бир ченемдик укуктук актыларды кабыл алуу талап кылынбайт.

Конституциялык палатанын «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамына өзгөртүүлөр менен толуктоолорду киргизүү боюнча КР ЖКга татиырмасына келсек, кандай нуктагы конкреттүү татиырма берилгендигин айтуу үчүн Конституциялык палатанын Чечиминин жүйөлөштүрүлгөн бөлүгүн карап көрүү зарыл. Алсак, Чечимдин жүйөлөштүрүлгөн бөлүгүндө Конституциялык палата «мыйзам

⁵⁷ См. Определение Судебной коллегии по административным и экономическим дела Бишкекского городского суда от 15 сентября 2015 года. (Электронный ресурс). Доступно на сайте: <http://sot.kg>

⁵⁸ См. Отчет по результатам мониторинга судебных разбирательств по соблюдению свободы совести и вероисповедания в Кыргызской Республике. / Под общ. ред. Мусабековой Ч., к.ю.н., доцент. Бишкек, 2017.

чыгаруучуга мыйзамда жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан диний уюмдар өз иштерин тиешелүү аймакта жүргүзө турган ниети тууралуу маалымдап туруу милдетин караштыруу керек» экендигин көрсөткөн. ЖК өзгөртүү киргизгенге чейин түздөн-түз Конституция жана Конституциялык палатанын Чечимдери (КР Жогорку сотунун Конституциялык палатасы жөнүндө» КР конституциялык Мыйзамынын 51-бер. 3-бөл.) колдонулат.

КР Конституциясынын 16-беренесинин 1-бөлүгүнө ылайык, адамдын укуктары менен эркиндиктери, анын ичинде, дин тутуу эркиндиги, биригүү укугу КРнын эң жогорку баалуулуктарына кирип, түздөн-түз колдонулат, бардык мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана алардын кызмат адамдарынын ишмердигинин маани-мазмунун аныктап турат. Демек, ДИМКнын укуктук жөнгө салуунун жоктугуна таянып, диний уюмдарды эсептик каттоого алуу үчүн берилген уюштуруу документтерин кайтаруу аракеттери мыйзамсыз болуп саналат жана мыйзам чыгаруу жол-жоболору аяктаганга чейин бирдиктүү формада биргелешип сыйынуу укуктарын түздөн-түз ишке ашыруу үчүн тоскоолдуктарды жаратууда».

Сот кароосунун предметине айланган дагы бир иш Чүй облусунун Кемин шаардык кеңешинин 2015-жылдын 5-декабрында «Элчилик жыйыны» диний уюмунун ишин токтотуу жөнүндө токтом кабыл алуусуна байланыштуу. 2015-жылдын 21-сентябрында «Элчилик жыйыны» диний уюму Чүй облусунун Райондор аралык сотуна даттануу арызы менен кайрылган. Анда диний уюмдардын ишин токтотуу маселеси жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана жергиликтүү мамлекеттик администрациялардын компетенциясына кирбей тургандыгы көрсөтүлүп, бул токтомду жокко чыгарууну өтүнүшкөн.

2015-жылдын 14-декабрында Чүй облусунун Райондор аралык соту «Элчилик жыйыны» уюмунун арызын канааттандыруудан баш тартуу тууралуу чечимин чыгарган. Кийин, 2016-жылдын 4-мартында гана бул уюмдун аппеляциялык даттануусун карап чыгып, Чүй облустук сотунун экономикалык жана административдик иштер боюнча сот коллегиясы Чүй облусунун Райондор аралык сотунун чечимин, ошондой эле Кемин шаардык кеңешинин токтомун жокко чыгарган. Чүй облустук соту өзүнүн токтомунда төмөнкүлөрдү белгилеген: «...«Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамынын 14-беренесинин 3-бөлүгүнө ылайык, диний уюмду жоюу же диний уюмдун ишине тыюу салуу жөнүндө сунушту сотко киргизүүгө диний уюмдарды эсептик каттоого алуучу дин иштери боюнча мамлекеттик орган жана прокуратура органдары укуктуу. «Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө» КР Мыйзамынын 31-беренесинин 2-бөлүгүнө ылайык, жергиликтүү жана айылдык кеңештердин компетенциясына байланыштуу маселелер, диний уюмдардын ишине тыюу салуу жана аларды жоюу маселе-

лери жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын компетенциясына кирбейт. Натыйжада, Кеминдин шаардык кеңеши диний уюмдун ишин токтотуу тууралуу токтом кабыл алуу менен өз компетенциясынан тышкары чыгып кеткен. «Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө» КР Мыйзамынын 12-беренесине ылайык, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын аракеттеринин же аракетсиздигинин натыйжасында юридикалык жана жеке жактардын бузулган укуктарын калыбына келтирүү, ошондой эле келтирилген зыяндын ордун толтуруу талаштары сот тартибинде чечилет».

Жергиликтүү кеңештин диний уюмдун ишин токтотуу жөнүндө токтомунун мыйзамдуулугу тууралуу маселе ошондой эле «Церковь евангельских христиан баптистов» диний уюмунун өкүлү жаран А.С.нын иши боюнча сот ишинде да каралган. А.С. өз арызында Кара-Көл шаардык кеңешинин чиркөөнүн диний иштерин токтотуу жөнүндө токтомун жараксыз деп таанууну өтүнгөн⁵⁹. Бирок сот кароосунун предмети - даттануу мөөнөтүн калыбына келтирүү маселеси гана болгон. Бардык сот инстанциялары А.С.нын даттануу мөөнөтүн калыбына келтирүү жөнүндө арызын канааттандырбастан калтырышты⁶⁰. Сот өз чечимдеринде буларга токтолгон: «...КР ЖККнын 263-статьясынын 3-пунктуна ылайык, административдик иш боюнча арыз сотко мамлекеттик органдын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органынын, алардын кызмат адамдарынын актыларынын көчүрмөлөрүн алган күндөн тартып 3 айдын ичинде же болбосо, эгерде мыйзамда башка мөөнөттөр белгиленбесе, арыз ээси бул акт чыгарылгандыгы тууралуу билген күндөн тартып берилет. КР ЖККнын 221-статьясынын 12-пунктуна ылайык, эгерде ишти соттук териштирүүгө даярдоо процессинде же талашты маңызы боюнча караган процессте арыз берилгенге чейин доонун эскирүү мөөнөтү өтүп кеткен болсо, ал калыбына келтирилбегендиктен же калыбына келтирүүдөн баш тартылгандыктан, сот өндүрүштү кыскартат. Мындай жагдайларда бул иш боюнча өндүрүш кыскартылат».

Натыйжада, муну «Элчилик жыйыны» чиркөөсүнө байланыштуу мурунку иште сот белгилегендей, диний уюмдун ишине тыюу салуу же аны жоюу маселелери жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын компетенциясына кирбегендигине карабастан, жергиликтүү кеңештин токтому күчүндө кала берген («Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө» КР Мыйзамынын 31-беренесинин 2-бөлүгү).

⁵⁹ Определение Межрайонного суда Жалал-Абадской области от 31 марта 2017 года, Постановление Верховного суда КР от 29 августа 2017 года.// “Архив материалов мониторинга 2018 г.”).

⁶⁰ См. Жумабаев А. «О религиозной ситуации в Кыргызстане». (Электронный ресурс) Доступно на сайте: http://rus.kg/news_rus/analytics_rus/5392-a-zhumabaev-o-edinstvennoy-zakrytoy-v-kyrgyzstane-sekte-radikalnyh-islamistah-i-konfliktah-v-muftiyate.html; Эсенаманова Н. С. Основные тенденции развития религиозной ситуации в Кыргызской Республике (Электронный ресурс). Доступно на сайте: <http://ruh.kg/2015/09/11/osnovnyie-tendentsiirazvitiya-religioznoy-situatsii-v-kyrgyzskooy-respublike/>; Новые религиозные течения беспокоят население. (Электронный ресурс). Доступно на сайте: https://rus.azattyk.org/a/kyrgyzstan_religion/24445759.html

Токтом ошондой эле КР Конституциясында (5-берене) белгиленген кепилдиктерге, Конституцияда жана мыйзамдарда аныкталган мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана алардын кызмат адамдарынын ыйгарым укуктарынан чыккан тыюуларга каршы келет.

2.2. МИССИОНЕРДИК ИШТЕРДИ ЖАНА ПРОЗЕЛИТИЗМДИ ЧЕКТӨӨНҮН НЕГИЗДЕРИ ЖАНА КРИТЕРИЙЛЕРИ

2.2.1. Конституциялык мамилелер

КРнын аймагында акыркы жылдары жаңы диний кыймылдар көбөйдү⁶¹ Мындай кыймылдарды таратуучу негизги булактар - миссионердик иштер болуп саналат. Ушуга байланыштуу, динге ишенгендердин нааразычылыгын туудуруп жатса да, мамлекеттер миссионердик иштерге кошумча чектөөлөрдү киргизүүдө. Мындан тышкары, ушул процесстердин алкагында совет мезгилинде дээрлик унутулуп калган «прозелитизм» сыяктуу түшүнүктөр улам көп угулууда.

Жаңы диний кыймылдардын иштери басымдуу учурда жаңы ишеним жактоочуларын биргелешкен сыйынуу иштерине тартуу, кошуу жолу менен өз уюмдарынын санынын өсүүсүн камсыздоого багытталган. Жаңы диний кыймылдардын ар бир мүчөсүнүн алдында колдон келишинче улам көп, жаңы жолун жолдоочуларды өз ишенимине кошуу милдети турат, бул өз кезегинде прозелитизм – башка дин тутунгандарды өз ишенимине киргизүү сыяктуу үгүттөөнүн агрессивдүү формасын жаратты⁶².

⁶¹ См. Жумабаев А. «О религиозной ситуации в Кыргызстане». (Электронный ресурс) Доступно на сайте: http://rus.kg/news_rus/analytics_rus/5392-a-zhumabaev-o-edinstvennoy-zakrytoy-v-kyrgyzstane-sekte-radikalnyh-islamistah-i-konfliktah-v-muftiyate.html; Эсенаманова Н. С. Основные тенденции развития религиозной ситуации в Кыргызской Республике (Электронный ресурс). Доступно на сайте: <http://ruh.kg/2015/09/11/osnovnyie-tendentsii-razvitiya-religioznoy-situatsii-v-kyrgyzskoy-respublike/>; Новые религиозные течения беспокоят население. (Электронный ресурс). Доступно на сайте: https://rus.azattyk.org/a/kyrgyzstan_religion/24445759.html

⁶² «Прозелит в переводе с еврейского означает пребывать, странствовать, приютиться, обитать где-либо. Этим термином назывался сначала пришелец, потом обращенный в иудейскую веру из язычников. Прозелитизм проистекает из признания на обладание абсолютной истиной для всех. В современном значении — стремление обращать других в свою веру, в свои убеждения. Следуя этим установкам и желая помочь всем людям обрести вечную жизнь, многие христиане на протяжении веков стремились разными приемами способствовать распространению христианства, поэтому прозелитизм тесно связан с евангелизацией населения и миссионерства». См. Оразбаева Г.К. К проблеме миссионерской деятельности в РК. (Электронный ресурс. Дата создания статьи: 29.02.2016.)// Доступно по адресу: http://uvp.akmo.gov.kz/page/read/K_probleme_missionerskoj_deyatelnosti_v_RK.html?lang=kz

Миссионердик иш диний пропагандага жана диний уюм тараптан өз диний окуусун таратууга багытталган, билим берүүчүлүк, агартуучулук, кайрымдуулук ж.б. сыяктуу, ар кандай сыйынуу, табынуудан тышкары ишмердик деп айтса да болот, алар, чындыгында, миссионердик ишке кирет, анткени бул иштердин түрлөрү өз диний окуусун таркатуу максатын коюшат⁶³.

«Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамына ылайык (3-бер.), прозелитизм деп башка диний окууларды жактоочуларды өз динине айландыруу аракети түшүнүлөт, ал эми миссионердик иш болуп өз тутунган динин жайылтууга багытталган ишмердик саналат.

Прозелитизмди жүзөгө ашырууда келип чыккан аракеттерден активдүү тарапты – *прозелитизм субъектисин* (башкаларды ишендирүүгө жана өз динине айландырууга умтулган, башкалардын диний жана башка ишенимдерин өзгөртүүгө умтулган жак) – жана пассивдүү тарапты – *прозелитизм объектисин* (прозелитизм субъектиси таасир көрсөткөн жак) бөлүп чыкса болот. Эки тараптын укуктары прозелитизмди жүзөгө ашыруу процессинде козголот:

1) *прозелитизм субъектиси үчүн – диний ишенимдерди таратууга укук жана ой-тикир айтуу эркиндигине укук;*

2) *прозелитизм объектиси үчүн – диний жана башка ишенимдерди күтүү жана сактоо укугу, өз диний сезимдерин шылдыңдоодон коргоо, өз диний же башка ишенимдерин тандап алуу жана күтүү укугу.*

Прозелитизм субъектиси сыяктуу эле, *прозелитизм объектисинин* да кызыкчылыктарынын тең салмактуулугуна жетишүү, ошондой эле айкын кызыкчылыктарды коргоо максатында диний же башка ишенимдерди жайылтуу укугу чектелиши мүмкүн. Бул диний же башка ишенимдерди жайылтуу укугу КР Конституциясынын 32-беренесинин 2-бөлүгүндө бекитилген абийир жана дин тутуу эркиндигинин мазмунунда түздөн-түз камтылбайт. КР Конституциясынын 32-беренесинин 2-бөлүгүндө диний жана башка ишенимдерди

⁶³ «Миссионерская деятельность - (от лат. missio посылание, поручение) — проповедь христианства среди нехристианского населения. В I-III вв. миссионерская деятельность Церкви протекала в основном в районе Средиземноморья. В IV-XII вв. происходит обращение варварских народов Европы, в XVII-XVIII вв. — Америки. Успехи миссионерской деятельности Церкви среди азиатских и африканских народов гораздо скромнее. Тем не менее юг Африки можно считать христианским. Протестанты для проповеди создают миссионерские общества, католики и православные — миссии. Католических миссий насчитывается около 100 тысяч, в основном в Африке и Азии. Миссионерская деятельность Православных Церквей Востока была запрещена мусульманскими завоевателями. Миссионерская деятельность Русской Православной Церкви прервалась, будучи запрещена Советской властью. Заслугой Русской Церкви в прошлом можно считать христианизацию народов Сибири, Дальнего Востока и Аляски. Миссионерская деятельность Русской Церкви была ослаблена тем, что царизм использовал ее для русификации национальных меньшинств. Католики в своей миссионерской деятельности стремятся создавать местные, национальные Церкви». См. Оразбаева Г.К. Указ.соч.

тандоо жана күтүү эркиндиги тууралуу гана айтылат. Бирок, бул Колдонмонун алдыңкы бөлүмдөрүндө мурда айтылгандай, абийир жана дин тутуу эркиндиги кандай болбосун ишенимдерди, анын ичинде диний, философиялык, саясий, экономикалык, илимий ж.б. (КР Конституциясынын 31-бер.) ишенимдерди да айтуу, кармануу мүмкүнчүлүктөрүн камсыздоочу сөз эркиндиги, маалымат издөө, алуу, сактоо, пайдалануу жана аны оозеки, жазуу жүзүндө же башка жол менен (КР Конституциясынын 33-бер.) таркатуу эркиндиги менен тыгыз байланышта турат, андыктан адамдын ушул укуктарынын алкагында адам диний жана башка ишенимдерди эркин таркатууга укуктуу.

Адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктерине, мунун ичинде диний жана башка ишенимдерди эркин таркатуу укуктарына да чектөөлөрдү белгилөө үчүн, КР Конституциясында жооп берүүгө тийиш болгон айрым талаптарды белгилейт:

1) Киргизилип жаткан чаралар диний жана башка ишенимдерди эркин жайылтууга болгон укукту чектөө болуп саналабы?

2) Эгерде ошондой болсо, мыйзам алдындагы актылар эмес, мыйзам менен белгиленгенби?

3) Киргизилип жаткан чаралар көздөп келген улуттук коопсуздукту, коомдук тартипти, калктын адеп-ахлагы менен саламаттыгын, башка жактардын укуктары менен мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоо кызыкчылыктарына шайкеш келеби?

Ошону менен бирге, мыйзам чыгаруучу адамдын кайсы бир укуктарына жана эркиндиктерине, анын ичинде диний жана башка ишенимдерди эркин таркатуу укугуна айрым чектөөлөрдү белгилеп жатып, айрым кырдаалдарда бул укуктун курамынан кээ бир укуктарды алып салуу аркылуу анын мазмунун тарытып, кичирейтип албоого, болгону аны ишке ашыруунун чектерин белгилөөгө тийиш. Ушуга байланыштуу, субъективдик укукту чектөө деп тиешелүү укуктун курамынан кайсы бир укуктарды алып салууну эмес, аны ишке ашыруу үчүн өзгөчө шарттарды жана чектерди белгилөөнү түшүнүү керек. Диний же башка ишенимдерди эркин таркатууга болгон укукту ашыкча, мыйзам алкагында эмес жана негизсиз чектөө бул укуктун бузулуусуна алып келет, андыктан диний чөлкөмдөгү жеке жана коомдук кызыкчылыктардын тең салмактуулугун камсыздоочу чектөөлөрдүн максаттары менен критерийлерин белгилеп коюу маанилүү.

Адамдын укуктары менен эркиндиктерин чектөө максаттары КР Конституциясында белгиленген – алар улуттук коопсуздукту, коомдук тартипти камсыздоо, калктын саламаттыгы менен адеп-ахлагын сактоо, башка жактардын укуктары менен эркиндиктерин коргоо (КР Конституциясынын 20-бер. 3-бөл.). Башкалардын катарында буларга улуттук коопсуздук киргизилген жана бул максат диний мүнөздөгү жасалган террордук актылардан улам акыркы он жылдыктарда өзгөчө актуалдуулукка ээ болду. Инсан менен мамлекеттин кы-

зыкчылыктарынын өз ара мыкты катышы тууралуу түшүнүк индивидуалисттик концепциядан жалпы адамзат баалуулуктарынын призмасынан алып караган адам укуктары менен эркиндиктерин камсыздоодогу коомдук кызыкчылыктар тарабына чегинүүдө.

Улуттук коопсуздуктун курамдык бөлүгү болуп коомдун руханий коопсуздугу да саналат. Демек, аны камсыздоо адам укугун, мунун ичинде, абийир жана дин тутуу эркиндигине болгон укукту мыйзамдуу чектөө үчүн негиз боло алат. Атап айтканда, Кыргызстан коомчулугунун руханий коопсуздугу үчүн коркунуч туудурган диний уюмдардын иши чектелүүгө тийиш же мамлекет тарабынан толук токтотулушу мүмкүн.

Учурда «диний экстремизм» түшүнүгүн мыйзамдуу бекемдөө зарылчылыгы бышып жетилди. Термин “Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КР Мыйзамына киргизилиши мүмкүн жана бул «диний экстремизм» терминин ашыкча кеңири чечмелөөдөн жана саясатташтыруудан алыстатуучу кошумча кепилдик болуп саналат, ошондой эле коомдук коркунучтуу көрүнүш менен күрөшүү боюнча чаралардын комплексин иштеп чыгуу жолундагы биринчи кадам болуп калат.

2.2.2. Эл аралык стандарттар жана аларды кароо тажрыйбасы

Дүйнөнүн көптөгөн өлкөлөрүндө миссионердик иш жана прозелитизм өзгөчө көңүл бурууну талап кылган маселе болуп саналат. Бул маселени кароодо өз диний көз карашынды билдирүү укугу жана башка адамдарды өз ишенимиңе киргизүү аракети көптөгөн диндердин ажырагыс бөлүгү болуп саналат, ошону менен бирге дин тутуу эркиндигине болгон укуктун жана жеке пикирди билдирүү эркиндигине болгон укуктун адам укугу жаатындагы эл аралык келишимдерде каралган (АУЖД, ЖСУЭП, АУЕК) маанилүү бөлүгүн түзө тургандыгын эске тутуу зарыл.

Динде же ишенимде болуу же аны кабылдоо эркиндиги милдеттүү түрдө динди же ишенимди тандоо эркиндигин, буга кошо өз динин же ишенимин алмаштыруу укугун же атеисттик көз карашты карманууну, ошондой эле өз диниңе же ишенимиңе сыйынууну көздөйт. «Динди же ишенимди алмаштыруу» укугу өзүнө ошондой эле башка адамдарды өз көз карашынын чын экендигине ишендирүү аракетине болгон укукту камтыйт. Ошентип, өз көз карашын, ишенимин жана ынанымын билдирүү укугу дин же дин тутуу эркиндигине болгон укуктун жана ой-пикирди билдирүү эркиндигине болгон укуктун бир бөлүгү болуп саналат. Бирок бул укук чексиз эмес жана ал коомдук коопсуздукту, тартипти, саламаттыкты жана моралды, же башка жактардын негизги укуктары менен эркиндиктерин коргоо максатында чектелиши мүмкүн. Бул чектөөлөр мыйзам менен белгиленүүгө тийиш жана белгиленген максаттар үчүн зарыл (ЖСУЭПтин 18-бер. 8-п.).

Ар бир адам өз пикирин эркин билдиргенге укуктуу; бул укук өзүнө ар кандай нуктагы маалыматтарды жана идеяларды, мамлекеттик чек араларга карабастан оозеки, жазуу жүзүндө же басма аркылуу, же билдирүүнүн көркөм формасында, же өз тандоосу боюнча башка жолдор менен издөө, алуу жана жайылтуу эркиндигин (ЖСУЭПтин 19-бер.2-бөл.) камтыйт. Бул беренде каралган укуктарды пайдалануу айрыкча милдеттерди жана өзгөчө жоопкерчиликти жүктөйт. Ушуга ылайык, ал айрым чектөөлөр менен байланыштуу болушу мүмкүн, бирок чектөөлөр мыйзам менен белгилениши жана төмөнкү учурларда зарыл болушу керек: а) башка жактардын укуктарын жана беделин урматтоо үчүн; б) мамлекеттик коопсуздукту, коомдук тартипти, калктын саламаттыгын жана адеп-ахлагын сактоо үчүн.

Ошондой эле ЖСУЭПтин 18(2)-беренеси «динди же ишенимди» күтүүгө же кабылдоого» мажбурлоого, укугун тебелөөгө, мунун ичинде, динге ишенгендерди же ишенбегендерди өз диний ишенимдерине же көз карашына мажбурлоого, өз дининен же ишениминен баш тартууга же аларды башкасына алмаштыруу максатында күч колдонууга же жазык санкцияларын колдонууга тыюу салат⁶⁴.

Прозелитизм диний жана башка ишенимдерди билдирүүнүн түрлөрүнүн бири болуп саналабы?-деген суроого жоопту *Коккинакис Грецияга каршы иши боюнча*⁶⁵ АУЕСтин прозелитизм дин менен ишенимдердин эркиндигинин курамынын бири болуп саналат деген чечимдеринин биринде тапса болот:

«АУЕКтин 9-беренесине ылайык, өз динин тутунуу эркиндигин башкалар менен жамаатташ, ачык-айкын жана адам ишенимин бөлүшкөн чөйрөнүн ичинде гана ишке ашырбастан, ошондой эле аны өз алдынча, жекече ырастай алат. Мындан тышкары, эркиндик өз жакынын ынандырууга аракет жасоону, мисалы, окутуу аркылуу да жасоону камтыйт. Анткени окуусуз динди жана ишенимди алмаштыруу эркиндиги өлүк тамга боюнча калмак...».

Ошентсе да, айрым өлкөлөрдө прозелиттик иш-аракеттерге тыюу салган мыйзамдар иштейт. Алсак, Малайзиянын өкмөтү мусулмандардын арасында мусулман эмес адамдын прозелиттик иш-аракеттерине тыюу салуу мусулмандын өз динин алмаштыруу укугуна кийлигишүү болуп саналбайт деп ырастайт:

«Эгерде кайсы бир мусулман башка дин тууралуу билим алгысы келсе, ал тургай өз эрки менен жана жеке демилгеси боюнча башка динди кабыл алгысы келсе, анда прозелитизмге тыюу салган мыйзамдар ага тоскоол боло албайт. Бул мыйзамдар мусулмандарды башка динге өткөрүү аракетинен коргоого гана багытталган»⁶⁶.

⁶⁴ См. пункт 5 Замечаний общего порядка N22 (48) Комитета ООН по правам человека к статье 18 МПГПП.

⁶⁵ См. постановление ЕСПЧ по жалобе N14307/88 от 25 мая 1993 года. (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/>

⁶⁶ См. Доклад специального докладчика за 1990 год, п.58. (Электронный ресурс) Доступно по адресу: http://www.un.org/ru/rights/religion/hr_special_rapporteur.shtml

Бирок, жогоруда белгиленгендей, АУЕС «эгерде диний же башка ишенимдерди билдирүү эркиндиги өзүнө жакын адамын ынандырууга аракет жасоо укугун камтыбаса, динди же ишенимди алмаштыруу эркиндиги өлүк тамга боюнча калат...» деп көрсөткөн»⁶⁷. Бул жерде өз динин же ишенимин эркин алмаштыруу укугу менен өз ара байланыштагы өз пикирин эркин билдирүү укугу ар кандай нуктагы маалымат, идеяларды эркин издөө жана алуу эркиндигин камтый тургандыгын белгилей кетүү зарыл.

Ошентсе да, прозелитизмдин ар кандай диндерге алгылыктуулугу жөнүндө маселе боюнча түркүн көз караштар жашайт. Айрым диндер өз жактоочуларынан башка адамдарды өз ишенимине киргизүү аракеттерин көрүүнү талап кылса, айрымдары мындай иш-аракеттерге тыюу салат. Ал тургай, прозелитизмдин булагы же объектиси бир эле динде болгон кырдаалдарда, анда ар кандай көз караштар болушу мүмкүн. Прозелиттик иш-аракеттерге болгон көз караштар анын объектисинин диний таандыктыгына жараша ар кандай болушу да мүмкүн. Мисалы, ошол эле диний агымга таандык башка деноминациянын жактоочуларына карата, жана түп ордуна башка динге карата прозелиттик иш-аракеттер. Көз караштардагы ушул айырмачылыктарды эске алганда, прозелитизм айрымда дин ичиндеги көйгөйдүн булагына айланып кетет⁶⁸.

Өз алдынча көйгөй прозелиттик иш-аракеттер адатта башка топтор колдонгондон айырмаланган формада жүзөгө ашырылган же өзүнө ушул топтор тарабынан жактырылбаган ыкманы камтыган жерде келип чыгат. Бирок, БУУ АУКтун пикири боюнча, *дин жана ишеним эркиндигине укуктун алкактары өзүнүн уюштуруучулук формасы же тажрыйбасы боюнча салттуу диндерге окшош болушкан салттуу диндер же диндер менен ишенимдер тарабынан колдонулгандарга бирдей тажрыйбалар менен чектелбейт. Ушуга байланыштуу, АУКту кандай болбосун динди же дин тутууну, кандай болбосун негизде, анын ичинде диндер жаңы түзүлгөн же аларды диний азчылык тутунган болсун, көпчүлүктү түзгөн диний жамаат аларга кастык мамиледе болсун, кысымга алуунун бардык тенденциясы тынчсыздантат»⁶⁹.*

Прозелиттик жана миссионердик иштерди чектеген маселелер боюнча АУЕС менен БУУ АУКтун тажрыйбасынан бир нече ишти карап көрөлү.

Алсак, *Коккинакис Грецияга каршы*⁷⁰, ишинин маңызы мында эле: 1986-жылдын 2-мартында православды тутунушкан Кириакаки аттуу жубай-

⁶⁷ См. Постановление ЕСПЧ по делу Коккинакис против Греции, N 14307/88 от 25 мая 1993 года. (Электронный ресурс) Доступно по адресу: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogosudana-russkom-yazyke/>

⁶⁸ См. Станке Т. Свобода религии и убеждений. Основные принципы. Институт религии и права. Москва, 2010. С.529.

⁶⁹ См. п.23 Замечаний общего порядка N 22 (48) Комитета ООН по правам человека к статье 18 МПГПП.

⁷⁰ См. Постановление ЕСПЧ по жалобе N 14307/88 от 25 мая 1993 года. (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-sudana-russkom-yazyke/>

лардын үйүнөн полиция Свидетели Иеговынын жактоочулары жубайлар Коккинакилерди камакка алат. Сот кийин аныктаган фактыларга ылайык, Коккинаки Кириакаки айым менен кызуу талкууга киришип, болжол менен аны өз ишенимине киргизүүгө аракет кылышкан. Ошондо жергиликтүү православдардын чиркөөсүндө ырчы болп жүргөн Кириакаки айымдын күйөөсү полицияны чакырып койгон. Жубайлар Коккинакилер жол берилгис прозелитизм боюнча айыпталышып, жазык соту өкүм чыгарган жана айыпталуучулардын ар бирин 4 айлык мөөнөткө эркиндигинен ажыраткан жаза дайындаган. Апелляциялык сот Коккинаки айымды актып чыккан, бирок анын күйөөсүнө карата өкүмдү өзгөртүүсүз калтырган. Кассациялык сот анын даттануусун процесстик укук ченемдерин бузган жүйө менен четке каккан.

АУЕС чече турган башкы маселе - Коккинаки мырзага багышталган өкүм АУЕКтин 9-беренеси кепилдеген анын ой жүгүртүү, абийир жана дин эркиндигине болгон укугун бузган жокпу? АУЕС өз чечиминде муну баса белгилеген: *«ой жүгүртүү, абийир жана дин эркиндиги демократиялык коомдун негиздеринин бири, динге ишенген адамдардын инсандыгын жана алардын жашоо концепциясын түзгөн турмуштук маанилүү элементтердин бири болуп саналат. Бул ошондой эле атеисттер, агностиктер, скептиктер жана кайырдиндер үчүн да баалуулукту түзөт. Дин эркиндиги деген өз диний ишенимдерин жеке эле өз жамаатында, коомдук деңгээлде, ишенимди бөлүшкөн адамдардын чөйрөсүндө гана эмес, ошондой эле өз алдынча, жекече тартитте, мунун ичинде, жакынын өз ишенимине киргизүүгө аракет көрүү укугунун принцибинде да билдирүү эркиндигин түшүндүрөт»*. АУЕС «Грек соту өз аргументациясында алардын жардамы менен арыз ээси Кириакаки айымдын ишенимин өзгөртүүгө аракеттенген ылайыксыз каражаттар эмнелер экендигин жетишсиз такташтырган» деп белгилеген. Натыйжада АУЕС «арыз ээсинин бирөөнү айыптуу деп таануусу накта коомдук зарылчылык менен негизделгендиги аныкталган эмес. Арыз ээсинин айыптоосу көздөлгөн мыйзамдуу максатка шайкеш келген эмес, демек, ал демократиялык комдо башкалардын укуктары менен эркиндиктерин коргоо үчүн зарыл болбогон. Демек, арыз ээсинин ой жүгүртүү, абийир жана дин (АУЕК, 9-бер.) эркиндигине болгон укугун бузуу болгон» деп эсептеген.

*Баранкевич Россия Федерациясына каршы деген*⁷¹ *башка бир иштин мааниси төмөнкүчө: Баранкевич П.И. РФнын жараны, евангелдик христиандардын «Благодать Христова» чиркөөсүнүн пастору болуп саналат. 2002-жылы 9-сентябрда арыз ээси өз чиркөөсүнүн атынан 2002-жылдын 29-сентябрында саат 11ден 13кө чейин эл алдында кудайга сыйынуу өткөрүүгө уруксат сурап Чехов шаардык администрациясына кайрылган. 2002-жылы 20-сентябрда Че-*

⁷¹ См. Постановление ЕСПЧ по жалобе N 10519/03, от 26 июля 2007. (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-narusskom-yazyke/>

хов шаардык администрациясын башчысынын орун басары уруксат берүүдөн баш тарткан. Тактап айтканда, ал буларды белгилеген: *«Чехов шаарынын администрациясы арыз ээсине жалты пайдалануудагы шаардык аймактарда (аянттарда, көчөлөрдө, сейил бактарда ж.б.у.с.) эл алдында кудайга сыйынуу өткөрүү мүмкүн эмес экендигин бир нече ирет маалымдаган...»*. Арыз ээсине мындай кызматтарды жана башка диний ырым-жырымдарды чиркөөнүн юридикалык дареги боюнча же чиркөө мүчөлөрүнүн менчигинде же пайдалануусунда турган жайларда өткөрүү сунушталган. Арыз ээси чиркөөнүн атынан шаар администрациясынын бул баш тартуусунун үстүнөн даттанат, бирок шаардык сот улуттук мыйзамдарга ылайык, элдик кудайга сыйынууларды, башка диний ырым-жырымдарды өткөрүүгө муниципалдык бийлик органынын уруксаты талап кылынат деп токтоп чыгарган. Соттун чечиминде андан ары мындай деп айтылат: *«Даттанылган баши тартуу мыйзамдуу болуп саналат, анткени ал негиздүү. Себеби евангелдик христиандардын чиркөөсү жергиликтүү калктын көпчүлүгү сыйынган динден айырмаланган динди тутунушат жана Чехов районунда ар кыл конфессиядагы 20дан ашуун диний уюм иштеп жаткандыгын эске алып, алардын биринин коомдук жайда эл алдында кудайга сыйынуу өткөрүүсү башика конфессияга таандык адамдардын нааразычылыгы... жана коомдук баши-аламандыкты жаратышы мүмкүн»*. Облустук сот да шаардык соттун чечимин күчүндө калтырган.

АУЕСке даттануусунда арыз ээси эл алдында кудайга сыйынуу өткөрүүгө уруксат бербөө анын дин эркиндигине жана тынч чогулууга болгон укуктарын бузуу болуп саналарын, башка конфессиялар, мисалы, Орус православ чиркөөсү элдик кудайга сыйынуу өткөрүүдө чексиз эркиндикке ээ экендигин билдирген.

АУЕС бул даттанууну карап чыгып, төмөнкүдөй жыйынтыкка келген: *«Сот улуттук соттун арыз ээсинин чиркөөсү жергиликтүү калктын көпчүлүгү сыйынган динден айырмаланган динди тутунушарына таянып, буга бийликтин кийлигишүү зарылчылыгын актаган аргументтери менен макул эмес. Бийлик «Благодать Христова» чиркөөсү уюштурган диний жалты жыйын башика диний конфессиялардын тарапташтарынын арасында нааразычылык туудурушу жана коомдук баши аламандыкты жаратышы мүмкүн деп чечкен»*. Андан ары АУЕС буларды баса белгилеген: *«евангелдик христиандардын ишенимин шаар тургундарынын азчылыгы карманышкан факт бул динди тутунгандардын укуктарына кийлигишүүлөрүн актаганга жөндөмсүз. Эгерде азчылыктын АУЕКте бекитилген укуктарды пайдалануусу көпчүлүктүн колдоосуна жараша болсо, анда бул АУЕКтин өзөгүндө жаткан баалуулуктар менен айкалышмак эмес. Анда азчылыктын дин тутуу, өз пикирин билдирүү жана чогулуу эркиндигине болгон укуктары теорияга гана айланат, АУЕК талап кылгандай, практикалык жана таасирдүү боло алмак эмес»*.

АУЕС андан ары арыз ээси мерчемдеген диний жыйындын тынчтык мүнөзүндө экендигинин айныксыздыгын белгилейт: *«Катышуучулардын ким*

бирөөсү зордук-зомбулукка азгырып же ага катышат дегенге эч далил жок». Күч колдонгон контрдемонстрация коркунучу бар деген фактыга баа берген АУЕС төмөнкүлөргө көңүл бурган: «жергиликтүү бийлик арыз ээси болжогон диний жыйынды башкаларды бушайман кылбастан өткөрүүнү камсыздоочу каражаттардын кеңири мүмкүнчүлүктөрү бар эле. Ошентсе да, бийлик чечим кабыл алуу процессинде мындай коркунучтун алдын алуу үчүн зарыл мүмкүнчүлүктөрдү иликтегендиги тууралуу эч кандай маалымат жок. Диний жыйындын тынч өтүүсүнө мүмкүндүк берген чараларды кароонун ордуна, бийлик ага тыюу салган. Натыйжада алар арыз ээсинин дин тутуу жана чогулуу эркиндигине болгон укуктарын ишке ашырууга мүмкүндүк бербей, эң радикалдуу каражаттарды колдонушту. Аз келгенсип, арыз ээсинин эл алдында кудайга сыйынуу өткөрүүгө уруксат сураган талабынан көрүнүп тургандай, арыз ээси мурда да баш тартуунун себебин эч түшүндүрбөгөн мындай каршылыктарга туш болуп келген».

Мындан тышкары, өкмөттүн арыз ээси өз ишенимине киргизүүгө аракет кылгандарды коргош үчүн арыз ээсинин эркин чогулууга жана дин тутууга укуктарын чектөө зарыл болгондугу жөнүндө аргументтери АУЕС ти ынандырган эмес:

«АУЕКтин 9-беренесине ылайык, тутунган диний эркин билдирүү өз жакынын ишеним кабыл алууга ынандыруу аракетине болгон укукту камтыйт, антпесе, ушул беренедө бекитилген «өз ишенимин жана тутунган диний алмаштыруу эркиндиги», кыясы, өлүк тамга болуп калмак. Арыз ээси тарабынан ишенимге киргизүү ыкмалары колдонулгандыгы же колдонулушу мүмкүн экендиги сотто далилденген жок». Андыктан АУЕС арыз ээси мерчемдеген диний жыйынга тыюу салуунун «демократиялык коомдо зарылчылыгы жок» болчу деген тыянакка келүүдө. Демек, АУЕКтин 9-беренесинин мазмуну жагынан чечмеленген 11-берене бузулган.

РФда «Яроваянын пакети» менен байланышкан иштер да абдан кызыктуу. 2016-жылы «Яроваянын мыйзамы» аркылуу РФнын бир катар мыйзамдарына, алардын арасында РФнын АУБЖКсына жана 1997-жылдын 26-сентябрындагы N 125-ФЗ «Абийир эркиндиги жөнүндө жана диний бирикмелер жөнүндө» Федералдык мыйзамга өзгөртүүлөр, толуктоолор киргизилген. Киргизилген өзгөртүүлөргө жана толуктоолорго ылайык, диний уюмдун атынан миссионердик ишти дин уюмунун жетекчиси, анын коллегиялдык органынын мүчөсү жана (же) дин уюмунун диний кызматкери жүргүзгөнгө укуктуу, бул ченемди бузгандар үчүн РФ АУБЖКсынын 5.26-беренесинде жоопкерчилик белгиленген.

Белгиленген түзөтүүлөр кабыл алынгандан кийин бир катар миссионерлер жоопкерчиликке тартылган жана РФдан чыгарылган. Алсак, 2017-жылдын июлунда АУЕС АКШнын жараны, баптист Дональд Джей Оссеваарденин даттануусун караган, анткени ал Орелдогу өз үйүндө башка динге ишенгендер менен бирге Библия окуу үчүн чогулгандыгы үчүн 40 миң рубль акчага айып тарткан.

2017-жылдын январында ушундай эле даттануу 30 миң рубль өлчөмүндө айып тарткан Индиянын жараны, Набережные Челныдагы баптист-дин кызматкери Викторимманувела Мани тарабынан берилген⁷².

АУЕС түшкөн эки даттануу боюнча РФ менен коммуникацияны баштаган. Биринчи учурда РФнын дарегине мындай суроолор жөнөтүлгөн: «америкалыкты кармоо РФ мыйзамдарынын жана Эркиндикке жана жеке кол тийбестикке болгон укук жөнүндө Конвенциянын 5-беренесинин талаптарына туура келеби; аны куугунтукка алуу абийир эркиндигине жана өз ой-тикирин айта билүү эркиндигине болгон укуктар жөнүндө Конвенциянын 9, 11-беренелерин бузган жокту; РФ АУБЖКсынын 5.26-беренеси боюнча РФ жарандары жана чет өлкөлүктөр үчүн айыптардын өлчөмүнүн ар кандай болуусу Басмырлоого тыюу салуу жөнүндө Конвенциянын 14-беренесин бузгандык болуп эсептелбейби»⁷³.

Экинчи иште АУЕС өзүнүн россиялык бийликтерге кайрылуусунда төмөнкүдөй суроолорду узаткан: «Россиядагы соттор диний топтун миссионердик иши менен жекече дин тутунуунун ортосунда чек коюшту беле; «Ярочаянын пакетинин» алкагынан алганда, «россиялыктар менен чет өлкөлүк жарандардын кайрылууларында айырмачылыктар барбы» жана Манинин үй-бүлөсүнүн бакубаттуулугу үчүн өлкөдөн чыгаруунун кесепеттери эске алынганбы». Викторимманувел Мани Россиянын жарандары болуп саналаган аялы жана кызы менен биргеликте 15 жылдан ашуун мезгилден бери Россияда жашап келгендиктен, анын туруктуу жашоо күбөлүгү болгон жана жарандык алууга даярдык көрүп жаткан⁷⁴.

АУЕСтин эки даттануу боюнча чечимдери адам укугу жана эркиндиги жаатындагы прецедент болуп калары шексиз.

Ошентип, эл аралык органдардын прозелиттик иштерге чектөөлөр боюнча тажрыйбаларын кароодо төмөнкүлөр тууралуу акыйкат тыянактар жасалат⁷⁵: *биринчиден*, башка адамдын диний ишенимдерин же таандыктуулугун максаттуу өзгөртүү аракети диний же башка ишенимдерди билдирүүлөрдүн бирин билдирип турат жана мындай ишти жүргүзүү эркиндигинин чөйрөсүнө туура келет. *Экинчиден*, прозелиттик иш менен алектенүү эркиндиги көз караштардын мазмунуна, көз караштарды билдирүү мүнөзүнө жана кийлигишүү жеке адамдан же мамлекеттен жүрүп жаткандыгына карабастан корголууга тийиш. *Үчүнчүдөн*, прозелиттик иштин эркиндиги чексиз эмес. Бирок прозелитизмге чектөөлөр коомдук тартипти коргоо максатын жана диний жана башка ишенимдерди мажбурланбастан алып жүрүү жана сактоо укугун көздөөгө тийиш. Прозелитизмге чектөөлөр таза диний же идеологиялык максаттарда кир-

⁷² Доступно на сайте: <https://pravo.ru/interpavo/news/view/143066/>

⁷³ Доступно на сайте: <https://pravo.ru/interpavo/news/view/143066/>

⁷⁴ Доступно на сайте: <https://www.rbc.ru/rbcfreenews/5a7195f99a79474185ce7c38>

⁷⁵ См. Станке Т. Указ.соч.С.563-564.

гизилбеши керек. *Төртүнчүдөн*, кайсы бир прозелитизм актысын жол бергис мүнөздөгү деп таануу прозелиттик иш жүргүзүлүп жаткан анын булагынын, объектисинин, ордунун өзгөчөлүктөрүнө жана ушул аракеттин мүнөзүнө жараша болот. Ар бир учурда конкреттүү жагдайлардын айкалышуусу чоң мааниге ээ. *Бешинчиден*, кыжыр келтирүүчү жана шылдыңдоочу прозелитизм актылары сөзсүз эле жол бергис мажбурлоону билдирбейт. Бул шарттар адам диний ишеним боюнча эркин жана маалымдуу тандоо жасап ала турган кырдаалдарды чагылдырып турат деп айтсак болот.

2.2.3. Миссионердик иштерди жана прозелитизмди Кыргыз Республикасынын мыйзамдары боюнча чектөөнүн негиздери жана критерийлери

Мурдагы бөлүмдөрдө айтылгандай, адамдын укуктарын жана эркиндиктерин чектөөгө улуттук коопсуздукту, коомдук тартипти коргоо, калк саламаттыгын жана адеп-ахлагын сактоо, башка адамдардын укуктары менен эркиндиктерин коргоо максатында, КР Конституциясы жана мыйзамдар менен гана жол берилет, мындай чектөөлөр ошондой эле аскердик же башка мамлекеттик кызмат өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен да киргизилиши мүмкүн. Киргизилген чектөөлөр аталган максаттарга шайкеш келүүгө тийиш⁷⁶.

Миссионердик ишти жана прозелитизмди жүргүзүү маселелери укуктук жактан «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамы менен жөнгө салынат.

Бул Мыйзамдын жоболоруна ылайык «миссионерлик иш-аракет – бул өзүнүн диний ишенимин жайылтууга багытталган иш-аракет (3-бер.). «Дин тутуу» - «салттуу табынуу тажрыйбасы бар кайсы бир динге таандык диний окуу» катары аныкталган, демек, өз тутунган динин жайылтуу» «салттуу сыйынуу тажрыйбасы бар кайсы бир динге таандык диний окууну жайылтуу» дегенди билдирет.

КР мыйзамдары боюнча, миссионердик иш-аракет чет өлкөлүк жарандарга гана таандык жана эсептик каттоосу болгондо жүргүзүлөт. Алсак, жогоруда аталган Мыйзамдын 12-беренесинин 1-бөлүгүнө ылайык, «миссионер» - дин ишин жүргүзүү жана миссионердик иш аткаруу максатында Кыргыз Республикасына келген, катталган диний уюмдун атынан чыгуучу, чакыруусу жана тиешелүү багыты бар чет өлкөлүк жаран («Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамынын 12-беренесинин 1-бөлүгү). *Миссионер, КР мыйзамдарына ылайык, дин иштери боюнча мамлекеттик орган тарабынан эсептик каттоодон өтүүгө тийиш.* Бул каттоодон

⁷⁶ См. статью 20 (ч.2) Конституции КР.

өтүү тартиби аталган Мыйзамдын 12-беренеси менен аныкталат. Маанилүүсү, миссионер Кыргыз Республикасынын аймагында үч жылдын ашык жүрө албайт.

Дин иштери боюнча мамлекеттик орган анын көрсөткөн документтериндеги маалыматтардын аныктыгын текшерүүгө, тиешелүү мамлекеттик органдар же өкмөттүк эмес уюмдар аркылуу кошумча маалыматтарды суратууга, ошондой эле арыз берүүчүнүн уюштуруучу документтерин дин таануу экспертизасына жөнөтүүгө укуктуу. Каттоонун жыйынтыктары боюнча миссионерге 1 жылдан ашпаган мөөнөткө белгиленген үлгүдөгү эсептик каттоо тууралуу күбөлүк берилет. Көрсөтүлгөн мөөнөт өткөндөн кийин миссионер дин иштери боюнча мамлекеттик органдан эсептик кайра каттоодон өтөт.

«Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамга ылайык, «прозелитизм» башка дин окууларын туткандарды өзүнүн динине киргизүүгө умтулуу катары белгиленген (3-бер.). Андан ары Мыйзам прозелитик иш-аракеттерди өз алдынча жөнгө салбайт, бирок прозелитизм – бул башка дин окууларын туткандарды өзүнүн динине киргизүүгө умтулуу, башкача айтканда, диний үгүтчүлүк иш экендигин эске алсак, ал диний ишмердиктин бир бөлүгү болуп саналат.

«Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамга ылайык (3-бер.), диний иш-аракеттер - динге ишенгендердин диний муктаждыктарын канааттандырууга багытталган иш-аракет, диндерди жайылтуу, диний таалим-тарбия, кудайга табынуу иштерин, дуба кылуу жыйындарын өткөрүү, үгүт-насыят окуу, дин адистерин, дин кызматкерлерин окутуу, миссионерчилик, ошондой эле диний уюмдун табынуу ишин уюштуруучулук жана материалдык жактан камсыз кылууга багытталган дагы башка иш (диний адабиятты басып чыгаруу жана жайылтуу, табынуу буюмдарын жасоо жана жайылтуу, диний кызматчылар жана дин кызматкерлери үчүн тиешелүү кийим-кечек чыгаруу, дагы башка иш-аракеттер) болуп саналат.

«Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзам боюнча, катталбаган диний уюмдун атынан диний иш-аракеттерди жүргүзүүгө тыюу салынгандыктан, диний уюмдун атынан үгүт жүргүзүү үчүн уюмга дин иштери боюнча мамлекеттик органдан эсептик каттоодон өтүү зарыл.

Бардык эле диний жана башка ишенимдердин тышкы көрүнүшү катары, миссионердик иш-аракеттер жана прозелитизм да чектелиши мүмкүн. «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамга ылайык, эгерде анын иши *коомдук коопсуздукка жана тартипке, этностор аралык жана конфессиялар аралык ынтымакка, калк саламаттыгына жана адеп-ахлагына коркунуч туудуруп жатса, миссионерге эсептик каттоодон баш тартылышы мүмкүн*. Эсептик каттоодон баш тартуу тууралуу чечим кабыл алынганда, арыз ээсине бул тууралуу кат жүзүндө, баш

тартуунун негизи көрсөтүлгөн билдирүү жөнөтөт. Бул чечим сот тартибинде даттанылышы мүмкүн.

«Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамдын 5-бер.4-бөл. ылайык, *бардык мыйзамсыз миссионердик иштерге тыюу салынат*. Ушул эрежени бузган айыптуу жактар КР мыйзамдарында белгиленген жоопкерчиликке тартылышат. «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамынын 5-бер.4-бөл. ылайык, бир конфессиянын жолдоочуларын башкаларды жолдоого (прозелитизм) багытталган көшөргөн иш-аракетке тыюу салынат. Ошону менен бирге, Мыйзам «көшөргөн» деген түшүнүккө аныктама бербейт, бул өз кезегинде ар кандай субъективдүү чечмелөөлөрдү жасаганга мүмкүндүк берет. Түпкүлүгүндө, башка ишенимге өткөрүү боюнча ушундай «көшөргөн» аракеттер үчүн жоопкерчилик каралуусу керек.

«Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамы ошондой эле жарандын динге болгон жеке мамилесин аныктоодо, аны динге сыйынууга же сыйынбоого, Кудайга табынууларга, диний ырым-жырымдарга, диний окууларга катышууга же катышпоого кандайдыр мажбурлоого тыюу салат (ст.4-бер. 3-бөл.).

КРАЖЖКдин кызматкерлеринин жана диний бирикмелердин мүчөлөрүнүн диний бирикмелер жөнүндө мыйзамдарды, мунун ичинде, диний чогулуштарды, жүрүштөрдү жана башка диний аземдерди уюштуруунун жана өткөрүүнүн мыйзамдарда белгиленген эрежелерин бузгандыгы үчүн жоопкерчилик каралган статьяны камтыйт (395-ст. 2-бөл.).

КР Кылмыш-жаза кодексинде диний окууларды үйрөтүмүш жана диний ырым-жырымдарды аткарымыш болуп, жарандардын саламаттыгына зыян келтиргенде же инсанга же жарандын укуктарына башкача шек келтиргенде, же жарандарга коомдук иштен же жарандык милдеттерди аткаруудан баш тартууга түрткү берүү менен коштолгон иш жүргүзгөн топту уюштургандыгы же ага жетекчилик кылгандыгы, ошого тете бул топко жашы жете электерди тарткандыгы үчүн жоопкерчилик каралган.

КРнын Бузуулар жөнүндө жаңы кодекси КР АЖЖКнын 395-статьясында гана каралган укук бузууларды камтыйт жана дин иштери боюнча мамлекеттик органга ушул иштерди кароого ыйгарым укук берет.

2.2.4. Кыргыз Республикасында миссионердик иштерге жана прозелитизмге чектөөлөрдү колдонуу тажрыйбасына талдоо жүргүзүү

Мурда белгиленгендей, Кыргызстанда *миссионердик иш-аракеттер* чет өлкөлүк жарандарга гана мүнөздүү деп эсептелет жана эсептик каттоосу болгондо гана жүзөгө ашырылат. КРнын аймагында *миссионердик иш-аракеттерди жүргүзүүгө катталган диний уюмдун өкүлү болгон, чакыруусу жана тиешелүү багыты бар миссионер гана укуктуу* (КР Мыйзамынын 12-бер. 2-бөл.). Миссионер дин иштери боюнча мамлекеттик органдан эсептик каттоодон өтүүгө милдеттүү, анын тартиби КР Мыйзамынын 12-беренесинде аныкталган.

Кааттоонун жыйынтыгы боюнча миссионерге мөөнөтү 1 жылдан ашпаган, белгиленген үлгүдөгү, эсептик каттоо тууралуу күбөлүк берилет. Көрсөтүлгөн мөөнөт аяктагандан кийин миссионер дин иштери боюнча мамлекеттик органдан эсептик кайра каттоодон өтөт. Ошентип, миссионер катталган диний уюмдун өкүлү болууга, чакыруусу жана тиешелүү багыты болууга, ошондой эле дин иштери боюнча мамлекеттик органдан эсептик каттоодон өтүүгө тийиш. Аталгандардын бирөөсү гана жок болсо, миссионер өз ишин жүргүзө албайт.

*Сот кароосунун предмети болгон, миссионердик иш-аракеттерин чектөө менен байланышкан иштердин бири чет өлкөлүк жаран ДжДжга карата иш болуп саналат*⁷⁷. Сот жыйынында ДжДж. мырза буларды түшүндүрмөлөгөн: Бишкекке 2017-жылдын январында эл аралык менталдык агартуу борборун ачуу максатында келген, анткени анын филиалы КР Юстиция министрлигинде 2017-жылдын 27-апрелинде каттоодон өткөн болчу. Учурда документтерди даярдоо жүрүп жатат, ушуга байланыштуу, анын диний иштерди жүргүзүүгө кандайдыр бир уруксат документтери жок. ДИМКнын өкүлү сот жыйынында төмөнкүлөрдү айтты: «*жоопкер пастор катары 2017-жылдын 21-майында уруксат берген документтери жок эле диний иштерди жүргүзгөн. Жыйынга 25-30 адам катышкан, алардын арасында балдар да бар эле. Натыйжада, ДжДж. мырза КР АЖЖКнын 395-беренесинин 2-бөлүгүнө ылайык административдик укук бузууга барган*». Сот административдик укук бузуу тууралуу протоколду жана 2017-жылдын 21-майындагы актыны карап чыгып, жоопкердин күнөөсү сунушталган административдик иштин материалдары аркылуу далилденди деп токтом чыгарды. Ошондой эле, сот «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамынын 8-беренесинин 2-бөлүгүнө шилтеме жасап, ага ылайык дин иштери боюнча мамлекеттик органда эсептик каттоосу жок диний уюмдун иш-аракеттерине тыюу салынарын белгилеген. Катталбаган диний уюмдун атынан иш жүргүзгөн

⁷⁷ Постановление Первомайского районного суда г.Бишкек, от 30 мая 2017 года, No АП-841/17 БЗ./“Архив матриалов мониторинга 2018 г.”.

адам КР мыйзамдарына ылайык жоопкерчиликке тартылат. Сот тарабынан административдик укук бузууга баргандыгы үчүн жоопкерди күнөөлүү деп табуу жана аны КР АЖЖКнын 395-беренесинин 2-бөлүгү боюнча – диний жыйындарды, жүрүштөрдү жана башка диний аземдерди уюштуруу жана өткөрүү боюнча мыйзамда белгиленген эрежелерди бузгандыгы үчүн административдик жоопкерчиликке тартуу чечими чыгарылды.

КР АЖЖКнын ушуга окшош статьясы боюнча башка иш «даават» (Исламды жайылтуу) жүргүзүшкөн адамдар менен байланыштуу. Тажрыйба көрсөткөндөй, жанында уруксат документтери жок адамдар жоопкерчиликке тартылган. Маселен, *жаран ЖКнын ишин алалы*⁷⁸. Түп районунун Балбай мечитинде 2016-жылы 6-апрелде өткөн алдын алуучу иш-чаралардын жүрүшүндө уруксат документтерисиз үгүт иштерин жүргүзгөн жаран ЖК кармалган, б.а. ал диний жыйындарды, жүрүштөрдү жана башка диний аземдерди уюштуруу жана өткөрүү боюнча мыйзамда белгиленген эрежелерди бузган. Натыйжада, анын иш-аракеттери мамлекеттик комиссия тарабынан КР АЖЖКнын 395-беренесинин 2-бөлүгү боюнча квалификацияланган». Сот административдик укук бузуу материалын карап чыгып, ЖКнын күнөөсү жыйналган материалдардын негизинде ырасталды деген тыянакка келген жана аны КР АЖЖКнын 395-беренесинин 2-бөлүгүндө каралган административдик укук бузууда күнөөлүү деп тапкан.

КР АЖЖКнын 395-беренесинин 2-бөлүгүндө каралган укук бузуулар жөнүндө иштерди талдоо көрсөткөндөй, КР АЖЖК жана «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамы «диний жыйындар, жүрүштөр жана башка диний аземдер» деген түшүнүктүн алдында эмнени түшүнүү керектигин аныкташпайт. Бул боштук аталган статья боюнча жоопко тартылган адамдардын иш-аракеттерин туура квалификациялоо сыяктуу маанилүү маселени чечүүнү кыйындатат.

«Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамынын 21-беренесинде диний ырым-жырымдарды, ритуалдырды жана аземдерди өткөрүү үчүн төмөнкү талаптар белгиленген:

- Кудайга табынуулар, диний каадалар, ырым-жырымдар жана аземдер табынуу имараттарында, курулмаларында жана аларга таандык аймактарда, зыярат жайларында, көрүстөндөрдө өткөрүлөт (ушуга жараша башка учурларда ачык-айкын Кудайга табынуулар, диний ырым-жырымдар жана аземдер митингдерди, жүрүштөрдү жана демонстрацияларды өткөрүү үчүн белгиленген тартипте жүргүзүлөт);

- Карылар жана майыптар үйлөрүндө, алдын ала камоо жана жазаны өтөө жайларында диний каадалар, ырым-жырымдар жана аземдер аларда турган

⁷⁸ Постановление Тюпского районного суда Иссык-Кульской области от 11 апреля 2016 года. //“Архив матриалов мониторинга 2018 г.”.

жарандардын өтүнүчү боюнча жана администрация бул максат үчүн атайын бөлүп берген жайда өткөрүлөт; бул мекемелердин администрациясы дин иштери боюнча мамлекеттик орган менен макулдашып дин кызматчыларын чакырууга көмөк көрсөтөт, диний каадаларды, ырым-жырымдарды жана аземдерди өткөрүү убагын жана башка шарттарын аныктоого катышат;

- Атайын арналбаган жайларда кудайга сыйынууларды, диний каадаларды, ырым-жырымдарды жана аземдерди, ошондой эле башка массалык иш-чараларды өткөрүү Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген тартипте жүргүзүлүшү мүмкүн.

«Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актылары жөнүндө» КР Мыйзамына ылайык, мыйзамдар – бул коомдук мамилелерди жөнгө салуучу ченемдик укуктук актылардын жыйындысы⁷⁹. *Ушуга байланыштуу, сотко кайсы мыйзам диний жыйымдарды, жүрүштөрдү жана башка диний аземдерди уюштуруу жана өткөрүү эрежелерин белгилей тургандыгын жана конкреттүү мыйзам бузуу эмнени камтый тургандыгын аныктоо керек*⁸⁰.

Уруксат документсиз «Даават» жүргүзгөндүгү үчүн кармалышкан жарандар А.А., У.К., М.Мга карата башка ишке келсек, сот аларды КР АЖЖКнын 371-беренесинин 1-бөлүгүндө каралган административдик укук бузуулар боюнча айыптуу деп тааныган. Анткени Кодексте «ички иштер органдарынын кызматкеринин же коомдук тартипти сактоо боюнча милдеттерин аткарып жатышкан башка жактардын мыйзамдуу буйругуна же талаптарына баш ийбегендиги үчүн» жоопкерчилик белгиленген. Соттун токтомдоруна ылайык⁸¹: *«ИИБдин 10-бөлүмүнүн кызматкерлери алардын миссионердик иш-аракеттеринин мыйзамсыз экендигин жарандарга бир нече ирет эскертишет. Бирок алар буга карабастан «даават» ишин жүргүзө беришкен. Дал ушул нерсе аларды кармаганга себеп болду»*.

Ошондой эле, сот жыйынында Нарын облусу боюнча Казыяттын өкүлүнүн пикирин угуп, сот төмөнкүдөй жыйынтыкка келген *«...13.09.2011-жылы муфтий*

⁷⁹ Нормативный правовой акт (НПА) - официальный документ установленной формы, принятый (изданный) в пределах компетенции уполномоченного государственного органа (должностного лица), органа местного самоуправления или путем референдума, направленный на установление, изменение или отмену норм права (правовых норм). К видам НПА относятся Конституция; конституционный закон; кодекс; закон; указ Президента; постановление Жогорку Кенеша; постановление Правительства; акты Национального банка, Центральной комиссии по выборам и проведению референдумов; нормативные правовые акты государственных органов, уполномоченных издавать нормативные правовые акты, в соответствии с актами делегирования нормотворческих полномочий; нормативные правовые акты представительных органов местного самоуправления. См. ст.2, 4 Закона КР от 20 июля 2009 года N 241 “О нормативных правовых актах Кыргызской Республики”.

⁸⁰ См. Отчет по результатам мониторинга судебных разбирательств по соблюдению свободы совести и вероисповедания в Кыргызской Республике. / Под общ. ред. Мусабековой Ч., к.ю.н., доцент. Бишкек, 2017.

⁸¹ Постановление Нарынского городского суда от 13 апреля 2016 года. // “Архив материалов мониторинга 2018 г.”.

бекиткен, даават жүргүзүүнүн тартибин белгилеген Жобо, КМДБнын «Даават» бөлүмү тарабынан жөнгө салынат. Жыйналган материалдарды иликтеп чыгып, сот буларды аныктаган: жоопкерлер ушул Жободо белгиленген талаптарды аткарабастан, ички иштер органынын кызматкеринин мыйзамсыз даават жүргүзүүнү токтотуу талаптарын аткаруудан баш тартышкан жана ушуну менен алар ички иштер органынын мыйзамдуу талабына баш ийбей коюшкан». Сот жоопкерлерди административдик укук бузгандыгы үчүн күнөөлүү деп таап, 3 суткалык административдик камакка алуу административдик жазасына тарткан.

КР АЖЖКнын 371-беренесинин 1-бөлүгүндө белгиленгендей, ички иштер органдарынын кызматкеринин же коомдук тартипти сактоо боюнча милдеттерин аткарып жатышкан башка жактардын мыйзамдуу буйругуна же талаптарына баш ийбегендиги үчүн» эки эсептик көрсөткүчтөн беш эсептик көрсөткүчкө чейин административдик айып салууга алып келет, а эгер иштин жагдайы боюнча, мыйзам бузуучунун ким экендигин эске алганда, бул чаралар жетишсиз деп табылса – беш суткага чейин административдик камакка алынат.

Ушул ченемди иш жүзүндө колдонууда көңүл буруу зарыл болгон көйгөй бар. Административдик укук бузуу тууралуу иш боюнча иш козгогон сот далилдерге бардык жагдайларды чогуусу менен, ар тараптуу, толук жана объективдүү изилдөөгө негизделген өзүнүн ички ынанымы боюнча баа берет. Далилдердин эч бири алдын ала белгиленген күчкө ээ эмес. (КР АЖЖКнын 554-бер. 1-бөл.).

Факт жүзүндөгү ар кандай маалыматтар административдик укук бузуу жөнүндө иш боюнча далил болуп саналат, алардын негизинде КР АЖЖК тарабынан белгиленген тартипте иш анын өндүрүшүндө турган судья, же орган (кызмат адамы) администрациялык укук бузуу окуясы бар экендигин же жоктугун, администрациялык жоопкерчиликке тартылуучу жеке жактын күнөөлүүлүгүн, ошондой эле ишти туура чечүү үчүн мааниси бар башка жагдайларды белгилейт. (КР АЖЖК, 553-бер.).

Милициянын кызматкери өзүнүн ыйгарым укуктарына жараша аракеттенүүгө милдеттүү жана анын буйругу же талабы мыйзамдуу болууга тийиш. Милиция кызматкеринин мындай талабы кызматтык милдеттерин аткарууга байланыштуу болуп, *укуктук ченемдерге негизделгенде* мыйзамдуу деп таанылат. 13.09.2011-жылы муфтий бекиткен, КМДБнын «Даават» бөлүмү тарабынан жөнгө салынуучу Жобо эч кандай ченемдик укуктук акт болуп саналбайт жана КРнын мыйзам системасына кире албайт, башкача айтканда, бул мамлекеттин динден тышкарылыгынын конституциялык мүнөзүн (КР Конституциясы, 1-бер. 2-бөл.), ошондой эле дин менен бардык ырасымдар мамлекеттен ажыратылган деген принциптин бузулгандыгын билдирет.

Ушундан улам, мындай иштерди кароодо жагдайды жакшылап териштирип, төмөнкүдөй суроолорго жооп берүү керек:

- мыйзамдарда «даават» деген эмне экендиги жана «даават» мыйзамсыз деген негиздер аныкталганбы;

- «Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актылар жөнүндө» КР Мыйзамына ылайык, 13.09.2011-жылы муфтий бекиткен, КМДБнын «Даават» бөлүмү тарабынан жөнгө салынган Жобо (мындан ары – Бөлүм тууралуу жобо) мыйзам алдындагы ченемдик укуктук акт болуп саналабы;

- Бөлүм тууралуу жобо жарандарга кандайдыр бир милдеттерди тага алабы;

- Бөлүм тууралуу жобонун коомдук тартипти сактоо маселеси менен байланышы кандай;

- ИИМдин 10-бөлүмүнүн кызматкерлерине Бөлүм тууралуу жобонун талаптарынын аткарылышын контролдоо милдети жүктөлгөнбү;

- эгерде жаран Бөлүм тууралуу жободо каралган шарттарды аткарбаса, ИИМдин 10-бөлүмүнүн кызматкерлеринин «даават» жүргүзүүнү токтотуу талабы мыйзамдуу болуп саналабы.

Ошондой эле, жаранды административдик камакка алууда, сотко эмне үчүн укук бузуучуга административдик айып төлөөнү колдонуу аздык кыла тургандыгын негиздөө керек⁸².

2.3. Диний сабырсыздык көрсөтүү жана басмырлоо

2.3.1. Конституциялык мамилелер

Заманбап дүйнөнүн жылдан жылга улам арааны өсүп жаткан глобалдашуу процесси адамзаттын алдына жаңы маселелерди коюуда. Дүйнө улам тарып, ар кыл маданияттар менен элдер тыгыз аралашууда. Ушундай шарттарда адамзат коомчулугунун мындан аркы жашоосу менен өнүгүүсүнүн жалгыз жолу сабырдуулук (толеранттуулук) принциптерин сактоо болуп саналат. Адам узак мезгилдүү билим алуу жана өзүн өзү агартуу менен алектенбесе, башка этностук топтордун, социалдык жалпылыктардын өкүлдөрүнө жаңы мамиле курбаса, калыптанган терс көрүнүштөр, ксенофобия⁸³ жана агрессивдүүлүк менен күрөшпөсө сабырдуулук адам баалуулугу болгондон калат. Биз бүгүн ар кандай

⁸² См. Отчет по результатам мониторинга судебных разбирательств по соблюдению свободы совести и вероисповедания в Кыргызской Республике. / Под общ. ред. Мусабековой Ч., к.ю.н., доцент. Бишкек, 2017.

⁸³ Ксенофобия — (от греч. «ксенос» (незнакомый, иностранный или иностранец) и «фобия» (боязнь)) любая постоянная, иррациональная или чрезмерная боязнь (или ненависть) к иностранцам или незнакомцам, необязательно оформленная, поощряемая, терпимая или стимулируемая властями. См. Курс «Права человека»: учеб. пособие для сотрудников аппаратов уполномоченных и комис. по правам человека в РФ / [авт.-сост. Н. Таганкина и др.]. М.: Моск. Хельсинк. группа, 2005. С.136.

– эл аралыктан турмуш-тиричиликтик деңгээлге чейинки агрессиялар менен алпурушуп турганда, террордук актылар XXI кылымда адамзат өмүрүнүн бир бөлүгүнө айланганда – тынчтыкта жашай билүү, жалпы тил табышуу, жакындарыңды урматтай билүү баа жеткис байлык. Ошону менен бирге, сабырдуулук көңүл коштукту жана өзүм билемдикти билдирбейт, ал айрым чектер менен алкактарды белгилей тургандыгын эске алуу керек.

Азыркы демократиялык коомдо бардык адамдардын өз укуктарына жана эркиндиктерине ээ болуу жана коргой билүү жагынан теңчилиги маанилүү фундаменталдык принциптердин бири болуп саналат.

КР Конституциясы (16, 17-бер-р.) адам укуктары жана эркиндиктери ажырагыс, алар ар бир адамга төрөлгөндөн эле таандык жана Кыргыз Республикасынын жогорку баалуулуктарына кирет деп жарыялайт. Алар түздөн-түз колдонулат, бардык мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана алардын кызмат адамдарынын ишмердигинин мааниси менен мазмунун аныктайт.

Ушул Конституцияда белгиленген укуктар менен эркиндиктер бардык жактан толук жетишерлик деп эсептелбейт жана адамдын, жарандын башка жалпы таанылган укуктары менен эркиндиктерин тануу же басмырлоо катары чечмеленбеши керек.

Ошол эле учурда, КР Конституциясы этностук же социалдык тегине, жынысына, тутукан динине, ишенимдерине байланыштуу басмырлоого, артыкчылыктарга жол бербейт - бардыгы мыйзам жана сот алдында бирдей экендигин баса белгилейт. Мамлекет жынысына, расасына, тилине, майыптуулугуна, этноско таандыктыгына, туткан динине, курагына, саясий же башка ынанымдарына, билимине, тегине, мүлктүк же башка абалына, ошондой эле башка жагдайларына карабастан, адамдардын жана жарандардын укуктары менен эркиндиктерин кепилдикке алат. Социалдык, расалык, улуттук, тилдик же диний таандыктуулук белгилери боюнча жарандардын укуктарын кандай формада болбосун чектөөгө тыюу салынат. Эркектер менен аялдар бирдей укуктарга жана эркиндиктерге жана аларды ишке ашыруу үчүн бирдей мүмкүнчүлүктөргө ээ. Ошону менен бирге бардык мыйзамдуу бектиліген укуктар менен эркиндиктер мамлекеттик жана соттук коргоо кепилдигине алынат. (КР Конституциясы, 16, 40-бер-р.). Бул негизги укуктук түшүнүктөрдүн мындан аркы өнүгүүсү тармактык ченемдик укуктук актыларда каралган⁸⁴. Мисалы, инсандыгыңды жана өз укуктарыңды урматтоого жана коргоого болгон укук, бардык адамдын мыйзам жана сот алдында бирдейлик принциби КР Жарандык-процесстик кодексине (7- ст.)⁸⁵, КР Жазык-процесстик кодексине (16-ст.)⁸⁶, КР АЖЖКга киргизилген (550-ст.).

⁸⁴ Более подробно см. параграф 2.3.3 и 2.3.4 настоящего Пособия

⁸⁵ Гражданский процессуальный кодекс КР от 25 января 2017 года N 14 (в редакции Закона КР от 25 июля 2017 года N 141, введен в действие Законом КР от 20 января 2017 года N 6 с 1 июля 2017 года).

⁸⁶ Уголовно-процессуальный кодекс КР от 30 июня 1999 года N 62 (утрачивает силу с 1 января 2019 года в соответствии с Законом КР от 24 января 2017 года N 10).

КР Конституциясы басмырлоонун эң коркунучтуу жүйөлөрүнүн бири этностук жана диний келишпестик деп негиздүү эсептейт⁸⁷. Дал ошондуктан, келишпестикти же кастыкты көрсөтүү, ошондой эле, расасы, улуту, тили, теги, жынысы, динге мамилеси, социалдык топко таандыктуулук белгилери боюнча адамдын же адамдар тобунун ар-намысын кордоо фактысы үчүн кылмыш жаза-сы каралган (КР КЖК, 299-ст.)⁸⁸.

2.3.2. Эл аралык стандарттар жана аларды кароо тажрыйбасы

Басмырлоого тыюу салуу эл аралык укуктун жалпы таанылган принциби болуп саналат. Басмырлоого тыюу салуучу негизги документтердин арасынан төмөнкүнү бекемдеген АУЖДны (Адам укуктарынын жалпы декларациясынын 7-бер.) атоо керек: «Бардык адамдар мыйзам алдында бирдей жана мыйзамдын эч кандай айырмасыз, бирдей коргошуна укуктуу. Бардык адамдар мыйзам алдында ар кандай басмырлоодон бирдей коргоого жана мындай басмырлоого багытталган кандай болбосун азгырыктардан коргонууга укуктуу». 2-берене басмырлоого жол бергис негиздердин тизмесин, мунун ичинде, саясий жана башка ынанымдарга, улуттук жана социалдык тегине, мүлкүнө, туулган тегине же башка абалына карата айырмачылыктардын тизмесин кеңитет.

ЖСУЭП (2-бер.) Пактыга катышкан ар бир мамлекетти өз аймагынын чектеринде бардык адамдарды урматтоого жана Пактыда таанылган укуктарын расасына, денесинин түсүнө, жынысына, тилине, динине, саясий жана башка ынанымдарына, улуттук жана социалдык тегине, мүлктүк абалына, туулган тегине, жана башка жагдайларына карабастан, эч кандай бир айырмачылыгы жок камсыздоого милдеттендирген». ЖСУЭПтин 3-беренесинде мамлекетти аялдар менен эркектердин бардык жарандык жана саясий укуктарды тең укукта колдонуусун камсыздоого милдеттендирген жобо өзүнчө бекитилген. ЖСУЭПтин 26-беренеси бардык адамдар мыйзам менен сот алдында бирдей экендигин жана эч кандай басмырлоосуз, мыйзамдын бирдей коргоосуна укуктуулугун, ошондой эле, кандай болбосун басмырлоого мыйзам тыюу саларын жана мыйзам бардык адамдарга кайсы белгиси боюнча болбосун басмырлоого каршы бирдей жана таасирдүү коргоону кепилдөөгө тийиштигин белгилейт.

⁸⁷ Религиозная дискриминация — любое различие, ограничение или предпочтение, основанное на религии или вере и имеющее своей целью отказ или умаление признания и возможности осуществления на принципе равенства индивидуальных прав и основных свобод человека. См. Курс «Права человека»: учеб. пособие для сотрудников аппаратов уполномоченных и комис. по правам человека в РФ / [авт.-сост. Н. Таганкина и др.]. М. : Моск. Хельсинк группа, 2005. С.143.

⁸⁸ См. Уголовный кодекс КР от от 1 октября 1997 года N 68 (утрачивает с 1 января 2019 года в соответствии с Законом КР от 24 января 2017 года N 10). (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/1602>

АУЕК ЖСУЭПтен айырмаланып, АУЕКтин өзүндө бекитилген укуктар боюнча басмырлоого тыюу салат. АУЕКтин 14-беренесинде *«ушул Конвенцияда таанылган укуктарды жана эркиндиктерди колдонууну жынысы, расасы, денинин түсү, тили, дини, саясий же башка ынанымдары, улуттук же социалдык теги, улуттук азчылыкка таандыктыгы, мүлктүк абалы, туулган теги, же башка бардык белгилери боюнча эч кандай басмырлоосуз камсыз кылууга тийиш» деп айтылат.* Бул берене АУЕКтин башка беренелерин толуктап турат жана аны колдонуу үчүн кандайдыр бир укук бузулган же шек келтирилген болушу (мисалы, жашоого, сөз эркиндигине, кыйноодон эркин болууга, эркиндикке жана жеке кол тийбестикке, жеке жана үй-бүлө турмушун урматтоого болгон укуктары ж.б.у.с.), жана ал укуктар дал ушул аталган топтордун бирине таандык болгондуктан бузулган болуусу зарыл.

Басмырлоого тыюу ошондой эле төмөнкү учурларда белгиленет:

- Бардык эмгекчи мигранттардын жана алардын үй-бүлөсүнүн укуктарын коргоо жөнүндө эл аралык конвенция (7-бер.)⁸⁹ мамлекеттен алардын аймагында же юрисдикциясы алдында турган бардык эмгекчи мигранттардын жана алардын үй-бүлөсүнүн укуктарын башкалардан эч бир айырмалабастан урматтоону жана камсыздоону талап кылат;

- Аялдарга карата басмырлоону жоюу жөнүндө БУУнун Декларациясына⁹⁰ ылайык, «аялдардын тең укуктуулугун моюнга албоого же чектөөгө алып келүүчү басмырлоо өзүнүн түпкүлүгүндө акыйкатсыздык болуп саналат жана адам ар-намысына каршы кылмышты билдирет»;

- Майыптардын укуктары жөнүндө Декларация⁹¹;

- Балдардын укуктары жөнүндө Конвенция⁹²; булар аркылуу тизмекке киргизилип, «*майыптуулук*» жана «*бала курак*» негиздери боюнча адамдарды басмырлоого тыюу салынган, жана

- адамдын укуктары жана эркиндиктери жаатындагы башка документтер.

Иш жүзүндө адам укуктары жаатындагы бардык эл аралык документтер басмырлоого тыюу салгандыгына карабастан, аларда «басмырлоо» түшүнүгүнө жалпы түшүнүк берилбейт. Бирок аны конкреттүү чөйрөлөрдө басмырлоого

⁸⁹ Принята резолюцией 45/158 Генеральной Ассамблеи от 18 декабря 1990 года. Доступно по адресу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/migrant2.shtml

⁹⁰ Принята резолюцией 2263 (XXII) Генеральной Ассамблеи ООН от 7 ноября 1967 года. Доступно по адресу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/women_discrimination.shtml

⁹¹ Принята Резолюцией 3447 (XXX) на 2433-ем пленарном заседании Генеральной Ассамблеи ООН от 9 декабря 1975 года. Доступно по адресу: http://mert.tatarstan.ru/rus/file/pub/pub_154880.pdf

⁹² Принята резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи от 20 ноября 1989 года. Доступно по адресу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml

тыюу салуучу айрым документтерден алып чыкса болот. Алсак, Расалык басмырлоонун бардык түрлөрүн жоюу жөнүндө эл аралык конвенцияда (1-бер.)⁹³ расалык басмырлоого аныктама камтылган, ага ылайык, «*расалык басмырлоо*» деген саясий, экономикалык, социалдык, маданий жааттарда же коомдук турмуштун бардык башка чөйрөлөрүндө бирдей башталышта адам укуктарын жана негизги эркиндиктерин таанууну, пайдаланууну же ишке ашырууну жоготуу же кемитүү максатын койгон же кесепети тийген, расалык, дене түсү, туулган теги, улуттук же этностук теги боюнча белгилерге негизделген кандай болсун айырмалоону, өзгөчөлөөнү, чектөөнү же артык көрүүнү билдирет.

Басмырлоонун окшош аныктамасы Аялдарга карата басмырлоонун бардык түрлөрүн жоюу жөнүндө Конвенциянын⁹⁴ 1-беренесинде колдонулат, ага ылайык, «аялдарга карата басмырлоо» - эркектер менен аялдардын теңчилигинин негизинде, үй-бүлөлүк абалына карабастан, аялдардын саясий, экономикалык, социалдык, маданий, жарандык же башка жааттардагы адам укуктарын жана негизги эркиндиктерин таануусун, пайдалануусун же жүзөгө ашыруусун басаңдатууга же жокко чыгарууга багытталган, жынысы боюнча айырмалоону, өзгөчөлөөнү же чектөөнү билдирет.

Адам укуктарын диний басмырлоодон коргоо жаатындагы эң маанилүү эл аралык документтердин бири - Дин менен ишенимдердин негизинде сабырсыздыктардын жана басмырлоонун бардык формаларын жоюу жөнүндө декларация⁹⁵ болуп саналат. Декларация «Дин менен ишенимдердин негизинде сабырсыздык жана басмырлоо» түшүнүгүнө аныктама берет, ага ылайык бул «динге жана ишенимдерге негизделген жана адам укуктарынын жана негизги эркиндиктеринин теңчилигинин негизинде таанууну, пайдаланууну же жүзөгө ашырууну жок кылуу же басаңдатуу максатындагы бардык айырмалоону, өзгөчөлөөнү, чектөөнү же артыкчылык берүүнү билдирет. Адамдарды диний же башка ишенимдердин негизинде басмырлоо адамдын инсандык ар-намысын шылдыңдоо болуп саналат» (2-бер.). Бул жерде *басмырлоо аныктамасы диндин жана ишенимдердин негизиндеги сабырсыздыкка* да тиешелүү экендигин белгилей кетүү зарыл.

Диний же башка ишенимдердин негизинде басмырлоону туура түшүнүүдө ой жүгүртүү, абийир жана дин эркиндигине укукту кепилдеген ЖСУЭПтин 18-беренесине беренелер боюнча түшүндүрмө берген, БУУнун Адам укуктары боюнча комитети⁹⁶ тарабынан кабыл алынган Жалпы тартиптеги пикирлер

⁹³ Принята резолюцией 2106 (XX) Генеральной Ассамблеи от 21 декабря 1965 года. http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/raceconv.shtml

⁹⁴ Принята резолюцией 34/180 Генеральной Ассамблеи от 18 декабря 1979 года. http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/cedaw.shtml

⁹⁵ Принята резолюцией 36/55 Генеральной Ассамблеи от 25 ноября 1981 года. http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/relintol.shtml

⁹⁶ См. Замечания общего порядка N22 (48),, CCPR/21/REV.1/Add.4, от 27 сентября 1993 года.

башкы ролду ойнойт. Пикирлерде булар көрсөтүлгөн: тигил же бул дин мамлекеттик деп таанылган же ал расмий же болбосо салттуу дин катары жарыяланган, анын тарапташтары калктын көпчүлүгүн түзөт деген факт ЖСУЭПте, мунун ичинде, 18 жана 27-беренелерде бекитилген кайсы болбосун укуктардын бирин ишке ашырууга зыян келтирбөөгө, башка диндердин же эч кандай дин тутунбаган адамдардын тарапташтарын басмырлоого алып келбеши керек. Тактап айтканда, мамлекеттик кызматка аралашкан адамдардын чөйрөсүн басымдуулук жасаган диндин тарапташтары менен чектөө, же болбосо, аларга экономикалык артыкчылыктарды берүү, же башка ишенимдерди тутунууга атайын чектөөлөрдү коюу сыяктуу басмырлай турган айрым чаралар диний же башка ишенимдердин негизинде басмырлоого тыюу салган жоболорго, ошондой эле ЖСУЭПтин 26-беренесинде каралган бирдей коргоо кепилдиктерине каршы келет.

Жогоруда белгиленген аныктамалардын ичинен басмырлоо болуп аныкталган белгилерге негизделген, *адамдарга бирдей эмес мамиле кылуу эсептелерин* белгилеп коюу керек; басмырлоо коомдук турмуштун кандай болбосун чөйрөсүндөгү *бирдей эмес мамилени* билдирет (айырмалоо, чектөө, артыкчылык берүү); басмырлоо мыйзам жана сот алдындагы тең эместик, мунун ичинде, мыйзам жана сот тарабынан *бирдей эмес коргоо* болуп саналат; басмырлоого адамдын укуктары менен негизги эркиндиктерин ишке ашырууну кыйындатуу же мүмкүнчүлүк бербөө максатын көздөгөн аракеттер кирет; адам укуктарын реалдуу ишке ашыруу үчүн бирдей мүмкүнчүлүктөрдүн жоктугу аялуу социалдык топторго карата басмырлоо катары каралат. Башкача айтканда, басмырлоо түшүнүгү теңчилик түшүнүгүнө тыгыз байланыштуу жана көз каранды.

Ошентип, төмөнкүдөй жыйынтык чыгарсо болот: басмырлоо – бул адам укуктары менен эркиндиктерин пайдалануудагы теңчилик принцибинин бузулуусу. Басмырлоого кандайдыр бир жекече мүнөздөмө (жаш курагы, жынысы, дене түсү, этностук таандыгы, дини жана башка ишенимдер ж.б.) негиз болушу мүмкүн. Теңчилик принцибинин бузулуусу адамга инсан катары эмес, кайсы бир топтун өкүлү (улгайган адамдар, аялдар, дене түсү каралар, цыгандар, еврейлер, мусулмандар ж.б.) катары мамиле кылганда келип чыгат. Басмырлоо түз же кыйыр болушу мүмкүн.

*Түз басмырлоо*⁹⁷ адамды же адамдардын тобун басмырлоого алуу ниети менен мүнөздөлөт, мисалы, эркектер менен аялдар бирдей санда эмгектенген же көпчүлүк жумушчулар – эркектер болгон ишканада жалаң аялдарды же алардын көпчүлүгүн жумуштан бошоткондо, же турак жай компаниясы иммигранттарга квартираны ижарага бербей койгондо. Түз басмырлоодо кайсы бир кри-

⁹⁷ См. Защита личности от дискриминации: методические рекомендации для преподавателя / [авт.-сост. С.С.Дикман и др.]. М.: Новая юстиция, 2009.

терий ар кандай мамилелер үчүн негиз катары колдонулат. Басмырлоо адамга тыюу салынган жүйө боюнча анча жакшы эмес мамиле жасагандан көрүнөт. Андыктан түз басмырлоо алдын ала ниеттенген жана ачык мүнөздө жүрөт. Түз басмырлоо аныкталганда, «салыштырылуучу» кырдаалдарга талдоо жүргүзүү керек. Бул салыштыруулар сейрек кездеше турган бирдей кырдаалдар менен чектелбөөгө тийиш. Балким жагымсыз мамилеге тушугуп келишкен адамдардын абалын карап жатып, өздөрүнө карата ошондой эле критерий колдонулбаган башка адамдар аларга кандай кайрылып жатышкандыгы тууралуу маселени карап чыгуу пайдалуу. Кырдаалдар объективдүү жана көндүм көрүнүштөрдүн таасирсиз жүргүзүлүп жаткан иштин кырдаалдарын терең иликтөө аркылуу бааланууга тийиш.

Дин жана ишеним эркиндигине болгон укук чөйрөсүндөгү түз басмырлоо тууралуу иштерде фактыларды далилдөө түйшүгү басмырлоо жөнүндө айткан адамга жүктөлөт. Ал дин жана ишеним боюнча белгилердин негизиндеги түз басмырлоо болуп жаткандыгын далилдеш үчүн төмөнкүлөрдү айкындап чыгууга тийиш:

- a) Ага жана башка адамга (башка адамдарга) кайрылууда айырмачылыктар болду беле;
- b) Ушундай мамиледен кийин ал башка адамга (башка адамдарга) караганда жаман абалда калганбы (же калышы мүмкүн беле);
- c) Ал жана аталган адам (аталган адамдар) туш келген жагдайды салыштырса болобу (мааниси боюнча айырмаланчу эмес);
- d) Кайрылуудагы айырмачылык боюнча бирден-бир негиз диний таандыктуулук жана ишеним белгиси болгон;
- e) Мындай айырмачылыктын болушу үчүн объективдүү же акылга сыярлык негиз болгон эмес:
 - Айырмачылык мыйзамдуу максатты көздөгөн эмес;
 - Же алдын ала көрүлгөн чаралар менен жетишилип жаткан мыйзамдуу максаттардын ортосунда акылга сыярлык шайкештик (пропорцианалдуулук) жок болгон.

Арыз ээси алгачкы көз караштан («prima facie») ишти далилдегенден кийин, башкача айтканда, басмырлоо презумпциясын ишке киргизген соң, далилдөө түйшүгү басмырлоо презумпциясын жоюуга тийиш болгон жоопкерге өтөт. Жоопкер басмырлоо жосунунун төмөнкү курамдык элементтеринин бири аткарылбагандыгын далилдөөгө тийиш:

- a) адамдар салыштыруучу кырдаалда турушпаган;
- b) тиешелүү укук же мыйзамдуу кызыкчылык жок (козголгон эмес);
- c) ар кандай мамилелердин өзөгүндө диний таандыктуулук жана ынаным белгиси турган жок;

d) колдонулган мамиле үчүн объективдүү жана акылга сыярлык негиздеме бар;

- айырмачылык мыйзамдуу максатты көздөгөн;

- же алдын ала көрүлгөн чаралар менен жетишилип жаткан мыйзамдуу максаттардын ортосунда акылга сыярлык шайкештик (пропорционалдуулук) болгон.

Жоопкер берген негиздемени талашуу үчүн, жыйынтыгында арыз ээси дагы бир жолу чыгып сүйлөп, негиздеме объективдүү жана акылга сыярлык эместигин аргументтештирсе болот. Эгерде жоопкер курмандык тарабынан белгиленген презумпцияны жокко чыгара албаса, ал ырасталды деп эсептелет.

Дин менен ишеним эркиндигине укуктун алкагындагы түз басмырлоо тууралуу маселелерди кароо боюнча эл аралык тажрыйбаны карап көрөлү.

Алсак, «Свидетели Иеговы диний коому жана башкалар Австрияга каршы» ишинде (*Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas and Others v. Austria*)⁹⁸, арыз ээлери өз даттануусунда катталган диний жамааттын статусу диний коомдун статусуна салыштырмалуу төмөнүрөөк категорияга кирет жана укуктардын өлчөмү жетишсиз деп эсептешкен. Андан соң арыз ээлери диний коом катары расмий тааным алуу үчүн кошумча талаптарды киргизген Диний жамааттар жөнүндө Мыйзамдын басмырлоочу мүнөзүнө токтолушкан. Атап айтканда, Мыйзам төмөнкү талаптарды кыйшаюусуз сактоону белгилеген: диний бирикме Австриянын аймагында аз дегенде 20 жыл жашоого тийиш, аны диний жамаат катары каттоо мөөнөтү 10 жылдан кем эмес мөөнөттү түзүшү керек; анын мүчөлүгү шартты канааттандырууга тийиш – аз дегенде эки мүчө Австриянын миң адамына; кирешелер, башка мүлктөр жана акча каражаттары диний максаттарда, мунун ичинде, кайрымдуулук иштерин жүргүзүү үчүн пайдаланылууга тийиш; коомго жана мамлекетке карата мамиле позитивдүү болууга тийиш жана жамааттын расмий таанылган же башка диний коомдордун иштерине мыйзамсыз кийлигишкен фактылары болбоосу керек. 2003-жылы Копт православдык чиркөөсүн расмий таануу тетири далил болуп саналгандыктан, арыз ээлери ошондой эле он жылдык күтүү мөөнөтү жөнүндө талапка шек коюшту. Копт православдык чиркөөсү Австрияда 1976-жылдан бери эле жашап келатат жана диний коомчо катары 1998-жылы гана катталган, ошол эле учурда, Австрияда узак мезгилден бери иштеп келаткан Свидетели Иеговы жамаатынын биринчи арыз берүүчүсү диний жамаат бойдон кала берген. Арыз ээлери өз даттануусунда АУЕКтин 14-беренесине, бирге алынган 9 жана 11-беренелерге таянышып, басмырлоого кабылышкандыгын билдиришкен. АУЕКтин ушул ишке тиешеси бар 14-беренесинде айтылат: «Ушул Конвенцияда таанылган

⁹⁸ См. Постановление ЕСПЧ по жалобе N 40825/98 от 31 июля 2008 года. (Электронный ресурс). Доступно на сайте: <http://europeancourt.ru/resheniya-evropejskogo-suda-narusskom-yazyke/>

укуктарды жана эркиндиктерди пайдалануу диний, саясий же башка ишеним белгилери боюнча эч кандай бир басмырлоосуз камсыздалууга тийиши». АУЕС даттанууну карап чыгып, бул иш боюнча өз баасын берген, атап айтканда:

«Сот төмөнкүлөргө көңүл бурат: Австриянын мыйзамдарына ылайык, диний коомдор ар кыл жааттарда басымдуу укуктарга ээ. Ушул артыкчылыктардын санын жана алардын, маселен, салык салуу чөйрөсүндөгү мүнөзүн эске алып, диний коомдорго берилген артыкчылык олуттуу болуп саналат жана бул өзгөчө режим, сөз жок, диний коомдордун диний максаттарын ишке ашырууну жөнөкөйлөтөт. Диний коомдорго берилип жаткан олуттуу артыкчылыктардын болгондугуна байланыштуу, Конвенциянын 9-беренесине ылайык, мамлекеттик органдарга жүктөлгөн ушул чөйрөдө өз ыйгарым укуктарын жүзөгө ашырууда бейтарап позицияны кармануу милдеттенмеси, ошентип, диний топторго юридикалык жактын статусун берүү үчүн – а бул белгилүү бир абалга жетишүү менен байланышкан, мамлекет тарабынан коюлуучу талаптарды белгилөөдө мындай статус алууну каалаган бардык диний топтор статус алуу жөнүндө арыз менен кайрылуунун бирдей мүмкүнчүлүктөрүнө ээ болууга, ал эми белгиленген критерийлер эч бир басмырлоосуз колдонулууга тийиши. Конвенциянын 14-беренеси мүчө мамлекеттерге ар кандай топтордун арасындагы «иш жүзүндөгү теңсиздикти» жоюу максатында, аларга карата мамиледе айырмачылыкты колдонууга тыюу салбай тургандыгын сот эске салат; анын үстүндө, айрым бир жагдайларда мамиледеги айырмачылыкты колдонуу жолу менен теңсиздикти жоюу үчүн чара көрбөй коюу өзүнөн-өзү Конвенциянын ушул беренесин бузууга алып келет. Ошентсе да, эгерде ал үчүн объективдүү жана жөндүү негиздеме жок болсо, башкача айтканда, эгерде ал айырмалоо легитимдүү максаттарды көздөбөсө же колдонулуучу каражаттар менен көздөгөн максаттын ортосунда жөндүү шайкештик жок болсо, мамиледеги айырмалоо басмырлоочу мүнөзгө ээ. Келишкен Мамлекеттер адамдарга мамиледеги, бирдей кырдаалда турушкан бардык башка мамилелердеги айырмалар канчалык деңгээлде өзүн актагандыгын аныктоодо чечим кабыл алуунун чектелген укугун пайдаланышат. Сот юридикалык жактын статусу бар диний бирикмеге коомдук-укуктук уюм катары укуктардын толук көлөмүн берүүнүн шарты катары күтүү мөөнөтүн талап кылуу кылдат маселелерди көтөрөт деп эсептейт. Анткени мамлекет дин тутуу эркиндигинин чөйрөсү сыяктуу эле, өзүнүн ар кандай диндер жана конфессиялар менен мамилелеринде да бейтарап жана калыс боюнча калууга милдеттүү. Ушуга байланыштуу, Европа соту мамиледеги айырмачылыкта «объективдүү жана жөндүү негиздеме» болгон эмес деген тыянакка келет. Демек, Конвенциянын 9-беренеси менен биргеликте, анын 14-беренеси бузулган».

Ошентип, АУЕС басмырлоону объективдүү жана жөндүү негизи жок, бирдей кырдаалдарда турушкан адамдардын ар кандай мамилеси катары аныктаган. «Объективдүү жана жөндүү негизи жок» деген мамиледеги айырмачылык

«мыйзамдуу максатты» көздөбөйт же «колдонулуучу каражаттар менен көздөгөн максаттын ортосунда ылайыктуу шайкештиктин жоктугун» билдирет. Сот ошондой эле мамиледеги айырмачылык негиздүүбү жана канчалык деңгээлде дегенге баа берүүдө мамлекет чектелген эркиндикке ээ экендигин белгилеген.

Даттанууларды кароодо БУУ АУК да ушундай ыкманы колдонот. Мисалга алсак, *Арья Холлис Вальдмандын Канадага каршы иши боюнча*⁹⁹ даттануунун автору мындай деп эсептейт: Конституциянын жана Билим берүү мыйзамынын жоболорунда католиктердин мектептери гана толук каржылана тургандыгы бекитилген, анткени католик мектептери Онтарионун мамлекеттик мектептер системасынын курамдык элементи болуп эсептелет. Натыйжада айырмалоо жүргүзүлүп, диний белгиси боюнча артыкчылык берилүүдө, бул өз кезегинде бардык адамдарга теңчилик негизде өз диний укуктары менен эркиндиктерин жүзөгө ашырууга же пайдаланууга тоскоолдук жасоодо. Автор католикттик мектептерди гана толук каржылоону акылга сыярлык зарылчылык деп эсептөөгө болбойт жана бул негизсиз, анткени Канаданын башка провинцияларында жана аймактарында окуу жайларды каржылоодо диний белгиси боюнча эч кандай басмырлоо жүрбөйт деген пикирди айтат. Ал ошондой эле өз балдарына иудейлик билим берүүдө финансылык кыйынчылыктарга кабылып жаткандыгын, католик ата-энелердин мындай көйгөйү жок экендигин билдирет. Автор бул кыйынчылыктар кайсы бир динди тутунуу укугун, өз балдарына диний билим берүү жана диний мектептерди ачуу укугун ишке ашырууга олуттуу деңгээлде жана басмырлоочулук менен тоскоол болууда. Мамлекеттин Онтариодогу католикттик мектептерди толук жана түз каржылоосу ошондой эле католик эместердин өз диний ишенимине туура келген билим берүүнү тандап алуу укугун да бузууда деп эсептейт.

БУУ АУК баяндалган жана келтирилген фактыларды карап чыгып, төмөнкүлөрдү белгилейт: *«Конституцияда ушундай айырмачылык бекитилгени бул фактынын негиздүү жана объективдүү экендигин далилдебейт. Келтирилген окуядагы айырмалоо 1867-жылы Онтариодо жашаган католиктерди коргоо максатында жасалган. Комитеттин кароосундагы материалдар католик жамаатынын мүчөлөрү же анын кайсы бир бөлүгү азыр, балдары диний мектептерде билим алуусун каалашкан еврей жамаатынын мүчөлөрүнө салыштырмалуу, начар абалда турушкандыгын билдирбейт. Андыктан Комитет католикттик мектептерге өзгөчөлөнгөн мамиле катышуучу мамлекеттин Конституциясында бекитилген милдеттенменин натыйжасындагы басмырлоо мүнөзүндөгү аракет эмес деген тыянагын четке кагат. Катышуучу мамлекеттин жеке жана мамлекеттик мектептердин ортосунда мамлекеттик каржылоону дифференциациялоо негиздүү болуп саналат деген аргументи боюнча Комитет буларды белгилейт: Католиктен*

⁹⁹ См. Соображения КПЧ No 694/1996, 3 ноября 1999 года. (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://hrlibrary.umn.edu/russian/hrtsbook/Rhrcases-freedomofreligion.html>

тышкары, башка диний тутунуулардын жактоочулары алардын диний мектептери мамлекеттик мектептердин системасына интеграцияланышына жетишүүгө мүмкүнчүлүктөрү жок. Каралып жаткан окуяда автор өз балдарын жеке менчиктеги диний мектепке жекече, мамлекеттик эмес билим алууну каалагандыгы үчүн эмес, а мамлекеттик каржылоодогу мектептердин системасы анын тутунган динине эч кандай тиешеси жоктугу жана мамлекет каржылаган диний мектептер католиктик болгондугу үчүн гана жөнөткөн. Берилген фактылардан улам, Комитет мамлекеттик билим берүү системасынын курамдык элементи катары мамлекет тарабынан каржылануучу католиктик диний мектептер менен автордун тутунган динине туура келген, зарылчылык боюнча жеке менчик болуп саналган мектептердин ортосундагы дифференциациялоону негиздүү жана объективдүү деп квалификациялоого болбойт деп эсептейт. Комитет катышуучу мамлекеттерди диний белгилери боюнча түзүлгөн мектептерди каржылоого Пакт милдеттендирбей тургандыгын белгилейт. Бирок, эгерде катышуучу мамлекет диний мектептерди мамлекеттик каржылоого алууну чечкен болсо, анда муну басмырлабай тургандай кылып жасоо керек. Бул бир гана диний топтун мектептерин каржылоо акылга сыярлык жана объективдүү критерийлер менен негизделүүгө тийиши экендигин билдирет». Каралып жаткан окуя боюнча БУУ АУК төмөнкүдөй жыйынтыктарга келген: ага берилген материалдар католиктик дин тутуу менен автордун тутунган дининин ортосундагы дифференциация ушундай критерийлерге негизденгендигин ырастабайт. Андыктан автордун ЖСУЭПтин 26-беренесинде бектилиген басмырлоого каршы бирдей жана натыйжалуу коргоого болгон укугу бузулган.

Кыйыр басмырлоо¹⁰⁰ тышкы бейтарап абал, критерий же тажрыйба белгилүү бир топтордун өкүлдөрүн, башка адамдарга салыштырмалуу, ачык ыңгайсыз абалга койгон учурларда жүрөт. Буга мындай абалдар, критерийлер же тажрыйбалар объективдү түрдө мыйзамдуу максаттар менен негизделген, ал эми максатка жетүү каражаттары максатка ылайыктуу жана зарыл болгон учурлар кирбейт. Башкача айтканда, кыйыр басмырлоо деп эрежелерди жана белгилүү аракеттерди бардыгына карата колдонуу түшүнүлөт, бирок аларды колдонуу кандайдыр бир корголуучу белги менен мүнөздөлгөн адамды же адамдардын тобун ыңгайсыз, жаман абалга тушуктурат. Мисалы, өрт өчүрүүчүлөр үчүн бойдун төмөнкү чегин белгилеген талаптардын болуусу эркектерге караганда, аял-талапкерлерге өтө эле көп таасир этет, же, маселен, 10 жылдан кем эмес тынымсыз иш стажысы бар адис жумушчуларды алуу жөнүндө жарнама боюнда болуп же бала тарбиялап эмгек өргүүсүнө чыккан аялдарды оор абалга тушуктуруп коюусу мүмкүн.

¹⁰⁰ См. Защита личности от дискриминации: методические рекомендации для преподавателя / [авт.-сост. С.С.Дикман и др.]. – М.: Новая юстиция, 2009.

Кыйыр басмырлоодо *ниеттенүүлөр мааниге ээ эмес*, маанинин натыйжалары гана бар, мындайча айтканда, басмырлоочу таасир же өтүп кеткен, же өтүп кетиши мүмкүн. Кыйыр басмырлоону билип чыгуу усулу башка адамдарга салыштырмалуу, бир адамдарга карата кандайдыр бир чараларды көргөндүн потенциалдуу жагымсыз кесепеттерин сапаттуу үйрөнүүгө багытталган ыкма. Басмырлоонун натыйжалары белгилүү бир критерий (белги) менен ажырагыс байланышта болгон адамдардын мүнөздөмөсүнө карата каралат, андыктан тиешелүү адамдардын ким экендигин аныктабастан, тыюу салынган критерий менен байланышкан өзгөчөлүктөрдү аныктоо (мисалы, дене түсү, акценти, диний атрибуттары ж.б.у.с.) аркылуу мамилени колдонуу максатка ылайыктуу болмок.

Кыйыр басмырлоо эрежени же тажрыйбаны колдонуунун натыйжаларын изилдөөдө ачыкка чыгат, адатта ал көбүрөөк таркап кетет жана түз басмырлоого караганда, аны далилдеш кыйыныраак.

Дин жана ишеним эркиндигине болгон укуктардын чөйрөсүндөгү кыйыр басмырлоо тууралуу иштерде басмырлоо жөнүндө айткан адам фактыларды келтирүүгө тийиш, анкени аларга таянып басмырлоо жосунунун бар экендигин болжосо болот. Бул үчүн адам төмөнкүлөрдү белгилөөгө тийиш:

- a) бейтарап абалдын, критерийдин же тажрыйбанын болуусу;
- b) башка адамдарга салыштырмалуу, адамдарды жагымсыз абалга калтырган мамиле аркылуу билинген ар кандай таасирлердин болуусу (статистикалык маалыматтардын жардамы, башка жол менен да далилдесе болот);
- c) кандай укук же мыйзамдуу кызыкчылык кемсинтилди;
- d) ачык бейтарап абал менен көрсөтүлүүчү ар кандай таасирдин өзөгүндө диний таандыктуулуктун жана ишенимдердин белгиси жатат;
- e) абалдар, критерийлер же тажрыйба объективдүү түрдө мыйзамдуу максат менен акталган жок, ал эми бул максатка жетүү каражаттары максатка ылайыктуу жана зарыл болуп саналбайт.

Арыз ээси алгачкы көз караштан («prima facie») ишти далилдегенден кийин, башкача айтканда, басмырлоо презумпциясын ишке киргизген соң, далилдөө түйшүгү басмырлоо презумпциясын жоюуга тийиш болгон жоопкерге өтөт. Бул үчүн жоопкер арыз ээси билдирген басмырлоонун курамдык элементтеринин жок дегенде бирин жоюусу керек, же болбосо, орун алган мамиле үчүн объективдүү жана жөндүү негиздеме – кабыл алынган чаралар шайкеш жана өлчөмдөш болгондугу тууралуу мыйзамдуу максат менен факт бар экендигин далилдөөгө тийиш. Жыйынтыгында арыз ээси жоопкер берген негиздемени кайтадан талашып, негиздеме объективдүү жана акылга сыярлык эместигин аргументтештирсе болот. Кыйыр басмырлоонун далили катары статистикалык маалыматтарды келтирсе болорун белгилеп коюу зарыл.

Мындан ары диний таандыктуулук белгиси орун алган кыйыр басмырлоо жөнүндө маселени кароо боюнча тажрыйбаны карап көрөбүз.

«Тлимменос (Thlimmenos) Грецияга каршы ишинде»¹⁰¹, арыз ээси Тлимменос мырза, Свидетели Иеговы жамаатынын мүчөсү, диний жүйө боюнча жалпы мобилизация учурунда аскер кызматын өтөөдөн баш тарткандыгы үчүн соттолгон. Кийинчерээк ага аскер кызматын өтөөдөн баш тарткандыгы үчүн соттолгондугунун натыйжасында дипломдуу бухгалтердин кызматына дайындоодон баш тартылган. Арыз ээсинин даттануусу боюнча, олуттуу кылмыштарды жасагандыгы үчүн айыптуу деп табылган адамдарга бухгалтердик кызматты ээлөөгө жол бербеген мыйзам диний көз караштары боюнча соттолгон адамдар менен башка себептер боюнча соттолгон адамдардын ортосундагы айырмачылыкты ажыратпагандыгы анын диний таандыктуулук белгиси боюнча басмырланбоо укугун бузган. АУЕС даттанууну карап чыгып, төмөнкү жүйөлөрдү келтирген:

«Эгерде объективдүү жана жөндүү негиздебестен, мамлекеттер ушундай кырдаалдарда адамдарга ар кандай мамиле жасаган учурларда, Конвенциянын 14-беренесинде келтирилген эч кандай басмырлоосуз Конвенция тааныган укуктарды колдонуу укугу бузулду деп эсептелинет. Бирок бул басмырлоого тыюу салуунун жалгыз аспектиси эмес. Мамлекеттер объективдүү жана жөндүү негиздерсиз абалы олуттуу айырмаланган адамдарга карата ар кандай мамилени колдонбогон учурда, Конвенция тааныган укуктарды, эч кандай басмырлоосуз колдонуу укугу да бузулду деп эсептелинет».

АУЕС ошондой эле буларды белгилеген: «Оор кылмыштарды жасагандыгы үчүн адамдарды соттогон башка учурлардан айырмаланып, диний ишенимдердин негизинде аскер кызматын өтөөдөн баш тарткандыгы үчүн соттолуу арыз ээсинин ушундай ишке жөндөмдүүлүгүнөн шектенүүгө жол берген кандайдыр бир таза эмес жүрүш-турушту же аморалдуулукту билдирбейт. Арыз ээси талаттарга жооп бербейт деген негизде аны мындай мүмкүнчүлүктөн ажыратуу мыйзамсыз болуп саналат. Греция бийлигинин өз өлкөсүнө кызмат кылуудан баш тарткан адамдар тиешелүү түрдө жазаланууга тийиши деген жүйөсүн эске алуу менен, Сот арыз ээси аскер кызматын өтөөдөн баш тарткандыгы үчүн жазасын алгандыгын белгилейт. Ушул жагдайды эске алып, Сот жазасын өтөөдөн кийинки санкцияларды туура эмес деп эсептейт. Ушундан улам, арыз ээсин дипломдуу бухгалтердин кызматын ээлөөдөн ажыратуусу мыйзамдуу максаттан алыстап кеткен, демек, арыз ээсине карата оор кылмыш үчүн соттолгон башка адамдардай мамиле жасоонун объективдүү жана жөндүү негизи жок болчу деген жыйынтык чыгат».

АУЕС бул иште, эгерде объективдүү жана жөндүү негизсиз окшош кырдаалдарда турган адамдарга карата ар кандай мамиле колдонулган учурда гана эмес, ошондой эле, эгерде абсолюттук ар кыл кырдаалдарда турушкан адамдар-

¹⁰¹ См. Постановление ЕСПЧ по жалобе No 34369/97 от 6 апреля 2000 года. (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/>

га бирдей мамиле жасалган учурда да, басмырлоо болору боюнча позицияны иштеп чыккан.

Качан басмырлоо аракеттери же тажрыйбасы объективдүү жана жөндүү негиздерге ээ боло тургандыгы тууралуу маселе *S.A.S. Францияга каршы (S.A.S. v. France)*¹⁰² ишинде каралган. Арыз ээси – мусулман аял өз диний ишенимине, маданиятына жана жеке ынанымына ылайык жашаш үчүн көзүнөн башка бүт денени жапкан паранжа менен никаб кийгендигин айтат. Бул кийимди өз эркин менен эл арасында деле, өз алдымча деле кийип жүрдүм, бирок системалуу түрдө эмес, -дейт арыз ээси. Андыктан ал бул кийимдерди айрым бир жагдайларда кийбей койгонго каршы эмес болчу, бирок качан каалаганда кийип алуу мүмкүнчүлүгү болсо деген. Анын максаты - башка адамдардын кыжырын келтирүү эмес, өзүнүн жан дүйнөсүн шайма-шай алып жүрүү эле. Бирок 2011-жылдын 11-апрелинен тартып бүтүн Франция боюнча колдонулуучу Мыйзам киргизилип, ага ылайык эл арасында өз жүзүңдү жаап жүрүш мыйзамсыз болуп калды. Натыйжада, динге ишенген мусулман аял жүзүн жапкан кийим кийүүгө туюу салуудан жекече жана үй-бүлөлүк жашоону урматтоого (8-бер.), дин эркиндигине (9-бер.), ошондой эле өз оюнду эркин билдирүүгө (9-бер.) болгон укуктарынын бузулуп жаткандыгын жана басмырлоону (14-бер.) көргөн.

АУЕС бул даттанууну карап чыгып, төмөнкүдөй аргументтерди келтирген: *«...Арыз ээси кыйыр басмырлоого даттанган, анткени диний себептерден улам жүзүн толук жапкан паранжаны көпчүлүктө тагынып жүрүүнү каалаган мусулман аял ушул иште кеп жүрүп жаткан мыйзамда каралган туюу менен санкциялар өзгөчө тиешелүү болгон жарандардын категориясына кирет. Жарандардын айрым тобуна карата пропорционалдуу эмес преюдициалдык таасири бар жалпы саясат же иш-чаралар атайын ушул топко багытталбаса да, басмырлоо ниети жок болсо да, ал аракеттер басмырлоочу чаралар катары эсептелиши мүмкүн. Бирок бул кырдаал, эгерде мындай саясат же иш-чара өзүнө «объективдүү жана жөндүү» негизди камтыбаган учурда гана, башкача айтканда, эгерде алар «укук ченемдүү максатты» көздөштөсө, же колдонулган каражаттар менен көздөгөн максаттын ортосунда «акылга сыярлык пропорционалдуу байланыш» болбогон учурда гана орун алат».*

«Жоопкер мамлекеттин ырастоосу боюнча, коомдук бийликтин кийлигишүүсү эки маанилүү максатты көздөгөн: «коомдук тартипти» сактоо жана «ачык демократиялык коомдун баалуулуктарынын азыраак топтомун урматтоону» колго алуу. Бул максаттарды жоопкер мамлекет «коомдук турмуштун талаптарын урматтоо» же «бирге жашоо» катары баяндайт жана бул «башка адамдардын укуктары менен эркиндиктерин коргоо» укук ченемдүү максаты менен байланыштуу болушу ыктымал. Жоопкер мамле-

¹⁰² См. Постановление ЕСПЧ по жалобе No 43835/11, от 1 июля 2014 года. (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/>

кеттин пикири боюнча, адамдын жүзүн көрүп туруу мүмкүнчүлүгү социалдык аракеттешүүдө олуттуу ролду ойнойт. Ушул себептен АҮЕС башка адамдардын жүзүн жаткан чүмбөт түрүндөгү тоскоолдугу жоопкер мамлекет тарабынан адамдардын бирге жашоону жеңилдетүүчү социалдашуу чөлкөмүндө жашоо укугун бузуу катары каралуусуна жол бере алат».

АҮЕС мындан соң «башка адамдардын укуктары менен эркиндиктерин коргоонун» бир бөлүгү катары коомдук турмуштун минималдуу талаптарына жооп берүү зарылчылыгы менен байланышкан маселелерди карады. АҮЕСтин пикири боюнча, «сөз жүрүп жаткан тыюу салуу, принцибинде, «бирге жашоо» шарттарын канчалык кепилдикке алууга умтулса, ошончолук деңгээлде гана негиздүү болуп эсептелинет. Бирок жоопкер мамлекет көрсөткөндөй, бул мамлекет социалдык баарлашуунун негиз салуучу ченемдери бар, кеңирирээк айтсак, «бирге жашоо» талаптары бар француз коомуна шайкеш эмес деп эсептеген тажрыйбага жооп кайтаруу маселеси болгон. Ушуга жараша, жоопкер мамлекет жарандардын ортосундагы өз ара аракеттешүү принцибин коргоого умтулган, бул принцип, мамлекеттин пикири боюнча, плюрализм үчүн гана эмес, ошондой эле, эч кандай демократиялык коомдун жашоосу мүмкүн эмес болгон нерселерге сабырдуулук менен кеңири караи үчүн да өтө маанилүү. Ушуга байланыштуу, коомдук жайларда жүздү толук жаткан чүмбөттү тагынып жүрүүгө уруксат берүү же бербөө коомдун тандоосундагы маселе деп айтса болот».

Андын ары АҮЕС буларды белгиледи: демократиялык коомдо пикирлер олуттуу айырмалана турган жалпы саясат маселелеринде чечимдерди кабыл алуучу улуттук субъектинин ролуна өзгөчө салмак кошулуусу мүмкүн. Ушуга жараша, бул ишти Франция кеңири чектерде түшүнүү эркиндигине ээ: - «, демек, атап айтканда, бул иште жоопкер мамлекетке берилген алдыны көрө билүү, түшүнүү эркиндигинин кеңдигин эске алуу менен, АҮЕС буларды белгиледи: Мыйзам менен киргизилген тыюу көздөгөн максатка, атап айтканда, «башка адамдардын укуктары менен эркиндиктерин коргоонун» элементи катары «бирге жашоо» шарттарын сактоо максаттарына шайкеш келет деп эсептесе болот. Даттанылган чектөө ушул себептен «демократиялык коомдогу зарылчылык» болуп саналат. Андыктан бул иште Мыйзам аркылуу киргизилген тыюунун диний себептер боюнча коомчулукта жүздөрүн толук жаткан чүмбөт менен жүрүүнү каалашкан мусулман аялдар үчүн кейиштүү кесепеттери орун алды деп эсептегенге болсо да, бул көрүлгөн чаранын объективдүү жана жөндүү негизи болгон».

Ошентип, басмырлоо жөнүндө иштерде далилдөө түйшүгүн бөлүштүрүү тууралуу эреже — АҮЕС менен БУУ АУКтун тажрыйбасындагы маанилүү жоболордун бири. Эгерде теңчилик принциби колдонулбагандыктан аларга зыян келтирилди деп эсептеген адамдар түз басмырлоо болгондугун болжой турган негиздүү фактыларды аныктаса, анда жоопкер мамлекет теңчилик принциби бузулбагандыгын далилдөөсү керек. Эгерде арыз ээси мамиледеги айырмачы-

лыкты ырастап берсе, жоопкер мамлекет бул айырмачылык негиздүү экендигин жана басмырлоо болуп саналбастыгын, объективдүү жана жөндүү негиздемеси бар экендигин, башкача айтканда, мамлекет легитимдүү максаттарды көздөп жаткандыгын же колдонулуп жаткан каражаттар менен көздөгөн максаттын ортосунда жөндүү шайкештик бар экендигин далилдөөгө тийиш.

Кыйыр басмырлоо жөнүндө иштерде айрым топторго же адамдарга олуттуу тескери таасир берүүчү бейтарап эрежелердин тийгизген таасирине өзгөчө көңүл бөлүнөт. Бейтарап ченемдерди ишке ашырууда олуттуу кесепеттерди аныктоодо, кыйыр басмырлоочу таасирлери бар бейтарап эрежелердин негиздүү жана объективдүү негиздемелери болгондугун АУЕС чечет. Мурда белгиленгендей, эгерде мамиледеги айырмачылык мыйзамдуу максатты көздөсө жана колдонулуп жаткан каражаттар менен көздөгөн максаттын ортосунда жөндүү шайкештик бар болсо, мындай негиздеме орундуу болуп саналат. Сот ошол эле ченемдердин башка адамдардын тобуна тийгизген таасиринин маалыматтары менен салыштырып, статистикалык маалыматтарды да пайдалана алат.

Буга чейин белгиленгендей, «динге жана ишенимдерге негизделген жана адам укуктарынын жана негизги эркиндиктеринин теңдигинин негизинде танынуу, колдонууну же ишке ашырууну жок кылуу же азайтуу максаты же натыйжасы бар бардык айырмалоо, өзгөчөлөө, чектөө же артыкчылык берүү *диндин же ишенимдердин негизинде келип чыккан сабырсыздык жана басмырлоо болуп саналат*¹⁰³.

*Диний сабырсыздык*¹⁰⁴ ар кандай деңгээлдерде жаралышы мүмкүн, маселен, бир диндин (ички диний сабырсыздык) жактоочуларынын арасында, эки диндин ортосунда (диний аралык сабырсыздык), күжүрмөн атеизм же күжүрмөн теизм формасында, эркин тандоого жана башка диндердин тажрыйбасына же башка ишенимдердин жактоочуларына карата сабырсыздык же антисекуляризм формасында ж.б.. Диний сабырсыздык – бул жеке өзүнүкүнөн айырмаланган диний тажрыйбаларга же ишенимдерге карата урматтын жоктугу. Ал ар кандайча, бирөөдөн качууга болгон аракеттен тартып жек көрүүчүлүктүн жаралышына, дене бойдун жаракатына же, ал тургай, киши өлтүрүүгө чейинки формаларда жасалышы мүмкүн. Диний сабырсыздык жана басмырлоо көбүнчө расизм жана ксенофобия менен байланышкан, андыктан, адатта, көптөгөн басмырлоолорду пайда кылат.

¹⁰³ См.ст.2 Декларации о ликвидации всех форм нетерпимости и дискриминации на основе религии и убеждений.

¹⁰⁴ См. Компас:Пособие по образованию в области прав человека с участием молодежи, подготовлено в рамках Молодежной программы по образованию в области прав человека Директората по делам молодежи и спорта Совета Европы, 2012.(Электронный ресурс). Доступно по адресу: <https://www.coe.int/ru/web/compass>

Ошого карабастан, жек көрүүчүлүккө чакыруу, эл алдында чыгып сүйлөп, агрессияны билдирүү аркылуу басмырлоого азгыруу маселелерин кароо сөз эркиндиги жана ой-пикир айтуу эркиндиги менен байланышкан чөйрөгө тиешелүү, демек, ушул чөйрөнүн алкагында каралат. Өз кезегинде, диний топтордун өкүлдөрүнө карата зордук-зомбулук маселеси адамдын дене коопсуздугун коргоо маселесине тиешелүү жана иш дене-бойдун кол тийбестигине болгон укуктун (жашоого болгон укук, кыйноолордон жана каардуу мамиледен эркиндик, жеке кол тийбестик, коргонуунун таасирдүү каражаттарына укук ж.б.у.с.) алкагында каралмакчы.

Жек көрүүчүлүккө чакыруу, басмырлоого азгыруу же агрессияны билдирүү маселелери сүйлөнгөн сөздөрдө көп көтөрүлгөндүктөн, айыптоочу тарап ой-пикирин билдирүү эркиндигине болгон өз коргоосуна таянары табигый көрүнүш. Сөз жок, көптөгөн шылдыңдаган, адамды тынчсыздандырган жана кыжырын келтирген сөздөр ой-пикир айтуу эркиндиги менен корголгон, бирок бул укуктун айрым чектөөлөрү бар.

Алсак, ЖСУЭПтин 19-беренесине ылайык, «ар бир адам өз пикирин эркин билдирүү укугуна ээ; бул укук ар кандай нуктагы маалыматтарды жана идеяларды мамлекеттик чек араларга карабастан, оозеки, жазуу жүзүндө же басма каражаты аркылуу, же көркөм формада, же өзү тандаган башка ыкмалар менен издөө, алуу жана жайылтуу эркиндигин камтыйт. Ушул беренде каралган укуктарды пайдалануу өзгөчө милдеттерди жана өзгөчө жоопкерчиликти жүктөйт. Ал, демек, айрым чектөөлөр менен байланыштуу болушу мүмкүн, бирок ал чектөөлөр мыйзам менен белгиленип, төмөнкүлөр үчүн зарыл болууга тийиш: а) башка адамдардын укуктарын жана беделин урматтоо үчүн; б) мамлекеттик коопсуздукту, коомдук тартипти, калктын саламаттыгын жана адеп-ахлагын коргоо, сактоо үчүн. Ой-пикир айтуу эркиндигине чектөөлөрдү белгилөөнүн эрежелери ЖСУЭПтин 19-беренесине¹⁰⁵ карата БУУ АУКтун N34 жалпы тартиптеги Эскертүү-пикирлеринде белгиленген жана ушуга ылайык:

а) «Катышуучу мамлекет ой-пикир айтуу эркиндигине болгон укукту ишке ашырууга белгиленген бардык чектөөлөргө укуктук негиздеме берүүгө тийиш»;

б) «Чектөөлөрдү белгилөө, мыйзамдын көз карашынан алганда, «зарыл» жана «негиздүү» чара болууга тийиш»;

с) «Чектөөлөр өтө эле жайылып кетпөөгө тийиш»;

д) «Чектөө чаралары шайкештик принцибине дал келүүгө тийиш; алар өз коргоочу функциясын аткаруу үчүн орундуу болуусу керек; алар жардамы менен каалаган натыйжага жетишүүгө боло тургандардын арасынан эң аз чектөөчү каражат болууга тийиш; жана алар корголуп жаткан кызыкчылыкка шайкеш болууга тийиш».

¹⁰¹ См. Замечание общего порядка No 34, CCPR/C/GC/34, 12 сентября 2011 г.

е) «Ой-пикир айтуу эркиндигине болгон чектөөлөрдү белгилөөдө катышуучу мамлекет мыйзамдуу негиздерге таянган учурда, ал коркунучтун конкреттүү мүнөзүн, ошондой эле конкреттүү чараларды көрүү зарылчылык жана шайкештик критерийлерине, атап айтканда, билдирүү формасы менен коркунучтун ортосунда тикелей жана түздөн-түз байланышты орнотуу аркылуу жооп берерин так жана кеңири көрсөтүүгө тийиш».

Ой-пикир айтуу эркиндигине укукту пайдаланууда чектөөлөрдү коюу үчүн негиздердин бири - согуштуу пропагандалоого жана басмырлоого, душмандыкка жана зордук-зомбулукка азгырууну билдирген улуттук, расалык же диний жек көрүүчүлүктү колдогон сөздөргө тыюу салуу болушу мүмкүн (ЖСУЭП, 20-бер.).

АУЕС (10-бер.) ошондой эле ой-пикир айтуу эркиндигине укукту кепилдикке алат жана мыйзамда каралган жана улуттук коопсуздук, аймактык бүтүндүк же коомдук тартип кызыкчылыгында демократиялык коомдо зарыл болгон айрым формалдуулуктар, шарттар, чектөөлөр же санкциялар менен чырмалышкан милдеттерди жана жоопкерчиликти белгилейт. Бул коомдогу баш-аламандыктарды жана кылмыштарды токтотуу, саламаттыкты жана адеп-ахлакты сактоо, башка адамдардын бедели менен укуктарын коргоо, жашыруун алынган маалыматты ачыктоону токтотуу, сот адилеттигинин кадыры менен калыштуулугун камсыздоо максатында жасалат. АУЕКтин 17-беренеси АУЕК тарабынан таанылган укуктар менен эркиндиктерди жоюуга же аларды каралгандан чоң өлчөмдө (укуктарды кыянат пайдаланууга тыюу салуу) чектөөгө багытталган кандай болбосун иш-аракеттер менен алектенүүгө тыюу салат.

Ошентип, ой-пикир айтуу эркиндиги адам укугун коргоо алкагында айрым чектөөлөргө ээ. Алсак, *Павел Иванов Россияга каршы ишинде (Pavel Ivanov v. Russia)*¹⁰⁶ АУЕС даттануунун алгылыктуулугу тууралуу маселени карап чыгып, аны алгылыктуу эмес деп тапкан. Иштин мааниси - арыз ээси «Русское вече» гезитинин жалгыз уюштуруучусу, ээси жана редактору болуп саналгандыгында. Гезит 2000-жылдан бери айына бир жолу, арыз ээсинин каражатына, 999 нускада чыгат. 2003-жылы арыз ээси ЖМКда улуттук, расалык жана диний кастыкты тутандыргандыгы үчүн (РФ КЖКнын 282-беренесинин 1-пунктуна ылайык бул кылмыш болуп саналат) сотко түшкөн. Айыптоочунун позициясы мындай эле: арыз ээси өз гезитинде жарыяланган материалдардын сериясында еврейлерди коомдук турмуштан алыстатууга чакырган, анткени социалдык, экономикалык жана саясий кыйынчылыктар менен еврейлердин иш-аракеттеринин ортосунда себеп-натыйжалуу байланыш бар деп эсептеген, ошондой эле, еврей улутунун өкүлдөрүн кара ниеттүү деп баалаган. Сотто «сионо-фашисттик еврей жетекчилиги» Россиядагы бардык жамандыктардын булагы болуп саналат деп

¹⁰⁶ См. Постановление ЕСПЧ по жалобе No 35222/04, 20 февраля 2007 года. (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/>

эсептеген арыз ээси өз күнөөсүн мойнуна алган эмес. Анын пикири боюнча, аныкталган маалыматтын жоктугу Россия коомчулугуна бул оор абалдын келип чыгуу жана өкүм сүрүү себептерин билүүгө мүмкүнчүлүк бербей жатат. Анын гезитиндеги мындай материалдардын максаты - «сионо-фашисттик идеологиядан жабыр тарткан орустар менен еврейлерди агартууда» турат. Сот арыз ээсин айыптуу деп таап, 10 000 рубль өлчөмүндөгү айыпка жыккан.

Арыз ээси өз даттануусунда аны расалык кастыкты тутандыргандыгы үчүн күнөөлүү деп табуусу негизсиз деп эсептеген жана ал улуттук соттордун айыптоочу өкүмдөрү экспертизалардын карама-каршы келген корутундуларына негизделгендигине даттангандыгын, АУЕКтин 14-беренесине ылайык, еврейлер улут болуп саналарын тактоо максатында экспертиза жүргүзүү жөнүндө өтүнүчүн четке кагышкандыгын жана өзүнүн диний көз карашы үчүн басмырлоого кабылгандыгын билдирген.

АУЕС алгылыктуулук боюнча өз чечиминде буларды белгилеген: *«Арыз ээси еврейлерди Россиядагы жамандыктын булагы катары берген макалаларды жазып, чыгарган. Ал Россия элине каршы кутумчулукта бүтүндөй этникалык топту айыптаган жана еврей уюмдарынын лидерлерине фашисттик идеологияны жармаштырып жазган. Өзүнүн макалаларында, ошондой эле сот процесси учурундагы оозеки билдирүүлөрүндө ал еврейлерди улут деп эсептестен, алардын улуттук ар-намыска болгон укугуна текеберчилик жасаган. Сот арыз ээсинин ачык-айкын билдирген антисемиттик маанайдагы көз караштары шек туудурбай тургандыгын билдирет жана улуттук соттордун арыз ээси өз макалалары аркылуу еврей элине карата жек көрүүнү пайда кылууга аракеттенгендиги тууралуу берген баага макул. Бир этностук топко болгон мындай жаалданган асылуулар Конвенциянын өзөгүн ээлеген, атап айтканда, сабырдуулук, коомдук бейкутчулук жана басмырлоонун жоктугу сыяктуу баалуулуктарга каршы келет. Натыйжада, Сот, Конвенциянын 17-беренесиндеги жоболордун негизинде, Арыз ээси Конвенциянын 10-беренесинде камтылган коргоону пайдалана албайт деген тыянакка келди».*

Ошентип, эгерде ырастоолор АУЕКтин 17-беренесине туура келсе (укуктарды кыянат пайдалануу), АУЕКтин 10-беренесинин таасири алдында кепилденген ой-пикир айта билүү эркиндиги коргоого жатпайт. Бул берененин негизинде, АУЕК тарабынан таанылган укуктарды же эркиндиктерди жоюу же чектөө максатында атайын жасалган ырастоолорго тыюу салып койсо болот.

АУЕС баса белгилегендей, «сөз жана өз оюн билдирүү эркиндиги» демократиялык коомдун негизги таянычтарынын бири болуп саналат. Бирок, АУЕКтин 10 (2)-беренесинде көрсөтүлгөндөй, бул эркиндикти ишке ашыруу милдеттерди жана жоопкерчиликти жүктөйт. Бир тараптан, корголуучу сөз эркиндиги жана ой-пикир билдирүү эркиндиги менен, экинчи тараптан, корголуучу инсандын ар-намысынын ортосундагы чек ара кайдан өтө тургандыгы тууралуу маселеге кайрылуу менен, АУЕС мындай эркиндиктерди жүзөгө ашыруудагы

жол берилген жана жол берилбеген жактарды ачык-так тааныйт жана алардын ортосуна чек коет. Диний жактан өзүн идентификациялоого жана белгилүү бир диний ишенимдерди тутууга байланыштуу, АУЕС инсандын ар-намысын коргоо жана сактоо зарылчылыгын коргомокчу.

Алсак, «*Отто-Премингер Институту (Otto-Preminger-Institut) Австрияга каршы*»¹⁰⁷ ишиндеги арыз ээси, Отто Премингердин Аудиовизуалдык маалымат каражаттар институту Австрия мыйзамдары боюнча жеке менчик ассоциация катары Инсбрукта уюштурулган. Уюштуруу документтерине ылайык, ал коммерциялык эмес уюм болуп саналат жана анын максаты - аудиовизуалдык маалымат каражаттарында көркөм чыгармачылыкты, баарлашууну жана оюн-зоок иш-чараларын өткөрүү, илгерилетүү болуп саналат. Анын иш чөйрөсүнө Инсбруктагы «Кинематограф» кинотеатрын кармоо кирет. Ассоциация-арыз ээси аталган кинотеатрда Вернер Шретердин «Сүйүү чиркөөсү» («Любовный собор» фильминин жалпы калкка жеткиликтүү алты сеанстан турган сериясын тартуулоо ниети тууралуу жарыя кылган. Көрсөтүү 13-майга болжонгон болчу. Рим католик чиркөөсүнүн Инсбрук епархиясынын кайрылуусунан кийин, 10-майда мамлекеттик прокурор ассоциациянын-арыз эсинин башкаруучусу Дитмар Цингл мырзага каршы кылмыш ишин козгогон. Ал «диний ишенимдерди шылдыңдоого» - Австриянын кылмыш-жаза кодексине ылайык кылмыш жазасына тартылуучу жосунга баргандыгы үчүн айыпталган. 12-майда нөөмөтчү судьянын катышуусундагы жабык сеанста фильм көрсөтүлгөндөн кийин, мамлекеттик прокурор ага тыюу салуу өтүнүчү менен кайрылган. Бул кайрылуу сот тарабынан ошол эле күнү канааттандырылган. Натыйжада, ассоциация-арыз ээси тарабынан анонстоштурулуп, эртеси баштала турган фильмди эл алдында көрсөтүү ишке ашпай калды. Инсбрук соту «13-майда элге көрсөтүү белгиленген «Сүйүү чиркөөсү» фильминде Кудай Ата карыган, макоо байкуш кейпинде, Христос – келесоо кейпинде, ал эми Кудай Эне (Богоматерь) Мария – жеңил жүрүш-туруштагы бузуку аялдын кейпинде берилгендигинин негизинде, фильмди конфискациялоо тууралуу чечим чыгарган. Бул фильмде Причастиеинин (Кудайдын даамы) сырдуулугу күлкүгө алынгандыгы кылмыш жазасындагы жосундун аныктамасына – «диний ишенимдерди шылдыңдоого» кирет. Арыз ээси АУЕСтен чечимди ассоциациянын пайдасына кабыл алып, камакка алуу жана фильмди конфискациялоо Австрия АУЕКтин 10-беренесинен келип чыгуучу милдеттенмелерди бузду деген чечим чыгаруусун суранган. АУЕС даттанууну карап чыгып, төмөнкү аргументтерди келтирген: *«сөз эркиндиги демократиялык коомдун белдүү таянычтарынын жана ар бир адамдын жетилип, өнүгүүсү үчүн негиз болуучу шарттардын бири болуп саналат. 10-берененин 2-пунктунун талаптарын аткарган шартта, ал коомдо жагымдуу кабыл*

¹⁰⁷ См. Постановление ЕСПЧ по жалобе No 13470/87 от 20 сентября 1994 г.(Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/>

алынган, болбосо зыянсыз же көңүл бурууга татыксыз катары каралган «малыматка же идеяларга» карата гана эмес, ошондой эле уятка калтырган-дарга, таарынткандарга же мамлекеттин же калктын бир бөлүгүнүн тынчын алгандарга карата да колдонулат. Плюрализмдин, толеранттуулуктун жана либералдуулуктун талаптары ушундай, аларсыз демократиялык коом да жок. Бирок, бул 10-берененин 2-пунктунун тексти менен ырасталгандай, ушул берененин пунктунда ишке ашкан укуктар менен эркиндиктерди пайдаланышкандардын бардыгы өздөрүнө «милдеттерди жана жоопкерчиликти» алышат. Диний тикирлердин жана ынанымдардын контекстинде алардын катарына, балким, башкалар үчүн эч себепсиз шылдың сөздөрдөн, мүмкүн болушунча, оолак болуу милдети кошулгандыгы укук ченемдүү болмок. Андыктан, принцишалдуу ой жүгүртсөк, айрым демократиялык коомдордо, мүмкүн, «кандай болбосун чектөөлөр менен санкциялар» көздөгөн укуктук максатка шайкеш келет деген талаптырды токтоосуз аткарган учурда, диний сыйынуу объектилерине санкция салуу же ылайыгы жок катылууларды токтотуу зарыл болуп саналмак. Кайсы болсун чектөөлөрдүн зарылчылыгы толук ишенимдүүлүк менен белгиленүүгө тийиш».

Андан ары АУЕС Австрия өкмөтүнүн фильмге тыюу салуу жана конфискациялоо «башка адамдардын укугун коргоого», тактап айтканда, диний сезимдерин урматтоого, ошондой эле «баш аламандыкты токтотууга» багытталган деген ырастоосун карап чыгып, төмөнкүлөрдү белгиледи: «АУЕС рим-католиктик ишеним тиролдуктардын басымдуу көпчүлүгүнүн дини болуп санала тургандыгын бурмалай албайт. Фильмге тыюу салуу менен, Австрия бийлиги бул региондогу диний тынчтыкты камсыздоо кызыкчылыгын көздөгөн жана айрым адамдарда алардын диний түшүнүктөрү негизсиз жана шылдыңдаган асылуулардын объектиси болуп жаткандай таасир калбасын деген. Конфискация Австрия аймагынын айрым жерлеринде фильмди көрсөтүүгө мүмкүнчүлүк бербесе да, АУЕС пайдаланылган каражаттар көздөгөн мыйзамдуу максатка шайкеш эмес, андыктан улуттук бийлик бул жагынан өз байкоо жүргүзүүсүнүн чегинен ашкан жок деп эсептейт». АУЕС алты добуш менен (үчөө каршы) фильмге тыюу салуу да, конфискация да Конвенциянын 10-беренесин бузуу болуп саналбайт деген токтомун чыгарды¹⁰⁸.

Натыйжада, АУЕСтин тажрыйбасы материалдарды коомчулукка таркатуу көп учурларда ишенимдеги адамдардын сезимдерин шылдыңдай тургандыгын тааныган. Бул иштерде динге ишенген адамдардын укуктарын бузуу фактысын таануунун негизги укуктук критерийи болуп алардын адамдык ар-намысын (инсандын ар-намысын) мазактоонун бардыгы же жоктугу тууралуу маселе са-

¹⁰⁸ По данному делу имеется особое мнение трех судей, которые полагают, что арест и конфискация указанного фильма были несоразмерны преследуемой правомерной цели. См. Постановление ЕСПЧ по жалобе No 13470/87 от 20 сентября 1994 г. (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/>

налат. Ошону менен бирге, АУЕСтин пикири боюнча, мамлекеттин ой-пикир айтуу (же өз оюн билдирүүнүн башка формалары) эркиндигин чектеген иш-аракеттердин укук ченемдүүлүгүнүн жана негиздүүлүгүнүн башкы шарты болуп төмөнкүлөр саналат, эгерде бул аракеттер төмөнкү максаттарда жасалса:

- Диний ишенимдерине асылуу болгон учурларда «башка адамдардын укуктарын коргоону» жана «түпкүрдөгү сезимдерди жана ишенимдерди шылдыңдаган сөздөрдөн коргоону» камсыздоо; жарандардын «өз диний сезимдери үчүн шылдыңга кабылбоо» укуктарын коргоо; «динге ишенген адамдардын сезимдерин оорутуп, шылдыңдай турган» материалдардан калкалоо; дин темасын «басынткан, сөгүнгөн, шылдыңдаган, орой жана маанисиз тондун, стилдин жана жан дүйнөнүн жардамы менен христианчылыктын уламыштарына жана этикасына ишенип, колдогондорду шылдыңга алууга жөндөмдүү» түшүндүрмөлөрдөн коргоо; ишенимдеги адамдарды «диний баалуулуктарды негизсиз шылдыңдаган жана кордогон» материалдардан коргоо¹⁰⁹;

- «башка адамдардын диний сезимдерин урматтоо ... укуктарын коргоо»; «динге сыйынуу предметтерин чагымчылдык менен сүрөттөөнүн» жана «негиздүү нааразычылыкты» пайда кылышы мүмкүн болгон динге сыйынуу предметтерине» болгон мамиленин натыйжасындагы «динге ишенгендердин сезимин» шылдыңдоону токтотуу жана тыюу; жарандарды «бирөөлөр өз көз караштарын айкын билдиргенде башкалардын диний сезимдеринин шылдыңдалышынан» коргоо; динге ишенгендерди «алардын диний түшүнүктөрү негизсиз жана шылдыңдап асылгандардын объектиси болду» деген түшүнүктү пайда кылуучу аракеттерден коргоо¹¹⁰.

Аракеттерди динге ишенгендердин адамдык ар-намысына шек келтирүү катары таануунун экинчи башкы шарты менен АУЕС «динге ишенгендердин диний сезимдеринин «олуттуу даражада» кордолгондугун аныктайт. Жосун «инсандын ар-намысын тебелеген жана ишенимдеги адамдардын диний сезимдерин кордогон» белгилери менен таанылуусу үчүн зарыл жетишерлик «бийик босого» АУЕС тараптан өз оюн билдирүү эркиндигинин, аны негизсиз, бирок диний жактан жүйөлөштүрүлгөн чектөө аракеттеринен коргоонун маанилүү кепилдиги катары аныкталат. Анткени «Кудайга акаарат келтирүүгө каршы болумуш эткен иш-аракеттерге жамынып, сөз эркиндигин колдонууга өз билгениндей же чектен чыккан кийлигишүү коркунучу дайыма болуп келген. Диний сезимдерди «олуттуу даражада» шылдыңдоо «кемсинткен», «тилдеген»,

¹⁰⁹ См. Постановление ЕСПЧ по жалобе No 17419/90 («Уингроу против Соединенного Королевства»). (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/>

¹¹⁰ См. Постановление ЕСПЧ по жалобе No 13470/87 («Институт Отто-Премингер (Otto-Preminger-Institut) против Австрии»), от 20 сентября 1994 г.(Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/>

¹¹¹ См. Постановление ЕСПЧ по жалобе No 17419/90 («Уингроу против Соединенного Королевства»).

«орой», «ыксыз», жетишерлик агрессивдүү деңгээлде болууга тийиш¹¹¹.

АУЕСтин пикири боюнча, ишенимдеги адамдардын АУЕКтин 9-беренеси менен корголуучу диний сезимдерин кордогон иш-аракеттер жасалган учурда, диний сыйынуу объектилерин чагымчылдык менен сүрөттөөнү «сабырдуулук рухун кара ниеттик менен бузуу катары караса болот жана бул демократиялык коомдун айырмаланган белгиси болуп саналат». Мындайда мамлекет «бирөөлөр өз көз караштарын айкын билдиргенде, жарандардын диний сезимдери шылдыңдалышынан» коргоочу чараларды көрүүгө укуктуу, анткени АУЕКтин 10 (2)-беренесинде «ушул берененин 1-пунктунда ишке ашкан укуктар менен эркиндиктерди пайдалангандардын бардыгы өздөрүнө «милдеттерди жана жоопкерчиликти» алышат деп белгиленген.

Интернетте жарыяланган материалдар да 10-берененин жана анын жалпы принциптеринин таасириндеги чөйрөгө кирет, бирок бул маалымат берүү кражатынын өзгөчө формасы АУЕСтин Интернетте ой-пикир билдирүү эркиндигине карата белгилүү бир чектерди кабыл алуусуна алып келгендигин белгилеп коюу зарыл. Европа Кеңешинин, Маалымат коому жана Интернетти колдонууну башкаруу боюнча Адистештирилген жумушчу топтун талабы боюнча, Европа Сотунун Канцеляриясынын изилдөөлөрдү жүргүзүү боюнча бөлүмү Соттун Интернетке байланыштуу маселелер боюнча жөрөлгөлүү тажрыйбасына иликтөө жүргүзгөн¹¹².

Жогоруда белгиленип өткөндөй, диний топтордун өкүлдөрүнө көрсөтүлгөн зомбулук боюнча маселелер адамдын дене боюнун коопсуздугу маселесине тиешелүү жана бул иш дене бойдун кол тийгистигине болгон укуктун, мунун ичинде, жашоого болгон укуктун, каардуу мамиледен эркиндикке болгон ж.б. укуктун алкагында каралат. Ушуга байланыштуу, *АУЕСтин Миланович Сербияга каршы (Milanovic v. Serbia) иши*¹¹³ боюнча тажрыйбасын карап көрүү сунушталат. Живота Миланович Кришна диний жамааты катары белгилүү болгон вайшнавдардын индуисттик жамаатынын мүчөсү. Ал 2001-жылы телефондон жашыруун коркутууларды ала баштайт, эки ирет кол салууга кабылат. Бул кол салуу тууралуу ал полицияга билдирет, бирок алар кылмышкерлерди таба албай коюшкан. 2005-жылдын июлунда, 2006-жылдын июнунда жана 2007-жылдын июнунда ал кайрадан ушундай эле кол салууларды башынан өткөрөт, белгисиз бирөөлөр арыз ээсине үйүнөн алыс эмес жерден кол салышчу жана дайыма анын ичине же төшүнө бычак менен сайгылашчу. Ушундай кол салуулардын биринде (2006-жылдын июнунда) анын башына крест белгисин кескилеп коюп кетишкен. Кол салуу тууралуу полицияга билдирилип, арыз ээси муну

¹¹² См. Интернет: прецедентная практика Европейского Суда по правам человека. (Электронный ресурс). Доступно по адресу www.echr.coe.int

¹¹³ См. Постановление ЕСПЧ по жалобе No 44614/07, 14 декабря 2010 года. (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/>

кескин оңчул экстремисттик уюмдун мүчөлөрү жасашы мүмкүн деп көрсөтмө берет. Полиция күбөлөр менен бир нече шек санагандарды суракка алат, бирок кол салгандардын бирин да аныктай албаган же алар таандык болгон экстремисттик топ тууралуу маалымат да ала алган эмес. Полиция 2010-жылдагы докладында буларды белгилеген: арыз ээсине кол салуулар дайыма негизги православ майрамынын мезгилинде жүргөн жана арыз ээси бул окуяларды өз диний көз карашын «баса белгилөө» менен айкын билдирип турган. Мындан тышкары, арыз ээси өзүнө өзү кол салып, зыян келтириши мүмкүндүгүн да эстен чыгарууга болбойт. Арыз ээси кыйноодон, адамгерчиликсиз жана ар-намысты кордогон мамиледен же жазадан коргоо эркиндигин кепилдикке алган АУЕКтин 3-беренеси, ошондой эле басмырлоого тыюу салган 14-беренеси бузулуп жаткандыгы боюнча даттануу менен кайрылган.

АУЕС ишти карап чыгып, АУЕКтин 3-беренеси, жана анын маанисин толуктаган 14-беренеси бузулган деп чечим кабыл алды. АУЕК өз чечиминде төмөнкүдөй жүйөлөрдү келтирген: *«Окуя болгондон көп жылдар өткөндөн кийин деле, ушу кезге чейин арыз ээсине кол салгандар жоопкерчиликке тартылган эмес. Полиция арыз ээсине иликтөө тууралуу талаптагыдай маалымат бербеген жана полиция суракка алган күбөлөр менен шектүүлөрдүн арасынан ага кол салган адамдарды көргөзүп, таануусуна аракет жасоо мүмкүнчүлүгү да берилген эмес. Тескерисинче, полиция арыз ээсинин жаракаттары анын өзү тараптан келтирилиши мүмкүн деп эсептеген, бирок мунун медициналык же башка далилдери жок болчу. 2005-жылдын июлуна чейин полицияга аялуу диний азчылыкка таандык арыз ээси системалуу түрдө, жыл сайын, бир эле убакта кол салууга дуушар болуп тургандыгы, мындан башка да кол салуулар болушу мүмкүн экендиги түшүнүктүү болууга тийиши эле, бирок полиция аларды токтотуу үчүн эч нерсе кылган эмес. Анын турак жайынан алыс эмес жерлерде видео же башка байкоо каражаттары орнотулган эмес, полициянын байкоосу тууралуу маселе эч качан каралбаган жана арыз ээсине полиция коргоосу сунушталбаган. Расалык жүйө менен катаал мамиле тууралуу бардык иштер сыяктуу эле, зомбулук көрсөтүп кол салган иштерди иликтөөдө, ал тургай катаал мамиле жеке адамдар тарабынан жасалса да, мамлекеттик органдарга диний жүйөлөрдү ачып чыгуу боюнча зарыл чараларды көрүү жана бул окуяда диний кастык же ырым-жырымдар роль ойногондугун аныктоо үчүн кошумча милдеттер жүктөлгөн. Арыз ээсинин ишинде кол салгандар экстремисттик идеологияны жетекчиликке алышкан бир же бир нече кескин оңчул уюмдарга таандык экендиги тууралуу шектенүү болгондо, мамлекеттик органдар кара ниеттерди аныктоо жана куугунтукка алуу максатындагы зарыл чараларды көрбөстөн, иликтөөнү көп жылга создуктуруп жибершикендиги алгылыктуу иш эмес. Мындан тышкары, полициянын жүрүм-турумунан анын арыз ээсинин тутунган дини жана койгон айыптарынын аныктыгы боюнча олуттуу шектенүүлөрү бар экендиги айкын көрүнүп турат. Демек, эгер бийлик арыз ээси сунуштаган ага кол салгандардын диний умтулуулары тууралуу бир нече маалыматтарды текшерген*

күндө да, бул чаралар формалдуу иликтөөдөн алыс кеткен эмес».

Баяндалгандардан улам, АУЕС мындай тыянак чыгарган: «жоопкер мамлекет тиешелүү иликтөөнү жүргүзүү үчүн зарыл чараларды көргөн эмес. Ал, ошондой эле, мындай мамиленин орун алган коркунучу реалдуу экендигине жана дагы күтүлүп жаткандыгына карабастан, кийин да арыз ээсине жасалган катаал мамилени токтотуу боюнча жөндүү жана таасирдүү кадамдарга барбаган».

Бүгүнкү күндө АУЕС¹¹⁴ менен АУКтун¹¹⁵ диний жүйөлөр боюнча дене бойго көрсөткөн зомбулуктары менен байланыштуу иштерди кароо боюнча олуттуу тажрыйбасы бар. Талаш жок, мындай иштерде зомбулукту токтотуу, ишти тергөө, күнөөлүү адамдарды аныктоо жана жоопко тартуу үчүн бардык зарыл жана жөндүү чаралар көрүлгөндүгүн далилдөө маселеси жоопкер мамлекетке жүктөлөт. Бийик талап жоопкер мамлекет тарабынан көрүлгөн чаралар же аракеттер канчалык басмырлабоочу мүнөздө жүргөндүгүнө карата коюлмакчы.

2.3.3. Диний сабырсыздыкты жана басмырлоону көрсөткөндүгү үчүн Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген тыюулар

Мурда белгиленгендей, КР Конституциясы жынысы, расасы, тили, майыптуулугу, этноско таандыктыгы, туткан дини, курагы, саясий же башка ынанымдары, билими, теги, мүлктүк же башка абалы, ошондой эле башка жагдайлары боюнча кодулоого тыюу салат жана эл аралык милдеттенмелерге ылайык ар кайсы социалдык топтор үчүн бирдей мүмкүнчүлүктөрдү камсыз кылууга багытталып, мыйзамда белгиленген атайын чаралар басмырлоо деп эсептелбей тургандыгын (16-бер. 2-бөл.) тактайт, ошондой эле, улуттук, этностук, расалык, диний жек көрүүчүлүктү, гендердик жана башка социалдык үстөмдүктү үгүттөп, басмырлоого, касташууга же күч колдонууга жол берилбейт (31-бер. 4-бөл.). *Бул мамлекет тарабынан берилүүчү адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктеринин маанилүү кетилдиктеринин бири болуп саналат.*

КР Конституциясынын 4-беренесинин 4-бөлүгүнүн 5-пунктуна ылайык, КРнын аймагында иш-аракети конституциялык түзүлүштү күч менен өзгөртүүгө, улуттук коопсуздукту бүлдүрүүгө, социалдык, расалык, улут аралык, этностор аралык жана диний касташууну тутандырууга багытталган максат-

¹¹⁴ Решения ЕСПЧ доступны по следующим электронным ресурсам: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/>; <https://roseurosud.org/r/>; <http://echr.today/journals/pretsedenty-evropejskogo-suda-po-pravam-cheloveka/pretsedenty-evropejskogo-suda-po-pravam-cheloveka>

¹¹⁵ Решения КПЧ доступны по следующему электронному ресурсу: <http://www.ohchr.org/RU/HRBodies/CCPR/Pages/CCPRIndex.aspx>

тарды көздөгөн диний бирикмелердин, алардын өкүлчүлүктөрүн жана филиалдарын түзүүгө жана иштешине тыюу салынат.

Дал ушуну менен ар кандай идеяларды таркатуу жана басмырлоого үгүттөөчү уюмдарды түзүүгө тыюу салынат.

«Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамы КР жарандарынын динге жана диний же болбосо атеисттик ынанымдарына карабастан, жарандык, саясий, экономикалык, социалдык жана маданий турмуштун бардык тармактарында мыйзам алдында тең экендигин белгилейт (4-бер. 2-бөл.). Чет өлкө жарандары жана жарандыгы жоктор КР жарандары менен катар эле дин тутуу эркиндигине болгон укукка ээ (4-бер. 6-бөл.).

Аталган Мыйзам боюнча расмий документтерде жарандын динге карата мамилесин көрсөтүүгө жол берилбейт (4-бер. 2-бөл.), жаран өзүнүн динге карата мамилесин аныктаган учурда, аны кандайдыр бир жол менен мажбурлоого тыюу салынат (ст.4-бер. 3-бөл.), ошондой эле, диний уюмдардын иш-аракети адамдардын укугун жана кадыр-баркын кемсинтпеши, социалдык жана гендердик дискриминацияны пропагандалашы керек ¹¹⁶ (4-бер., 8-бөл.).

Жарандардын алардын динге карата мамилесине жараша укуктарын чектөө жана кандайдыр бир артыкчылыктарды белгилөө, ошого тете эле касташуу жана жек көрүүчүлүктү ойготуу же алардын динге карата мамилесине байланыштуу сезим-туюмун атайлап мазактоо, тигил же бул дин тарабынан урматталуучу табынуу объектилерин маскаралоо Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык жоопкерчиликке кириптер кылат (4-бер.3,4-бөл.).

Мыйзамдын жоболору КР Конституциясынын жашоо-тиричиликтин бардык чөйрөлөрүндө бардыгы мыйзам алдында бирдей, динге карата мамилесине жараша басмырлоого жол берилбейт деген жоболорун кайталайт жана өнүктүрөт. Беренеге киргизилген расмий документтерде жарандын динге карата мамилесин көрсөтүүгө жол берилбестиги жөнүндө жобо КР Конституциясында кепилденген өз диний жана башка ынанымдарын билдирүүгө мажбурланбоо укугу жана адам укуктары боюнча эл аралык соттордун тажрыйбасы менен макулдашылат.

Жогоруда аталган Мыйзамга ылайык, эч кандай дин мамлекеттик же милдеттүү дин катары белгилениши, ал эми диний уюмдардын диний окуусу жарандар үчүн милдеттүү катары белгилениши мүмкүн эмес (5-бер. 1-бөл.).

¹¹⁶ Гендерная дискриминация (прямая, косвенная)- это любое различие, исключение или предпочтение, которое ограничивает права и интересы лиц по признаку пола; направлена на ослабление или лишение признания, пользования или осуществления равноправия мужчин и женщин в политической, экономической, социальной, культурной, гражданской или любых других областях общественной жизни. См. ст.1 Закона КР от 4 августа 2008 года N184 «О государственных гарантиях равных прав и равных возможностей для мужчин и женщин». (Электронный ресурс). Доступно по адресу:<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202398>

Эгерде диний уюмдардын иши мыйзамдарга каршы келбесе, мамлекет алардын ишине кийлигишпейт, бир динди же дин тутууну башкалардан кайсы бир жагынан артыкчылыктуу же чектелген деп белгилөөгө жол бербейт, диний уюмдардын ишин жана атеизмди пропагандалоо боюнча ишти каржылабайт (5-бер.5-бөл.). Бул жоболор диндерге жана диний бирикмелерге бейтарап жана бирдей мамилени кепилдикке алат жана бул мамлекеттин динден тышкарылык жана кийлигиштөөчүлүк принцибине туура келет.

Жарандардын эмгекке болгон укуктары КР Эмгек кодексинде кепилдикке алынган¹¹⁷, анын 9-беренесине ылайык, ар бир адам өзүнүн эмгек укуктарын жана эркиндиктерин ишке ашыруу үчүн бирдей мүмкүнчүлүктөргө ээ. Эч ким ...динге карата мамилесине...карабастан алардын эмгектик укуктары жана эркиндиктери чектелүүгө же кандайдыр бир артыкчылыктарга ээ болушу мүмкүн эмес.

Эмгек чөйрөсүндө басмырлоого дуушар болдук деп эсептешкен адамдар бузулган укуктарын калыбына келтирүү, материалдык зыяндардын ордун толтуруу жана моралдык залалды компенсациялоо жөнүндө тиешелүү арызы менен сотко кайрылууга укуктуу.

КР Эмгек кодексинде басмырлоо деп жумушчунун ишмердик сапатына кирбеген негиздер боюнча (жынысы, жаш курагы, улуту, тили, мүлктүк абалы ж.б.) жарандардын эмгек укуктары түшүнүлөт.

КР үй-бүлө кодексинин 1-беренеси¹¹⁸ никеге турууда жана ...диний белгилери... боюнча үй-бүлө мамилелеринде жарандардын укуктарын кандай болбосун формада чектөөгө тыюу салынган (4-п.).

Кыргызстанда жашаган бардык жарандар саламаттыгын сактоого бирдей укуктары бар экендиги «Кыргыз Республикасында жарандардын саламаттыгын сактоо жөнүндө» КР Мыйзамында¹¹⁹ кепилденген. Аталган Мыйзамдын 61-статьясына ылайык, жарандар саламаттыкты сактоонун ажыратылгыс укугуна ээ, ал бардык жарандарга ...динге карата мамилесине, ынанымдарына... карабастан медициналык-санитардык жана медициналык-социалдык жардам алуу укугун ишке ашырууда бирдей мүмкүнчүлүктөрдү берүү менен камсыздалат.

КР мыйзамдарында диний таандыктыгы боюнча диний сабырсыздыкты көрсөткөндүгү жана басмырлоо үчүн жоопкерчиик менен жаза каралган. Диний сабырсыздыктын жана диний жактан басмырлоонун белгилери квалифи-

¹¹⁷ См.Трудовой кодекс Кыргызской Республики от4 августа 2004 года No 107. (Электронный ресурс). Доступно по адресу: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30296269#pos=222;-93

¹¹⁸ См. Семейный кодекс КР 26 июня 2003 года. (Электронный ресурс). Доступно по адресу: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30286698#pos=0;0

¹¹⁹ См. Закон КР от 9 января 2005 года No 6 “Об охране здоровья граждан в Кыргызской Республике”. (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/1602>

кациялоочу белги катары КР Кылмыш-жаза кодексинин төмөнкү статьяларында каралган кылмыштардын ар кыл түрлөрүндө камтылган:

- улуттар аралык, расалык, же болбосо диний көрө албастык же касташуу негизинде жасалган киши өлтүрүү (97-статья. 2-бөл. 9-п. «Киши өлтүрүү».);

- диний жана башка ынанымдарына жараша адамдын жана граждандын укуктары менен эркиндиктери тикелей же кыйыр түрдө бузулуусу (134-статья. «Граждандардын тең укуктуулугун бузуу»);

- диний уюмдардын ишине же диний ырым-жырымдарды жасоого мыйзамсыз тоскоолдук кылуу (146-статья. «Динге ишенүү жана дин тутуу эркиндиги укугун жүзөгө ашырууга тоскоолдук кылуу»);

- Диний окууларды үйрөтүмүш жана диний ырым-жырымдарды аткарымыш болуп, жарандардын саламаттыгына зыян келтиргенде же инсанга же жарандын укуктарына башкача шек келтиргенде, же жарандарга коомдук иштен же жарандык милдеттерди аткаруудан баш тартууга түрткү берүү менен коштолгон иш жүргүзгөн топту уюштуруу же ага жетекчилик кылуу, ошого тете бул топко жашы жете электерди тартуу, ошондой эле, ушундай топтун ишине жигердүү катышуу жана аларда көрсөтүлгөн жосундарды жасоого багытталган пропаганданы үзгүлтүксүз жүргүзүү (147-статья. «Диний ырым-жырымдарды аткарымыш болуп инсанга жана граждандын укуктарына шек келтирүү»);

- Иши жарандарга зомбулук кылуу же алардын саламаттыгына башкача зыян келтирүү менен коштолгон, болбосо жарандарды өздөрүнүн жарандык милдеттерин аткаруудан баш тартууга же башка укукка жат иш-аракеттерди жасоого ниеттендирүү менен коштолгон диний уюмдарды же коомдук бирикмелерди уюштуруу, ошого тете мындай бирикмелерге жетекчилик кылуу, аталган бирикмелердин иштерине катышуу, ошого тете аталган жосундарга үгүттөө (259-статья. «Граждандардын инсанына жана укуктарына кыянаттык келтирүүчү бирикмелерди уюштуруу»);

- ...диний... кастыкты козутууга, улуттук ар-намысты басмырлоого багытталган аракеттер, ошого тете жарандардын динге карата мамилесинин, улуттук (этностик) же расалык таандыктыгынын белгилери боюнча өзгөчөлүгүн, артыкчылыгын же болбосо начардыгын пропагандалоо, эгерде бул жосундар ачык же массалык маалымат каражаттарын, ошондой эле Интернет тармагын пайдалануу аркылуу жасалса (299-статья. “Улуттук (этностор аралык), расалык, диний же регион аралык кастыкты козутуу»);

- Иш-аракети диний жана регион аралык кастыкты козутуу, улуттук кадыр-баркты басмырлоо, жарандын динге карата мамилесинин белгилери боюнча анын өзгөчөлүгүн, үстөмдүгүн же болбосо толук кандуу эместигин пропагандалоо менен коштолгон коомдук бирикмени жана диний уюмду же болбосо башка уюмду түзүү жана ага жетекчиликти ишке ашыруу (2991-статья. “Улуттук (этностор аралык), расалык, диний же регион аралык кастыкты козутууга багытталган уюшкан иш-аракет»);

- Экстремисттик материалдарды сатып алуу, даярдоо, сактоо, таратуу, ташуу жана жиберүү, ошондой эле экстремисттик же террорчулук уюмдардын символдорун же атрибуттарын атайылап пайдалануу, анын ичинде көрсөтүү (299-2-ст.);

-Улуттук, этностук, расалык же диний топту, ошол топтун мүчөлөрүн өлтүрүү, алардын саламаттыгына оор залал келтирүү, балалуу болууга зомбулук менен тоскоолдук кылуу, балдарды мажбурлап башкаларга берүү, зомбулук менен көчүрүү же болбосо бул топтун мүчөлөрүнүн өлүп жок болушуна эсептелген турмуштук башка шарттарды түзүү жолу менен толук же жарым-жартылай жок кылууга багытталган аракеттерди жасоо (373-статья. Геноцид);

КР АЖЖКсы динге ишенүү жана дин тутуу эркиндигине болгон укукту жүзөгө ашырууга, анын ичинде диний же башка ынанымдарды кабыл алууга, же алардан баш тартууга, диний бирикмеге кирүүгө жана андан чыгууга тоскоолдук кылгандыгы үчүн жоопкерчилик аныктаган (61-ст.).

КР Конституциясы бир катар жоболордо чыгымдарды/зыянды калыбына келтирүүгө кепилдиктерди караштырган:

-кызматтык милдеттерди аткаруу учурунда мамлекеттик бийликтин, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана алардын кызмат адамдарынын мыйзамсыз иш-аракеттери менен келтирилген зыяндын ордун мамлекеттен толтуртуп алуу (20-бер. 5-бөл. 7-п.);

-жеке турмушунун кол тийбестигин, ар-намысын, кат-кабар алышуу сырын, телефондук жана башка сүйлөшүүлөрдү, почта, телеграфтык, электрондук жана башка кабарлашууларды коргоого болгон укуктун бузулушу менен байланышкан укук ченемсиз иш-аракеттерден келтирилген материалдык жана моралдык зыянды калыбына келтирүү, купуя маалыматты, адамдын жеке турмушу жөнүндө маалыматты анын макулдугусуз жыйноо, сактоо, пайдалануу жана жайылтуу (29-бер.);

-мамлекеттик бийликтин, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана алардын кызмат адамдарынын кызматтык милдеттерин аткаруудагы мыйзамсыз аракеттери аркылуу келтирилген зыяндын ордун толтуруу (39-бер.).

КРнын ченемдик укуктук актылары менен басмырлоонун жана диний сабырсыздыктын болуусуна тыюу салынгандыгына жана алар үчүн жоопкерчилик каралгандыгына карабастан, акыркы жылдары Кыргызстан баарын камтыган басмырлоого каршы мыйзамдарды кабыл алуу боюнча бир нече сунуштоолорду алган. 2014-жылы АУК «расасы, тили, майыптуулугу жана этностук таандыктуулугу сыяктуу белгилер боюнча басмырлоого тыюу салуучу, баарын камтыган басмырлоого каршы мыйзамдын жоктугуна», ошондой эле «басмырлоочу иш-аракеттерди көргөн мамлекеттик чиновниктер үчүн тартип санкциясынын жоктугуна» тынчсыздангадыгын билдирген. АУК Кыргызстанга «өз ички

мыйзамдарын кайра карап чыгууну жана мыйзамдар ЖСУЭПте берилген бардык негиздер боюнча басмырлоого баарын камтыган тыюуну кошуусу үчүн, аларды басмырлабоо принциби менен шайкеш келтирүүнү сунуштаган»¹²⁰. 2015-жылы Экономикалык, социалдык жана маданий укуктар боюнча комитет да «басмырлоо жана этностук таандыктуулугу, жынысы, дини, экономикалык абалы, жаш курагы жана башка белгилери, мунун ичинде, ишке жана медициналык тейлөөгө жеткиликтүүлүгү, сексуалдык багыты жана майыптуулугу боюнча сакталып турган басмырлоо менен күрөшүүдө баарын камтыган мыйзамдарды кабыл алуу жаатында тынчсыздануусун билдирген жана Кыргызстанга түз жана кыйыр басмырлоолордун аныктамасын камтыган басмырлоо менен күрөшүү жөнүндө баарын камтыган мыйзам кабыл алууну сунуштаган»¹²¹.

2.3.4. Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында диний сабырсыздыкка жана басмырлоого салынган тыюуларды бузгандыгы үчүн жоопкерчиликке тартуу тажрыйбасына талдоо жүргүзүү

Сот алдында жана башка сот адилеттигин жүргүзгөн органдардын алдындагы тендик укугу КР Конституциясынын 40-беренеси менен камсыздалат. Анда ар бир жаранга КР Конституциясы, мыйзамдар, КР катышуучусу болуп саналган эл аралык келишимдер, эл аралык укуктун жалпы таанылган принциптери жана ченемдери менен каралган укуктарын жана эркиндиктерин сот аркылуу коргоо кепилденген. Мамлекет адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктерин коргоонун соттон тышкары жана сотко чейинки усулдарын, формаларын жана жолдорун камсыздайт.

КР мыйзамдары кайсы бир белгилери, мунун ичинде, тутунган дини же башка ынанымдары боюнча¹²² басмырлоого, ошондой эле улуттук, этностук, расалык, диний жектөөгө, гендердик жана башка социалдык артыкчылыкка, басмырлоого чакырган касташууга же зомбулукка тыюу салган¹²³.

Басмырлоосуз мамилеге укуктун бузулушу болгондугун аныктоодо биринчи келип чыккан суроо: басмырлоо барбы? Бирдей кырдаалдарда турушкан адамдардын ортосундагы кандай болбосун айырмачылык негиздүү жана объ-

¹²⁰ Приняты Комитетом на его 110-й сессии (10-28 марта 2014 года).CCPR/C/KGZ/CO/2. (Электронный ресурс). Доступно по адресу: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR/C/KGZ/CO/2&Lang=Ru

¹²¹ Приняты Комитетом на его 22-м и 23-м заседаниях (см. E/C.12/2015/SR.22 и 23), состоявшихся 1 и 2 июня 2015 года, и на 50-м заседании, состоявшемся 19 июня 2015 года (E/C.12/KGZ/2-3). (Электронный ресурс). Доступно по адресу: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=E%2fC.12%2fKGZ%2fCO%2f2-3&Lang=ru

¹²² См. статью 16 (абз.второй ч.2) Конституции КР.

¹²³ См. статью 31 (ч.4) Конституции КР.

ективдүү критерийлер менен аныкталышы керек. Экинчи суроо – мыйзамдын же тажрыйбанын басмырлоочу кесепеттери барбы?

Ошентсе да, ушул бөлүмдүн үстүнөн иштөөдө диний сабырсыздыкты көрсөтүү жана басмырлоо менен байланышкан иштерди кароонун жеткиликтүү тажрыйбасы болбогондугу, балким, анын чынында эле жоктугу же өтө эле аздыгы белгиленет.

Бирок, Кыргыз Республикасы тарабынан, эл аралык милдеттенмелерге, БУУнун расалык басмырлоону жоюу боюнча Комитетине берилген маалыматка ылайык, расалык басмырлоонун бардык формаларын жоюу жөнүндө эл аралык конвенциянын аткарылышы тууралуу КРнын сегизинчи, тогузунчу жана онунчу мезгилдик докладдарында (2011-жылдын 1-январынан тартып 2015-жылдын 31-декабрына чейинки мезгилди камтыйт), КР ИИМинин маалыматтары боюнча, укук коргоо органдарынын бөлүктөрү тарабынан беш жылдык мөөнөттө улуттук, расалык, диний же региондор аралык кастыктардын көтөрүлүш фактылары боюнча (КР КЖКнын 299-статьясы) 345 кылмыш иши козголгондугу (2011-жылы – 70, 2012-жылы – 67, 2013-жылы – 75, 2014-жылы – 75, 2015-жылы – 58 иш) маалымдалган¹²⁴.

КР Башкы прокуратурасынын маалыматтары боюнча, КЖКнын 299-статьясы боюнча козголгон кылмыш иштеринин саны төмөнкүдөй:

- 2011-жылы – 13 иш, алардын ичинен УКМК – 4, прокуратура – 4 жана ИИМ - 5;
- 2012-жылы – 9 иш, алардын ичинен УКМК – 5, прокуратура – 2 жана ИИМ - 2;
- 2013-жылы – 6 иш, алардын ичинен УКМК – 4, прокуратура – 1 жана ИИМ - 1;
- 2014-жылы – 12 иш, алардын ичинен УКМК – 6, прокуратура – 1 жана ИИМ - 5;
- 2015-жылы – 3 иш, бардык иштер УКМК тарабынан козголгон.

КР Жогорку сот тарабынан каралган кылмыш иштери:

- 2013-жылы: КЖКнын 299-статьясы боюнча 73 адамга карата 73 кылмыш иши (алардын ичинен аялдар – 6 адам), алар боюнча: соттолгондор – 60 адам; акталганы – 1 адам; кыскартылганы - 1 адамдын иши; тергөөнүн кемчиликтерин толтуруу үчүн кайтарылып берилди – 9 адам боюнча; 2 адамга карата медициналык мүнөздөгү мажбурлоочу чаралар көрүлдү; КЖКнын 299-1-статьясы боюнча 8 кылмыш иши 8 адамга карата козголду (ичинде аялдар жок), алар бо-

¹²⁴ Восьмой, девятый и десятый периодические доклады КР, CERD/C/KGZ/8-10, рассмотрение было на 95 сессии (23 апр 2018 - 11 май 2018) Комитета по ликвидации расовой дискриминации (КЛРД). (Электронный ресурс). Доступно по адресу: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CERD%2fC%2fKGZ%2f8-10&Lang=ru

юнча: соттолгону – 6 адам; акталгандар – жок; кыскаргандары - жок; тергөөнүн кемчиликтерин толтуруу үчүн кайтарылып берилди – 2 адам боюнча;

- 2014-жылы: КЖКнын 299-статьясы боюнча 91 адамга карата 91 кылмыш иши (алардын ичинен аялдар – 5), алар боюнча: соттолгондор – 70 адам; акталгандар – 1 адам; кыскартылганы – 2 адамдын иши; тергөөнүн кемчиликтерин толтуруу үчүн кайтарылып берилди – 18 адам боюнча; КЖКнын 299-1-статьясы боюнча 14 адамга карата 9 кылмыш иши (алардын ичинен аялдар – 3), алар боюнча: соттолгондор – 14 адам; акталгандары – жок; кыскартылганы – жок; тергөөнүн кемчиликтерин толтуруу үчүн кайтарылып берилгени – жок;

- 2015-жылы: КЖКнын 299-статьясы боюнча 130 адамга карата 130 кылмыш иши (алардын ичинен аялдар – 17), алар боюнча: соттолгондору – 98 адам; актылганы – 1 адам; кыскартылганы – жок; тергөөнүн кемчиликтерин толтуруу үчүн кайтарылып берилгени – 31 адамдын иши; КЖКнын 299-1-статьясы боюнча бардыгы болуп 5 адамга карата 4 кылмыш иши каралды (алардын ичинен аялдар жок), алар боюнча: соттолгондору – 5 адам; акталгандары – жок; кыскартылганы – жок; тергөөнүн кемчиликтерин толтуруу үчүн кайтарылып берилгени – жок.

Бирок бул статистикада диний кастык боюнча козголгон кылмыш иштери боюнча маалыматтар көрсөтүлгөн эмес.

Мындан ары жеткиликтүү болгон жана кароонун предметине айланган иштерди талкуулоо сунушталат.

Алсак, ушундай иштердин биринде басмырлабоо принцибинин бузулушу белгиленген. *Атап айтканда, Бишкек шаарынын Свердлов районунун ИИБинин тергөө бөлүмүнүн тергөөчүсү тарабынан күбө катары чакырылган чиркөөнүн пастыры өз адвокаты менен бирге диний ишенимдерине байланыштуу кемсинтүүгө кабылышкан. Кечки саат 17ден саат 20.00гө чейин бир кабинетке олтурушкан тергөөчү менен кесиптеши пастырды жана анын адвокатын «динин сатып, динден качкан сектанттар, мындай адамдарды жоготуш керек деп басмырлаган»¹²⁵. Бишкек шаарынын Свердлов районунун ИИБинин этика маселелери боюнча комиссиясы адвокаттын кайрылуусунан кийин аларды тартип жоопкерчилигине тартып, сөгүш жана эскертүү түрүндөгү жаза-чарасы колдонулган.*

Сабырсыздык менен зомбулук фактыларына байланышкан башка окуяга кийинки мисалды келтирсе болот. *Алсак, 2016-жылы 21-октябрда Ысык-Көл облусунун айылдарынын биринде түшкө маал айыл тургуну 60 жашар аял каза болгон. Анын соңку 15 жылдан бери тутунган дини «баптизм» болчу»¹²⁶.*

¹²⁵ См. Отчет по результатам мониторинга судебных разбирательств по соблюдению свободы совести и вероисповедания в Кыргызской Республике, Бишкек, 2017.(Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://sfcg.kg>

¹²⁶ Там же.

Каза болгон аялдын туугандары аны жергиликтүү мүрзөгө коюуну каалашкан, бирок жергиликтүү тургундар өлүктү бул жакка көмүүгө каршы чыгышты, анткени мүрзө «муслумандардыкы». Сурамжылоолорго караганда, айыл өкмөтүнүн баичысынын милдетин аткаруучу аял да баптист болгон, а баптизм деген – бул дин эмес, секта. Казыят менен православдык чиркөө да жергиликтүү мүрзөгө көмүүгө каршы болушат. Жергиликтүү калктын арасында нааразы болгондор сөөктү казып чыгарабыз деп коркутушкан. Жергиликтүү калк менен түшүндүрүү иштерин жүргүзүүнүн натыйжасында, сөөктү ушул айылдагы эски мүрзөгө көмүү чечими биргелешип кабыл алынган.

Мониторинг учурунда белгилүү болгон башка бир мисал коомчулукта резонанс туудурган окуя – динге ишенген аялды көмүү жана эки ирет кайра көмүү менен байланыштуу¹²⁷.

2016-жылдын 13-октябрына караган түнү Сары-Талаа айылынын христиан динин тутунган тургуну каза болгон. 2016-жылдын 14-октябрында маркум аялдын туугандары аны жерге берүү үчүн жыйналышат. Бирок милициянын кызматкерлери жергиликтүү имамдын, акимиаттын, жергиликтүү кеңештин өкүлүнүн жана айыл тургундарынын коштоосунда өлгөн аялдын үй-бүлөсүнө христиандыктан кечип, исламды кабыл алуу шартын коюшкан. Маркумдун туугандарына психологиялык кысым көрсөтүлүп, аларды ташибараңга алабыз жана алардын сөөгүн көмдүрбөйбүз деп коркутушуп, өлгөн аялдын кызын муслманча дубаны кайталап сыйынууга мажбурлашкан. Бирок, маркумдун иниси менен кызы христиандыктан чыккандан кийин деле, аларга сөөктү жергиликтүү көрүстөнгө көмүүгө уруксат беришкен эмес. Ошол 5-6 саат бою милициянын кызматкерлери көпчүлүктүн жанында турушуп, башкалар менен бирге каза болгон аялдын туугандарын шылдыңга алышкан. Жергиликтүү бийликтин өкүлдөрү сөөктү башка айылга барып көмүүнү сунуштаган, анткени ал жакта Свидетели Иеговынын өкүлүнүн сөөгү жерге берилиптир дешип, маркумду ошондо барып көмүшкөн. Бирок, сөөк коюлгандан кийин милициянын кызматкерлери жергиликтүү калк менен бирдикте сөөктү кайра казып чыгышып, башка күрөстүнгө алып барууну талап кылышкан. Бир гана Ала-Бука айылында көрүстөндүн кызматкери 5000 сом төлөп, сөөктү коюуга уруксат берген. Бирок 17-октябрда өлгөн аялдын кызына ошол эле милиция кызматкерлери телефон чалышып, мүрзөгө келүүсүн айттышкан. Көрүстөндүн кароолчусунун айтымында, белгисиз адамдар милиция кызматкерлери менен бирдикте көрдү ачышып, сөөктү белгисиз жакка алып кетишкен. Жыйынтыгында маркумдун сөөгүн тоо арасына көмүшкөндүгү белгилүү болгон.

¹²⁷ См. Отчет по результатам мониторинга судебных разбирательств по соблюдению свободы совести и вероисповедания в Кыргызской Республике, Бишкек, 2017.(Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://sfcg.kg>

Бул факт боюнча, КР КЖКнын 263-статьясынын 2-бөлүгүнө ылайык, адамдардын тобу өлгөн адамдын денесин мазактагандыгы жана көрүстөн жайларын, мүрзөнүн үстүндөгү курулуштарды жок кылгандыгы, зыянга учураткандыгы же ыпыластагандыгы, ошого тете бейиттин ичиндеги же үстүндөгү буюмдарды уурдап кеткендиги үчүн жоопкерчилик каралгандыктан, жергиликтүү калктын эки жараны жоопко тартылышып, сыноо мөөнөтү менен 1 жылга шарттуу кесилишкен. Маркумдун туугандары менен адвокат милиция, жергиликтүү бийлик органдарынын кызматкерлери жана Кыргызстан мусулмандарынын дин башкармалыгынын (мындан ары - КМДБ) өкүлү тарабынан жасалган аракеттердин жана аракетсиздиктердин үстүнөн даттанууларды жөнөткөндүгүнө карабастан, алардын эч кимиси жоопкерчиликке тартылган эмес.

Кыргызстанда абийир жана дин тутуу эркиндигинин принциптерин колдонуу динден тышкары мамлекеттин конституциялык мүнөздөмөсү менен тыгыз байланыштуу. Бул мамлекет менен диний бирикмелер бири-биринен бөлүнүп турарын, б.а. бири-биринин иштерине өз ара кийлигишпестигин билдирет. Мамлекеттин динден тышкарылыгы - мамлекеттин расмий адамдары каалаган динди тутунууга укуктуу болсо да, алар тигил же бул конфессияга артыкчылыктарды берүүгө, анын таасирин мамлекеттик чечим кабыл алууга тийгизүүгө жол бербөөгө тийиш экендигин билдирет.

Мониторингдин предметине айланган дагы бир мисал¹²⁸ *Чүй облусунун Кемин шаардык кеңешинин 2015-жылдын 5-декабрында «Элчилик жыйыны» диний уюмунун ишин токтотуп туруу жөнүндө токтом кабыл алуусуна тиешелүү. Мындай токтомдун кабыл алынышына Кемин шаарынын жергиликтүү жашоочуларынын арыздары негиз болгон.*

Бул иш боюнча сот тарабынан аталган токтомду жокко чыгаруу тууралуу чечим чыгарылган. Ошого карабастан, бир дагы мамлекеттик орган тарабынан төмөнкү маселелерди ачыктоо боюнча иликтөө жүргүзүлгөн жок: 1) эмне үчүн жергиликтүү тургундар бул диний уюмдун ишине тыюу салуу арызы менен кайрылышкан; 2) буга мыйзамдуу негиздер бар беле; 3) буга жашоочулардын жана диний уюмдун ишине тыюу салуу тууралуу чечим кабыл алган жергиликтүү кеңештин диний сабырсыздыгы негиз болгон жокпу.

¹²⁸ См. Отчет по результатам мониторинга судебных разбирательств по соблюдению свободы совести и вероисповедания в Кыргызской Республике, Бишкек, 2017. (Электронный ресурс). Доступно по адресу: sfcg.kg/wp-content/uploads/2017/07/Отч.по-рез.монит.св.вероисповедания.pdf

III. ЭКСТРЕМИСТТИК МАТЕРИАЛДАР МЕНЕН БАЙЛАНЫШКАН МАСЕЛЕЛЕРДИ УКУКТУК ЖӨНГӨ САЛУУ ЖАНА АЛАРДЫ КАРОО ТАЖРЫЙБАСЫ

3.1. Конституциялык мамилелер

КРда актуалдуу маселелердин бири болуп экстремисттик ишке каршы аракеттер жана аны укук колдонуучу органдар тарабынан ишке ашыруу тажрыйбасы жөнүндө мыйзамдарды турукташтыруу шарттарында диний чөйрөдөгү адам укуктарынын жана эркиндиктеринин кепилдениши тууралуу маселе саналат.

КРнын Конституциясы адам, анын укуктары жана эркиндиктери КРнын жогорку баалуулугу болуп саналарын белгилөө жана конституциялык түзүлүштүн негиздеринин бири катары саясий жана башка көп түрдүүлүктү таануу менен, ар кимге абийир жана дин тутуу эркиндигин, анын ичинде өз алдынча же башкалар менен бирдикте ар кандай динди тутуу же эч бирин тутпоо, диндик жана башка ишенимдерди эркин тандоо жана тутуу укугун; эркин ой жүгүртүү жана өзүнчө пикирге ээ болуу; маалыматты эркин издөө, алуу, ар кандай мыйзамдуу ыкма аркылуу даярдоо жана таратуу укугун (4; 16-бер. 1-бөл., 31-бер.1-3-бөл.; 32-бер. 1-3-бөл.); башка укуктарга жана эркиндиктерге, анын ичинде коомдук бирикмелерге биригүү жана анын эркин ишмердүүлүгүнө укук менен катар эле (35-бер.) кепилдейт, алар түздөн-түз колдонулат, бардык мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана алардын кызмат адамдарынын иш-аракетинин мааниси менен мазмунун аныктайт (16-бер.1-бөл.).

Аны менен бирге эле КРнын Конституциясы, ата-бабаларыбыздын тынчтыкта жана ынтымакта жашоо тууралуу ыйык осуятынын маанилүүлүгүн (преамбула) эске алуу менен, эч ким жынысы, расасы, тили, майыптуулугу, этностко таандыктыгы, туткан дини, курагы, саясий же башка ынанымдары, билими, теги, мүлктүк же башка абалы, ошондой эле башка жагдайлары боюнча кодулоого алынышы мүмкүн эместигин жана башка жагдайларды негизге алуу менен, ошондой эле адамдын жана жарандын укуктарын жана эркиндиктерин жүзөгө ашыруусу башка адамдардын укуктарын жана эркиндиктерин бузбоо керектигин белгилейт (20-бер.2-бөл.), улуттук, этностук, расалык, диний жек көрүүчүлүктү, гендердик жана башка социалдык үстөмдүктү үгүттөп, кодулоого, касташууга же күч колдонууга чакырган үндөөлөргө тыюу салат (31-бер. 4-бөл.), ошондой эле - диний, этностук негизде саясий партияларды түзүүгө, диний бирикмелердин саясий максаттарды көздөшүнө; иш-аракети консти-

туциялык түзүлүштү күч менен өзгөртүүгө, улуттук коопсуздукту бүлдүрүүгө, социалдык, расалык, улут аралык, этностор аралык жана диний касташууну тутандырууга багытталган максаттарды көздөгөн саясий партиялардын, коомдук жана диний бирикмелердин, алардын өкүлчүлүктөрүнүн жана филиалдарынын иштешине тыюу салат (4-бер. 4-бөл. 3, 5- пункттары).

КРнын колдонуудагы мыйзамдарында, т.а. КРнын Конституциясында дагы илимий адабиятта¹²⁹ кеңири тараган «диний экстремизм» деген түшүнүк каралган эмес. Аны менен катар, «Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө» КРнын Мыйзамынын 1-беренеси¹³⁰ мындай ишке, анын ичинде диний араздашууларды козутуу, динге, социалдык, расалык, улуттук (этностук), диний же динге тиешелүүлүгү жагынан адамдын өзгөчөлүгүн, артыкчылыгын же кемтигин үгүттөөнү ж.б. кошот. *Экстремисттик материалдар* - экстремисттик аракеттерди жасаганга үндөгөн, мындай аракетти ишке ашыруунун зарылдыгын негиздеген улуттук жана (же) расалык артыкчылыкты негиздеген же актаган, кандайдыр бир этностук, социалдык, расалык, улуттук (этностук) же диний топту толук же жарым-жартылай жок кылууга багытталган согуштук же дагы башка кылмыштарды жасоону актоого арналган жарыялоолор, документтер же башка сактагычтардагы маалыматтар деп аныктамасы да берилет.

Кандай гана диний окуу болбосун, ал өзүнүн артыкчылыктуулугуна, чынчылдыгына талап коет, ошол себептүү өз алдынча жаңжалдуу жана түпкүлүгү «экстремисттик» болуп саналарын эске алуу керек. Н.А.Придворовдун, Е.В.Тихонованын ою боюнча, «диний экстремизм» жана «руханий коопсуздук» терминдери юридикалык жактан¹³¹ одоно болуп саналат.

Ага жараша «диний экстремизм» түшүнүгү болушунча кеңири жана ой-кыял аркылуу түшүндүрүлүп, экстремизмге каршы мыйзамдардын мазмунуна ылайыксыз болушу мүмкүн, ал эми соттор тарабынан кабыл алынган чечимдер толук түрдө диний окуу жөнүндө аларда экстремизмдин белгилеринин болуусу тууралуу тигил же бул материалдарды, эмгектерди жана жарыялоолорду анализдөөдө болгон кыйынчылыктарды объективдүү эске алуу мүмкүн эмес. Мында экстремисттик деп табылган материал автоматтык түрдө юстиция чөйрөсүндөгү ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдардын расмий интернет-сайттарында жарыяланып турат, ал эми аталган материалдарды андан ары таратуу

¹²⁹ См. Экстремизм - угроза национальной безопасности России. Библиогр.указ. / сост. Н.Е. Козельцева, отв. за вып. Л.Н.Патрина. Тамбов, 2015. Доступно по адресу: <http://www.tambovlib.ru/editions/bibliograf/date/jekstrimizm.pdf>

¹³⁰ См. ст.13 Закон КР от 17 августа 2005 года N 150 «О противодействии экстремистской деятельности». Доступно по адресу: cbd.minjust.gov.kg/ru-ru/npakr/DocumentList?documentListId=87ff2d93-a269-436c-bfc3-0a4a4c55c1db

¹³¹ См. Тихонова Е., Придворов Н. Институт свободы совести и свободы вероисповедания в праве современной России. М., 2007. Доступно по адресу: file:///C:/Users/User/AppData/Local/Temp/Pridvorov_Nikolaj_-_Institut_svobody_sovesti_i_svo.html

максатында мыйзамсыз жасоого, таратууга, ташууга жана сактоого күнөөлүү адамдар административдик, же болбосо кылмыш-жазык жоопкерчилигине тартылышат («Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө» КР-нын Мыйзамынын 13-бер.).

Албетте, айрым экстремисттик кыймылдардын өздөрүнүн диндеги аракеттерине негиз табуу ниети акталышы мүмкүн эмес, анткени анын ичинде эки коркунуч сакталып жүрөт: бир жагынан, бул жол берилбестикти, диний фанатизмди жана фундаментализмди козутууга түрткү берет, экинчи жагынан – диндин жалпы адамзат баалуулуктарын кыянаттык менен пайдаланган айрым адамдар үчүн бүтүндөй диний коомду бөлүүсүнө алып келет¹³².

Ушуга байланыштуу, экстремисттик саентологиялык адабиятты¹³³ таануу жөнүндө 2013-жылдын 2-июлунда N 1053-О аныктамасын да берилген РФнын Конституциялык сотунун укуктук жыйынтыктары кызыктуу болуп саналат. В.С.Кочемаровго таандык Л.Рон Хаббарддын «Жетекчинин статусу бир» деген китеби «Дианетиканы жана саентологияны жайылтуу боюнча ишти башкаруу борбору» УИ» КЭУнун имаратында табылган башка материалдар менен бирге биринчи жана экинчи инстанциядагы соттор тарабынан экстремисттик деп табылып, конфискацияланган. Жалпы юрисдикция сотунун чечиминин негизинде бул материалдардын саентология чиркөөсү болуп саналган обочолонгон социалдык топту түзүүгө, бул топтон тышкары болгон социумду өзгөртүүгө жана андан айырмаланган социалдык топторду бузууга багытталгандыгы жөнүндө комплекстүү психологиялык-лингвистикалык экспертизанын¹³⁴ жыйынтыктары киргизилген. Сот бул материалдар диний араздашууларды, диний жана социалдык таандык белгиси боюнча артыкчылыгын козутууга багытталган деп эсептейт. РФнын Конституциялык соту даттанууну кароого кабыл алуудан баш тартат, бирок экстремизмге каршы мыйзамдарды ишке ашыруу боюнча олуттуу түшүндүрмөлөрдү берет: *«Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө» Федералдык мыйзамдын 1-беренесинин 1 жана 3-пункттарынын жоболорун колдонуу менен, соттор экстремизмдин (экстремисттик материалдардын) аталган түрүнүн милдеттүү белгиси болуп*

¹³² См. Со А.А. Свобода вероисповедания и религиозный экстремизм // Власть, 2015.Том. 23. No 6. С. 99-102. Доступно по адресу:<https://cyberleninka.ru/article/v/svoboda-veroispovedaniya-i-religioznyy-ekstremizm>

¹³³ См. Определение Конституционного суда РФ от 02.07.2013 N 1053-О «Об отказе в принятии к рассмотрению жалобы гражданина Кочемарова Владислава Сергеевича на нарушение его конституционных прав положениями пунктов 1 и 3 статьи 1 и части третьей статьи 13 Федерального закона «О противодействии экстремистской деятельности». Доступно по адресу: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_149425/

¹³⁴ См. Экспертное заключение о наличии информации в книгах Бадиуззамана Саида Нурси, способной возбудить ненависть либо вражду, а также унижить достоинство человека либо группы лиц по признакам отношения к религии, национальности и другим признакам. //Официальный сайт Славянского правового центра. Доступно по адресу: http://www.sclj.ru/reference/expert/detail.php?ELEMENT_ID=1101

тиешелүү аракеттердин (документтердин) жек көрүүнү жана душмандыкты козгоого, араздашууну козутууга жана социалдык, расалык, улуттук, диний же тилдик артыкчылыгын үгүттөөгө конституциялык тыюу салуу саясатын негиз кылууга милдеттүү, алардын бар болушу ар бир конкреттүү иштин (иштин же маалыматтын формасы жана мазмуну, алардын директору жана максаттуу багытталышы, коомдук-саясий контекст, анын ичинде алардын жасалышын негиздөө же актоо ж.б. конституциялык жактан корголуучу баалуулуктарга укукка каршы кол салууларга чакырыктар, алардын жасалышын негиздөө же актоо ж.б. менен шартталган реалдуу коркунучтун) бардык олуттуу жагдайларын эске алуу менен аныкталышы керек. Ошол эле убакта экстремизмге каршы мыйзам аркылуу абийир жана дин ишеними эркиндигин, сөз эркиндигин жана маалыматты жайылтуу укугун чектөө кандайдыр бир ишке же маалыматка карата алар жалпы кабыл алынган түшүнүктөргө сыйбай тургандыгынын, калыптанып калган салттуу көз караштарга жана тириликтерге ылайык келбегендигинин, моралдык-адеп-ахлак жана (же) диний артыкчылыктар менен карама-каршы келүүнүн негизинде гана орун албашы керек. Антпесе бул адамдын жана жарандын укуктарын жана эркиндиктерин чектөө зарылчылыгынын конституциялык талаптарынан, шайкештигинен жана адилеттүүлүгүнөн чегинүү дегенди билдирмек, ал деген Россия Федерациясынын Конституциялык сотунун күчүн сактап турган бир катар чечимдеринде айтылган укуктук позициясынын мааниси боюнча Россия Федерациясынын Конституциясынын 18, 19-беренелеринен (1-бөлүк) жана 55-беренесинен (3-бөлүк) келип чыккандагы мыйзам чыгаруучуга гана эле арналбастан, ошондой эле укук колдонуучуга да, анын ичинде сотторго да багытталган (2013-жылдын 14-февралындагы N 4-П токтом; 2009-жылдын 2-апрелиндеги N 484-О-П, 2013-жылдын 5-мартындагы N 323-О аныктамалар ж.б.)».

КРнын Конституциясынын жогоруда аталган улуттук, этностук, расалык, диний жек көрүүчүлүктү, гендердик жана башка социалдык үстөмдүктү үгүттөп, кодулоого, касташууга же күч колдонууга чакырган үндөөлөргө тыюу салынган, ошондой эле иш-аракети конституциялык түзүлүштү күч менен өзгөртүүгө, улуттук коопсуздукту бүлдүрүүгө, социалдык, расалык, улут аралык, этностор аралык жана диний касташууну тутандырууга багытталган максаттарды көздөгөн саясий партиялардын, коомдук жана диний бирикмелердин, алардын өкүлчүлүктөрүнүн жана филиалдарынын иштеши жөнүндө ченемине негизденүү менен, басмырлоого, касташууга же күч колдонууга чакырган мындай жек көрүүнү жана социалдык үстөмдүктү жайылтууну, көкүтүүнү, өбөлгөлөөнү же актоону камтыган өзүн көрсөтүүнүн бардык формалары, ошондой эле зомбулук аракеттердин өзүнө же аларды колдонуу коркунучуна тыюу салынат деген жыйынтыкка келүүгө болот. Демек, басмырлоого, касташууга же күч колдонууга, же болбосо зомбулук аракеттерине же аларды колдонуунун реалдуу коркунучуна чакырган үндөөлөрдүн болушу диний экстремизмдин бир-

ден бир аныктоочу белгиси болууга тийиш. Мазмунунда зомбулуктун идеологиялык негиздемеси, активдүү каршылаштарга карата эле эмес, ошондой эле бул ишенимдерге кошулбаган ар кандай адамдарга карата зомбулукту колдонуунун реалдуу коркунучу бар материалдар гана экстремисттик болуп табылышы мүмкүн. Диний экстремизмдин мазмундуу мүнөздөмөсүнүн мындай түрү эл аралык, анын ичинде КРда ратификацияланган келишимдердин жана макулдашуулардын (мисалы, 2001-жылдын 15-июнундагы Терроризм, сепаратизм жана экстремизм менен күрөшүү жөнүндө Шанхай конвенциясы)¹³⁵ жоболоруна максималдуу түрдө жакындайт. Зомбулуктун кандайдыр бир элеменеттеринин көрүнүшү жок болгон учурда, Аалам боюнча кандайдыр бир түшүндүрүү артыкчылыгынын далилине максатталган кандай гана диний окутуу же прозелиттик иш болбосун, экстремисттик болуп табылышы мүмкүн, себеби ал көп сандаган элдердин абийир же дин эркиндигин кемсинтүүсү мүмкүн¹³⁶.

КРнын Конституциясына ылайык, адамдын, жарандын укуктары менен эркиндиктери улуттук коопсуздукту, коомдук тартипти, калктын саламаттыгын, адеп-ахлагын сактоо, башка адамдардын укуктары менен эркиндиктерин коргоо максатында Конституция жана мыйзамдар менен чектелиши мүмкүн. *Ушундай чектөөлөр аскердик же башка мамлекеттик кызматтын өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен да киргизилиши мүмкүн. Киргизилип жаткан чектөөлөр көрсөтүлгөн максаттарга шайкеш болушу керек (20-бер. 2-бөл).*

Ушуга байланыштуу жоопкерчиликтин ар кандай түрлөрү түрүндө белгиленүүчү чектөөлөр мыйзамда белгиленген конституциялык маанилүү максаттарга жооп берүүгө жана көздөгөн максаттарга шайкеш келүүгө тийиш¹³⁷.

Жек көрүүгө жана зомбулукка шыкактаган адамдарга мамлекет тарабынан санкцияларды салуу мыйзамдуу болуп саналса да, алар так, ачык болуп, кеңири чечмеленүүсүнө жол берилбеши керек. Алар “басмырлоого, касташууга же зомбулукка” “шыкактоочу” болуп саналбаган адабиятка жана маалыматтын башка каражаттарына жайылтылбоого тийиш. *Мындай жоболор жоопкерчиликтин ашыкча кеңири салынышына жол бербөө үчүн болушунча так жана ачык түзүлүшү керек.*

Ченемдин аныксыздыгы, ачык эместиги укуктук мамлекеттин конституциялык принциптери менен макулдашылбаган (КРнын Конституциясынын 1-бер.), анын мамлекеттик органдардын жана кызмат адамдарынын жарандар-

¹³⁵ Ратифицирована Законом КР от 10 апреля 2002 года No50. 135 См.Султанов А.Р. Защита свободы совести, распространения

¹³⁶ См.Султанов А.Р. Защита свободы совести, распространения убеждений через призму постановлений Европейского суда по правам человека. М., 2013. Цит.по ст.: См. Со А. А. Свобода вероисповедания и религиозный экстремизм // Власть, 2015. Том. 23. No 6. С. 99-102. Доступно по адресу: <https://cyberleninka.ru/article/v/svoboda-veroispovedaniya-i-religioznyy-ekstremizm>

¹³⁷ См. Абдирасулова Г., Алымбаев Н., Исаева Г., Мусабеева Ч. Свобода вероисповедания и управление правосудия. Пособие для судей. Бишкек, 2016. Доступно на сайте: s://www.sfcg.org/wp-content/uploads/2017/03/In-Russian_ПОСОБИЕ-ДЛЯ-СУДЕЙ.pdf

га карата мамилесинде негизсиз жана басмырлап колдонуусуна жана аны менен юридикалык теңчиликтин конституциялык принциптерин бузууга алып келиши ыктымал (КРнын Конституциясынын 16-бер.3-бөл.).

Андыктан алардын ар бири кайсы жосун үчүн – адабиятты сактагандыгы үчүн элеби, анда кандай адабиятты, канча санда, кандай максатта сактагандыгы ж.б. үчүн жоопкерчиликке тартылаарын так биле тугандай кылып түзүлүүгө тийиш.

3.2. ЭЛ АРАЛЫК СТАНДАРТТАР ЖАНА КАРОО ТАЖРЫЙБАСЫ

Өз оюн эркин билдирүү укугу адам укуктары боюнча бир катар эл аралык аспаптар менен корголуп, ошону менен катар ЖСУЭПтин 19-беренесинде мындай деп берилет: “1. Ар бир адам тоскоолсуз өз оюн карманууга укугу бар. 2. Ар бир адам өзүнүн оюн эркин билдирүүгө укугу бар; бул мамлекеттик чек арадан көз карандысыз ар кандай түрдөгү маалыматтарды жана идеяларды өзүнүн тандоосу боюнча оозеки, жазуу жүзүндө, же басма, же билдирүүнүн көркөм формасында, же башка жолдор аркылуу издөө, алуу жана таркатуу укугун камтыйт”.

ЖСУЭПтин 19-беренесине карата БУУнун Адам укуктары боюнча комитетинин (мындан ары - АУК) N34 Жалпы тартиптеги эскертүүлөрүнө ылайык¹³⁸, бул берене ой-пикирин билдирүүнүн бардык формаларын жана аларды жайылтуу каражаттарын коргойт. Мындай формаларга оозеки жана жазуу жүзүндөгү сөздөр, жаңсоо тили, ошондой эле искусствонун сүрөтү жана предмети катары вербалдык эмес коммуникация каражаттары кирет. Билдирүү ыкмаларына мыйзамда тыюу салынбаган китептер, газеталар, брошюралар, афишалар, баннерлер, кийимдин түрлөрү жана материалдар кирет. Аларга билдирүү каражаттарынын аудиовизуалдык, электрондук жана Интернет-технологияларына негизделген бардык түрлөрү кирет, башка сөз менен айтканда, билдирүү эркиндигин коргоо офлайн режиминдегидей эле онлайн режимде да иштейт.

Өз оюн билдирүү эркиндигине укук фундаменталдуу баалуулуктардын бири болуп саналгандыгына карабастан, ал абсолюттук эмес. ЖСУЭПтин 19(3)-беренеси аныкталган максаттарда бул укукту чектөөгө жол бербейт, ошону менен катар: а) башка жактардын укуктарын жана беделин сыйлоо үчүн; б) мамлекеттик коопсуздукту, коомдук тартипти, калктын саламаттыгын же адеп-ахлагын коргоо үчүн; в) алар мыйзам аркылуу бекитилүүгө жана демократиялык мамлекетте зарыл болууга тийиш. Мындай принциптер коммуникациянын электрондук ыкмаларына же Интернет аркылуу билдирүүдө колдонулат.

¹²⁷ См. Комитет ООН по правам человека, Замечание общего порядка No 34, статья 19, Свобода мнений и их выражения, 12 сентября 2011, CCPR/C/GC/34. Доступно на сайте: <http://www.refworld.org.ru/docid/4ed34b892.html>

Тактап айтканда, АУК¹³⁹ Интернет-технологияларына негизделген вебсайттардын, блогдордун жана ушул сыяктуу электрондук жана башка маалыматтарды таратуу системаларынын ишин, анын ичинде, Интернет түйүндөрүнө же издөө системаларына жетүү системасы сыяктуу коммуникация каражаттарынын ишин камсыз кылуучу системалардын ишин ар кандай чектөөгө алардын ЖСУЭПтин 19(3)-беренеси менен канчалык шайкештүүлүгүнө жараша өлчөмдө жол бериле тургандыгын билдирген. Жол берилүүчү чектөөлөр, эң башкысы, конкреттүү материалдардын мазмунуна негизделүүгө тийиш; аныкталган сайттар жана системалардын иштөөсүнө жалпы тыюу салуулар ЖСУЭПтин 19(3)-беренесине ылайык келбейт. Мындын тышкары, өкмөттү же өкмөт карманган социалдык-саясий системаны гана сындаган кандайдыр бир материалдардын маалыматтарын жайылтуу системалары же сайттары жарыялоосуна тыюу салуу ЖСУЭПтин 19(3)-беренесинин жоболоруна ылайык келбейт.

Акырында, ЖСУЭПтин 20(2)-беренесинде каралган басмырлоого, кастыкка жана зомбулукка шыкактоону билдирген улуттук, расалык же диний жек көрүүчүлүктүн пайдасына сүйлөөлөргө мыйзам менен тыюу салынууга тийиш экендигин белгилей кетүү зарыл. Ошол эле учурда зомбулукка шыкактоо бул жөн эле көз карашын билдирүүдөн да чоң, адамдар тарабынан жактырылбаган же адамдар үчүн кемсинтүүчү болуп саналат.

Ой-пикирин билдирүү эркиндиги башка укуктар жана эркиндиктер менен өз ара тыгыз байланыштуу, алардын бири ой, абийир жана дин эркиндиги болуп саналат. Бул эркиндик диний жөрөлгөлөр жана салттар же ишенимдерге, ошондой эле диндин жана ишенимдердин негизинде сабырсыздыктын жана басмырлоонун бардык формаларын жоюу жөнүндө БУУнун Декларациясында (мындан ары - Декларация) бекитилген жарыялоолорду чыгарууга жана жайылтууга байланышкан предметтерди жана материалдарды чыгаруу, сактоо жана пайдалануу укуктарын камтыйт.

1986-жылдагы Вена жолугушуусунун Жыйынтыктоочу документинде ЕККУ катышуучу-мамлекеттерге *“динге ишенүүчүлөрдүн укугун жекече жана ошондой эле башкалар менен биргеликте диний адабияттарды жана жарыялоолорду, ошондой эле алардын диний ишенимдерине кирген башка материалдарды жана предметтерди алар тандаган тилде алуу, ээ болуу жана пайдалануусун сыйлоо”*¹⁴⁰; *“диний коомдорго, институттарга жана уюмдарга диний жарыялоолорду жана башка диний сыйынуунун басма материалдарын жана предметтерин чыгарууга, импорттоого жана таратууга уруксат берүү”*¹⁴¹ милдеттерин бекиткен.

¹³⁹ См. Комитет ООН по правам человека, Замечание общего порядка No 34, статья 19, Свобода мнений и их выражения, 12 сентября 2011, CCPR/C/GC/34. Доступно на сайте: <http://www.refworld.org.ru/docid/4ed34b892.html>

¹⁴⁰ См. Пункт 16.9 Итогового Документа Венской встречи от 1986 года СБСЕ. Доступно по адресу: <http://www1.umn.edu/humanrts/russian/osce/basics/Roscebase.html>

¹⁴¹ См. Пункт 16.10 Итогового Документа Венской встречи от 1986 года СБСЕ. Доступно по адресу: <http://www1.umn.edu/humanrts/russian/osce/basics/Roscebase.html>

Ошондой болсо дагы, бул укук абсолюттук эмес. ЖСУЭПтин 20-беренесине ылайык, эч кандай динди таануулар жана ишенимдер согушту үгүттөөгө же басмырлоого, касташууга же зомбулукка шыкактоону билдирген улуттук, этностук, расалык, диний араздашуулардын пайдасына айланбоого тийиш. ЖСУЭПтин 18(3)-беренесине ылайык, дин таануу жана ишенимдер эркиндиги мыйзамдарда белгиленген жана коомдук коопсуздукту, тартипти, саламаттыкты жана моралды, башка адамдардын негизги укуктарын жана эркиндиктерин бирдей эле коргоо үчүн зарыл чектөөлөргө гана тийиш.

Ошентип, кандайдыр бир ой-пикирди билдирүү, анын ичинде жайылтуу эркиндигине чектөөнү аныктоодо мамлекеттер бир катар талаптарды сактоого тийиш¹⁴²:

- чектөөлөр үчүн негиздер улуттук мыйзамдарда көрсөтүлүүгө тийиш жана бул негиздер алар тиешелүү болгон адамдар үчүн өздөрүнүн аракеттеринин кесепеттерин андап-билүүсү үчүн болушунча так болуусу керек;
- чектөөлөр мыйзамдуу максатты карманууга тийиш (мисалы, коомдук тынчтыкты жана тартипти сактоо, башка адамдардын укуктарын жана эркиндиктерин коргоо же улуттук коопсуздукту коргоо);
- чектөөлөр демократиялык коомдо да зарыл болууга тийиш (б.а. укуктуу чектөө үчүн социалдык өтө зарылдык болушу керек) жана чектелүүчү укуктун маанисин өзгөртпөөсү керек;
- чектөөлөр коюлган максатка шайкеш болууга тийиш;
- чектөөлөр басмырлоочу мүнөздү алып жүрбөөгө тийиш.

Эл аралык документтерде “*экстремисттик материалдар*” болуп эмнелер саналгандыгына аныктама жок. Европа Кеңешинин сунуштарында (N R(97)20)¹⁴³ бекитилген “*жек көрүүнү тутандыруу*” терминин аныктоо болуп саналган азчылыкка, мигранттарга жана түп-тамыры эмигрант болгон адамдарга карата агрессивдүү улутчулдуктун же этноборборчулук, басмырлоо жана анын ичинде кастык түрүндөгү сабырсыздык, сабырсыздыктын негизинде расалык жек көрүүнү, ксенофобияны, антисемитизмди жана жек көрүүнүн башка түрлөрүн жайылтууну, провокациялоону, өбөлгөлөөнү же актоону камтыган өзүн билдирүүнүн бардык формаларын камтыйт.

Бул маселе боюнча БУУ эл аралык деңгээлде басмырлоону, кастыкты жана зомбулукка шыкактоону билдирген улуттук, расалык жана диний жек көрүүнү үгүттөөгө тыюу салуу жөнүндө аракеттердин Рабат планын¹⁴⁴ иштеп чыккан,

¹⁴² Принята Комитетом Министров Совета Европы от 30 октября 1997 года. Доступна на сайте: http://cyberpeace.org.ua/files/ii_d_9.pdf

¹⁴³ Принята Комитетом Министров Совета Европы от 30 октября 1997 года. Доступна на сайте: http://cyberpeace.org.ua/files/ii_d_9.pdf

¹⁴⁴ A/HRC/22/17/Add.4, от 11 января 2013 года. Доступно на сайте: <http://www.ohchr.org/RU/NewsEvents/Stories/Pages/TheRabatPlanofAction.aspx>

алар ЖСУЭПтин 20(2)-беренесине ылайык шыкактоо тууралуу мыйзамды билдирип, өзүнө туура келген аныктамаларды берет. Тактап айтканда, Рабат планы алар боюнча мамлекеттердин мындай шыкактоо үчүн кылмыш-жаза жоопкерчилигине тартуу же тартпоо чечимин кабыл алууга тийиш баа берүүнүн алты факторун эске алуу керектигин тактайт. Алар өздөрүнө спикердин жалпы контекстин, билдирүүнүн ниетин, мазмунун же анын формасын, сүйлөө даражасын жана зыян келтирүү мүмкүндүгүн жана анын болбой койбостугун камтыйт.

БУУ АУК катышуучу-мамлекеттер ЖСУЭПтин 19(3)-беренесине¹⁴⁵ ылайык терроризмге каршы чаралардын шайкештигин камсыз кылуу керектигин көрсөткөн. Мындай *“терроризмди сыйлоо”* жана *“экстремисттик ишмердүүлүк”* сыяктуу укук бузуулар, ошондой эле терроризмди *“аябай мактоо”*, *“атагын чыгаруу”* же *“актоо”* укук бузуулардын аларды колдонуу ой-пикирди эркин билдирүү укугун жүзөгө ашырууда орунсуз же ылайыксыз кийлигишүүгө алып келбей тургандыгын кепилдөөчү так аныктамасы болууга тийиш. Мындан тышкары, маалыматтарга жетүү мүмкүндүгүнө ченемден тышкары чектөөлөрдөн качуу керек. ЖМК террористтик аракеттер жөнүндө маалыматтарды калкка жеткирүүдө негизги ролду ойнойт, ошондуктан алардын ишин чектен тышкары чектөөгө жол берилбеши керек. Ушуга байланыштуу, журналисттер өздөрүнүн иштерин мыйзамдуу аткарып жаткандыктары үчүн жазаланууга кабылбоого тийиш.

Ошондуктан, алгач *“экстремисттик материалдар деген эмне”* деген суроону карап чыгуудан мурда, *“экстремизм бул эмне”* экендигин түшүнүү зарыл жана анын белгилерин аныктоодо гана экстремизмдин белгилери тигил же башка материалдарда бар болгондугун аныктоо мүмкүн.

Экстремизмдин жана анын формаларынын кандайдыр бир жалпы кабыл алынган эл аралык-укуктук аныктамасы жок, ошондой эле БУУнун башкы жана функционалдык органдары тарабынан кабыл алынган эл аралык укуктук актыларда да экстремизм аныктамасы жок, “экстремизм” термининин өзү БУУнун бир катар даярдалган документтеринде пайдаланылат.

“Экстремизм” термини алгач БУУнун Башкы Ассамблеясынын 1994-жылдын 9-декабрындагы N49/60 Резолюциясы аркылуу кабыл алынган Эл аралык терроризмди жоюу боюнча чаралар жөнүндө декларациясында¹⁴⁶ колдонулган. Бул документте Башкы Ассамблеянын сабырсыздык жана экстремизмдин негизинде дүйнөнүн көптөгөн аймактарында көп болуп жаткан террористтик актылар жөнүндө терең бушайман болгондугу айтылат.

¹⁴⁵ См.Комитет ООН по правам человека, Замечание общего порядка No 34, статья 19, Свобода мнений и их выражения, 12 сентября 2011, CCPR/C/GC/34. Доступно на сайте: <http://www.refworld.org.ru/docid/4ed34b892.html>

¹⁴⁶ См. Петрянин А.В. Экстремизм как конвенциональное преступление // Вестник академии МВД России, 2014 г., No1(25).С.146/ https://elibrary.ru/title_about.asp?id=3024

Карап көрсөк, БУУ “экстремизм” терминин колдонуп, экстремизм менен терроризмдин түздөн-түз байланышын гана көрсөтүп, аныктама берген эмес. Бирок, БУУнун бул документинде алгачкы жолу экстремизмди эл аралык тынчтыкка жана коопсуздукка коркунуч катары белгилейт. БУУнун иштеп чыккан башка актыларында улуттук, расалык жана диний аспектилерде экстремизмдин пайда болуусун эл аралык-укуктук талкуулоо жайы бар.

БУУнун Башкы Ассамблеясы кабыл алган резолюциялардын ичинен Башкы Ассамблеянын 2013-жылдын 18-декабрындагы 68/127 кабыл алган “Дүйнө зомбулукка жана зомбулук экстремизмине каршы” резолюциясын белгилөө керек. Бул резолюцияда *“зомбулук экстремизми адамзат коомунун коопсуздугуна жана бейпилдигине коркунуч жараткандыктан бардык мүчө-мамлекеттердин олуттуу жалпы тынчсыздануусуна алып келгендиги”* белгиленген. Анда *“зомбулук экстремизми үчүн анын жүйөсүнө карабай эч кандай актоого болбойт”* деп баса белгиленген. Ошондой эле бул резолюция бүтүндөй *“зомбулук экстремизмине”* арналгандыгына жана ошондой эле жалаң гана экстремизм менен күрөшүүгө багытталган БУУнун биринчи документи болуп саналарына көңүл буруу керек.

Экстремизмге каршы күрөшүүгө БУУнун Адам укуктары боюнча комиссиясынын ордуна жана БУУнун Башкы Ассамблеясынын көзөмөлүндө иштеген, 2006-жылы түзүлгөн БУУнун Адам укуктары боюнча кеңеши (АУК) да активдүү кошулду. БУУнун Башкы Ассамблеясынын 30/15 “Адам укуктары жана зомбулук экстремизмин алдын алуу” резолюциясында *“зомбулук экстремизминин актылары, ыкмалары жана тажрыйбалары алардын бардык формаларында жана көрүнүштөрүндө адам укуктарын жана негизги эркиндиктерин бузууга, мамлекеттердин аймактык бүтүндүдүгүн жана коопсуздугун бузууга жана легитимдүү түзүлгөн бийлик органдарын туруксуздандырууга багытталган ишмердүүлүгү болуп саналат жана эл аралык коомго зомбулук экстремизмин жана ага каршы күрөшүүнү алдын алуу ишинде кызматташууну бекемдөө үчүн зарыл кадамдарды көрүү керек”* экендиги жөнүндө АУК пикири чагылдырылган.

БУУнун Башкы катчысы тарабынан даярдалган “Күрөшчүл экстремизмдин алдын алуу боюнча аракеттер планы” (мындан ары - Аракеттер планы) 2016-жылдын 15-январында БУУнун Башкы Ассамблеясы тарабынан жактырылган. Аракеттер планы күрөшчүл экстремизмдин терроризмге айланып кетүүсүнө түрткү берген факторлорду жана шарттарды талдайт. *Документте “күрөшчүл экстремизм – бул так аныктамалары жок, көп пландуу көрүнүш. Ал кандайдыр бир аймак, улут же диний ишеним системасына гана жаңыча да, эскиче да таандык эмес болуп саналбайт”.*

Экстремизмге каршы күрөшүү ошондой эле БУУнун Коопсуздук Кеңешинин күн тартибиндеги артыкчылыктан маселе болуп саналат. БУУнун Коопсуздук Кеңешинин N2178 (2014-ж.) резолюциясында *“экстремизм коркунучу*

уламдан-улам бөлүнүп жайланышууда” жана ошондуктан “зомбулук экстремизмине каршы аракеттер терроризм үчүн, анын ичинде террористтик топтор жана чет өлкөлүк жоочу-террористтердин катарына адамдарды радикализациялоону, үгүттөөнү жана мобилизациялоону алдын алуу үчүн азыктандыруучу чөйрө болушу мүмкүн болгон чет өлкөлүк согушчул-террористтер түзүүчү эл аралык тынчтык жана коопсуздук коркунучуна каршы аракеттер боюнча олуттуу аракеттердин маанилүү элементтеринин бири болуп саналгандыгын” тастыктайт.

Катышуучу-мамлекеттерди экстремизмге каршы күрөшүүнү милдеттендирген алгачкы эл аралык-укуктук акт 2001-жылы 15-июнда Шанхай уюмдарынын кызматташтыгынын алкагында кабыл алынган терроризм, сепаратизм жана экстремизм менен күрөшүү жөнүндө Шанхай конвенциясы¹⁴⁷ болуп саналат (мындан ары - Шанхай Конвенциясы). Бул аймактык актыда “терроризм” жана “экстремизм” сыяктуу коркунучтарга каршы күрөшүүгө мамлекеттердин аракеттери көрүлгөндүгүн жана бул кылмыштардын өз ара байланышы көрсөтүлгөндүгүн баса белгилей кетүү керек. Бул Конвенция анда көрсөтүлгөн көрүнүштөргө аныктама берилгендиги менен айырмаланат. “Терроризм” деп алгач бар болгон эл аралык келишимдерде (бул эл аралык келишимдер Шанхай Конвенциясынын тиркемесинде аталып өткөн) кылмыш катары таанылган бардык жорсундар, ошондой эле Конвенциянын өзү менен аныкталган жорсундар түшүндүрүлөт, атап айтканда:

“Куралдуу жаңжал кырдаалында согуш аракеттерине активдүү катыштаган жарандык адамдын же кайсы бир башка адамдардын кандайдыр бир өлүмүнө алып келүүгө, же анын денесине оор залал келтирүүгө, ошондой эле кандайдыр бир материалдык объектиге олуттуу зыян келтирүүгө багытталган кандай гана болбосун башка жосундар мындай жосундарды уюштурууга, пландоого, аны жасоого жардам берүүгө, шыкактоого барабар. Тараптардын улуттук мыйзамдарына ылайык жазык тартибинде куугунтукталуучу (Шанхай Конвенциясынын 1-б.) мындай жосундардын максаты - анын мүнөзүнө жана контекстине жараша, калкты коркутуу, коомдук коопсуздукту бузуу же бийлик органдарын же эл аралык уюмдарды кандайдыр бир аракеттерди жасоого же аны жасоодон карманууга мажбурлоо болуп саналат.

Шанхай Конвенциясына ылайык “экстремизм” деп “бийликти күч менен басып алууга же бийликти күч менен кармоого, ошондой эле мамлекеттин конституциялык түзүлүшүн күч менен өзгөртүүгө багытталган, анын ичинде жогоруда көрсөтүлгөн максаттарда мыйзамсыз куралдуу түзүлүштөрдү уюштуруу же аларга катышуу жана Тараптардын улуттук мыйзамдарына

¹⁴⁷ См. Абашидзе А.Х., Мельшина К.Ю. Борьба с экстремизмом: актуальная проблема повестки дня ООН// Доступно по адресу: <https://www.eurasialaw.ru/>

ылайык жазык тартибинде куугунтукталуучу” (Шанхай Конвенциясы 1-б.) кандайдыр бир жосундар түшүндүрүлөт. 2002-жылы Кыргыз Республикасы Шанхай Конвенциясын ратификациялаган, ошондуктан бул дефиниция биздин мамлекеттин аймагында юридикалык күчкө ээ.

Ошентип, жогоруда эл аралык документтерде аталган аныктамаларда көрсөтүлгөндөй, *“экстремизм” түшүнүгү жалаң гана зомбулук аракеттер менен байланышкан*. Бирок дүйнө жүзүндө “экстремисттик идеологияны” таратууга жана үгүттөөгө каршы аракеттер, буга кошуп экстремизмге жана терроризмге каршы аракет көрсөтүүгө чакырыктар жүрүүдө. Так ушул жерден ой-пикир билдирүүнүн “мүмкүн жана мүмкүн эмес” чектери, анын ичинде аны жайылтуу, ошондой эле укуктарды жана эркиндиктерди чектөөгө кийлигишүү чектери жөнүндө суроо жаралат.

Фундаменталдык укук жана эркиндиктерге кийлигишүүнүн ар кандай фактылары мамлекетти *“кийлигишүүнүн талаптагыдай укуктук жол-жобосун”*¹⁴⁸, анын ичинде алардын укуктарын жана эркиндиктерин чектөөгө ниеттенип жаткан адамдар үчүн процесстик укуктарды кепилдөөнү камсыз кылуу милдеттерин пайда кылат.

Мындан ары экстремизмди алдын алуу боюнча көрүлүүчү чаралардын алкагында укуктарды жана эркиндиктерди чектөөгө байланышкан маселелер боюнча эл аралык органдардын тажрыйбасын кароо сунушталат.

АУЕС 2018-жылдын февралында жаран Иващенкоунун (“Иващенко Россияга каршы”)¹⁴⁹ 2009-жылдын августунда Абхазиядан Россияга кайтып келе жатканда Бажы кызматынын кызматкерлери тарабынан журналисттин сумкасында экстремисттик мазмундагы материалдардын болушу мүмкүндүгү жөнүндө божомолдоруна байланыштуу Сочи бажысында текшерүүгө дуушар

¹⁴⁸ Как отмечает российский исследователь Смольянов М.С.: «надлежащая правовая процедура выступает достоянием многовековой англосаксонской правовой традиции (Великобритании и США) и включает следующий набор процедурных (процессуальных) гарантий прав человека: 1) право на судебную защиту; 2) право на эффективное расследование; 3) право на скорый суд; 4) право на публичный суд; 5) право на беспристрастный суд («никто не может быть судьей в своем деле»); 6) право на суд беспристрастных присяжных; 7) право на состязательный процесс; 8) право считаться невиновным, пока виновность не будет доказана в рамках судебного разбирательства и установлена вступившим в силу решением суда (презумпция невиновности); 9) право не свидетельствовать против себя; 10) право на очную ставку в суде со свидетелем обвинения; 11) право на помощь адвоката во время судебного разбирательства; 12) право быть выслушанным («пусть будет выслушана другая сторона»); 13) право не подвергаться дважды наказанию за одно и то же преступление («нельзя наказать дважды за одно и то же»); 14) право на непосредственный процесс (принцип непосредственности); 15) право на непрерывный судебный процесс (принцип концентрированности (непрерывности) судебного заседания); 16) право на обжалование (право на вторую инстанцию)». См. Султанов А. Должная правовая процедура и правовые стандарты Европейского суда по правам человека. //«Евразийская адвокатура», 1 (2) 2013. С.63. Доступно на сайте: <http://mtss.ru/download/dolzh.pdf>

¹⁴⁹ См. Постановление суда по жалобе No 61064/10 от 13 февраля 2018 года. (Электронный ресурс). Доступно на сайте: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-180840%22%7D>

болгон мазмундагы даттануусун карап чыкты. Бажы кызматкерлери журналисттин ноутбугунда сакталган ICQ жеке кат алышууларын, тексттик файлдар жана сүрөттөрдү изилдешип, андан кийин маалыматтарды көчүрүү үчүн программаны орнотушкан жана 26 ГБ маалыматтарды ноутбуктан даярдалган DVD-дисктерге көчүрүп алышып, андан кийин аларда экстремизм белгилеринин бар экендигин билүү максатындагы экспертизага жөнөтүшкөн. Мындай текшерүүнү чектен тышкары деп эсептеген Иващенко сотко кайрылат, ал Иващенкоун бажы кызматкерлеринин аракеттерине даттануусун карап чыгып, РФ Бажы кодексинин 11-беренесинин мааниси боюнча ноутбуктар, эске тутма түзмөктөр, фото- жана видеокамералар “товарлар” катары каралышы керектигин, ал эми бардык товарлар РФ Бажы кодексинин 14-беренесине ылайык бажы текшерүүсүнө берилүүгө тийиш экендигин токтоом кылган. Ошондой эле сот бажы органдары продукциялардын үлгүлөрүн экспертизага алууга жана текшерүүнү тездетүү үчүн техникалык каражаттарды пайдаланууга укугу бар экендигин, ал эми даттануучунун ноутбуктагы маалыматтары РФ Президентинин Фашизм жана саясий экстремизм көрүнүштөрү менен күрөшүү жөнүндө №310 жарлыгына ылайык экспертиза максаттары үчүн көчүрүлгөндүгүн, ошондуктан бажы кызматынын кызматкерлеринин аракеттери мыйзамдуу болуп эсептелерин көрсөткөн. Апелляциялык сот биринчи инстанция менен макул болду. Көчүрүлгөн маалыматтары бар диск Иващенкого эксперттер изилденген файлдарда экстремизм белгилерин таппаганда гана 2011-жылдын ноябрында кайтарылып берилген.

2010-жылдын 20-октябрында Иващенко бийликтин жеке жашоосуна кийлигишүүсү, кат алышуу сырларын жана оюн эркин билдирүү жана маалыматтарды таратуу укугунун бузулгандыгы үчүн АУЕСке даттануу менен кайрылган. Даттануучу бажы органдары мыйзамсыз жана кандайдыр бир негизсиз себептери жок анын ноутбугунда жана сактоо түзмөктөрүндө камтылган маалыматтарды изилдешкен жана анын жеке жашоосуна жана кесиптик ишине тиешелүү маалыматтарды көчүрүп алгандыгын көрсөткөн.

Даттанууга каршы пикирде РФ Өкмөтү даттануучунун материалдарын текшерүү жана көчүрүү мамлекеттик органдын даттануучунун жеке жашоосуна кийлигишүүсүнө алып келгендигине макул болду. Бирок бийлик даттануучунун корреспонденциясын окуу жана көчүрүүнү моюнга алган жок. Бажы кызматкерлери жеке кат алышууну окушпаган, электрондук почтасынын, Facebook жана Skype паролдорун көчүрүшкөн эмес. Ошондой эле РФ Өкмөтү бажы текшерүүсү жана даттануучунун ноутбугундагы маалыматтарды текшерүү “даттануучунун учурдагы мыйзамдарды сактоосуна карата” шек саноого негизди жана зарыл чаралар болуп саналгандыгын көрсөткөн. Ошону менен бирге көчүрүлгөн маалыматты пайдалануу так экспертизанын керектөөлөрү менен чектелген. Россиялык мыйзамдар бажы органдарын соттук токтоом чыгарууу зарылчылыгы жок корреспонденцияларга кийлигишүү укуктарын берет, ошону менен бирге алар жактан кыянаттык менен пайдалануу жана укукка каршы аракеттерге каршы бир катар кепилдиктер каралгандыгы кошумча белгиленген.

АУЕС даттанууну карап чыгып жана улуттук соттордун чечимдеринин далилдерин эске алып, “РФ Өкмөтү таянган РФ МК жоболору, РФ Бажы кодексинин жана башка укуктук ченемдердин жоболорунун жыйындысы бажы кызматкерлеринин жарандардын электрондук маалыматтарын көчүрүү үчүн бекем укуктук негизди камсыз кылбайт жана аткаруу бийлик өкүлдөрүнүн кеңири ыйгарым укуктарынан адекваттуу коргоону камсыз кылбайт... Даттануучунун сүмжаларын, ноутбугун текшерүү (болжол менен кандайдыр бир кылмыш же мыйзамсыз жүрүм-турум жасоого кандайдыр бир жөнү жок шек саноо), анын жеке жана кесиптик маалыматтарын көчүрүү, бул маалыматтарды эки жыл аралыгында сактоо чектен чыгып, адаттагыдай тараптар макулдук бергендерге карата “эскичил” бажы жол-жоболору катары кабыл алууга болот. Бул иште даттануучунун тандоосу болгон эмес. Ички мыйзамдар АУЕК кетилдеген укуктарга карата мамлекеттик органдар тарабынан негизсиз кийлигишүүлөрдөн укуктук коргоо чараларын камсыз кылышы керек... Файлдарды көчүрүү чараларды пропорционалдык баалоого кабылган жок. Товарларды текшерүүнүн адаттагы мамилеси электрондук маалыматтарга карата колдонулбай тургандыгы анык болду. Даттануучунун талаши райондон (Абхазия) кайтып келе жаткан фактысы өзүнчө кеңири экспертиза өткөрүү жана мүмкүн болгон “экстремисттик” мазмундагы себеттер боюнча анын электрондук маалыматтарын көчүрүү үчүн жетиштүү негиз боло албайт. Россиялык мыйзамдар демократиялык коомго “кийлигишүү” зарыл болуп саналарын түшүндүрүү үчүн сотторго укуктук алжактарды берген жок. Ушуга байланыштуу, АУЕС иштин жагдайы РФ укуктук базасындагы кемчиликтерди баса белгилейт деп эсептей тургандыгын” көрсөткөн. АУЕСтин жалпы корутундусу жооп берүүчү-мамлекет тиешелүү мыйзамдар жана тажрыйбалар электрондук каражатта сакталган электрондук маалыматтарды текшерүү жана көчүрүү жол-жоболорундагы кырдаалда кыянаттык менен пайдалануунун адекваттуу жана эффективдүү кепилдигин камсыз кыла тургандыгын ишенимсиз кылып көрсөткөндүгүнө токтолду.

АУЕС тарабынан “кийлигишүүнүн тиешелүү укуктук жол-жоболорун” камсыз кылууга карата аналогиялык маселе “Ахмет Йилдырым (Ahmet Yildirim) Турцияга каршы”¹⁵⁰ ишинде каралган. Бул иш сайтка жеткиликтүүлүктү тосмоого тиешелүү. Мурда белгиленгендей билдирүү ыкмаларына китептер, газеталар, брошюралар сыяктуу продукциялардын басма түрлөрү гана эмес, аудиовизуалдык, электрондук жана Интернет-технологияларда негизделген билдирүү каражаттарынын бардык түрү кирет.

Иштин мазмуну мында эле: даттануучу өзүнүн илимий иштерин жана ар түрдүү маселелер боюнча оюн жарыялаган интернет-сайттын ээси жана ад-

¹⁵⁰ См. Постановление суда по жалобе No 3111/1 от 18 декабря 2012 года. (Электронный ресурс). Доступно на сайте: <https://lovdata.no/static/EMDN/emd-2010-003111.pdf>

министратору болчу. Бул сайт Google Sites интернет-сайттарын түзүү жана хостинг кызматынын жардамы аркылуу түзүлгөн. 2009-жылдын 23-июнунда Денизли шаарында кылмыш-жаза соту N5651 “Интернеттеги жарыялоолорду жөнгө салуу жана Интернетте жасалуучу кылмыштарга каршы күрөшүү жөнүндө” Мыйзамынын (мындан ары-N5651 Мыйзам) негизинде көрсөтүлгөн сервис жана хостингдин жардамы аркылуу түзүлгөн башка интернет-сайтты тосмолоону токтом кылат. Бул буйрук Ататүрктүн элесин мазактоого күнөлүү сайттын ээсине карата козголгон кылмыш ишинин алкагында чараларга тыюу салуу катарында чыгарылган. Ошол эле күнү тосмолоо жөнүндө буйруктун көчүрмөсү Телекоммуникациялар жана маалыматтык технологиялар боюнча башкармалыгына (мындан ары - ТМТБ) аткаруу үчүн жөнөтүлгөн. 2009-жылдын 24-июнунда Денизли ш. кылмыш-жаза соту ТМТБнын өтүнүчү боюнча өзүнүн 2009-жылдын 23-июнундагы чечимине өзгөртүүлөрдү киргизди жана анын ээсинде кызматтын сертификаты жок болгондуктан, ал эми ал өзү чет мамлекетте жашагандыктан, ТМТБ бул мыйзам бузган сайтты тосмолоонун жалгыз жолу болуп эсептелгендигин көрсөткөндүктөн, Google Sites кызматына кошулууну толугу менен тосмолоону токтом кылган. Соттун чечиминин натыйжасында Google Sitesка кошулуу толук көлөмдө тосмолонгон, анын кесепетинен даттануучу өзүнүн интернет-сайтына кире албай калган. Анын бардык кийинки кырдаалды оңдоо аракеттери сот чыгарган тосмолоо чечиминин айынан ийгиликсиз болгон.

АУЕС бул даттанууну карап чыгып, төмөнкүдөй пикирин келтирген: *“Ички мыйзамдарда көрсөтүлгөн талаптарды, эгерде ал Конвенцияда кетиленген укуктарга мамлекеттик органдардын негизсиз кийлигишүүсүнө карата укуктук коргоо чараларын көргөн учурларда гана канааттандырат. Адамдардын фундаменталдык укуктарына тиешелүү маселелерде, аткаруу бийлик органдарына чектелбеген ыйгарым укуктарды берүү Конвенцияда бекитилген демократиялык коомдун негизги принциптеринин бири болгон укуктун үстөмдүк принциптерине каршы келмек... Албетте, мыйзам ар кандай мындай кароолордун чектерин жана аны жүзөгө ашыруунун ыкмаларын болушунча ачык-айкын бекитиши керек. Маселе байланышка жеткиликтүүлүктү тосмолоо жөнүндө буйрук чыгаруу учурунда каралган маселеде, даттануучуга өзүнүн жүрүм-турумун көзөмөлдөө мүмкүнчүлүгүн берген ачык жана так эрежелер болгондугунда жатат.*

Мындан ары АУЕС белгилегендей, “N 5651 Мыйзамына ылайык, сот “эгерде мындай басылмалардын мазмуну укук бузууларды... түзгөндүгүн түшүнүүгө жетиштүү негиздер болгон учурда, Интернет түйүндөрүндөгү жарыялоолорго жетүүнү тосмолоо жөнүндө чечим кабыл алууга укуктуу. Бирок Google Sites кызматы дагы, даттануучунун сайты дагы соттук териштирүүнүн предмети болгон эмес... Мындан тышкары, иштин материалдарында N 5651 Мыйзамына ылайык, Google Sites кызматын анын доменинде мыйзамсыз контентти жайгаштыруу жөнүндө билдирүүнүн кандайдыр бир далили, кылмыш ишин

козгоонун предмети болгон сайтка карата камсыз кылуучу чараларды аткаруудан бул сайттын баш тарткандыгынын далили жок”.

Мындан ары АУЕС көңүлүн төмөнкүгө бурат: “N 5651 Мыйзамынын негизинде Google Sites кызматынын бардык сайттарына кошулууну тосмолоо жөнүндө чечим кабыл алууда Денизли ш. кылмыш-жаза иштери боюнча биринчи инстанциясынын соту ТМТБнын көрсөтмөлөрүн жиберүү менен чектелди жана өзүнүн аракеттерин талаш сайтта гана таратууга жетүүнү тосмолоо боюнча катуу чараларды көрүү мүмкүндүгүн бекитүү боюнча чараларды кабыл алган жок. Даттануучу сотко өзүнүн сайтына карата тосмолоо жөнүндө чечимди кайтаруу тууралуу өтүнүч менен кайрылган, бирок даттануучунун өтүнүчүн караган сот көбүнчө Google Sites кызматынын бардык сайттарына жекиликтүүлүктү тосмолоо зарылчылыгын баалоо жолу менен каршы күрөшүүчү кызыкчылыктарды таразалоого умтулгандыгы жөнүндө эч нерсе күбөлөндүргөн жок. Соттун чечимин кабыл алууда талаш сайтка жетүүнү тосмолоонун жалгыз каражаты Google Sites кызматынын бардык сайттарын тосмолоо деп эсептешикен. Бирок АУЕСтин пикири боюнча, жоопкер-мамлекеттин сот органдары мындай колдонуунун натыйжасында көп өлчөмдөгү маалыматтарга жеткиликтүүлүктү тосмолоо, бул Интернет колдонуучулардын укуктарын чектөөгө алып келген жана маанилүү кошумча таасирге ээ болгон.

АУЕСтин пикири боюнча, “көрсөтүлгөн кемчилик, АУЕКтин 10-беренесине ылайык АУЕС бекиткен жана колдонгон критерийлерди эске алып, Google Sites кызматынын сайттарын чоң масштабда тосмолоо зарылчылыгын изилдөө боюнча милдеттерди ички мамлекеттик сотторго жүктөбөгөн N5651 Мыйзамынын 8-беренесин жаратуунун жөнөкөй жыйынтыгы болгон”. Баяндалган ойлорду жана бул иштин жагдайларына колдонулуучу мыйзамдарды талдоону эске алып, АУЕС “N5651 Мыйзамды колдонууга байланышкан кийлигишүү Конвенцияга ылайык алдын ала айтылган талаптарды канааттандырган жок жана даттануучуга демократиялык коомдун жогорку укуктарына байланыштуу ал укуктуу болгон коргоо даражасын берген жок”.

Талаш контентти камтыган конкреттүү баракчага жетүүнү токтотуунун ордуна бардык түйүндүк IP-дарекке жетүүнү тосмолоо маселеси тосмолоо тажрыйбасынын техникалык кемчилигин көрсөттү. Глобалдык түйүн конструкциясы ар бири көп сандагы баракчаларды камтый ала турган көптөгөн сайттарды бир IP-дарегинде каттоону болжолдойт, ошондуктан тосмолоо жөнүндө чечим конкреттүү контентке (мазмунга) карата каралууга тийиш, ал эми сайттардын администрацияларында талаш контентти өчүрүү же аны оңдоо мүмкүнчүлүгү болот.

АУЕС жалпысынан иш арасында өзгөчө маанилүү негиздер болгондо гана үчүнчү жактарды жоопкерчиликке тартуу мүмкүн экендигин белгилеген. “Йерсилд (Jersild) Данияга каршы” 1 иши боюнча журналист “жашыл курткачан-

дар” (Даниядагы радикалдуу жаштар кыймылы ушинтип аталат) өкүлдөрүнүн рассалык айтуулары үчүн кылмыш жоопкерчилигине тартылган, АУЕС “*ушул иштин өзгөчөлүгү даттануучу өзү уят боло турган билдирүүлөрдү жасабагандыгында, ал жөн гана Дания радиоберүүлөр корпорациясында жаңылыктар программасы үчүн жооптуу телевизиондук журналист катары аларды таратууга көмөк көрсөткөн... Интервьюнун жүрүшүндө башка жактар жасаган билдирүүлөрдү таратууга көмөк көрсөткөндүгү үчүн журналисттерди жазалоо, эгерде өзгөчө олуттуу кырдаалдар тууралуу сөз жүрбөсө, коомдук кызыгууну билдирген маселелерди талкуулоого өз салымын киргизүүгө прессага олуттуу тоскоол болмок*” экендигин белгиледи. Ошентип, эл аралык стандарттар өзгөчө далилсиз жана негизсиз талашка түшкөн билдирүүлөрдүн автору болбогон жакты жоопкерчиликке тартууга тыюу салат.

Мындан ары ушул Бөлүмдүн максаттарында “*Дмитриевский Россияга каршы (Dmitriyevskiy v. Russia) ишин карайбыз*”¹⁵¹, анда журналист “кызматтык абалын пайдалануу аркылуу ЖМКд жек көрүүнү же кастыкты козгогондугу үчүн” жазаланган. Иштин мазмунунда Россия-чечен достук коомунун аткаруучу директору жана “Укук коргоо” газетасынын башкы редактору Дмитриевский 2004-жылдын мартында жана апрелинде өзүнүн газетасында Россия элине Ахмед Закаевдин кайрылуусун жана Европарламентке Аслан Масхадовдун кайрылуусун басып чыгарганы камтылган. Закаев өзүнүн кайрылуусунда чечен маселесин тынчтык жолу менен чечүү үчүн чыккан, бирок ал россиялыктар өлкөнүн президенттик кызматына В.Путинди кайра шайлаганда гана мүмкүн боло тургандыгын белгилеген. Масхадов Европарламентти Чечнядагы согушту чечен элинин геноциди деп таанууга чакырган жана “чечендик каршылык көрсөтүү” өзүнүн жерин “россиялык басып алуучулардан” тазалоого жетишүүгө үмүтүн билдирген.

2005-жылдын январында Нижегородск облусунун прокуратурасы Дмитриевскийге карата РФ КК 280-беренесинин 2-бөлүгү боюнча (ЖМКда экстремисттик ишке эл алдында чакыруу) кылмыш ишин козгогон. Андан кийин иш РФ КК 282-беренесинин 2-бөлүгү боюнча (кызмат абалын пайдалануу аркылуу ЖМК жасалган жек көрүү же кастыкты козгоо) кайра квалификацияланган. 2006-жылдын 11-апрелинде бул өкүм облустук сот тарабынан бекитилген.

Дмитриевскийдин даттануусун карап чыгып, АУЕС “*мыйзам ... учурунда аны бузуу кандай кесепеттерге алып келерин, тактап айтканда, ал кайсы аракеттерге тыюу сала тургандыгы түшүнүктүү болгондой кылып жазылууга тийиши, Дмитриевский көрсөтүлгөн макалаларды жарыялаганда РФ КК 282-беренесинин 2-бөл. салыштырмалуу жаңы ченем болуп, аны колдонуу тажрыйбасы тополо элек болгон, ал эми Жогорку соттун тиешелүү*

¹⁵¹ См.Постановление суда по жалобе No 42168/06 от 3 октября 2017 года. Доступно на сайте: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-177214>

түшүнүктөрү беи жылдан кийин жасалган. Ошонтип макалаларды жарыялоочу да, сот да эмнеге багыт ала тургандыгы белгисиз. Ошондуктан даттанууну кароодо улуттук соттор ишке тиешелүү жана Дмитриевскийдин күнөөсүн таануу үчүн жетиштүү негиздерди келтиришкендиги жана ошону менен бирге оюн эркин билдирүү укугунун кепилдениши жана бул укук үчүн бекитилүүчү чектөөлөр АУЕКтин 10-беренеси бузулбагандыгы жөнүндө маселе чыккандыгын” баса белгиледи.

Мындан ары АУЕС “демократиялык коомдо пресса маанилүү ролду ойнойт. Ал баи аламандыктардын же кылмыштардын алдын алуу сыяктуу мамлекеттин турмуштук маанилүү кызыкчылыктарын коргогон чектерден чыкпоого тийиш. Бирок анын милдети – “коомдук мааниге” ээ, анын ичинде талаи саясий маселелерди козгогон маалыматтарды жана идеяларды элге жарыялоо. Ал эми коомдун бул маалыматтарды алууга укугу бар... экендигин көрсөткөн.

АУЕСТин көз карашы боюнча “Дмитриевскийдин журналист катары милдети коомдук маанилүү маселелер боюнча маалыматтарды жана пикирлерди таратуу болгон, ал эми Россия мамлекетинин Чеченстандагы саясаты жөнүндө билдирүүлөр саясий талкуунун бир бөлүгү болгон жана “жалпы коомдук мааниси бар эле... АУЕС “сепаратисттик умтулуулар” олуттуу кагылышууларга жана көптөгөн адамдардын өлүмүнө алып келген Чеченстандагы татаал кырдаалды эске алган, ошондой эле Закаев жана Масхадов сепаратисттик кыймылдын лидерлери болгондугу жана алар оор айыптоолор боюнча изделип жаткандыгы жөнүндөгү россиялыктар тарабынын билдирүүсүн эске алды. Бирок билдирүүлөрдү кылмышкерлер деп эсептелген жактар жасаган фактынын өзү жарыялоочунун оюн эркин билдирүүгө кийлигишүүнү актабайт”.

АУЕС “зомбулукка, жек көрүүгө жана сабырсыздыкка азгырган же мындайларды актоого жөндөмдүү сөздөр жөнүндө ишти кароодо АУЕСТе каралып жаткан пикирлер угулган коомдук жана саясий контексттерди эске алат жана алар зомбулукка түз же кыйыр чакырууну же зордук-зомбулукту, жек көрүүнү жана сабырсыздыкты актоону камтый тургандыгын белгилейт. Пикирлер жеке жактын, мамлекеттик кызматкердин же кайсы бир калктын тобунун жек көрүүсүн козгогон пикирин эркин билдирүү укугун жүзөгө ашырууга мамлекеттин кийлигишүү укугун таанууда, АУЕС билдирилген пикир жек көрүүнү козгоого байланышпаса, мындайча айтканда, аракеттерге, кандуу өч алууга үгүттөбөсө, билдирилген максаттар үчүн террористтик кылмыштарды жасоону актабаса, ал конкреттүү жактарга жек көрүүнү билдирүү аркылуу зомбулукка шыкактоо катары түшүндүрүлүшү мүмкүн эмес – мамлекет аймактык бүтүндүктү коргоону жана мамлекеттик коопсуздукту, коомдук тартипти сактоону жана кылмыштын алдын алуу аракеттерин коомдун бул тууралуу маалымат алуу укугун чектөө үчүн шылтоо катары пайдаланбаи керек. Ошондой эле АУЕС билдирүүлөрдүн форма-

сын жана алардын өз артынан зыяндуу кесепеттерди алып келүүгө түз же кыйыр жөндөмүн эске ала тургандыгын” белгиледи.

Жалпысынан, АУЕС төмөнкүчө чечти: Дмитриевскийге айыптоо өкүмү жана ага белгиленген катуу жаза сөз эркиндигинин укуктарын ишке ашыруу тармагында “коркутуучу таасир” калтырышы жана журналисттерде коомдук маанидеги маселелерди, анын ичинде чечен маселесине тиешелүүлөрдү талкуулоо мүмкүн эместиги жөнүндө түшүнүктү жаратышы ыктымал. Россия бийлиги жалпы кызыкчылыкты көрсөткөн маселелер боюнча талкууну чектөө үчүн негиздерди кароонун чегинен ашып кетти. Дмитриевскийдин иши боюнча айыптоо өкүмүн чыгаруу “кечиктирилгис коомдук муктаждыкты” түзгөн эмес жана “билдирилген мыйзамдуу максаттар шайкеш келбеген эмес”. Өз оюн билдирүү эркиндигине мындай кийлигишүү демократиялык коомдоо керектүү болуп саналбайт, демек Россия АУЕКтин 10-беренесин бузган.

Фундаменталдык укуктарга жана эркиндиктерге талаптагыдай кийлигишүүнүн укуктук жол-жоболору укуктары жана эркиндиктерин чектөөгө ниеттенип жаткан адамдар үчүн процесстик укуктарды киргизип гана койбостон, дагы аларды иш жүзүндө пайдалануу мүмкүнчүлүгүн кепилдеши керек. “Экстремизмдин” конкреттүү аныктамасы жок болгондо жана мындай иштерди кароодо жаңы соттук тажрыйбаларга карата тарптардын далилдери жана аргументтеринин жетиштүүлүгү өзгөчө ролго ээ. Мисалга, тигил же башка материалдарда “экстремизмдин” болуусу айыптоочу жактардын көрсөткөн далилдери жана коргоо аргументтери боюнча изилдениши керек, ал эми “экстремизмдин” бар болгондугу жөнүндө ар кандай ырастоолор түшүндүрүлүүгө жана негизделүүгө тийиш.

Жогорудагы “Дмитриевский Россияга каршы (*Dmitriyevskiy v. Russia*)¹⁵², ишин кароодо АУЕС кийлигишүү жана айыптоо үчүн негиздер канчалык маанилүү жана толук болгону тууралуу суроолорго жооп берип жатып, “улуттук соттордун чечими бүтүндөй эксперт-лингвисттердин жарыялоолордо зомбулукка байланышкан расалык, улуттук же социалдык араздашууну козгоого багытталган ырастоолор камтылган деген корутундуларына ылайык негизделген. Мындан тышкары, эксперт сөздөрдүн жана билдирүүлөрдүн маанисин гана түшүндүрбөстөн, Дмитриевскийдин аракеттерине юридикалык баа берген. Тиешелүү экспертиза тил маселелерин гана, мисалы конкреттүү сөздөрдү жана билдирүүлөрдүн маанисин аныктоо сыяктуу изилдөөнүн алкагынан бир далай чыгып кеткен. АУЕС мындай кырдаалды ылайыксыз деп эсептейт жана бардык юридикалык маселелер жалаң соттор аркылуу гана чечилүүгө тийиш экендигин баса белгиледи. Ошентип, улуттук соттор соттун эмес, лингвист-эксперттин тексттерге берген юридикалык баасына

¹⁵² См. Постановление суда по жалобе No 42168/06 от 3 октября 2017 года. Доступно на сайте: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-177214>

таянып, тексттерде кастыктын тилинин элементтери бар болгондугу жөнүндө жыйынтыкка келишкендигин” көрсөткөн.

АУЕС ошондой эле “соттор өздөрү каралып жаткан тексттерди анализдөөгө аракет кылышкан эмес жана чечимдерде эксперт-лингвисттин корутундусун жана РФ КК 282-беренесинин 2-бөлүгүнүн формулировкасын гана кайталап көрсөтүшкөн. Дмитриевский тарткан жарыялоолор адамдардын тобунун расаларынын, улутунун жана социалдык топко таандыгынын негизинде кастыкты тутандырууга жана аларды кемсинтүүгө багытталганын көрсөтүшүп, соттор, атап айтканда, сөз кайсы топтор жөнүндө болгонун жана кайрылууда кандай - расалык, улуттук, ксенофобиялык, басмырлоочу же кадыр-баркын кемсинтүүчү билдирүүлөр камтылганын жана алардын кайсынысы зомбулукка байланышканын түшүндүрүшкөн жок. Соттор чечимдерде жарыялоолордун улуттук коопсуздукка жана аймактык бүтүндүккө тийгизе турган коркунучуна баа берүүгө аракет кылышкан жок. Жогоруда айтылгандардын негизинде, АУЕС улуттук бийлик бардык тиешелүү фактыларга алгылыктуу баа берүү жагынан өздөрүнүн чечимдерин негиздей алган жок жана даттануучуну айыптоо үчүн “тиешелүү жана жетиштүү” себептерди бере алган жок деген жыйынтыкка келгендигин” баса белгиледи.

АУЕСтин көз карашы боюнча, АУЕКтин 6-беренеси кепилдеген калыс соттук териштирүүгө болгон Дмитриевскийдин укугу бузулган, себеби улуттук соттор анын күнөөсүн жана өкүмдүн толук негиздемесин толук далилдеп бере алышкан жок, ошондой эле алардын бардык коргонуу аргументтери, юридикалык көз караштан алганда, негизсиз жана өзүн “жазалоодон кутулуу аракетин” көрсөтүүчү катары четке кагылды.

Мисалдардын дагы биринде кызыкдар жактарды тартпастан материалдарды экстремисттик деп табуу жөнүндө чечимди айтып өтүүгө болот. Мындай иштерде ишти кароого алар тартылган жок деген жүйө боюнча жогору турган инстанциялардын сотуна адамдардын жеткиликтүүлүгү маселе жаратышы мүмкүн. Бул маселе боюнча АУЕсте даттануулар менен кайрылуу тажрыйбасы бар. Мисалга, адвокат Валиуллин Рүстем жана ДУМ “Россия мечиттеринин ассоциациясы” Борбордук диний уюму Оренбург облусундагы Бугуруслан шаардык сотунун белгисиз мазмундагы чечимине даттанууга аракет кылышкан. Даттануунун мааниси мындайча болгон: 2007-жылдын 29-декабрында 17 мусулман китептеринен турган экстремисттик материалдардын Федералдык тизмеси жарыяланган N4557 “Россия газетасы” жарык көргөн. Газетанын редакциясынын белгисине ылайык, Бугуруслан шаардык сотунун чечими менен мазмуну белгисиз болгон жана азыркы учурда да кызыкдар жактардан жашырын кармалган бул китептердин бардыгы экстремисттик деп табылган. 2008-жылдын 21-январында адвокат жана “Россия мечиттеринин ассоциациясы” Бугуруслан шаардык сотуна бул чыгарылган чечимдин негизинде жана бул документтердин тексттери жана иштин материалдары менен таанышуу тууралуу өтүнүч

каты менен кайрылышкан. 2008-жылдын 6-февралында почта аркылуу иштин материалдары менен таанышуу тууралуу өтүнүчкө ишке катышуучу жактардан башка эч кимдин иштин материалдары менен таанышууга укугу жок деген мазмундагы жооп келген. Көрсөтүлгөн жактар, өзгөчө бардык материалдар, анын ичинде талаш чечимдер дагы жашыруун кармалгандыктан, даттануунун мындан аркы жол-жоболорун пайдалануу коргоонун эффективдүү каражаты эмес деп эсептешкен. Ушуга байланыштуу Валиуллин Рустем жана “Россия мечиттеринин ассоциациясы” Борбордук диний уюму АУЕСке ишти артыкчылык тартипте кароо тууралуу өтүнүчү жана АУЕКтин бир катар беренелеринин бузулушуна даттануу менен кайрылышкан: 9(1)-берене - дин эркиндиги; 9(2) - берене - мыйзамда каралган жана демократиялык коомдун зарылчылыгы; 10(1)-берене - маалыматты/идеяны алуу эркиндиги/маалыматты/идеяны таратуу эркиндиги; 10(2)-берене - мыйзамда каралган жана демократиялык коомдун зарылчылыгы; 13-берене – укуктук коргоонун эффективдүү каражаты/укуктук коргоонун жеткиликтүү каражаты. 2011-жылдын 17-мартында АУЕС¹⁵³ жоопкер-мамлекеттердин бийликтерине келип түшкөн даттануу жөнүндө АУЕК беренелерин жана анын Протоколдорун¹⁵⁴ болжолдуу бузууларга тийиштүү өздөрүнүн жазуу жүзүндөгү каршылыктарын берүү максатында билдирген.

Ошентип, экстремизмге каршы күрөшүү боюнча кабыл алынган чаралардын алкагында укуктарды жана эркиндиктерди чектөөгө болгон даттанууларды кароо боюнча АУЕСТин тажрыйбасы көрсөткөндөй, АУЕК коргоочу укуктарга кийлигишүү АУЕКтин аныктаган талаптарын сактаганда гана мүмкүн. Талаптардын биринчиси – укук жана эркиндикке кийлигишүү мүмкүнчүлүгү, айрым учурда мындай кийлигишүү “мыйзамда каралып”, бул талаштагы чара белгилүү бир деңгээлде улуттук мыйзамдарда негизделиши жана укуктун жогорулук принцибине ылайык келиши керек деген маанини билдирет. Мыйзам талаптагыдай “жеткиликтүү жана алдын ала айтылган” болушу керек, мындай-

¹⁵³ См. Жалоба Валиуллини Ассоциациямечетей Россиипротив России (Valiullin and the Association of Mosques of Russia v. Russia) No 30112/08. Доступно на сайте:http://european-court.ru/spisok_kommunicirovannykh-zhalob-protiv-rossii/zhaloby-kommunicirovannyye-rossijskoj-federacii-v-marte-2011-goda/

¹⁵⁴ Если жалоба не признана Европейским Судом по правам человека в составе единоличного Судьи или Комитета из трех Судей неприемлемой и не исключена им из списка подлежащих рассмотрению дел на первом этапе производства, начинается следующий этап разбирательства, который часто называется этапом коммуникации жалобы властям государства-ответчика. Если речь идет про Российскую Федерацию, то коммуникация – это сообщение о поступившей жалобе Уполномоченному Российской Федерации при Европейском Суде по правам человека. До этого момента официально властям государства-ответчика о поступившей жалобе не сообщается. Наряду с уведомлением о поданной жалобе, государству-ответчику предлагается представить свой письменный отзыв (Меморандум), в том числе по вопросам, касающимся приемлемости жалобы. См. Раздел II. Коммуникация жалоб властям государства-ответчика последующее производство по ней. Процедура рассмотрения жалоб Европейского суда по правам человека. Доступно по адресу: <http://european-court.ru/procedura-rassmotreniya-zhalob-v-evropejskom-sude/#communication>

ча айтканда, адамдар өздөрүнүн жүрүм-турумдарын жөнгө сала ала тургандай ачык жана жетиштүү так түзүлүшү керек. Ошондой эле улуттук укук зомбулуктан тийиштүү укуктук коргоону алдын ала караштырышы керек жана компетенттүү органдарга берилген ыйгарым укуктарды жана аларды ишке ашыруу тартибинин чектерин жетиштүү ачыктык менен бекитүүгө тийиш.

Эгерде мындай кийлигишүү болгон болсо, “мыйзамда каралган” талаптардын алкагында кийлигишүүнүн курч зарылчылыгы канчалык болгондугун, мыйзамдуу максаттарга жетүү үчүн кийлигишүү болгон беле жана ал белгиленген максаттарга ылайык болгондугун тактап алуу керек. АУЕС өзүнүн тажрыйбасында дагы калыс соттордун стандарттарын сактоого көңүл буруп, басым жасайт. Мисалы, чектөөлөр тууралуу кандайдыр бир чечимдерге даттануу мүмкүнчүлүгүн бербөө, кызыкдар жактардын даттануунун калган бардык улуттук инстанцияларынан өтүп, түз эле АУЕСке кайрылууга мүмкүндүк берет.

3.3. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МЫЙЗАМДАРЫ БОЮНЧА МАТЕРИАЛДАРДЫ ЭКСТРЕМИСТИК ДЕП ТААНУУ

Кыргыз Республикасында улуттук, этностук, расалык, диний жек көрүүчүлүктү, гендердик жана башка социалдык үстөмдүктү үгүттөп, кодулоого, касташууга же күч колдонууга чакырган үндөөлөргө тыюу салынат (КРнын Конституциясынын 31-бер.4-бөл.), ошондой эле иш-аракети конституциялык түзүлүштү күч менен өзгөртүүгө, улуттук коопсуздукту бүлдүрүүгө, социалдык, расалык, улут аралык, этностор аралык жана диний касташууну тутандырууга багытталган максаттарды көздөгөн саясий партиялардын, коомдук жана диний бирикмелердин, алардын өкүлчүлүктөрүнүн жана филиалдарынын түзүлүшүнө жана иштешине тыюу салынат (КРнын Конституциясынын 4-бер.4-б.4, 5-пункт.).

«Маалыматка жетүүнүн кепилдиктери жана эркиндиги жөнүндө» КРнын Мыйзамынын¹⁵⁵ 10-беренесине ылайык, жалпыга маалымдоо каражаттарында (ЖМК) төмөнкүлөргө тыюу салынат:

- учурдагы конституциялык түзүлүштү күч менен кулатууга же өзгөртүүгө, Кыргыз Республикасынын жана ар кандай башка мамлекеттин эгемендүүлүгүн жана аймактык бүтүндүгүн бузууга чакырууга;

- согушка, зомбулукка жана ырайымсыздыкка, улуттук, диний өзгөчөлүккө жана башка элдер менен улуттарга чыдамсыздык менен мамиле жасоого үгүттөөгө;

¹⁵⁵ См. Закон КР «О гарантиях и свободе доступа к информации» от 5 декабря 1997 года N 89 (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/589>

- динге ынангандардын жана дин кызматчыларынын диний сезимдерин мазактоого.

«Массалык маалымат каражаттары жөнүндө» КРнын Мыйзамынын¹⁵⁶ 1-беренесине ылайык, мамлекеттик органдар, маалымат агентстволору, саясий, коомдук жана башка уюмдар, жеке адамдар тарабынан чыгарылуучу газеталар, журналдар, аларга тиркемелер, альманахтар, китептер, бюллетендер, калкка таратууга арналган, туруктуу аталышы бар бир жолку басылмалар, ошондой эле телерадиоканалдар, кино жана көрсөтмө студиялар, мамлекеттик органдар, маалымат агенттиктери, саясий, коомдук жана башка уюмдар жеке адамдар тарабынан чыгарылуучу уктурума жана көрсөтмө жазылмалар менен программалар массалык маалымат каражаттарына таандык кылынат.

«Электр жана почта байланышы жөнүндө» КРнын Мыйзамынын¹⁵⁷ 40-беренесине ылайык, электр жана почта байланышы жөнүндө мыйзамдардын бузулгандыгы үчүн күнөөлүү, ошондой эле байланыш чөйрөсүндө экстремисттик ишти жүзөгө ашырган юридикалык жана жеке жактар мыйзамдарда белгиленген жоопкерчиликти тартышат. Электрдик жана почта байланыш тармагындагы иштин айрым түрлөрүн лицензиялоо жөнүндө убактылуу жобонун 39-пунктуна ылайык¹⁵⁸, лицензиатка диний жана улуттук ажырымга алып келген, конституциялык түзүлүштү күч менен өзгөртүүгө чакырык жасаган, согушка, зордукчулукка үгүттөгөн жана мыйзамдар менен жайылтууга тыюу салынган башка маалыматтын тарап кетишине жол бербөө боюнча милдет жүктөлөт.

«Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КРнын Мыйзамына ылайык, конституциялык түзүлүштү, коомдун адеп-ахлактык негиздерин өзгөртүүгө, диний өгөйлөнүүгө чакырыктар камтылган диний адабияттарды, башка басма, аудиовидеоматериалдарды алып келүүгө, даярдоого, сактоого жана жайылтууга тыюу салынат (22-бер.2-бөлүк).

Диний экстремизмдин, сепаратизмдин жана фундаментализмдин идеяларын камтыган басылмаларды, кино-, сүрөт-, аудиовидео продукцияларды жана башка материалдарды алып келүү, даярдоо, сатып алуу, ташуу, кайра жөнөтүү, сактоо жана таратуу Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык жоопкерчиликке алып келет (Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КРнын Мыйзамынын 22-бер.8-бөлүгү).

¹⁵⁶ См. Закон РК от 2 июля 1992 года No 938-XII «О средствах массовой информации» (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/819>

¹⁵⁷ См. Закон КР от 2 апреля 1998 года N 31 «Об электрической и почтовой связи» (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/42>

¹⁵⁸ См. Временное положение о лицензировании отдельных видов деятельности в области электрической и почтовой связи, утвержденное постановлением Правительства Кыргызской Республики от 2 сентября 2014 года No 520 (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/96977>

Жогоруда аталган Мыйзамдардын жоболору “*диний сезимдерди мазактоо*», “*диний өзгөчөлүктү үгүттөө*”, “*диний экстремизм*”, “*диний фундаментализм*”, “*диний экстремизмдин, сепаратизмдин жана фундаментализмдин идеялары*” сыяктуу түшүнүктөрдүн мазмундары бул терминдердин текстте пайдалангандыгына карабастан, ачылып берилбегендигин белгилей кетүү керек.

«Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө» КРнын Мыйзамы “экстремизм” терминин пайдаланат жана кашаанын ичиндеги “экстремисттик аракет” терминине катар эле өзү камтыган жосундарды санап өтөт, тактап айтканда:

1) коомдук бирикмелердин же диний уюмдардын, менчигинин түрүнө карабастан, дагы башка ишканалардын, уюмдардын жана мекемелердин, ошондой эле жалпыга маалымдоо каражаттарынын же жеке адамдардын төмөндөгүлөрдү пландаштырууга, уюштурууга, даярдоого жана ишке ашырууга багытталган аракеттери:

- Кыргыз Республикасынын конституциялык түзүлүшүнүн негиздерин күчкө салып өзгөртүү жана бүтүндүгүн бузууга;

- Кыргыз Республикасынын коопсуздугун бузууга;

- бийликтин ыйгарым укуктарын тартып алууга же ээлеп алууга;

- мыйзамсыз куралдуу түзүлүштөрүн түзүүгө;

- террористтик аракеттерди жүзөгө ашырууга;

- расалык, улуттук (этностор аралык) же диний араздашууларды козутууга, ошондой эле күч колдонууга же күч колдонууну үгүттөө менен байланышкан социалдык араздашууларды козутууга;

- улуттук ар-намысты кемсинтүүгө;

- идеологиялык, саясий, расалык, улуттук (этностук) жүйөөлөр же диний жек көрүү, ошондой эле ошого тете кандайдыр бир социалдык топторго карата жек көрүү жүйөлөрү боюнча же душмандык кылып массалык тополоңдорду, ээнбаштык аракеттерди жасоого уурдап, талап-тоноого;

- динге, социалдык, расалык, улуттук (этностук), диний же тилге тиешелүүлүгү жагынан жарандардын өзгөчөлүгүн, артыкчылыгын же кемдигин пропагандалоого;

2) нацисттик атрибутиканы же символиканы, же болбосо нацисттик атрибутикага же символикага аралашуу деңгээлине чейин окшош болгон атрибутиканы же символиканы пропагандалоого жана эл алдында көрсөтүүгө;

2-1) экстремисттик уюмдардын атрибутикаларын же символикаларын пропагандалоого;

3) аталган аракеттерди жасоого элди үндөө же аталган аракеттерди жасоого;

4) аталган аракеттерди каржылоо же аны жасоого көмөк көрсөтүүгө же аталган аракеттерди жасоого, анын ичинде аталган аракеттерди жасаганга финансы каражаттарын, кыймылсыз мүлктү, окуу, полиграфиялык жана материалдык-техникалык базаны, телефон, факсимилдик жана байланыштын башка түрлөрүн берүү, маалымдоо кызматтарын көрсөтүүгө, дагы башка материалдык-техникалык каражаттарды берүүгө.

Бул берененин мазмунунан Мыйзамда экстремисттик аракеттин (экстремизмдин) ар кандай көрүнүштөрүн көрсөткөн 13 жосундун тизмеги гана бекитилгендигин көрүүгө болот. Мында мыйзам чыгаруучу анын бардык маны-маңыздык белгилерин ачып берген экстремизм түшүнүгүнүн аныктамасын бербегендиктен ал укук колдонуучу тажрыйбаны кыйындатат. Ошентип, экстремисттик аракет (экстремизм), Мыйзамдын маңызы боюнча, мыйзамда тыюу салынган, башкача айтканда, административдик жана кылмыш-жаза укугунун ченемдеринде каралган жосундар дегенди божомолдойт.

КРнын Администрациялык жоопкерчилик жөнүндө кодексинде экстремисттик багыттамаанын укук бузууларын жасоо үчүн жоопкерчиликти караштырган эки берене бар:

1) 395-1-берене «Террористтик же экстремисттик ишти ачык жактоонун» Эскертүүсүндө ачык жактыруу түшүнүгүнүн аныктамасы - террористтик же экстремисттик ишти ачык даңктоо же мактоо, анын ичинде ага суктануу ушул беренедө ачык жактыруу деп берилет;

2) 505-22-берене «Юридикалык жактын кылмыштуу кирешелерди легализациялоону (адалдоону) жүргүзүүгө же болбосо террористтик же экстремисттик иш-аракетти каржылоону жүргүзүүгө катышкандыгы үчүн жоопкерчилиги».

АЖЖКнын 395-1-беренедө каралган укук бузуу жасалган учурда, протокол ички иштер органынын кызмат адамы тарабынан түзүлөт (АЖЖКнын 556-1-бер.), ал эми кароо – сот тарабынан жүзөгө ашырылат (АЖЖКнын 508-бер.).

КРнын Кылмыш-жаза кодекси «экстремисттик багыттамаанын кылмыштары» түшүнүгүнүн аныктамасын камтыбагандыктан, ушул Бөлүмдүн максаттары үчүн “Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КРнын Мыйзамынын экстремисттик аракет (экстремизм) формулировкасына төмөндө киргизилген кылмыштардын бул категориясынын белгилер классификациясында берилгендер негиз болуп алынган. Бул классификация Терроризм жана экстремизм жөнүндө кылмыш-жаза иштерин кароо боюнча сот тажрыйбасынын серебинде жазылган КРнын ЖКнин беренелеринин тизмегин камтыйт¹⁵⁹.

¹⁵⁹ Постановление Пленума Верховного суда Кыргызской Республики No8 от 15 июня 2016 года //Бюллетень Верховного суда Кыргызской Республики No2(63) 2016. С.32.

“Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КРнын Мыйзамынын 1-беренесинин биринчи бөлүгүндө каралган белгиленген белгилердин болушуна жараша жана ага ылайык экстремисттик багыттамаанын кылмыштарына КРнын КЖК төмөнкүдөй беренелери:

1) төмөнкүлөргө багытталган аракеттерди пландоо, уюштуруу, даярдоо жана жасоо боюнча коомдук бирикмелердин же диний уюмдардын, же болбосо башка ишканалардын, уюмдардын жана мекемелердин, ошондой эле менчиктин түрүнө карабастан массалык маалымат каражаттарынын, же болбосо жеке жактардын иши:

а) **Кыргыз Республикасынын конституциялык түзүлүшүнүн негиздерин күчкө салып өзгөртүүгө жана бүтүндүгүн бузууга** – КР КЖКнын 295-1-бер. «Сепаратисттик ишмердүүлүк», 296-бер. «Куралдуу козголоң», 297-бер. «Конституциялык түзүлүштү күчкө салып өзгөртүүгө эл алдында чакырык жасоо»;

б) **Кыргыз Республикасынын коопсуздугун бузууга** - КР КЖКнын 226-бер. «Терроризм актысы», 227-бер. «Барымтага кармоо», 228-бер. «Терроризм актысы жөнүндө билип туруп жалган билдирүү жасоо», 232-бер. «Аба же суу транспортун, болбосо темир жолдогу кыймылдуу курамды айдай качуу», 298-бер. «Диверсия», 373-бер. «Геноцид», 375-бер. «Жалданмачылык», 376-бер. «Эл аралык коргоого алынган адамдарга же мекемелерге кол салуу»;

с) **бийликтин ыйгарым укутарын тартып же ыйгарып алууга** - (КР КЖКнын 295-бер. «Бийликти күчкө салып тартып алуу же бийликти күч менен кармап туруу»);

д) **мыйзамсыз куралдуу кошуундарды түзүүгө** – 229-бер. «Мыйзамсыз түрдө куралдуу кошуундарды уюштуруу жана ага катышуу»;

е) **террорчулук ишти жүзөгө ашырууга** - КР КЖКнын 226-2-бер. «Террорчулук же экстремисттик мүнөздөгү кылмыштарды жасоого тартуу же аларды жасоого башка көмөктөрдү көрсөтүү», 226-3-бер. «Көпчүлүк алдында террорчулук иш аракеттерди жүзөгө ашырууга чакыруу же көпчүлүк алдында террорчулукту актоо», 226-4-бер. «Кыргыз Республикасынын жаранынын чет мамлекеттин аймагындагы куралдуу кагылыштарга же согуш аракеттерине катышуусу же террорчулук жана экстремисттик даярдыктан өтүшү», 226-5-бер. «Чет мамлекеттин аймагындагы куралдуу кагылыштар же согуш аракеттери жүрүп жаткан чөлкөмгө жашы жетпегендерди чыгарып кетүү», 226-6-бер. «Террористтик же экстремисттик ишти ачык жактыруу»;

ф) **расалык, улуттук (этностор аралык) же диний кастыкты, ошондой эле зомбулук же зомбулукка үндөө менен байланышкан социалдык кастыкты** – КР КЖКнын 299-бер. «Улуттук (этностор аралык), расалык, диний же регион аралык кастыкты козутуу», 299-1-бер. «Улуттук (этностор аралык), расалык, диний же регион аралык кастыкты козутууга багытталган уюшкан иш-аракет»;

g) **улуттук ар-намысты кемсинтүүгө** - КР КЖКнын 299-бер. «Улуттук (этностор аралык), расалык, диний же регион аралык кастыкты козутуу», 299-1-бер. «Улуттук (этностор аралык), расалык, диний же регион аралык кастыкты козутууга багытталган уюшкан иш-аракет»;

h) **идеологиялык, саясий, расалык, улуттук (этникалык) же диний жек көрүү же кастык жүйөсү боюнча, ага тете кандайдыр бир социалдык топко карата жек көрүү же кастык жүйөсү боюнча массалык баш аламандыкты жүзөгө ашырууга** - КР КЖКнын 233-бер. «Массалык тартипсиздиктер», 234-бер. «Хулиганчылык», 235-бер. «Вандализм»;

i) **жарандардын алардын динге карата мамилеси, социалдык, расалык, улуттук (этникалык), диний же тилдик таандуулук белгиси боюнча өзгөчөлүгүн, артыкчылыгын, же болбосо толук кандуу эместигин үгүттөгөгө** – КР КЖКнын 299-бер. «(этностор аралык), расалык, диний же регион аралык кастыкты козутуу», 299-1-бер. «Улуттук (этностор аралык), расалык, диний же регион аралык кастыкты козутууга багытталган уюшкан иш-аракет».

2) **улуттук атрибуттарын же символиканы, же болбосо аралашуу даражасына чейин окшош улуттук атрибуттарды же символиканы үгүттөгөгө же ачык көрсөтүүгө** – КР КЖК бул түр боюнча беренени камтыбайт;

2-1) **экстремисттик уюмдун атрибуттарын же символикасын үгүттөгө жана 3) аталган иш-аракетти жүзөгө ашырууга же аталган аракеттерди жасоого ачык үндөө** - КР КЖКнын 299-2-бер. «Экстремисттик материалдарды сатып алуу, даярдоо, сактоо, жайылтуу, ташуу жана жиберүү, ошондой эле экстремисттик же террористтик уюмдардын символдорун же атрибуттарын атайылап колдонуу»;

4) **аталган иш-аракетти каржылоо, же болбосо аны жүзөгө ашырууга же аталган аракетти жасоого башка**, анын ичинде аталган иш-аракетти жүзөгө ашыруу үчүн финансы каражаттарын, кыймылсыз мүлктү, окуу, полиграфиялык жана материалдык-техникалык базаны, телефондук, факсимилдик жана байланыштын башка түрлөрүн, маалымат кызмат көрсөтүүлөрүн берүү жолу менен, башка материалдык-техникалык каражаттарды - анын ичинде аталган иш-аракетти жүзөгө ашыруу үчүн финансы каражаттарын, кыймылсыз мүлктү, окуу, полиграфиялык жана материалдык-техникалык базаны, телефондук, факсимилдик жана байланыштын башка түрлөрүн, маалымат кызмат көрсөтүүлөрүн берүү жолу менен **көмөк көрсөтүү** - 226-1-бер. «Террорчулук ишти финансылоо», 299-3-бер. «Экстремисттик ишти каржылоо».

Терроризм жана экстремизм жөнүндө кылмыш-жаза иштерин кароо боюнча сот тажрыйбасынын серебине ылайык¹⁶⁰ КРнын Жогорку соту сот прак-

¹⁶⁰ См. Постановление Пленума Верховного суда Кыргызской Республики No8 от 15 июня 2016 года //Бюллетень Верховного суда Кыргызской Республики No2(63) 2016. Доступно на сайте: http://jogorku.sot.kg/sites/default/files/images/byulleten_263_2016.pdf

тикасын жалпылоо үчүн экстремизм жана терроризм жөнүндө 254 адамга карата 244 кылмыш иши келип түшкөн (текшерилип чыкты), айыптоо өкүмүн чыгаруу менен 252 адамга (алардын 46сы аялдар) карата 242 иш каралып чыкты. Алардын ичинен 239 адам эркинен ажыратууга (176сы шарттуу, 6 адам өкүмдүн аткарылышын жылдыруу менен) жана 13 адам айыпка тартылды. Актоо өкүмүн чыгаруу менен кылмыш-жаза иштери каралган эмес. Кылмыш иши боюнча өндүрүштү токтотуу жөнүндө токтом чыгаруу менен 1 адамга карата 1 иш каралган.

Соттолгон адамдардын жалпы санынын ичинен:

- 1 адам КР КЖКнын 299-беренесинин 1-бөлүгү боюнча соттолгон - улуттук (этностор аралык), расалык, диний же регион аралык кастыкты козутууга, улуттук ар-намысты басмырлоого багытталган аракеттер, ошого тете граждандардын динге карата мамилесинин, улуттук (этностук) же расалык таандыктыгынын белгилери боюнча өзгөчөлүгүн, артыкчылыгын же болбосо начардыгын пропагандалоо, эгерде бул жосундар ачык же жалпыга маалымдоо каражаттарын, ошондой эле Интернет түйүнүн пайдалануу аркылуу жасалса;

- 186 адам КР КЖКнын 299-2-беренесинин 1-бөлүгү боюнча соттолгон – экстремисттик материалдарды сатып алуу, даярдоо, сактоо, таратуу, ташуу жана жиберүү, ошондой эле экстремисттик же террорчулук уюмдардын символдорун же атрибуттарын атайылап пайдалануу, анын ичинде көрсөтүү;

- 27 адам КР КЖКнын 299-2-беренесинин 2-бөлүгүнүн 5-пункту боюнча соттолгон - экстремисттик же террористтик мүнөздөгү (экстремисттик иш-аракет) кылмыш үчүн мурда соттолгон адам тарабынан экстремисттик материалдарды сатып алуу, даярдоо, сактоо, таратуу, ташуу жана жиберүү, ошондой эле экстремисттик же террорчулук уюмдардын символдорун же атрибуттарын атайылап пайдалануу, анын ичинде экстремисттик же террористтик мүнөздөгү (экстремисттик иш-аракет) кылмыш үчүн мурда соттолгон адам тарабынан көрсөтүү.

Жалпысынан, 213 адам *«экстремисттик материалдарды сатып алуу, даярдоо, сактоо, таратуу, ташуу жана жиберүү, ошондой эле экстремисттик же террорчулук уюмдардын символдорун же атрибуттарын атайылап пайдалануу, анын ичинде көрсөтүү»* үчүн соттолгон, бул айыпталгандардын жалпы санынын 84,5%ын түзөт.

Бирок кылмыштын бул категориясынын квалификациясы үчүн абдан көйгөйлүү болуп кылмыштын предмети саналган материалдарда экстремизмдин (экстремисттик аракеттин) белгилеринин болушун аныктоо саналат, себеби бул белги баа берүүчү болуп саналат, андыктан «экстремисттик материал» терминин түшүнүгүн аныктап алуу зарыл.

КР КЖКнын өзү *«экстремисттик материал»* термининин аныктамасын камтыбайт жана ал 299-2-беренедө гана пайдаланылат. *«Экстремисттик ма-*

териалдарды сатып алуу, даярдоо, сактоо, жайылтуу, ташуу жана жиберүү, ошондой эле экстремисттик же террористтик уюмдардын символдорун же атрибуттарын атайылап колдонуу». Андыктан бул терминдин маанисин аныктоо үчүн «Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө» КРнын Мыйзамына кайрылуу керек, анын 1-беренесинде «экстремисттик материалдар» түшүнүгүнүн аныктамасы берилген, ага ылайык экстремисттик материалдар деп жарыялоолорго арналган булактын эки категориясы таанылат:

а) экстремисттик аракеттерди жасаганга үндөгөн, же болбосо мындай аракетти ишке ашыруунун зарылдыгын негиздеген же актаган документтер¹⁶¹ же башка сактагычтагы маалыматтар¹⁶²;

б) улуттук жана (же) расалык артыкчылыкты негиздеген же актаган, кандайдыр бир этникалык, социалдык, расалык, улуттук (этностук) же диний топту толук же жарым-жартылай жок кылууга багытталган согуштук же дагы башка кылмыштарды жасоону мындай аракетти ишке ашыруунун зарылдыгын негиздеген же актаган жарыялоолор¹⁶³.

Андан ары «Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө» КРнын Мыйзамынын 13-беренесинде Кыргыз Республикасынын аймагында ушул Мыйзамдын 1-статьясынын биринчи бөлүгүндө каралган белгилердин бирин эле камтыган басма, аудио-аудиовизуалдык жана башка материалдарды басып чыгарууга, сактоого, ташууга жана таратууга тыюу салынат жана мындай материалдарга төмөнкүлөр кирери саналат:

а) тыюу салынган экстремисттик уюмдардын расмий материалдары;

¹⁶¹ Документ (от лат. documentum - свидетельство) - 1) различные виды актов, имеющих юридическое значение, напр. учредительные документы акционерных обществ и других товариществ, завещание в установленной законом форме, диплом о высшем образовании; 2) документ, удостоверяющий личность (см. удостоверение), а также определенные права (напр., пенсионное удостоверение, водительские права); 3) письменное свидетельство о каких-либо исторических событиях, фактах; 4) материальный носитель данных (бумага, кино- и фотопленка, магнитная лента, перфокарта и т. п.) с записанной на нем информацией, предназначенный для ее передачи во времени и пространстве. Документы могут содержать тексты, изображения, звуки и т. д. См. Большой энциклопедический словарь. Доступно по адресу: http://slovari.299.ru/word.php?find_word=%E4%EE%EA%F3%EC%E5%ED%F2&slovar=2

¹⁶² Информация - (от лат. informatio - разъяснение - изложение), первоначальная - сведения, передаваемые людьми устным, письменным или другим способом (с помощью условных сигналов, технических средств и т.д.); с середины XX в. общенаучное понятие, включающее обмен сведениями между людьми, человеком и автоматом, автоматом и автоматом; обмен сигналами в животном и растительном мире; передачу признаков от клетки к клетке, от организма к организму (см. Генетическая информация); одно из основных понятий кибернетики. См. Большой энциклопедический словарь. Доступно по адресу: <http://slovari.299.ru/word.php?id=11176&sl=oj>

¹⁶³ Публикация - (от лат. publico - объявляю всенародно) - 1) доведение чего-либо до всеобщего сведения посредством печати, радиовещания или телевидения. 2) изданное произведение. См. Большой энциклопедический словарь. Доступно по адресу: http://www.endic.ru/enc_big/Publikacija-48884.html

б) тынчтыкка жана адам баласына каршы кылмыштары үчүн эл аралык укук актыларынын негизинде соттолгон адамдардын автордук материалдары жана ушул Мыйзамдын 1-статьясынын биринчи бөлүгүндө камтылган белгилер;

в) ушул Мыйзамдын 1-статьясынын биринчи бөлүгүндө камтылган белгилер, анын ичинде анонимдүү жана башка материалдар.

Аталган Мыйзамдын 13-беренесинин башка жоболорунун мааниси боюнча бул материалдар экстремисттик деп белгиленген эмес, андыктан анда сот тарабынан бул Мыйзамдын 1-беренесинин биринчи бөлүгүндө каралган белгилердин бири гана аныкталган маалымат материалдары болуп саналат.

Маалыматтык материалдарды экстремисттик деп таануу жөнүндө талабын билдирген прокурордун арызынын негизинде, тактап айтканда, КР ЖПКнын 25-1-главасында белгиленген тартипте алар табылган, жайылтылган же мындай материалдарды өндүрүүнү жүзөгө ашырган уюмдун жайгашкан жери боюнча сот тарабынан иштердин айрым категориялары боюнча өндүрүштүн өзгөчөлүктөрү менен таанылат.

Ошону менен бирге «Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө» КР Мыйзамынын 1 жана 13-беренелеринин мааниси боюнча материалдардын эки категориясы аныкталды:

1. *Биринчиси* - «Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө» КР Мыйзамынын 1-беренесинде берилген аныктаманын белгилерине туура келген прокурордун арызы боюнча КР ЖПКнын 25-1-бөлүмүндө белгиленген тартипте сот тарабынан экстремисттик деп таанылган маалымат материалдары;

2. *Экинчиси* - «Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө» КР Мыйзамынын 13-беренесинин биринчи бөлүгүндө каралган *сот тарабынан белгилердин бири гана белгиленген маалымат материалдары*.

Маалымат материалдарынын бул эки категориясын таануу жол-жобосунун өзгөчөлүгүн карап көрөлү.

Материалдардын биринчи категориясын таануу – «Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө» КРнын Мыйзамында көрсөтүлгөндөй, *сот тарабынан экстремисттик деп таанылган маалымат материалдары* экстремисттик деп таануу жөнүндө талабын билдирген прокурордун арызынын негизинде, алар табылган, жайылтылган же мындай материалдарды өндүрүүнү жүзөгө ашырган уюмдун жайгашкан жери боюнча сот тарабынан иштердин айрым категориялары боюнча өндүрүштүн өзгөчөлүктөрү менен жүзөгө ашырылат.

Иш өндүрүшүнүн аталган өзгөчөлүктөрүн ишке ашыруу максатында мыйзам чыгаруучу 2017-жылдын 25-июлунда N141 «Кыргыз Республикасынын Жарандык процесстик кодексине өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө» КРнын Мыйзамын кабыл алат, ага ылайык 3-бөлүмчө «Иштин айрым категориялары

боюнча өндүрүштүн өзгөчөлүктөрү» дегн жаңы 25-1-бөлүмү менен толукталган, ал экстремисттик же террористтик ишти жүзөгө ашыруу зарылдыгын негиздеген же актаган маалыматтык материалдарды экстремисттик же террористтик деп таануу жөнүндө арыздар боюнча өндүрүштү жөнгө салат. КР ЖПКнын бул бөлүмдүн 261-1, 261-2, 261-3-беренелеринде арыз берүү, кароо, сот тарабынан чечим кабыл алуу жана аны аткаруу тартиби каралган.

Бул жөнгө салуу ошондой эле маалымат материалдарын «террористтик» деп таанууга тиешелүү экендигин белгилей кетүү зарыл.

Иштин аталган категориялары өзгөчө өндүрүш тартибинде карала албастыгы, алар доо өндүрүшү тартибинде каралууга тийиш экендиги жакшы принциптерден болуп саналат.

Мисалы, КР ЖПКнын 261-1-беренесине ылайык, прокурор өз компетенциясынын чегинде экстремисттик же террористтик ишти жүзөгө ашырууга чакырган, же болбосо аны жүзөгө ашыруунун зарылдыгын негиздеген, же актаган маалыматтык материалдарды экстремисттик же террористтик деп таануу жөнүндө арыз менен алар табылган же таркатылган жер же мындай материалдарды чыгарууну жүзөгө ашырган уюм жайгашкан жер боюнча КР ЖПКнын 4-бөлүмүндө белгиленген сотко караштуулук жөнүндө эрежелерди сактоо менен сотко кайрылууга укуктуу.

КР ЖПКнын 28-беренесине ылайык, райондор аралык сотко караштуу иштерден тышкаркы бардык жарандык иштер райондук сотко (шаардагы райондук сотко, шаардык сотко) караштуу болот. Райондор аралык сотко караштуулугун белгилеген КР ЖПКнын 28-беренесиндеги иштердин категориясында иштердин аталган категориясы жок. Ага ылайык, маалымат материалдарын экстремисттик же террористтик деп табуу жөнүндө иштер райондук сотко караштуу болот. Аймактык сотко караштуулук экстремисттик материалды чыгарууну жүзөгө ашырган уюмдун табылган, жайылтылган же жайгашкан жери боюнча аныкталат.

КР ЖПКнын 261-2-беренесинин 2-бөлүгүнө ылайык, арызды сот талапты билдирген прокурордун жана, эгерде алардын турган орду белгилүү болсо, арызда көрсөтүлгөн жактардын катышуусу менен карайт. Сот жыйналышынын убагы жана орду жөнүндө талаптагыдай түрдө кабардар кылынган арызда көрсөтүлгөн жактардын сотко келбөөсү ишти кароого жана чечүүгө тоскоолдук болуп саналбайт. Эгерде арызда көрсөтүлгөн жактардын турган орду белгисиз болгон учурда, сот арызды алардын катышуусу жок эле карайт (КРнын ЖПКнын 261-2-беренесинин 3-бөлүгү).

Бул ченемде көрүнүп тургандай прокурор жана арызда көрсөтүлгөн адам иш боюнча тараптар болуп саналат. Прокурор доо арызын даярдоодо алардын укуктарына жана мыйзамдуу кызыкчылыктарына сот чечими зыян келтириши мүмкүн болгон адамдардын чөйрөсүн аныктап алып, аларды жоопкер катары көрсөтүүгө тийиш. Ким мындай адам болушу мүмкүн – автор, жарыялоочу, ба-

сып чыгаруучу, жайылтуучу, провайдер, соцтармактын администратору ж.б. Ага ылайык, ар бир тарап өзүнүн талаптарынын жана каршы пикиринин негизи катары шилтеме кылган ошол жагдайларды далилдеп берүүгө тийиш. Өндүрүш башталгандан кийин прокурордун арызы боюнча сот чечим чыгарганга чейин маалыматтык материалдардын жеткиликтүүлүгүн убактылуу чектөөгө укуктуу (КРнын ЖПКнын 261-1-бер. 2-бөлүгү).

Прокурордун доо арызы ал келип түшкөн учурдан тартып үч күндүк мөөнөттө сот тарабынан каралууга тийиш. Эгерде арызда камтылган фактылар кошумча текшерүүнү талап кылган учурларда, алар боюнча чечим беш күндүк мөөнөттөн кечиктирбестен кабыл алынат (КРнын ЖПКнын 261-2-бер.).

Маалымат материалдарын экстремисттик деп тааныган учурда, соттун мыйзамдуу күчүнө кирген чечими юстиция чөйрөсүндөгү аткаруу бийлик органына жарыялоо үчүн жөнөтүлөт (КРнын ЖПКнын 261-1-бер. 3-бөлүгү).

Соттун чечими КР ЖПКнын 40-бөлүмүндө каралган тартипте даттанылышы мүмкүн, башкача айтканда, иш боюнча жоопкер болуп саналган, соттун чечимине макул болбогон адам соттун чечими менен макул болбогон учурда, соттун чечимин кассациялык тартипте гана даттануу укугуна ээ болот.

Экстремисттик материалдардын тизмеси жалпыга маалымдоо каражаттарында, ошондой эле экстремисттик аракетке каршылык көрсөтүүнү жүзөгө ашыруучу юстиция чөйрөсүндөгү ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдардын расмий интернет-сайттарында жарыяланып турууга тийиш (“Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КРнын Мыйзамынын 13-бер.).

Материалдарды экстремисттик материалдардын тизмесине киргизүү жөнүндө чечимге белгиленген тартипте сотко даттанууга болот. Экстремисттик материалдардын тизмесине киргизилген материалдар Кыргыз Республикасынын аймагында таратылбайт (“Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КРнын Мыйзамынын 13-бер.). КР ЖПКнын 25-1-бөлүмүнүн беренелеринин жоболоруна ылайык, экстремисттик материалдардын тизмесине материалдарды киргизүү жөнүндө чечим, б.а. жарыялоо юстиция чөйрөсүндөгү бийликтин аткаруу органы тарабынан кабыл алынат. Ага ылайык тигил же башка маалымат материалын юстиция органы тарабынан киргизүү сотто даттанылышы мүмкүн.

Андан кийин “Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КРнын Мыйзамында аталган материалдарды андан ары таратуу максатында мыйзамсыз жасоого, таратууга, ташууга жана сактоого күнөөлүү адамдар *административдик, же болбосо кылмыш-жазык жоопкерчилигине тартылышат* (13-бер.).

Бирок, ушул убакта “Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КР Мыйзамынын 1-беренесинин биринчи бөлүгүндө каралган белгилерди камтыган маалымат материалдарын мыйзамсыз жасоого, таратууга,

ташууга жана сактоого, бирок бул Мыйзамда каралгандай аны андан ары жайылтуу максатында эмес, жоопкерчилик белгиленген. Тактап айтканда, экстремисттик материалдарды сатып алуу, даярдоо, сактоо, таратуу, ташуу жана жиберүү, ошондой эле экстремисттик же террорчулук уюмдардын символдорун же атрибуттарын атайылап пайдалануу, анын ичинде көрсөтүү үчүн кылмыш жоопкерчилиги белгиленген (КРнын КЖКнын 299-2-бер.).

Ошондой эле *“Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө”* КР Мыйзамында *экстремисттик материалдарды* ЖМК аркылуу жайылтууга жол берилбей тургандыгы жөнүндө алдын-алуу чаралары белгиленген (8-бер.).

Жалпыга маалымдоо каражаттары аркылуу экстремисттик материалдар таратылган же алардын аракеттеринде экстремисттик аракеттердин белгилери бар экенин күбөлөндүргөн фактылар белгилүү болгон учурда, бул жалпыга маалымдоо каражаттарынын уюштуруучусуна жана (же) редакцияга (башкы редакторуна), аны каттоодон өткөргөн ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган же аткаруу бийлигинин басма, телерадио жана массалык коммуникация каражаттар чөйрөсүндөгү органдары же Кыргыз Республикасынын Башкы прокурору же анын тийштүү прокурору аркылуу аталган аракеттердин жол берилбестиги тууралуу же ал аракеттерге алдын ала эскертүүнүн айкын себебин, анын ичинде кетирилген кемчиликтерди көрсөтүү менен жазуу жүзүндөгү алдын ала эскертүү чыгарылат. Эгерде кетирилген кемчиликтерди жоюу боюнча чараларды колдонуу мүмкүн болгон учурда, аны менен бирге аталган кемчиликтерди жоюуга алдын ала эскертүү чыккан күндөн тартып аталган кемчиликтерди жоюу үчүн он күндөн кем болбогон мөөнөт белгиленет.

Эгерде алдын ала эскертүүдө белгиленген мөөнөттө эскертүү чыгаруу үчүн негиз болгон кемчиликтерди жоюу боюнча чаралар көрүлбөсө, же алдын ала эскертүү чыккан күндөн тартып он эки айдын ичинде жалпыга маалымдоо каражаттарынын аракеттеринде экстремисттик аракеттердин белгилери бар экенин күбөлөндүргөн жаңы фактылар кайрадан белгилүү болсо, тийиштүү жалпыга маалымдоо каражаттарынын иши ушул Мыйзамда белгиленген тартипте токтотулууга тийиш. Бул тартип *“Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө”* КР Мыйзамынын 11-беренесинде белгиленген.

Эгерде жалпыга маалымдоо каражаттары ушул Мыйзамдын 8-статьясынын үчүнчү бөлүгүндө¹⁶⁴ каралган учурда же адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктеринин бузулушуна алып келген, жарандардын инсандыгына жана ден соолугуна, айлана-чөйрөгө, коомдук тартипке, коомдук коопсуздук-

¹⁶⁴ Полагаем, что законодатель имел ввиду “частью второй”, а не третьей, поскольку нет третьей части в ст.8 к тому же по правилам законодательной техники должно было быть указание не “частью”, а “абзацем”, поскольку, как правило, нумеруются части. См. ст.8 Закона КР “О противодействии экстремистской деятельности”.

ка, менчикке, жеке жана (же) юридикалык жактардын мыйзамдуу экономикалык таламдарына, коомго жана мамлекетке зыян келтирген же андай зыян келтирүүгө чыныгы коркунуч түзгөн экстремисттик аракеттерди жасаган учурда аны каттоодон өткөргөн ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын же басма сөз, телерадио берүүлөрү жана массалык коммуникация каражаттары чөйрөсүндөгү аткаруу бийлик органдарынын, же Кыргыз Республикасынын Башкы прокурорунун же ага баш ийген тийиштүү прокурордун билдирүүсүнүн негизинде тийиштүү жалпыга маалымдоо каражаттарынын иши соттун чечими боюнча токтотулушу мүмкүн.

Экстремисттик материалдарды таратууну улантууга жол бербөө максатында сот мезгилдүү басылманын тийиштүү номерларын, же доону камсыз кылуу боюнча чараларды кабыл алуу үчүн каралган тартипте аудио- же көрмө жазуу программаларынын жазылган нускаларын сатып өткөрүүнү, теле-радио же көрмө программаларды чыгарууну токтотот. Соттун чечими экстремисттик багыттагы материалдар басылган ЖМКнын таркатылбаган нускаларынын сатылбай калган бир бөлүгүн сакталып турган жеринен дүң жана чекене соодадан алып коюуга негиз болуп саналат. Ошондой эле экстремисттик материалдарды басып чыгарууну кайталап жүзөгө ашырган уюм басып чыгаруу ишин жүргүзүү укугунан ажыратылат.

Арасына Интернет кирген жалпы пайдалануудагы байланыш тармагын экстремисттик аракеттерди жүзөгө ашыруу максатында пайдаланууга жол берилбестик, ЖМКнын жоопкерчилиги сыяктуу эле, “Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КРнын Мыйзамы менен жөнгө салынат.

Жогоруда айтылгандай, “Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КР Мыйзамынын 11-беренесине ылайык, ЖМК аркылуу экстремисттик материалдарды жайылтууга жана экстремисттик аракетти жүзөгө ашырууга тыюу салынат.

Ошол эле учурда ушул Мыйзамдын 8-беренесинде ЖМК аркылуу экстремисттик материалдар таратылган же алардын аракеттеринде экстремисттик аракеттердин белгилери бар экенин күбөлөндүргөн фактылар белгилүү болгон учурда, бул жалпыга маалымдоо каражаттарынын уюштуруучусуна жана (же) редакцияга (башкы редакторуна), аны каттоодон өткөргөн ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган же аткаруу бийлигинин басма, телерадио жана массалык коммуникация каражаттар чөйрөсүндөгү органдары же Кыргыз Республикасынын Башкы прокурору же анын тийиштүү прокурору аркылуу аталган аракеттердин жол берилбестиги тууралуу же ал аракеттерге алдын ала эскертүү чыгарылары каралган. Прокурордун бул укугу ошондой эле “Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КР Мыйзамынын 6 жана 7-беренелеринде бекитилген.

Бирок, КРнын Өкмөтүнүн түзүмүндөгү басма сөз чөйрөсүндөгү атайын кызмат органы түзүлө элек, ал эми прокурор өзүнүн компетенциясына жараша Мыйзамды бузгандыгы үчүн уюмдаштыруучуларга, жетекчилерге, редакторлорго жана маалымат матери- алын берген адамдарга алдын ала эскертүү берүүгө укугу жок. Ага ылайык жогоруда аталган ченемдердин маанисине не-

гизденүү менен, ЖМК тарабынан бузуулар жөнүндө материалдар ЖМКны каттаган ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган тарабынан, же болбосо телерадио берүү чөйрөсүндөгү аткаруу бийлигинин органы (тактап айтканда, КРнын Юстиция министрлиги, КРнын Маданият, маалымат жана туризм министрлиги, КРнын Маалымат технологияларынын жана байланыштын мамлекеттик комитети) тарабынан каралууга тийиш. Мында токтоом же алардын иш-аракетин токтотуу түрүндө ЖМКны жоопко тартуу боюнча ыйгарым укуктар аталган мамлекеттик органдарга берилбегендигин белгилей кетүү керек.

Бул ыйгарым укуктар сот органдарынын ыйгарым укуктарына кирет. “Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КР Мыйзамынын 11-беренесине жана “Жалпыга маалымдоо каражаттары жөнүндө” КР Мыйзамынын 8-беренесине ылайык, ЖМКнын иш-аракети соттун чечими боюнча токтотулат.

Иш жүзүндө ЖМК экстремисттик материалдарды таркаткан жана экстремисттик иш-аракеттерди жүзөгө ашырган учурунда, сот прокурорго кайрылат.

“Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КР Мыйзамынын 12 жана 13-беренелеринде экстремисттик иш-аракетти жүзөгө ашыруу үчүн жалпы пайдалануудагы байланыш түйүндөрүн колдонууга тыюу салуу каралган.

Ошондой эле “Телекөрсөтүү жана радиоуктуруу жөнүндө”¹⁶⁵ КРнын Мыйзамынын 6-беренесине ылайык телерадио уюмдарынын «Массалык маалымат каражаттары жөнүндө»¹⁶⁶ Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 23-статья-

¹⁶⁵ См. Закон КР от 2 июня 2008 года No 106 «О телевидении и радиовещании» (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202317>

¹⁶⁶ См. статью 23 Закона КР «О средствах массовой информации» (в редакции Законов КР от 17 мая 2014 года N 69, 4 января 2017 года N 1):

“Статья 23. Перечень информации, не подлежащей публичному распространению

В средствах массовой информации не допускается:

- а) разглашение государственных секретов и коммерческой тайны;
- б) призыв к насильственному свержению или изменению существующего конституционного строя, нарушению суверенитета и территориальной целостности Кыргызской Республики и любого иного государства;
- в) пропаганда войны, насилия и жестокости, национальной, религиозной исключительности и нетерпимости к другим народам и нациям;
- г) оскорбление гражданской чести народов;
- д) оскорбление религиозных чувств верующих и служителей культа;
- е) пропаганда наркотических средств, психотропных веществ, предложений органов и (или) тканей человека, порнографических материалов, печатных изданий, изображений или иных предметов порнографического характера; информации, направленной на вовлечение потенциальных жертв в торговлю людьми, услуг сексуального характера, в том числе под видом психологической помощи, общения, релаксации, массажа, приятного времяпрепровождения под видом законной деятельности, знакомства с целью дальнейшего вступления в сексуальные отношения;
- ж) употребление выражений, считающихся нецензурными;
- з) распространение материалов, нарушающих нормы гражданской и национальной этики, оскорбляющих атрибуты государственной символики (герб, флаг, гимн);
- и) посягательство на честь и достоинство личности;
- к) обнародование заведомо ложной информации.”

сында белгиленген маалыматтарды таратуу үчүн пайдаланууга жол берилбейт. Программалардын жана берүүлөрдүн мазмуну үчүн телерадио уюмунун жетекчиси же программанын жана/же берүүнүн автору (авторлору) жоопкерчилик тартат. Ар бир программа же берүү автор же авторлор жөнүндө, программаны чыгаруучунун аталышы жана дареги жөнүндө маалыматты камтуусу керек. Телерадио уюму тарабынан ушул Мыйзамдын ченемдерин аткарбоо же сактабай коюу алардын лицензияларынын токтотулуп турушуна же кайра алынышына (жокко чыгарылышына) алып келет.

Интернет түйүнүндө жайгаштырылган жарыялоолорду, сүрөттөрдү, маалыматтарды экстремисттик деп таануу жөнүндө сотко негиздүү кайрылуу жана башка процесстик аракеттер үчүн экстремисттик мүнөздөгү маалыматты жайгаштыруунун негизги далили болуп алардын Интернет түйүнүндө жайгаштырылган маалыматты кароо протоколу менен бекитүү саналат.

Жазуу жүзүндөгү же буюмдук далилдерди сотко алып келүү мүмкүн эмес болгон жана кыйынчылык туудурган учурда, сот тарабынан аларды сакталган же жайгашкан жеринде карап чыгуу жана иликтөө КР ЖПКнын 67-беренесинин негизинде жүргүзүлөт. “Нотариат жөнүндө”¹⁶⁷ КР Мыйзамынын 96, 97-беренелерине ылайык, эгерде далилдерди сунуштоо аягында мүмкүн болбой калса же кыйынчылыкка учурайт деп эсептөөгө негиз бар болсо, тийиштүү адамдардын өтүнүчү боюнча нотариус сотто же административдик органда иш пайда болгон учурда зарыл болуучу далилдерди камсыз кылат. Далилдерди камсыз кылуу максатында, Интернет түйүнүндө жайылтылган маалыматтарды кароо протоколу менен Интернет түйүнүндөгү маалыматтын табылган фактысы нотариалдык жактан ырасталат.

Эмесе маалымат материалдарынын экинчи категориясы боюнча жол-жоболордун өзгөчөлүктөрүн карап көрөлү - *“Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КР Мыйзамынын 1-беренесинин биринчи бөлүгүндө каралган* белгилердин маалымат материалдарында болгондугун аныктоо *ошондой эле соттун чечими менен жүзөгө ашырылат.*

Сот тарабынан жогоруда аталган Мыйзамдын 1-беренесинин биринчи бөлүгүнө ылайык, жок дегенде бир эле белги табылган учурда соттун чечими нускалардын таркатылбаган бөлүгүн алып коюу үчүн негиз болуп саналат. Автор жана/же бул материалдын аткаруучусу соттун чечими боюнча экстремисттик аракетти жүзөгө ашырган жак катары таанылат жана Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген тартипте, б.а. административдик дагы, кылмыш-жаза дагы жоопкерчилигин тартат. Тактап айтканда, КР АЖЖКнын жана КР КЖКнын беренелери боюнча алардын экстремизмдин белгилери боюнча классификациясы ушул Бөлүмдө жогоруда берилген. Ага ылайык, КР

¹⁶⁷ См. Закон КР от 30 мая 1998 года No 70 «О нотариате» (Электронный ресурс. Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/78>

АЖЖКнын жана КР КЖКнын жогоруда аталган беренелери боюнча иштердин категориясын кароодо экстремизмдин белгилерин аныктоо кылмыштык сот өндүрүшүнүн жана административдик укук бузуулар жөнүндө иштердин сот өндүрүшүнүн алкагында жүзөгө ашырылышы мүмкүн.

“Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КРнын Мыйзамы мындай материалдарга төмөнкүдөй материалдардын үч категориясы кире турганын белгилейт:

а) Тыюу салынган экстремисттик уюмдардын расмий материалдары

Кыргыз Республикасында экстремисттик аракеттерди жасоого багытталган коомдук бирикмелерди же диний уюмдарды, же дагы башка уюмдарды түзүүгө жана алардын иш-аракеттерине тыюу салынат (“Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КРнын Мыйзамынын 9-бер.). КР КЖКнын 299-1-беренеси экстремисттик иш-аракет жүргүзүүгө, ошондой эле жарандарды алардын ишине тартууга байланыштуу сот тарабынан жоюу же ишине тыюу салуу жөнүндө чечим кабыл алынган коомдук бирикменин жана диний уюмдун, же болбосо башка уюмдун ишин уюштуруу үчүн кылмыш-жаза жоопкерчилигин белгилейт.

Бирок, жогоруда аталган Мыйзам *«тыюу салынган экстремисттик уюмдардын расмий материалдары»* деген түшүнүктү ачып бербейт.

Жогоруда аталган ченемдердин маанисине негизденүү менен төмөнкүдөй шарттар аныктоочу болушу керек: 1) экстремисттик аракеттерди жүзөгө ашыргандыгына байланыштуу, уюмду жоюу же ишине тыюу салуу тууралуу уюмга карата соттун чечими мыйзамдуу күчүнө кириши; 2) маалымат материалынын тигил же башка тыюу салынган экстремисттик уюмдун расмий материалдарына таандыктуулугу (расмий атрибутканын, символиканын, экстремисттик уюмдун аталышынын болуусу); 3) сот тарабынан мындай уюмдарга кирген расмий материалдардын текстинде “Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КР Мыйзамынын 1-беренесинин биринчи бөлүгүндө каралган белгилердин аныкталышы.

Кыргызстанда сот тарабынан террористтик, же болбосо экстремисттик деп таанылган 19 уюм жана кыймыл бар¹⁶⁸.

б) Тынчтыкка жана адамзатка каршы кылмыштары үчүн эл аралык укук актыларынын негизинде соттолгон адамдардын автордук материалдары жана “Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КР Мыйзамынын 1-статьясынын биринчи бөлүгүндө камтылган белгилер

¹⁶⁸ Подробный список с описанием таких организаций приведены в Приложениях 1 и 2 к настоящему Пособию. См. Приложение 1 и 2 к настоящему Пособию.

Бул ченемдин мааниси боюнча төмөнкүдөй эки шарт аныктоочу болууга тийиш: 1) тынчтыкка жана адам баласына каршы кылмыштары үчүн эл аралык укук актыларынын негизинде соттолгон адамдар бул материалдардын автору болушу керек; 2) сот тарабынан мындай уюмдарга таандык материалдардын текстинде “Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КРнын Мыйзамынын 1-беренесинин биринчи бөлүгүндө каралган белгилердин аныкталышы.

Тынчтыкка жана адам баласына каршы кылмыштары үчүн эл аралык укук актыларынын негизинде соттолгон адамдарга Эл аралык аскер трибуналы жана Эл аралык кылмыш-жаза соту (ЭКС) тарабынан соттолгон адамдары киргизүүгө болот.

Эл аралык аскер трибуналы жана ЭКС – жеке адамдардын жана мамлекеттердин үстүнөн тынчтыкка жана адам баласына каршы эл аралык кылмыштарды жасагандыгы үчүн айыптоо боюнча сот үчүн түзүлгөн эл аралык орагандар.

Ар кандай мезгилдерде төмөнкүдөй эл аралык трибуналар түзүлгөн:

а) 1945-ж. Эл аралык аскер трибуналынын уставынын негизинде Нюрнбергде иштеген Эл аралык аскер трибуналы;

б) 1946-ж. Япониядагы державалар бирликтеринин башкы командачылары тарабынан бекитилген Уставдын негизинде – Ыраакы Чыгыш үчүн эл аралык аскер трибуналы;

в) 1991-жылдан тартып мурунку Югославиянын аймагында жасалган эл аралык гуманитардык укукту олуттуу бузуу үчүн жооптууларды соттук куугунтук үчүн, Гаада – 1993-жылы БУУнун Коопсуздук Кеңеши тарабынан кабыл алынган Уставдын негизиндеги эл аралык трибунал, жана

г) Руанданын аймагында жасалган эл аралык гуманитардык укукту олуттуу бузгандыгы үчүн жооптууларды жана 1991-жылдын 1-январынан 1994-жылдын 31-декабрына чейинки мезгилде коңшу мамлекеттердин аймагындагы геноцид жана ушул сыяктуу жасалган башка бузууларга жооптуу Руанданын жарандарына соттук куугунтук үчүн, - 1995-жылы БУУнун Коопсуздук Кеңеши тарабынан кабыл алынган Уставдын негизиндеги Эл аралык кылмыш-жаза трибуналы;

д) Эл аралык кылмыш-жаза соту – кылмыш-жаза юстициясынын биринчи туруктуу эл аралык органы, анын компетенциясына геноцидге, согуш кылмыштарына, адамзатка каршы кылмыштарга жооптуу адамдарды куугунтуктоо кирет. 1998-жылы кабыл алынган Рим статусунун негизинде бекитилген. Өз ишин 2002-жылдын 1-июлунан тартып расмий баштаган.

Эл аралык трибуналарды жана ЭКСте, алардын Уставдарынан тышкары, кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн маселелерин чечкен укук булактары болуп төмөнкүлөр саналат: 1948-жылдын 10-декабрындагы Адам укутарынын жалпы декларациясы, 1950-жылдын 4-ноябрындагы Адам укутарын жана негизги

эркиндиктерди коргоо жөнүндө конвенция, 1966-жылдын 19-декабрындагы Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пакт, 1948-жылдын 9-декабрындагы Геноцид кылмышынын алдын алуу жана ал үчүн жаза жөнүндө конвенция; 1968-жылдын 26-ноябрындагы Аскер кылмыштарына жана адамзатка каршы кылмыштарга карата мөөнөтү эскиргендигине жол бербестик жөнүндө конвенция ж.б.

Ошентип, Эл аралык аскер трибуналы жана ЭКС тарабынан соттолгон адамдар тынчтыкка жана адам баласына каршы эл аралык кылмыштарды жасагандыгы үчүн соттолгон адамдарга кирет. Мисал үчүн, 1946-жылдын Нюрнберг процессинин жыйынтыгы боюнча Эл аралык аскер трибуналы тарабынан асуу аркылуу өлүм жазасына төмөнкүлөр өкүм кылынган: Герман Геринг, Мартин Борман (сырттан), Эрнст Кальтенбруннер, Иоахим фон Риббентроп, Вильгельм Кейтел, Альфред Розенберги жана башка адамдар. Трибунал СС, СД, гестапо уюмдарын жана улуттук партиянын жетекчи курамын кылмыштуу деп тапкан.

Япондук аскер кылмышкерлеринин үстүнөн 1946-жылдын 3-майынан 1948-жылдын 12-ноябрына чейин Токиодо (Токио процесси) өткөн сот процесске айыпталуучу катары катышууга 29 адамды тарткан, алар, негизинен, Япония империясынын жогорку аскер жана жарандык жетекчилеринин ичинен чыккан, мисалы, мурдагы премьер-министр Коки Хирота жана Хидэки Тодзио асуу аркылуу өлүм жазасына тартылып, 1948-жылдын 23-декабрында Токиодо Сугамо түрмөсүндө жазаланган. Алар Ыраакы Чыгыш үчүн Эл аралык аскер трибуналы тарабынан тынчтыкка, адамзатка каршы кылмыштарды жана массалык өлтүрүүлөрдү жасоодо күнөлүү деп табылган.

Эл аралык трибунал Руанда боюнча мурдагы премьер-министр Жан Камбандеге адамзатка каршы кылмышы үчүн өмүр бою эркинен ажыратуу өкүмүн чыгарган. Далилденген эпизоддордун арасынан тутси элинин жарандарын жок кылууга чакырган RTLM радиостанциясынын адамды жек көрүү үгүтүн колдоодо болгон.

Эл аралык трибунал тарабынан (Гаага трибуналы) мурдагы Югославия боюнча аскер кылмыштарына айыпталгандардын саны 161 адамга жетет¹⁷⁰.

Ага ылайык, алардын авторлору болуп жогоруда аталган адамдар саналган кандай гана материалдар болбосун, эгерде бул жарыялоолордун мазмунунда “Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КР Мыйзамынын 1-беренесинин биринчи бөлүгүндө каралган экстремизмдин белгилери бар болсо, б.а. бул КР АЖЖКнын жана КЖКнын жогоруда аталган беренелери боюнча экстремисттик багыттама ишин кароодо мындай белгилер сот тарабынан аныкталышы керек дегенди билдирет.

¹⁷⁰ См. Международный трибунал по бывшей Югославии (МТБЮ). Доступно по адресу: <https://ria.ru/spravka/20171221/1511347186.html>

Мисал үчүн, 1946-жылдагы Нюрнберг процессинин жыйынтыктары боюнча ГУСЖП (Германиянын улуттук-социалисттик жумушчу партиясы), САнын штурмдоо отряддары, ССтин кайтаруу отряддары, СДнын коопсуздук кызматы, Гестапо мамлекеттик полициясы сыяктуу гитлердик Германиянын уюмдары кылмыштуу болуп табылган. Андыктан жогоруда аталган уюмдардын иш-аракетин актаган кандай гана жарыялоолор болбосун, алар “Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КРнын Мыйзамынын 1-беренесинин биринчи бөлүгүнүн 2 жана 3-пункттарында каралган белгилерди камтыган маалымат материалдары болуп таанылууга тийиш.

Бирок, тынчтыкка жана адам баласына каршы кылмыштары үчүн эл аралык укук актыларынын негизинде соттолгон адамдардын бирдиктүү базасы жок.

в) “Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КР Мыйзамынын 1-беренесинин биринчи бөлүгүндө камтылган белгилер, анын ичинде анонимдүү жана башка материалдар

Ар кандай башка, анын ичинде экстремизмдин белгилери камтылган анонимдүү материалдар болуп “Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КР Мыйзамынын 13-беренесинин “а” жана “б” пункттарына туура келбеген бардык материалдар саналат. Булар “Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КР Мыйзамынын 1-беренесинин биринчи бөлүгүндө каралган белгилердин бирин гана камтыган бардык басма, аудио-, аудиовизуалдык жана башка материалдар (китептер, брошюрлар, баракчалар, видеороликтер, интернеттеги бет же сайт, компьютерден алынган файлдар ж.б.) болушу мүмкүн.

Ошентип, жогоруда аталгандардын негизинде, тиешелүү процесстик чаралар “Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КР Мыйзамынын 1 жана 13-беренелеринин маанисинен келип чыгып, табылган маалымат материалдарынын категориясына жараша көрүлүшү керек деген тыянакка келдик:

1) “Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КР Мыйзамынын 1-беренесинин биринчи бөлүгүндө берилген аныктаманын негизинде, КР ЖПКнын 25-1-бөлүмүндө белгиленген тартипте сот тарабынан экстремисттик материалдар деп таанылган;

2) “Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КР Мыйзамынын 1-беренесинин биринчи бөлүгүндө каралган белгилердин бири гана сот тарабынан маалымат материалдары деп таанылган.

Экстремизм белгилеринин болушуна шектенүү болгон маалымат материалдары аныкталган учурда, анда, биринчи кезекте, сот тарабынан “экстремисттик” деп табылган жана юстиция чөйрөсүндөгү мамлекеттик орган тарабынан “экстремисттик материалдардын тизмегине” киргизилген материалдар менен алардын окшоштук предметине карата экспертиза жүргүзүү керек. Окшоштук

табылганда жана КР КЖКнын 299-2-беренесинде каралган башка квалификациялоочу белгилер далилденген шарттарда, адам КР КЖКнын 299-2-беренеси боюнча жоопко тартылышы мүмкүн.

Эгерде табылган материал сот тарабынан “экстремисттик” деп табылган жана юстиция чөйрөсүндөгү мамлекеттик орган тарабынан “экстремисттик материалдардын тизмесине” киргизилген материалдар менен окшош болбогон учурда, анда материал КР ЖПКнын 25-1-бөлүмүндө белгиленген тартипте аларды экстремисттик же террористтик деп таануу жөнүндө доо арызын сотко берүү тууралуу маселени чечүү үчүн прокуратура органдарына берилүүгө тийиш, ал эми бул материалдар боюнча өндүрүш токтотулушу керек.

Сот тарабынан бул маалымат материалдары экстремисттик деп табылган учурда, анын чечими юстиция органдарына экстремисттик материалдардын тизмесине киргизүү үчүн жөнөтүлөт.

Бүгүнкү күндө КРнын Юстиция министрлигинин сайтында 22 пункттан турган “экстремисттик материалдардын тизмеси”¹⁷¹ бар, алардын жетөөсүнүн жарыяланган материалынын аты/аталышы бар, “Интернет ресурста” жайгаштырылган калгандары жөн гана материалдар деп (жарыялоолор, видео, сүрөт, символика, атрибутика) көрсөтүлгөн. Бирок, бул “экстремисттик материалдар” тизмесиндеги ушундай аз болсо да, алардын көпчүлүгүн идентификациялоого мүмкүн эмес. Тизмени толтурууда библиографиялык эрежелер колдонулбайт, материалдар тышкы көрүнүшү боюнча, мукабасы боюнча, биринчи жана акыркы сүйлөм ж.б. боюнча сүрөттөлбөйт. Тизмеде аларды экстремисттик деп тапкан соттордун аталышы жана алардын чечимдеринин күнү көрсөтүлгөн. Бирок тыюу салынган материалдардын кандайдыр бир мүнөздөмөсү менен таанышуу мүмкүндүгүн берген соттун өзүнүн чечимдери жок. Мисалы, материалдардын көпчүлүгү *«www.sunnti.com, archive.org, www.muslm.org, altairmedia.wordpress.com, justpaste.it, www.ansarsunna.com, www.paldf.net, Islamenmelilla.blogspot.com, www.islamist-movements.com - сайттарында жайгаштырылган маалыматтар, материалдар жана видео тасмалар»* деп көрсөтүлгөн.

Мындан тышкары, “Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КР Мыйзамында (13-бер.) маалымат материалдарын экстремисттик деп таануу жөнүндөгү гана соттун мыйзамдуу күчүнө кирген чечиминин көчүрмөсү юстиция чөйрөсүндөгү аткаруу бийлик органына, б.а. материалдардын биринчи гана категориясы жөнөтүлөт, ал эми материалдардын экинчи категориясы боюнча жөнөтүү тууралуу жобо Мыйзамда камтылган эмес. Андыктан КРнын Юстиция министрлигинин “экстремисттик материалдардын тизмеси” тыюу салынган экстремисттик уюмдардын расмий материалдарынын тизмеги же материалдардын тыюу салынган уюмга таандыктуулугу жөнүндө билдирүү камтылган эмес.

¹⁷¹ Список экстремистских материалов, опубликованных на сайте Министерства юстиции КР. Доступно на сайте: <http://minjust.gov.kg/ru/content/950>

3.4. ЭКСТРЕМИЗМГЕ КАРШЫ КҮРӨШҮҮ МЕНЕН БАЙЛАНЫШКАН ИШТЕР БОЮНЧА ЖАЗЫК СОТ ӨНДҮРҮ- ШҮНҮН АЛКАГЫНДАГЫ СОТ ЭКСПЕРТИЗАСЫНЫН ОРДУ ЖАНА РОЛУ

2017-жылдын 1-январынан тартып 2018-жылдын 1-майына чейинки мезгилдеги КР КЖКнын 299-2-беренесинин 1-бөлүгү «Экстремисттик материалдарды сатып алуу, даярдоо, сактоо, жайылтуу, ташуу жана жиберүү, ошондой эле экстремисттик же террористтик уюмдардын символдорун же атрибуттарын атайылап колдонуу» боюнча сот өкүмдөрүнүн талдоосу көрсөткөндөй, иштин алкагында учурлардын 100% (91 иш) учурунда материалдардын тигил же башка экспертизасы дайындалган жана сот өкүм чыгарарда экспертизанын корутундуларынын маалыматтарына шилтеме жасайт¹⁷². Мында экспертизанын конкреттүү түрүн дайындаодо, коюлган маселелерде жана экспертиза жүргүзгөн субъектти аныктоодо ачык-айкындуулуктун жоктугу байкалат. Мисалы, учурлардын 94%ында таануу же теологиялык экспертиза дайындалат. Ошол эле убакта жазык өндүрүшүнүн алкагында экспертиза жүргүзүүнү талдоо эксперттин алдына коюлган дин таануу бөлүгүнөн тышкаркы суроолор көп учурда ошондой эле лингвистикалык жана психологиялык аспекти камтый турганын көрсөттү. Ушуга байланыштуу, экстремизмге каршы аракеттенүүгө байланыштуу иштер боюнча жазык сот өндүрүшүнүн алкагында дайындоо, экспертизанын милдеттерин жүргүзүү жана түшүнүү тартибин аныктоо өзгөчө актуалдуу болуп саналат.

Сот экспертизасы – эксперт тарабынан илим, техника, искусство же кол өнөрчүлүк жаатында атайын билимдерди талап кылган жана алар жазык, жарандык жана административдик иш боюнча далилдөөгө тийиш жагдайларды аныктоо максатында процесстик аракеттерди жүргүзүүгө көмөк көрсөтүү үчүн эксперттин алдына коюлган маселелер боюнча изилдөөлөрдү жүргүзүүдөн жана корутунду берүүдөн турган процесстик аракет.

КР ЖПКнын 64-беренесине ылайык, адис – жазык ишине таламдаш болбогон, илимде, техникада, искусстводо, кол өнөрчүлүктө атайын ыкмаларын жана билимин пайдалануу менен тергөө же башка процесстик аракеттерди жүргүзүүгө көмөк көрсөтүү үчүн тергөөчү, сот тарткан адам.

КР ЖПКнын 62-беренесине ылайык, эксперт – илим, техника, искусство, кол өнөрчүлүк жагынан атайын билимин пайдалануу менен тергөө же соттук териштирүү жүргүзүүдө пайда болгон маселелерди чечүү жана ушул негизде көрсөтмө берүү үчүн тергөөчү, сот же алардын талабы боюнча эксперттик уюмдун жетекчиси дайындаган, бирок жазык ишине таламдаш болбогон адам.

¹⁷² Выборка производилась на основе решений суда, опубликованных на официальном сайте Верховного суда КР по адресу: <http://act.sot.kg/ru>

Эксперттин фигурасы көбүнчө жазык ишин козгоо жөнүндө чечимден кийин пайда болот.

КР ЖПКнын 165-беренесине ылайык, анда кылмыш курамынын бар болушунун кошумча далили жана /же кылмыш ишин козгоо жөнүндө же аны козгоодон баш тартуу тууралуу зарылчылык болгондо экспертиза дайындоо жазык иши козголгонго чейин да болушу мүмкүн. Кылмыш ишин козгогонго чейин экспертиза жүргүзүлгөн учурда, иш боюнча чечим кабыл алуу мөөнөтү прокурор тарабынан тергөөчүнүн жүйөлөштүрүлгөн токтому боюнча бир айга чейин узартылышы мүмкүн.

Мындай учурда материалдарды (буюм далилдерин) кылмыш ишин козгогонго чейин алып коюу үчүн, КР ЖПКнын 165-беренесине ылайык, окуя болгон жерди иликтөө чаралары көрүлөт жана кароодо табылган материалдык объектилер кароо узак убакытты талап кылган же объект табылган жерди кароо олуттуу кыйындаган объект катары алып коюу сыяктуу тергөө иш-чаралары жүргүзүлөрүнө көңүл буруу керек (КР ЖПКнын 177-бер.5-бөл.). Өз кезегинде, экстремисттик деп болжолдуу саналган материалдарды алып коюу тинтүү жана алуу сыяктуу тергөө иш-чараларынын алкагында иш козголгондон кийин гана жүргүзүлүшү керек.

КР ЖПКнын 84-беренесине ылайык, эксперттин корутундусу – бул тергөөчү, сот эксперттин алдына койгон суроолор боюнча жазуу жүзүндө чыгарылган тыянак, ал эксперттин илим, техника, искусство, же кол өнөрчүлүк жагынан атайын билимине жана жазык ишинин материалдарын изилдөөгө, заттык далилдерге, үлгүлөргө жана башка объектилерге негизделет.

Эксперттин корутундусу жазык иши боюнча далилдер статусуна ээ экендигине карабастан, КР ЖПКнын 84-беренесинин 3-бөлүгүнө ылайык, эксперттин корутундусу тергөөчү, прокурор же сот үчүн милдеттүү болуп саналбайт, себеби далилдерди баалоо иш боюнча башка далилдер менен бирге жүзөгө ашырылат.

Ошондой эле КР ЖПКнын 78 жана 79-беренелерине ылайык, ишке эксперттин же адистин мурдагы ишке катышуусу алардан баш тартуу үчүн негиз болуп саналбайт. Бул аспект атайын билимдердин кууш багытталышын эске алуу менен, экстремисттик мүнөздөгү кылмыштар жөнүндө жазык иштерин тергөөдө өзгөчө актуалдуу.

Укук коргоо органдары жогоруда аталган экспертизаларды дайындоодо КР ЖПКнын 204-беренесин жетекчиликке алууга укуктуу, анда экспертизаны эксперттик уюмдан тышкары жүргүзүү дайындалат. Мисалы, ЖПКнын 203-204-беренелерине ылайык, экспертиза эксперттик уюмдардын эксперти тери жана атайын билимдерге ээ адамдардын арасындагы эксперттер тарабынан жүргүзүлөт.

«Соттук-эксперттик иш жөнүндө» КР Мыйзамынын 2-беренесине, 13-беренесинин 6-пунктуна, 14-берененин 1-бөлүгүнүн 1, 2-пункттарына ылайык,

соттук эксперттин адистигинин алкагынан чыккан жана соттук-эксперттик уюмдар тарабынан өткөрүлбөгөн экспертизалардын айрым түрлөрүн өткөрүү үчүн сот экспертизасын дайындаган жактын же органдын чечими боюнча сот эксперттеринен тышкары тиешелүү билимге ээ башка адистер да мыйзамда белгиленген тартипте тартылышы мүмкүн. Сот эксперти катарында мамлекеттик сот эксперти, мамлекеттик эмес сот эксперти же зарыл атайын билимдерге ээ башка адам чыга алат. Сот эксперти катары ишке катышуу үчүн тартылган, кайсы бир соттук-эксперттик уюмдун штатында турбаган адам сот экспертизасын Кыргыз Республикасынын ЖПКга ылайык аны дайындаган органдын (жактын) тапшырмасын аткаруу тартибинде жүргүзөт.

3.4.1. Экстремизмге каршы күрөшүү менен байланышкан иштер боюнча экспертизанын түрлөрүнүн аныктамасы

Жогоруда айтылгандай, экстремизм белгилери тигил же бул материалдарда табылган бардык учурларда дин таануучу же теологиялык экспертиза дайындалат, алар көбүнчө синонимдер катары пайдаланылып, ушуну менен олуттуу методологиялык катагы жол берилет.

Дин таануу жана теология динге байланыштуу болгондугуна карабастан, аларды изилдөө объектиси жана колдонулуучу мамилелер айырмалап турат. Теология, оболу, теңирдин өзүн изилдөөгө, б.а. биздин реалдуулуктан тышкары болгон объектиге багытталган, ал эми Кудайды түшүнүү ар бир динде айырмаланып тургандыктан, теология дагы дайыма *конфессионалдуу*. Ага ылайык, жалпы теология болбойт – ал дайыма белгилүү бир динди: мусулмандык, христиандык (католиктик, православдык, протестанттык) же дагы башка динди окуу, үйрөнүү позициясына жараша болот.

Дин таануу өзүнүн динди түшүнүүсүн эмпирикалык, тактап айтканда, текшерүүгө жеткиликтүү материалга жана алынган маалыматтарды терең рационалдуу аңдап-түшүнүүгө негиздейт. Ошентип, эгерде дин таануу экспертизасы өзүнчө илимий принциптерге жана изилдөө ыкмаларына негизделген көз карандысыз, объективдүү изилдөөнү түшүндүргөн болсо, теологиялык экспертиза – конкреттүү динди «ичинен» изилдөө предметине карата көз караш болуп саналат, ага жараша конфессиялык жана ага ылайык баа берүүчү мүнөзгө ээ.

«Соттук-эксперттик иш жөнүндө»¹⁷³ КРнын Мыйзамынын 8-беренесине ылайык, соттук эксперт изилдөөлөрүн *илимий жактан так жана тажрыйбага таянган негизде*, тиешелүү адистигинин чектеринде, ар тараптуу жана толук көлөмдө жүргүзүүгө милдеттүү. Ошентип, көз карандысыз экспертизаны

¹⁷³ См. Закон КР от 24 июня 2013 года No 100 «О судебно-экспертной деятельности». Доступно на сайте: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/203908>

жүргүзүүдө эксперт жалпы илимий принциптерди жетекчиликке алып, мындайча айтканда, теологиялык экспертизаны эмес, дин таануучу экспертизаны жүргүзүүгө тийиш.

Дин таануу экспертизасын жүргүзүүдө эксперт же эксперттик топтун мүчөсү кайсы бир конфессиянын өкүлү болуп саналышына жол берилбейт. Реалдуу диний атаандаштык болгондо, конфессиялардын биринин өкүлүнө мамлекеттик эксперттин, же болбосо консультация берүүчү-адистин иш-милдетин өткөрүп берүү башка дин окутууларынын күн мурунтан жана адекваттуу эмес баа берүүсүнө алып келиши мүмкүн, себеби калыптанып калган көз караш стандарттары көбүнесе көнүмүш конфессиялык түшүнүктөрдүн деңгээлинен көтөрүлүүгө тоскоол болот, бул деген, өз кезегинде, конфессиялар аралык чыр-чатакты¹⁷⁴ козутушу мүмкүн.

Дин таануу экспертизасынын милдеттерине, алгач төмөнкүлөр кирет¹⁷⁵:

(1) Уюмдун диний/динсиз мүнөзүн аныктоо;

(2) Уюмдун диний таандыктуулугун аныктоо;

(3) Билдирилген формалардын жана дин уюмдарынын иш-аракетинин ыкмаларын аларды эсептик каттоодо/кайра каттоодо, алардын иш жүзүндөгү иш-аракетинде (мамлекеттик дин экспертизасынын милдеттери) шайкештигин баалоо;

(4) Уюмдун баалуулук багыттары, миссионердик чакырыктары, экстремисттик же экстремисттик эмес мүнөздөгү чакырыктарды дифференциациялоо максатындагы социалдык маанилүү багыттар табылган диний адабиятын үйрөнүү (комплекстүү психологиялык-лингвистикалык экспертизанын курамында).

«Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамында дин таануу экспертизасын жүргүзүү тартиби жана шарттары аныкталган. Тиешелүү уюштуруу документтеринин, ошондой эле диний мазмундагы башка документтердин, руханий (диний) билим берүү программаларынын, диний мазмундагы маалымат материалдарынын жана диний багыттагы предметтердин КРнын мыйзамдарына ылайык келишин аныктоо максатында, «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КРнын Мыйзамына ылайык, диний экспертизаны КР Президентинин карамагындагы Дин иштери боюнча мамлекеттик комиссиянын атынан дин иштери боюнча мамлекеттик орган дайындайт¹⁷⁶. Дин иштери бо-

¹⁷⁴ См. Загребина И.В., Пчелинцев А.В., Элбакян Е.С. Религиоведческая экспертиза: учебник для бакалавриата и магистратуры. М.: Юрайт, 2017.С.117.

¹⁷⁵ См. Методическое руководство по проведению религиоведческой и комплексной судебной психологолингвистической экспертизы в Кыргызской Республике /Под общ. ред. И.И. Ивановой. – Бишкек: Maxprint, 2017. С.25.

¹⁷⁶ См. статьи 10,11,12,22 Закона КР «О свободе вероисповедания и религиозных организациях в КР».

юнча мамлекеттик орган тапшырылган документтерде камтылган маалыматтардын ишенимдүүлүгүн текшерүүгө жана тиешелүү мамлекеттик органдар же өкмөттүк эмес уюмдар аркылуу кошумча маалыматтарды суратып алууга, ошондой эле арыз ээсинин уюштуруу документтерин диний иликтөө экспертизасына жиберүүгө укугу бар. Мындай учурда арызды кароо дагы бир айлык мөөнөткө узартылат.

Дин иштери боюнча мамлекеттик орган диний адабияттарга, башка басма, аудиовидео материалдарга дин таануу экспертизасын дайындоого укуктуу.

Дин таануу экспертизасы (мындан ары - ДТЭ) ДИМК алдындагы дин таануу эксперттик тобу тарабынан жүргүзүлөт, ал дин чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясатты түзүү жана ишке ашыруу боюнча ишти жүзөгө ашырат жана КРнын дин жаатындагы мамлекеттик органдардын ишин координациялайт.

ДИМК ДТЭни төмөнкүдөй учурларда жүргүзүүнү дайындайт:

1) диний уюмдарды, чет элдик диний уюмдардын миссияларын (өкүлчүлүктөрүн) (мындан ары - миссиялар) эсептик каттоо же кайра каттоо жөнүндө арыз келип түшкөндө,

2) миссиялардын ишин токтотуу жөнүнө чечим кабыл алуу үчүн,

3) диний адабиятты, башка басма, аудио-, видеоматериалдарды чыгаруу, сатып алуу, сактоо, ташып кирүү, ташып чыгуу жана жайылтуу,

4) китепкана фонддоруна диний адабият келип түшкөндө.

Диний адабияттар китепкана фондуларына түшкөн учурда мамлекеттик дин таануу экспертизасы милдеттүү түрдө жүргүзүлөт («Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө» КР Мыйзамынын 22-бер.3-бөл.).

ДТЭ объектилерине төмөнкүлөр кирет:

1) диний уюмдарды, чет элдик диний уюмдардын миссияларын (өкүлчүлүктөрдү) эсептик каттоо же кайра каттоо үчүн берилген уюштуруу документтери,

2) диний адабият, башка басма, аудио-, видеоматериалдар,

3) диний мазмундагы документтер (миссиялардын динге окутуу түзүмүн, негиздерин, диний тажрыйбаны аныктаган документтер, ошондой эле диний иштин формаларын жана ыкмаларын мүнөздөөчү документтер.

Экстремизмдин белгилери табылган учурда, ДТЭ эксперттери экспертиза жүргүзүүнү токтото турат жана ДИМКга жазуу жүзүндө кабар берет, андан кийин ДИМК комплекстүү экспертиза жүргүзүү үчүн тиешелүү компетенттүү органдарга өткөрүп берүүсү керек.

Экстремизмге каршы аракеттерге байланыштуу жазык иштеринин алкагында жүргүзүлүүчү экспертиза. Экспертиза объектилерин аларда экстремизмдин элементеринин бар экендигин баалоодо эксперттерге кайсы бир

уюмдун иши “Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КР Мыйзамынын 1-беренесинде каралган максаттарга багытталгандыгын аныктоо зарыл. Ушул эле Мыйзам менен тигил же бул маалыматтык материалдарда же оозеки түрдө айтууларда экстремисттик мазмунду аныктоо предметине экспертиза жүргүзүү үчүн координациялык эксперттик комитет түзүлөт, анын жобосу жана курамы Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан бекитилет (4-бер.экинчи абзац). Бул ченемдин мазмуну боюнча иштин бардык категориялары боюнча тигил же бул маалыматтык материалдарда же оозеки түрдө айтууларда экстремисттик мазмунду аныктоо предметине экспертизаны аталган эксперттик комитет жүргүзүүгө ыйгарым укуктуу.

Жогору талапка карабастан, бул комитет түзүлгөн эмес жана иш жүзүндө бардык материалдар ДИМКга диний экспертиза жүргүзүүгө жиберилип турган. Бирок, диний экспертизанын милдеттерине таянуу менен “Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КР Мыйзамында белгиленген экстремисттик иштин белгилерин түздөн-түз табуу анын компетенцияларына кирбейт. Экстремизмге каршы аракеттерге байланыштуу иштер боюнча тексттерди экстремизмдин белгилерин аныктоо боюнча изилдөө ар кандай адистиктеги адистер тарабынан жүргүзүлүп, комплекстүү психологиялык-лингвистикалык экспертизанын милдеттерине кирүүгө тийиш.

Экстремизмге каршы аракеттерге байланыштуу иштер боюнча тексттердин комплекстүү соттук психологиялык-лингвистикалык экспертизасы – бул тексттин же айтылгандардын мазмуну же багытталышы менен байланышкан фактыларды аныктоо зарылчылыгы келип чыккандагы тергөөдө же соттук териштирүүдө дайындалуучу сот экспертизасынын түрү:

1) КР КЖКда каралган кылмыштар боюнча (226-2-бер. «Террорчулук же экстремисттик мүнөздөгү кылмыштарды жасоого тартуу же аларды жасоого башка көмөктөрдү көрсөтүү»; 226-3-бер. «Көпчүлүк алдында террорчулук иш аракеттерди жүзөгө ашырууга чакыруу же көпчүлүк алдында террорчулуктуку актоо»; 226-6-бер. «Террористтик же экстремисттик ишти ачык жактыруу»; 299-бер. «Улуттук (этностор аралык), расалык, диний же регион аралык кастыкты козутуу»; 299-1-бер. «Улуттук (этностор аралык), расалык, диний же регион аралык кастыкты козутууга багытталган уюшкан иш-аракет»; 299-2-бер. «Экстремисттик материалдарды сатып алуу, даярдоо, сактоо, жайылтуу, ташуу жана жиберүү, ошондой эле экстремисттик же террористтик уюмдардын символдорун же атрибуттарын атайылап колдонуу» ж.б.);

2) КР АЖЖКда каралган административдик укук бузуулар жөнүндө иштер боюнча (395-1-бер. «Террористтик же экстремисттик ишти ачык жактыруу»);

3) коомдук бирикмелердин же диний уюмдардын мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жана алардын кызмат адамдары тарабынан чыгарылган ар кандай жазма эскертүүлөрдү жана эскертүүлөрдү талашуу менен байланышкан административдик иштер боюнча;

4) материалдарды экстремисттик деп таануу жөнүндө жарандык иштер боюнча.

Экстремизмге каршы аракеттерге байланыштуу иштер боюнча тексттердин комплекстүү соттук психологиялык-лингвистикалык экспертизасынын милдеттери болуп төмөнкүлөр саналат¹⁷⁷:

- текстте белгилүү бир аракеттерге чакырыктардын бар экендигин аныктоо;

- текстте үгүттөөнүн (улуттук, диний, расалык ж.б. артыкчылыктын, өзгөчөлүктүн же толук кандуу эместиктин) болушун аныктоо;

- текстте экстремисттик аракеттин же терроризмди актоонун же негиздөөнүн болушун аныктоо;

- сөз аракеттеринин (тексттин) араздашууну, кастыкты, жек көрүүнү козутууга, адамдын ар-намысын басынтууга багытталышын, адамды белгилүү бир белгилер боюнча (жынысы, расасы, улуту, динге карата мамилеси ж.б.) кемсинтүүнү аныктоо.

Экстремизмдин табиятынын көз карандылыгынан тышкары (саясий, диний, этникалык, улуттук, расалык ж.б.) негизги роль эксперт-лингвистке (филологу эмес!) берилген. Жогоруда аталган жазык иштери боюнча дайындалуучу соттук лингвистикалык экспертизанын спецификасы сүйлөөнүн мазмундук-маанилик жана формалдуу жагынын лингвистикалык экспертизасынын жыйынтыктары курамдын, б.а. кылмыштын объективдүү тарабынын белгилеринин бар же жок экендигинин далилдөөчү башат болуп берет. Лингвисттин дал өзү экстремизмдин төмөнкүдөй белгилерин аныктап бере алат:

- Чакырыкты жана анын мазмунун.
- Көз караштарды үгүттөөнү (терс мамиле, өзгөчөлүүлүк, артыкчылык ж.б.).
- Маселеде көрсөтүлгөн белгилер боюнча араздашууну, кастыкты козутууну.
- Адамдык ар-намысты кемсинтүүнү...
- Адамды айыптоону...

¹⁷⁷ Справочник проводимых экспертиз в государственном центре судебных экспертиз при Министерстве юстиции Кыргызской Республики (прим.: ныне Государственная судебно-экспертная служба) – Бишкек, 2014 – с. 35. Более подробно о вопросах на которые позволяет ответить комплексная экспертиза можно узнать из Методического руководства по проведению религиоведческой и комплексной судебной психолого-лингвистической экспертизы в Кыргызской Республике /Под общ. ред. И.И. Ивановой. – Бишкек: Maxprint, 2017 – с. 38-40. Электронная версия доступна по адресу – <http://www.advocacy.kg/index.php/4263-3-aprelya-posobie-metodicheskoe-rukovodstvo-po-provedeniyu-religiovedcheskoj-i-udebnoj-kompleksnoj-psikhologo-lingvisticheskoy-kpl-ekspertizy>. Дата обращения: 26.04.2018.

- Аракеттерди жана көз караштарды актоону....
- Адамдарга, топторго карата зомбулукту колдонуу коркунучун ...

Тексттик билдирүүнү коштоочу таасир этүүнүн анализин эксперт-психолог жүргүзөт. Анын милдеттерине максатка багытталган зыян келтирүүчү же анын бейтарап мүнөзүн аныктоо, текстти кабыл алууну коштоочу кандайдыр бир психологиялык абалды жана мындай абалдардын мүмкүн болгон кесепеттерин аныктоо, тексттик бирдирүүнү коштоочу аудио- жана видеоматериалдардагы психологиялык таасир этүүнү бөлүп чыгаруу кирет. Мында маалыматтын кандай гана булактары болбосун – визуалдык, аудиолук, кинестетикалык – күчү жана багытталышы боюнча ар кандай адамга психологиялык таасир этүү жөндөмүнө ээ экендигин эске алуу керек. Эксперт-психолог комплекстүү экспертиза жүргүзүүгө, биринчи кезекте, визуалдык материалдарды талдоо, аларда психологиялык таасир этүүнүн мүмкүн болгон факторлорун бөлүп чыгаруу үчүн тартылат.

Эгерде текст диний багытка таандык болгон учурда, анда комплекстүү психологиялык-лингвистикалык экспертиза жүргүзүү боюнча эксперттик топтун курамына эксперт-дин таануучу чакырылат, ал изилденүүчү материалдын диний таандыктулугун аныктай алат; уюм/топ/материал (тарыхы, дин окутуусу, идеологиянын, институционалдаштыруунун мүнөзү ж.б.) тууралуу диний маалыматты бере алат.

Укуктук баа берүү эксперттердин жана экспертизанын компетенциясына кирбегендигин эске алуу керек. Эксперттер экстремизмдин белгилери бар экендигин көрсөтүшү мүмкүн, ошол эле убакта укуктук бааны укук коргоо органдарынын адистери жана сот берет. Буга байланыштуу, эксперттердин алдында сыпайы суроолорду берүү өзгөчө маанилүү, мисалы:

- Чакырыктарды камтыган айтуулар барбы? Эгерде – ооба болсо, анда N кандай конкреттүү аракеттерге чакырат?
- ... карата кандайдыр бир кастык же зомбулук аракеттерди жүзөгө ашырууга чакырыктар барбы?
- Эгерде талашка түшкөн сөздөрдө чакырыктар камтылса, анда алар ачык болуп саналабы?
- Текстте белгилүү бир расанын өзгөчөлүгүн, артыкчылыгын үгүттөгөн белгилер камтылганбы?
 - Цыгандардын, башкырлардын толук кандуу эместиги...?
 - Иш-аракеттердин негизи?
 - ...карата зомбулук коркунучу?

Эксперт төмөнкүлөр сыяктуу суроолорго жооп берүүгө тийиш эмес жана жооп бере албайт: «Эгерде берилген материалдарда чакырыктар камтылган болсо, анда алар экстремисттик болуп саналабы?», б.а. эксперт изилденүүчү

материалдарда экстремизмдин белгилеринин (чакырыктар, козутуу, үгүттөө, ачыктык ж.б.) болушу жөнүндө суроого жооп берет, бирок кылмыш курамынын болушу тууралуу суроого (материал экстремисттик болуп саналабы) жооп бербейт.

Ошентип, экстремизмге каршы аракеттерге байланыштуу иштер боюнча экспертизаны дайындоодо дин таануу компоненти менен (эгерде материал диний мүнөзгө ээ болсо) комплекстүү психологиялык-лингвистикалык экспертиза жүргүзүлүүгө тийиш, анда:

Лингвист эмне жана кантип айтылгандыгын аныктайт (мазмуну жана формасы);

Психолог айтуулардын багытталышын жана мүмкүн болгон таасир этүүсүн аныктайт;

Дин таануучу изилденүүчү объекттер кайсы динге же диний агымдарга кирерин, динге окутуу жана сыйынуу өзгөчөлүктөрүн аныктайт.

Диний тексттерди талдоодо комплекстүү мамиленин маанилүүлүгү ошондой эле диний материалдардын спецификасы менен аныкталат. Мисалы, “Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КР Мыйзамына ылайык, динге карата мамиленин белгилери боюнча артыкчылыкты жана өзгөчөлүүлүктү үгүттөө экстремисттик иш-аракет катары каралат, анда динди илимий жактан изилдөөгө ылайык, бул кандай гана диний окутуу болбосун анын ажыратылгыс бөлүгү болуп саналат. Диндердин же диний агымдардын басымдуу көпчүлүгүнүн жолун жолдоочулар өзүнүн гана ишенимине окутууну чыныгы деп эсептейт. Катардагы жактоочулар дагы, дин системасынын (өзгөчө монотеисттик) кудай таануучулары (богословдор) дагы бардык диндерди бир баалуукта кароодон баш тартышууда: өзүнүн дини абсолюттук, бирдиктүү жана чыныгы деп бааланып, калган диндер, эң жакшысы, ошол эле чындыктын шарттуу көрүнүшү деп жарыяланууда. Диний артыкчылыктуулук – так өз дининин тууралыгына ишенүү – тандап алынган жолдун тууралыгына жана анын позитивдүүлүгүнө ишенүүнү жаратат, бул сөзсүз эле өзгөчөлүктү көрсөтүүнү билдирбейт. Адамдар табияттан тышкаркы кубулушка ишенет жана алардын жолун жолдоочулары болуп саналган диний багыттын салттарында кабыл алынгандай ага сыйынышат. Алар башкаларга өзүнүн сезимдери жана диний тажрыйбасы менен бөлүшүү максатында, так эле алардын Кудайга болгон жолу оптималдуу болуп саналарына чын ниетинен ишенүү менен өзүнүн дини тууралуу айтып беришет. Мында мыйзамга каршы, басынтуучу же кастыкты козутуучу эч нерсе деле жок экендигин моюнга алуу керек¹⁷⁸.

¹⁷⁸ См. Загребина И.В., Пчелинцев А.В., Элбакян Е.С. Религиоведческая экспертиза: учебник для бакалавриата и магистратуры. – М.: Юрайт, 2017. С.78.

Диний аң-сезимге жалпы эле дүйнөнүн эки эселеп көбөйүүсү таандык: бир жагынан - аны аркы жана берки жакка бөлүүсү, экинчи жагынан – дүйнөнү бул тарабын өзү менен бир ишенимдегилерге жана калган бардык адамдарга дихотомиялоо (бөлүү). Бул бардык диндерге мүнөздүү жана тиешелүү өзгөчөлүк кандай гана диний уюм болбосун анын – аз сандагыдан баштап өзүнө миллиондогон жактоочуларды камтыган позицияны аныктайт. Албетте, тигил же бул диндин тарапташтары өзүнүн гана динин чындык деп эсептеп, калгандардын бардыгын бир аз же абдан ачык байкалган адашуу деп эсептешет. Эгерде христианчылыктын жаралышы жана бекемделиши, башка дүйнөлүк диндер сыяктуу эле, алардын негиздөөчүлөрү - Иисус, Будда, Мухаммеддер тарабынан катаал ырасталуусу менен байланышкандыгын, өз диний окууларынын айрыкча чын жолдо экендигин жана өздөрүнүн тарапташтарын кандай гана жол менен болбосун ишенимдин чындыгын коргоого чакыруусун эске алсак - мындай позиция эч кандай кокустук эмес¹⁷⁹.

Лингвист диний тексттерде артыкчылуулукту үгүтөөнү таба аларына карабастан, экспертиза жүргүзүүдөгү комплекстүү мамиле гана – анын чындап эле укукка каршы мүнөздө экендигин аныктоого мүмкүндүк берет. Мындан тышкары, өзүнүн аракеттерин негиздөө үчүн экстремисттик жана террористтик уюмдар өзүнүн аргументтөөсүндө ар кандай тарыхый мезгилдерде жазылган диний материалдарга көбүнчө шилтеме жасашат. Мындай адабият тиешелүү шарттарда жаратылгандыктан жана белгилүү бир максаттары жана аудиториясы болгондуктан, изилдөөчү ушуга окшогон адабиятты экстремисттик деп таануу жөнүндө эксперттик чечимди чыгарууда өтө этият болушу керек. Ошол себептүү, эреже катарында, Куран, Эски жана Жаңы Осуят, Бхагават-Гита ж.б. сыяктуу ар кандай мүнөздөгү ыйык жазуулар экспертизанын объектиси боло албайт¹⁸⁰.

¹⁷⁹ См. Загребина И.В., Пчелинцев А.В., Элбакян Е.С. Религиоведческая экспертиза: учебник для бакалавриата и магистратуры. – М.: Юрайт, 2017. С.78.

¹⁸⁰ См. Методическое руководство по проведению религиоведческой и комплексной судебной психолого-лингвистической экспертизы в Кыргызской Республике /Под общ. ред. И.И. Ивановой. – Бишкек: Maxprint, 2017.С. 36.

3.4.2. Экстремисттик иштердин белгилерин аныктоо боюнча сот экспертизасын жүргүзүү тартиби жана шарттары

Экспертизаны жүргүзүү тартиби жана шарттары КРнын ГПК, ЖПК, АЖЖ-Кда, «Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө», «Соттук-эксперттик иш жөнүндө», “Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө” КРнын Мыйзамдарында аныкталган; 2014-жылдын 17-мартындагы «Кыргыз Республикасындагы соттук-эксперттик иштин айрым маселелери жөнүндө»¹⁸¹ N132 токтому менен бекитилген Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинин алдындагы Соттук экспертизалар мамлекеттик борборунда соттук экспертизалар жүргүзүү жөнүндө нускама¹⁸² менен Кыргыз Республикасынын соттук эксперттинин компетенттүүлүк сертификатын берүүнүн, берүүдөн баш тартуунун, жарактуулугун токтото туруунун, токтотуунун жана ажыратуунун тартиби жана шарттары жөнүндө жобо, Кыргыз Республикасынын сот эксперттинин компетенттүүлүгүн сертификациялоо маселеси боюнча мамлекеттик эксперттик-квалификациялык комиссия жөнүндө жобо, Кыргыз Республикасынын Сот эксперттинин мамлекеттик реестрин жүргүзүүнүн тартиби, Кыргыз Республикасындагы Соттук-эксперттик изилдөөлөрдүн методикаларынын мамлекеттик реестрин жүргүзүү тартиби бекитилген.

Комплекстүү соттук психологиялык-лингвистикалык экспертизасы жазык, жарандык иштер, административдик укук бузуулар жөнүндө ж.б. иштер боюнча өндүрүшкө байланыштуу дайындалат.

Комплекстүү соттук психологиялык-лингвистикалык экспертизасы (мындан ары – КСПЛЭ) Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик соттук-эксперттик кызмат (мындан ары – МСЭК) жана башка соттук-эксперттик уюмдар, эксперттер тарабынан соттук-эксперттик иш жөнүндө мыйзамдарга ылайык жүргүзүлөт. КСПЛЭ объектилерине ДТЭ объектилери, ошондой эле ар кандай сактагычта (кагазда, электрондук түзүлүштөрдө, бул текст чагылдырылган ар кандай форматтагы файл болушу мүмкүн) камтылган текст, оозеки чыгып сүйлөөнүн (митингде, телеберүүдө, башка ар кандай иш-чараларда) жазуулары, видео- жана кинофильмдер, жазуунун ар кандай сактагычтарында чагылдырылган (аудио- жана видеофонограммалар) видеосюжеттер, Интернеттеги аудио-визуалдык продукт ж.б. кирет.

¹⁸¹ См. постановление Правительства КР от 17 марта 2014 года No 132 «О некоторых вопросах судебно-экспертной деятельности в Кыргызской Республике» (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/96190>

¹⁸² См. Инструкцию о производстве судебных экспертиз в Государственном центре судебных экспертиз при Министерстве юстиции КР, утвержденную постановлением Правительства Кыргызской Республики от 25 сентября 2012 года No 648 (Электронный ресурс). Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/93755>

Эгерде изилдөөлөрдү өткөрүү үчүн адамдын психологиясы жана психофизиологиясы, лингвистика жана дин таануу жаатындагы билимдери зарыл болгон учурларда, КСПЛЭ дайындалат. Ал тиешелүү адистиктеги эксперттер тарабынан өздөрүнүн компетенцияларынын чектеринде жүргүзүлөт. Ар бир эксперт изилдөөлөрдү өзүнүн атайын билимдеринин чектеринде жүргүзөт (“Соттук-эксперттик иш жөнүндө” КР Мыйзамынын 27-бер.). Сот эксперттерине карата талаптар “Соттук-эксперттик иш жөнүндө” КРнын Мыйзамда белгиленген, тактап айтканда, 14-беренедө соттук эксперт катарында мамлекеттик соттук эксперт, мамлекеттик эмес соттук эксперт же зарыл атайын билимдерге ээ башка адам чыга алат деп айтылат. Өзүнүн кызматтык иш-милдеттерин аткаруу тартибинде соттук экспертизаны жүргүзгөн соттук-эксперттик уюмдун кызматкери мамлекеттик жана мамлекеттик эмес соттук эксперт болуп саналат.

Укук коргоо органдарынын бөлүмчөлөрүнүн эксперттерин кошпогондо, мамлекеттик соттук эксперт мамлекеттик кызматчы болуп саналбайт. Соттук эксперт катары ишке катышуу үчүн тартылган, кайсы бир соттук-эксперттик уюмдун штатында турбаган адам соттук экспертизаны Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык, аны дайындаган органдын (жактын) тапшырмасын аткаруу тартибинде жүргүзөт.

Соттук дин таануу экспертизасын жүргүзүү ДИМКга тапшырылбайт, анткени бул орган сот экспертизасын жүргүзүүгө ыйгарым укуктуу эмес, бирок ДИМКнын кызматкерин КР ЖПКнын 204-беренесине, «Экспертизаны эксперттик уюмдан тышкары жүргүзүү» КР Мыйзамына жана “Соттук-эксперттик иш жөнүндө” КР Мыйзамынын 13-беренесинин 6-бөлүгүнө ылайык тартууга болот. Бул учурда экспертиза ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын эмес, конкреттүү бир адистин корутундусу катары берилет.

Экспертиза жүргүзүү тартиби жана алардын натыйжаларын жол-жоболоштуруу. Материалдарды экстремисттик деп таанууга байланыштуу иштер боюнча эксперттик корутундулардын талаптуулугун эске алуу менен, сот процессинин катышуучулары эксперттин компетенциясына жана жүргүзүлгөн экспертизаларга карата жогорку талаптарды коюуга тийиш. Бул түздөн-түз мазмунунан тышкары, соттук экспертиза жүргүзүү жөнүндө нускамада берилген изилдөөлөрдүн жыйынтыктарын жол-жоболоштурууга дагы тиешелүү. Соттук эксперттин корутундусу мамлекеттик же расмий тилдерде жазуу жүзүндө берилет жана үч бөлүктөн: киришүү, изилдөөчүлүк жана тыянак бөлүктөрүнөн, ошондой эле экспертке (эксперттерге) кылмыш жоопкерчилиги жөнүндө эскертилгендиги жана анын укуктары жана милдеттери түшүндүрүлгөндүгү жөнүндө кол койдурулган баракчадан турат. Корутундунун киришүү бөлүгүндөгү текстинде төмөнкүлөр көрсөтүлөт:

- экспертизага келип түшкөн материалдардын аталыштары, изилденген объекттерди ташып жеткирүү ыкмасы, таңгактоонун түрү жана реквизиттери;

- эксперт (эксперттер) жөнүндө маалыматтар: аты-жөнү, атасынын аты, билими, адистиги (жалпы жана эксперттик), ээлеген кызмат орду, эксперттик ишинин стажысы;

- экспертиза жүргүзүүдө катышкан адамдар жөнүндө маалыматтар (аты-жөнү, процесстик абалы);

- корутунду берүү үчүн маанилүү жана эксперт тарабынан баштапкы маалыматтар катары кабыл алынган иш жагдайлары;

- анын түзүлгөн жана жооп алынган датасын, аны кароонун натыйжаларын көрсөтүү менен жиберилүүчү өтүнүч каттар жөнүндө маалымат,

- эксперттердин чечүүсүнө коюлган маселелер;

- маселе чечүүгө кабыл алынбай тургандыгы жөнүндө атайын белги, себеби эксперттин компетенциясына ылайык келбейт (маселени чечүү үчүн атайын билим талап кылынбаганда жана маселе башка адистиктеги эксперттин компетенциясына тиешелүү болгон учурда).

Изилдөө бөлүгүндө изилдөө процесси жана анын жыйынтыктары баяндалып, белгиленген фактыларга илимий түшүндүрмө берилет. Сүрөттөмө так, түшүнүктүү, курамы боюнча чечилип жаткан маселелерге шайкеш келиши керек. Колдонулган атайын терминдерге түшүндүрмөлөр берилет.

Изилдөө бөлүгүндө төмөнкүлөр көрсөтүлөт:

- эксперттик изилдөө объекттеринин абалы;

- эксперттик изилдөөнүн ыкмалары, аларды колдонуунун техникалык шарттары жана алынган натыйжалар;

- эксперттик эксперименттин максаттары, шарттары жана жыйынтыктары (эгерде мында экспертиза өткөрүлгөн болсо) жана үлгүлөрдү алуу;

- коюлган маселелерди чечүүдө эксперт жетекчиликке алган материалдарга шилтемелер, ага тете эле изилдөө жүргүзүүдө пайдаланылган адабий булактар (автору, иштин аталышы, анын басылып чыккан орду жана жылы);

- тиркемелерге шилтемелер жана аларга тиешелүү түшүндүрмөлөр,

- тиешелүү тыянактарды жасоо үчүн негиз катары изилдөөнүн айрым этаптарына жана бүтүндөй эле жалпы алынган жыйынтыктарга эксперттик баа берүү.

Эгерде экспертизаны дайындаган жак тарабынан коюлган айрым маселелерге жооп берүү мүмкүн болбосо, анын себептери көрсөтүлөт.

Эксперттин тыянактары анын алдына коюлган маселелерге жооп түрүндө берилет. Ар бир коюлган маселеге маңызы боюнча жооп берилет, же болбосо аны чечүүнүн мүмкүн эместигинин себеби көрсөтүлөт. Комплекстүү экспертизаларды жүргүзүүдө эксперттердин жалпы тыянактарынан мурда өзүнчө

өткөрүлгөн изилдөөлөрдүн натыйжалары боюнча айрым эксперттердин жеке тыянактары келтирилиши мүмкүн. Тыянактарды экспертиза боюнча жалпы тыянакты түзүүгө катышпаган эксперттер да түзө алышат. Тыянактардын ирээти өткөрүлгөн изилдөөнүн тартибине шайкеш келиши керек. Эксперттин алдына коюлбаган маселелер боюнча жагдайлар жөнүндө тыянактар, эксперт тарабынан изилдөө процессинде табылган болсо, алар корутунду жоболордо келтирилет.

Тыянактар ар кандай чечмелөөгө жол бербеген так жана түшүнүктүү тил менен жазылышы керек. Эгерде изилдөөчү бөлүктө келтирилген жана алдыга коюлган маселеге толук жоопту камтыган корутундуну изилдөөнүн жыйынтыктарын кеңири сүрөттөөсүз түзүүгө мүмкүн болбогон учурларда, корутундунун изилдөөчү бөлүгүнө шилтемелерди келтирүүгө болот. Тыянактар так кесер жана ыктымалдуу болушу мүмкүн. Так кесер тыянак, факт жөнүндө эксперттин ачык-айкын, анык билимин камтыйт. Ыктымалдуу формадагы тыянак жарым-жартылай негизделет жана сот эксперти тарабынан коюлган маселени чечүүнүн мүмкүн болгон башка чечилишин көрсөтүү менен белгиленип жаткан фактынын ыктымалдуулугунун негизде түзүлөт. *Ыктымалдуу тыянак өз алдынча далилдөөчү мааниге ээ болбойт*¹⁸³. Корутундунун ар бир барагына эксперт (эксперттер) тарабынан кол коюлат.

Комиссиялык экспертизаны жүргүзүү бир адистиктеги эки же андан ашык эксперттерге тапшырылат. *Комплекстүү* экспертизалар ар башка адистиктеги эки жана андан ашык эксперттерге тапшырылат. Комплекстүү экспертизага катышкан эксперттердин ар бири, өзүнүн атайын билимдеринин негизинде ага берилген материалдарды тиешелүү изилдөөдөн өткөрөт жана ал изилдөөлөрдүн натыйжаларында эксперттин алдына коюлган маселеге жооп берүү үчүн негиз катары баалайт. Комиссия изилдөөгө катышкан эксперттердин ар бири аны менен макул болгон шартта жалпы корутунду берет.

Эксперттердин биринин өзгөчө пикири болгон учурлар атайын күн мурунтан сүйлөшүлүп алынат.

Экспертизаны дайындоо жөнүндө чечимде көрсөтүлгөн маселелердин бирине дагы эксперт маани-маңызы боюнча жооп бере албаган (жок дегенде бир бөлүгүнө) учурда, корутунду берүү мүмкүн эместиги жөнүндө маалымат түзүлөт.

Эксперт экспертиза дайындаган органга коюлган маселе боюнча *корутунду берүүнүн мүмкүн эместиги* тууралуу билдирет:

- корутунду берүү үчүн экспертке берилген материалдардын жараксыздыгынан же жетишсиздигинен улам, эгерде бул тоскоолдукту четтетүүгө мүмкүн болбосо;

¹⁸³ См. ст.2. Закона КР от 24 июня 2013 года No 100 «О судебно-экспертной деятельности». Доступно по адресу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/203908?cl=ru-ru>

- коюлган маселе эксперттин атайын билимдеринен сырткары болсо;
 - эгерде изилдөө усулдугу менен усулдуктарынын азыркы деңгээли коюлган маселени бир беткей чечүүгө жол бербесе;
 - коюлган маселени чечүүнүн илимий жактан иштелип чыккан усулдугу болбогон учурда;
 - айкындалган белгилердин тобу карама-каршылыктуу келип, маселени маңызы боюнча чечүүгө жетишсиз болсо.
- Эгерде экспертиза дайындоо жөнүндө чечимде көрсөтүлгөн кайсы бир маселелер боюнча эксперт корутунду берсе, ал эми калгандары боюнча корутунду берүүнүн мүмкүн эместиги жөнүндө билдирме берүүгө негиздер бар болсо, бирдиктүү документ - эксперттин корутундусу түзүлөт.

Приложение 1. Список запрещенных на территории Кыргызской Республики экстремистских или террористических организаций¹⁸⁵

№	Наименование организации	Описание организации	Сведения, когда и чьим решением запрещена деятельность организации
1.	«Организация освобождения Туркестана» («Шарки азат Туркестан»)	Террористическая (сепаратистского характера)	Решение Верховного Суда Кыргызской Республики от 20.08.2003 г.
2.	«Восточно-Туркестанская исламская партия» («Шарки Туркестан ислам партиясы»)	Террористическая (сепаратистского характера)	Решение Верховного Суда Кыргызской Республики от 20.08.2003 г.
3.	«Исламская партия Туркестана», «Исламское движение Узбекистана» (ИДУ), «Партия исламского возрождения»	террористическая	Решение Первомайского районного суда г.Бишкек от 15 сентября 2006 г.
4.	«Аль-Каида» или «Аль-Каеда»	террористическая	Решение Первомайского районного суда г.Бишкек от 15 сентября 2006 г.
5.	Движение Талибан	террористическая	Решение Первомайского районного суда г.Бишкек от 15 сентября 2006 г.
6.	Международная организация «Народный конгресс Курдистана» («Курдский народный конгресс»), «Рабочая партия Курдистана», «Курдская рабочая партия», «Контра-Гель»	террористическая	Решение Первомайского районного суда г.Бишкек от 11 июня 2008 г.
7.	«Группа джихада», «Исламская группа джихада», «Джамаат аль-джихад», «Исламский джихад-джамаат маджахедов», «Джамаат маджахедов Центральной Азии»	террористическая	Решение Первомайского районного суда г.Бишкек от 11 июня 2008 г.
8.	Хизб -ут-Тахрир -аль-Ислами	экстремистская	Решение Верховного Суда Кыргызской Республики от 20.08.2003 г.
9.	Ат-Такфир Валь-Хиджра (Ат-Такфир валь-Хиджра)	террористическая и экстремистская	Решение Первомайского районного суда г.Бишкек от 24 октября 2012 г.
10.	Жайшуль Махди	террористическая и экстремистская	Решение Первомайского районного суда г.Бишкек от 24 октября 2012 г.
11.	Фронт ан-Нусра или «Джабхат ан-Нусра»	террористическая и экстремистская	Решением суда г.Ош от 13 мая 2015 г.
12.	Джунд-аль Халифат (Джунд-уль Халифат)	террористическая и экстремистская	Решение Первомайского районного суда г.Бишкек от 24 октября 2012 г.
13.	Ансаруллох (Ансарул Аллах)	террористическая и экстремистская	Решение Первомайского районного суда г.Бишкек от 24 октября 2012 г.
14.	Катибат аль-Имам Бухари"	террористическая и экстремистская	Решением суда г.Ош от 13 мая 2015 г.
15.	Акромия	экстремистская	Решение Первомайского районного суда города Бишкек от 14 марта 2014 года
16.	Жаннат Ошкларн» - террористическая и экстремистская;	террористическая и экстремистская	Решением суда г.Ош от 13 мая 2015 г.
17.	«Исламское государство», «Исламское государство Ирака и Леванте»	террористическая и экстремистская	Решение Октябрьского районного суда г.Бишкек от 13 февраля 2015 г.
18.	Джамаат ат-Таухид валь-Джихад	террористическая и экстремистская	Решением суда г.Ош от 16 марта 2016 г.
19.	«Якын-Инкар» (отрицание всего, кроме Бога),	Экстремистское течение	Решением суда г. Бишкек от 15 сентября 2017 года

¹⁸⁴ Список запрещенных на территории Кыргызской Республики экстремистских или террористических организаций предоставлен Службой по противодействию экстремизму и незаконной миграции Министерства внутренних дел Кыргызской Республики.

Приложение 2. Общая информация о каждой запрещенной на территории Кыргызской Республики экстремистских или террористических организаций¹⁸⁵

Религиозный экстремизм своими деструктивными проявлениями представляет серьезную угрозу нормальному развитию общества и национальной безопасности любого государства. Значимость антиэкстремистской и анти-террористической деятельности для нашего региона особо отмечается в условиях продолжающегося роста напряженности обстановки на Ближнем Востоке, а также потенциальных угроз со стороны афгано-пакистанской зоны.

Угрозы и вызовы, исходящие от международного экстремизма, требуют от правоохранительных органов адекватного ответа, и прежде всего, четкой и эффективной реализации всех международных соглашений, в первую очередь, регионального характера. Немаловажным фактором, способствующим эффективности мер противодействия терроризму и экстремизму, является постоянное укрепление и развитие сотрудничества наших государств. Общеизвестно, что невозможно вести эффективную борьбу с терроризмом и экстремизмом только в масштабах одного государства, поскольку почти все ее проявления имеют транснациональный характер. Большое значение такое объединение имеет для стран Центральной Азии, т.к. эти угрозы имеют здесь ряд общих особенностей.

Говоря о деятельности радикальных религиозных организаций, следует отметить, что на территориях государств-членов ШОС и ОДКБ осуществляют свою подрывную деятельность более 50 экстремистских, террористических и сепаратистских организаций, 19 из них, наиболее опасные, официально признаны экстремистскими и террористическими в Кыргызстане, в том числе террористические организации такфиристско-джихадистского движения «ЖайшульМахди», «Джунд-уль-Халифат», «Ансаруллох», «Ат-Такфир Валь- Хиджра» и «Исламское государство». Около двух тысяч граждан являются приверженцами экстремистских идей этих организаций.

Экстремизм или экстремистская деятельность – это деятельность общественных объединений или религиозных организаций либо иных предприятий, организаций и учреждений, а также средств массовой информации независимо от форм собственности, либо физических лиц по планированию, организации, подготовке и совершению действий, направленных на насильственное изменение основ конституционного строя и нарушение целостности Кыргызской Республики, возбуждение расовой, национальной (межэтнической) или религиозной розни, а также социальной розни, связанной с насилием или призывами к насилию, пропаганда атрибутики или символики экстремистской организации и финансирование указанной деятельности

¹⁸⁵ Данная информация предоставлена Службой по противодействию экстремизму и незаконной миграции Министерства внутренних дел Кыргызской Республики.

либо иное содействие ее осуществлению или совершению указанных действий, в том числе путем предоставления для осуществления указанной деятельности финансовых средств, недвижимости, учебной, полиграфической и материально-технической базы, телефонной, факсимильной и иных видов связи, информационных услуг, иных материально-технических средств.

На территории КР только экстремистскими были признаны 2 организации, это Хизб-ут-Тахрир -аль-Ислами и Акромия.

Терроризм – это идеология насилия и практика совершения насильственных и (или) иных преступных действий, связанных с устрашением населения или нарушением общественной безопасности, а равно призыв к таким действиям с целью подрыва конституционного строя либо оказания воздействия на решения, принимаемые органами государственной власти, органами местного самоуправления или международными организациями. На территории КР террористическими признаны 16 организаций и большинство из них были запрещены судами в рамках ратифицированных международных соглашений.

Кроме того, еще одна организация, секта «Муна», в Кыргызстане была признана деструктивной. Генпрокуратура КР провела анализ и экспертизу материалов секты Муна, после чего было принято решение, что она несет угрозу безопасности страны. Также, на территории КР запрещена деятельность экстремистского течения «Якын инкар». «Якын инкар» – это течение, отделившееся от религиозного движения «Таблиги Джамаат». Его приверженцы убеждены, что мальчики и девочки должны учиться в отдельных школах, а телефоны и телевизоры должны быть под запретом.

1. «Организация освобождения Туркестана» («Шарки азат Туркестан»)

Организация освобождения Туркестана (*Туркестанская исламская партия, Туркестанское исламское движение*) – уйгурское незаконное вооружённое формирование было создано в 1993 году двумя выходцами из Хотана. В 1997 году было реорганизовано и существует в этом виде по сей день.

Идеология: Исламизм, суфизм, пантюркизм и салафизм.

Лидер: Маметин Азлет (Хазрет, Казрат).

Цель: Создание независимого исламского (шариатского) государства в Восточном Туркестане и обращение всего китайского народа в ислам.

Деятельность: Исламское движение Восточного Туркестана взяло на себя ответственность более чем за 200 актов терроризма, в результате которых погибли не менее 162 человек и более 440 получили ранения.

26 марта 2003 двурусный автобус «Ютунг» китайского производства из сопровождении двух грузовых автомашин выехал Западного автовокзала г. Бишкек по маршруту Бишкек-Торугарт-Капгар. В салоне находились 17 пассажиров, два водителя автобуса и два запасных водителя грузовиков. Вечером автобус был найден в нескольких километрах от Бишкека сожжённым со всеми пассажирами и водителями.

Через несколько недель сообщило об установлении причастности к убийству членов организации Исламское движение Восточного Туркестана – гражданин Китая Турсуна Туохети, 1975 года рождения, и Аблята Абдунайби, 1979 года рождения.

Согласно справке ГОИУ МВД КР, оба были связаны с двумя другими членами этого движения – гражданами Узбекистана Асадулло Абдуллаевым и Ильхомом Изатуллаевым. Последние уже находились под стражей за организацию теракта на территории рынка «Дордой» (подробнее о теракте читайте по ссылке) и взрыва в филиале «Бакай-Банка» в Оше.

После убийства коммерсантов Абдуллаев и Изатуллаев сообщили следствию, что они вместе с Турсуном Туохети и Аблятом Абдунайби планировали провести в Кыргызстане серию показательных терактов в отношении лиц уйгурской национальности, чтобы оказать на них давление с целью получения финансовой поддержки для Исламского движения Восточного Туркестана. Однако у них возник конфликт из-за взрыва на рынке «Дордой» – Туохети и Абдунайби не понравилось, что Абдуллаев и Изатуллаев самостоятельно и без согласования совершили теракт. Они и рассказали, что убийство коммерсантов – это дело рук Турсуна и Аблята...

Турсуну Туохети и Абляту Абдунайби заочно избрана мера пресечения – заключение под стражей. 30 мая 2003 года оба объявлены в розыск. Но до сих пор не задержаны.

Связи: Талибан и Аль-Каидой. В 2002 году Хасан Махсум отрицал это. В октябре 2008 года Синьхуа опубликовала список уйгурских «террористов», составленный Министерством общественной безопасности КНР, в котором имя Абдула Хака не упоминалось. ООН, Европейский союз, КНР, Государственный департамент США, Казахстан, Кыргызстан (Решение Верховного Суда Кыргызской Республики от 20.08.2003 г.) и Афганистан признают Исламское движение Восточного Туркестана террористической организацией.

2. «Восточно-Туркестанская исламская партия» («Шарки Туркестан ислам партиясы»)

Идеология: Суфизм, салафизм.

Лидер: Исламское движение Восточного Туркестана создано в 1993 году двумя выходцами из Хотана, СУАР.

Цель: Борьба ведется за построение на территории СУАР шариатского государства и обращение всех местных жителей в ислам (остальные, разумеется, будут уничтожены как атеисты или буддисты-идолопоклонники).

Деятельность: Сколько на счету исламистов терактов, сказать сложно, сами они заявляют, что более двухсот. Также, Турсуну Туохети и Абляту Абдунайби принимавшие участие в убийстве коммерсантов из Китая могли иметь связи с данным движением.

Связи: Любые связи с «Талибаном» и «Аль-Каидой» уйгурские националисты категорически отрицают, но их имиджу это никак не помогло: груп-

пировку давно признали террористической и ООН, и США, и Евросоюз, и Афганистан, и бывшие советские республики. Имеются, впрочем, правозащитники, утверждающие, что под предлогом борьбы с исламским терроризмом Китай подавляет свободу вероисповедания.

3. «Исламская партия Туркестана», «Исламское движение Узбекистана» (ИДУ), «Партия исламского возрождения», террористическая организация. Запрещена решением Первомайского районного суда г. Бишкек от 15 сентября 2006 г.

Террористическая организация ИДУ, основанная в 1996 году. При формировании ИДУ в ее состав вошли бывшие активисты целого ряда исламистских организаций Узбекистана, деятельность которых была запрещена Исламом Каримовым в 1992-93 годах.

Идеология: Салафизм и джихадизм.

Лидер: После образования Исламского движения Узбекистана его политическим руководителем стал Тахир Юлдашев, руководителем военного звена партии - Джумабай Ходжиев, руководителем пресс-центра и заместителем Т. Юлдашева - Зубаир ибн-Абдурахман (Абдул Рахим). Затем руководили Усман Адил и Усман Гази.

Цель: Основная целью движения было провозглашено создание исламского государства на территории Ферганской долины. Большинство членов движения в начале 90-х годов состояли в исламистских организациях «Адолат уюшмаси» (Наманган), «Исламская партия Возрождения» (основана в 1990 в Астрахани, узбекский филиал - в январе 1991 года), «Одамийлик ва инсонпарварлик» (Коканд), «Исламская партия Туркестана», «Ислом Лашкорлари» («Воины Ислама», Наманган).

Деятельность: После начала анти-исламистской кампании в Узбекистане будущие активисты ИДУ эмигрировали в Афганистан и Таджикистан (в общей сложности в 90-е годы сюда бежали около двух тысяч узбекских граждан). Многие из них приняли участие в гражданской войне на стороне Объединенной таджикской оппозиции (ОТО).

Во время процесса внутри-таджикского урегулирования полевые командиры ИДУ отказались выполнять условия соглашения, подписанного между правительством и ОТО. В августе 1999 года отряды ИДУ (численностью почти в 1000 человек) вторглись с территории Северного Таджикистана в южные районы Кыргызстана. В октябре того же года отряды движения покинули территорию этой республики. Помимо Афганистана и Пакистана, узбекские исламисты перенимали также богатый боевой опыт у своих единоверцев на Северном Кавказе, в тренировочных лагерях Чеченской Республики Ичкерия. Связи исламской оппозиции с Чечней были установлены еще в самом начале 90-х годов через чеченскую диаспору Средней Азии, а также при содействии различных происламистских организаций выходцев с Кавказа, действующих на территории Турции.

30 июля 1999 года около села Зардалы Баткенского района была замечена группа вооружённых людей в количестве около двух десятков человек. Данная группа боевиков ИДУ пыталась проникнуть на территорию Узбекистана из Таджикистана через территорию Кыргызстана. 6 августа 1999 года боевики захватили в плен акима района Абдрахмана Маматалиева и 3 офицера МНБ и потребовали беспрепятственный проход в Узбекистан.

8-25 сентября 1999 года, в ходе боестолкновений, авиаударов и артобстрелов Баткенский район был полностью зачищен от боевиков. в Бишкеке задержаны 72 человека, подозреваемые в связях с исламскими террористами.

Связи: До начала 2002 года штаб-квартира ИДУ находилась в городе Кандагар (провинция на юге Афганистана), являвшемся фактической столицей исламистского движения Талибан. Руководство ИДУ тесно сотрудничает с рядом международных и региональных исламистских организаций, и движений, в первую очередь, с «Аль-Каида», «Талибан», «Хизб ут-Тахрир», «Ихван аль-Муслимун» и другими.

Финансирование: Свою деятельность на территории Центральной Азии, а также за ее пределами ИДУ осуществляет, главным образом, за счет финансовой поддержки международного исламистского движения и пожертвований состоятельных представителей узбекской диаспоры Афганистана, Турции и Саудовской Аравии. Особую роль в создании материальной базы ИДУ сыграл ее политический руководитель Тахир Юлдашев, известный также под именем Мухаммад Тахир Фарук.

4. Аль-Каида(араб. «основа», «база», «фундамент», «принцип») - одна из самых крупных ультрарадикальных международных террористических организаций ультрарадикального ваххабитского направления запрещенная решением Первомайского районного суда г. Бишкек от 15 сентября 2006 г.

Истоки возникновения «Аль-Каиды» относятся к началу войны в Афганистане, а точнее к реакции США на ввод советских войск в это центрально азиатское государство. «Аль-Каида» была создана 11 августа 1988 г. когда состоялась встреча нескольких высших руководителей «Египетского исламского джихада», Абдуллы Аззама и Усамы бен Ладена, на которой было решено объединить деньги Бен Ладена с опытом «Египетского исламского джихада» для ведения джихада по всему миру после ухода советских войск из Афганистана.

Идеология: Исламский фундаментализм, панисламизм

Лидер: Руководителем «Аль-Каиды» после смерти Усамы бен Ладена являлись Айман аз-Завахири, Омар Абдель Рахман. Во главе этой организации стоит шура (совет). Ниже в структуре организации расположены 8 комитетов (религии, военный, связи с общественностью, финансовый и др.)

Цель: Целью организации является свержение светских режимов в исламских странах, создание «Великого исламского халифата».

Деятельность: После вывода советских войск из Афганистана «Аль-Каида» направила острière борьбы против США, стран так называемого «западного

мира» и их сторонников в исламских странах. После взрывов посольств США в столицах Кении и Танзании в 1998 году «Аль-Каида» приобрела статус террористической организации № 1 в мире. На счету «Аль-Каиды» – планирование и осуществление целого ряда крупных террористических актов, в том числе терактов 11 сентября 2001 года в США. Цепь событий, начавшаяся с нападения 11 сентября 2001 года и связанная с деятельностью «Аль-Каиды» и мерами по её подавлению, известна как Война против терроризма. Деятельность в КР была запрещена в рамках ратифицированных международных соглашений.

Связи: Сотрудничает с Лашкаре-Тайба, Лашкар-э-Джангви и Имаратом Кавказ. Членами «Аль-Каиды» являются выходцы практически из всех мусульманских государств и регионов мира. Ячейки этой организации обнаружены в 34-х странах мира.

Финансирование: В ряде государств существуют специальные финансовые группы, которые занимаются исключительно сбором пожертвований и переводом полученных средств. Кроме того, существуют данные, что члены «Аль Каиды» вымогали деньги у состоятельных мусульман по всему миру. Также, «Аль Каида» зарабатывает средства за счет контрабанды, торговли наркотиками (героин и опиум), алмазами и драгоценными металлами.

5. Талибан (пушту студенты – ученики исламских религиозных школ – медресе), Движение Талибан, террористическая организация, запрещенная на территории Кыргызской Республики решением Первомайского районного суда г. Бишкек от 15 сентября 2006 года.

Движение Талибан, преимущественно пуштунские исламистские объединения, действующие в Афганистане и Пакистане. Движение «Талибан», возникшее в 1994 году, в 1996-2001 годах находилось у власти в Афганистане, а после свержения в 2001 году начало вести партизанскую войну с правительственными войсками и силами НАТО в Афганистане и Пакистане. По данным на февраль 1995 года, движение захватило 9 из 30 афганских провинций, при этом количество талибов оценивалось в 25 тысяч человек, в число которых входили уже не только пуштуны, но и таджики с узбеками. Движение не имеет официального статуса террористической организации в США, но признано таковым Россией и ОДКБ.

Идеология: Официальным вероубеждением талибов является ашаризм (акида), салафизм с местными пуштунскими обычаями.

Лидер: Возглавлял движение ветеран войны с СССР мулла Мохаммед Омар. В это время сформировалась структура организации. Во главе «Талибана» стоял мулла Омар. Лидера движения окружали 8-10 советников. Кроме того, в движении имелся высший совет (шуро), состоявший из 20-30 человек.

Цель: Построить консолидированное исламское государство на территории Афганистана, джихад по всему миру и установление духовно чистого исламского государства.

Деятельность: С 2009 года Талибан провел более двадцати терактов где погибло более 400 человек. Известны случаи, когда жертвами талибов становились несовершеннолетние подростки. Так, в 2007 году в провинции Пактика талибы расстреляли школьника за то, что он изучал английский язык. В 2010 году в провинции Гильменд ими был казнён 7-летний мальчик, обвинённый в шпионаже. В 2011 году они повесили 8-летнего ребёнка, чей отец, служивший в полиции, отказался перейти на их сторону.

В своей деятельности использует методы террора, так осенью 1995 г. ими был захвачен самолет ИЛ-76 татарстанской авиакомпании «Аэростан», экипаж которого длительное время удерживался в качестве заложников. При поддержке У. бен Ладена изыскивала возможности для захвата исламскими движениями власти в Центрально-азиатских государствах, в том числе и в Узбекистане, Таджикистане, Кыргызстане.

Связи: В последнее время наблюдается активное дипломатическое взаимодействие «Талибана» со странами региона. Представители повстанческого движения назначили собственного дипломатического представителя в Иране.

Финансирование: Талибский режим финансово поддерживался Пакистаном. Помимо этого, талибы вели торговлю с соседними странами - Туркменией и даже Ираном, а также получали значительные средства от продажи изготавливаемого на территории Афганистана опиума.

6. Международная организация «Народный конгресс Курдистана» («Курдский народный конгресс», «Рабочая партия Курдистана», «Курдская рабочая партия», «Контра-Гель» террористическая организация запрещенная Решение Первомайского районного суда г.Бишкек от 11 июня 2008 г.

«Курдский народный конгресс» (далее КНК), («Контра-Гел», ранее «Рабочая партия Курдистана») образован в 1978 году. «Курдский народный конгресс» включен Европейским союзом и США в список террористических организаций, также он запрещен в Турецкой Республике.

Идеология: Сепаратизм, Социализм, Курдский национализм, Маоизм, Коммунизм.

Лидер: Абдулла Оджалан, задержанный в 1998 году в г. Найроби (Кения), выданный и содержащийся с начала 1999 года в заключении в Турции.

Цель: Создание путем вооруженной борьбы, так называемого независимого курдского государства на юго-востоке Турции. Организацию и проведение террористических акций как внутри Турции, так и за пределами страны в отношении ее представительств и граждан.

Деятельность: КНК ориентируется преимущественно на партизанскую тактику ведения боевых действий. Наряду с этим, достаточно активно используется тактика городского терроризма. Большинство террористических актов КНК с использованием взрывных устройств и огнестрельного оружия совершается в отношении турецких военнослужащих, сотрудников служб безопасности и правоохранительных органов. При этом имелись жертвы и среди

мирного населения. Также боевиками организации осуществляются нападения на чиновников и политиков. Широко применяется практика совершения нападений на турецких дипломатов и бизнесменов за рубежом. С 1994 года КНК организовала проведение терактов против туристической инфраструктуры страны, в том числе и на курортах Средиземноморского побережья, а также в пассажирских поездах, паромов и общественном транспорте по всей стране. С 1996 года КНК проводит теракты с участием террористов-смертников. Деятельность в КР была запрещена в рамках ратифицированных международных соглашений.

Связи: Легальные курдские партии, Демократический союз (Сирия), РЈАК, МЛКР, МКР/НКО, Коммунистическая партия Турции/Марксистско-ленинская, Патриотический союз Курдистана (1991—1994).

Финансирование: Деятельность КНК финансируется за счет контрабанды, переправкой людей через границу в западные страны, продажей нефти районов Рованджа Курдистан, наркотоков, вымогательством и вложением членов партии живущих за границей. Также, финансы поступают от пожертвований от населения и мигрантов (особенно из Германии). Предположительный бюджет РПК в год составляет порядка 50 миллионов долларов США.

7. «Группа джихада» (Союз Исламского Джихада), «Исламская группа джихада», «Джамаат аль-джихад», «Исламский джихад-джамаат маджахедов», «Джамаат маджахедов Центральной Азии» террористическая организация, запрещенная решением Первомайского районного суда г.Бишкек от 11 июня 2008 г.

В 2002 году, в Зоне Племен (регион на пакистано-афганской границе) появилась Группа исламского джихада. В 2002 году группа оппозиционеров из числа представителей этого крыла, не сумев навязать свою волю «Исламскому движению Узбекистана», провозгласила создание «Союза исламского джихада». Его руководство, как и руководство ИДУ, базируется в Пакистане, а именно в Северном Вазиристане, где его оплотом до сих пор остается город Мир-Али.

Идеология: Исламский фундаментализм, распространению «джихада» на территории Среднюю Азию.

Лидер: Наджмуддин Джалолов, воевавший уже на Кавказе и в Афганистане, посоветовавшись с опытными муджахидами, организовал собственную группу.

Цель: Союз Исламского Джихада стремилась к возвращению в Узбекистан и распространению «джихада» на всю Среднюю Азию. Первым делом Н. Джалолов открыл тренировочный лагерь где-то в горах Хоросана, воспитанники которого потом отправлялись в Узбекистан. Огромное число новобранцев были бывшими членами Исламского Движения Узбекистана.

Деятельность: Весной 2004 года эта новая группа, которая тогда еще была известна под названием «Исламский джихад», совершила самоубийственные теракты против узбекских, израильских и американских объектов на терри-

тории Узбекистана. Однако в последующие годы СИД не удалось совершить теракты в Центральной Азии. Тем не менее, в 2007 году он объявил, что Афганистан является главной зоной его деятельности, и увеличил помощь, которую он оказывал талибам и «Аль-Каиде». В этом контексте подготовка терактов в Германии являлась попыткой помочь продолжению войны в Афганистане.

В начале марта 2008 года Джюнейт Чифчи – турецкий юноша, родившийся в Германии, – совершил самоубийственный теракт на американской военной базе в афганской провинции Хост. В результате атаки было убито двое американских солдат и двое афганцев. Ответственность за нападение взял на себя «Союз исламского джихада» (СИД).

В конце августа 2013 года в Опшской области выявлена и задержана террористическая группа международной террористической организации (МТО) «Союз исламского джихада» (СИД). Члены группы перебросены в КР из Сирийской Арабской Республики с целью подготовки и совершения диверсионно-террористических акций. В состав указанной группы входили один гражданин Казахстана и двое кыргызстанцев, уроженцы и жители Опшской области, принимавшие участие в боевых действиях против правительственных сил Сирии в составе террористических формирований. В ходе расследования уголовного дела, возбужденного по статьям 226 (терроризм), 241 (незаконные приобретение, передача, сбыт, хранение, перевозка или ношение огнестрельного оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств) и 375 (наемничество) УК КР, установлено, что вышеуказанная группа боевиков, получив задание от зарубежных идеологов и главарей МТО, была направлена из Сирии в КР для организации, подготовки и совершения резонансных террористических акций в городах Бишкеке и Оше.

Связи: До начала 2008 года связующим звеном между «Аль-Каидой» и СИД выступал Абу Лейт аль-Либи – один из главных полевых командиров Усамы бен Ладена. Однако в конце января 2008 года он был убит при попадании ракеты, выпущенной американским истребителем, в один из домов в Мир-Али. В этом налете, кроме аль-Либи, погибло еще несколько членов «Союза исламского джихада». Возможно, что Абу Лейт аль-Либи, которого в СИД называли «нашим шейхом», был главным стратегом организации, а также отвечал за теракты, которые планировалось осуществить на территории Германии.

Финансирование: финансирование организации осуществляется в основном посредством пожертвований рекрутов и членов организации.

8. Хизб ут-Тахрир аль-Ислами («Исламская Партия освобождения») – Суннитская религиозно-политическая, экстремистская организация, запрещенная решением Верховного Суда Кыргызской Республики от 20.08.2003 г.

«Хизб ут-Тахрир» (Партия освобождения) была основана в 1953 г.

Идеология: Согласно документам этой организации, «Хизб ут-Тахрир» является «политической партией, идеологией которой является Ислам», Исламский фундаментализм.

Лидер: «Хизб ут-Тахрир» основан известным религиозным деятелем, судьей шариатского апелляционного суда в Иерусалиме Такиуддином ан-Набхани. После его смерти в декабре 1977 г. амиром партии стал палестинец Абдул Кадим Заллум, 1925 года рождения, проживающий в Иордании. После смерти Заллума в 2003 году организацию возглавил Ата Абу Рафта.

Цель: Восстановление справедливого исламского образа жизни и исламского государства (халифата) и воплощения в нём исламской системы.

Деятельность: Активную деятельность вели филиалы организации на Ближнем Востоке и в Северной Африке (Египет, Сирия, Мароко, Тунис, Судан, ОАЭ, Йемен, Кувейт, Палестина, Иордания, Ливан, Ирак, Турция), в странах Европейского союза (деятельность организации запрещена в Германии (за антисемитизм и анти-Израильскую пропаганду, запрет безуспешно обжаловался в ЕСПЧ, который счел, что цели Хизб ут-Тахрир противоречат ценностям Европейской конвенции о правах человека), Дании, Великобритании) в Южной и Юго-Восточной Азии (Бангладеш, Пакистан, Малайзия, Индонезия) и в Австралии. С 1995 года организация начала действовать в Узбекистане. Известно также о деятельности группы на территории стран СНГ (Таджикистан, Кыргызстан, Казахстан, Азербайджан, Украина, Белоруссия и Россия). Поэтапная деятельность организации:

- *Первый этап.* Воспитание отдельно взятых людей таким образом, чтобы они приняли идеи, путь партии и готовы были бы образовать политическую организацию.
- *Второй этап.* Распространение идей в обществе в целом. Необходимо, согласно их мнению, чтобы общество приняло идеологию партии.
- *Третий этап.* Приход к власти и внедрение идеологии партии в жизнь, распространение ее по всему миру.

Финансирование: «Хизб ут-тахрир» имеет довольно мощную финансовую базу. Некоторые аналитики склонны считать, что организация финансируется покровителями из богатых стран. Кроме того, партия имеет специальный финансовый фонд, в который члены партии регулярно вносят по 10 процентов от своих доходов. По мнению некоторых наблюдателей, функционеры партии поддерживают постоянные контакты с международными террористами.

9. Ат-Такфир Валь-Хиджра (Ат-Такфир вал-Хиджра-Искупление и исход) террористическая и экстремистская организация, запрещенная решением Первомайского районного суда г.Бишкек от 24 октября 2012 г.

Одна из самых радикальных международных исламистских террористических группировок. Ее активисты проповедуют полный разрыв с современным мусульманским обществом, считая его «неверным». Члены группировки обязаны порвать все связи с обществом и государством, включая собственные семьи. Им запрещено фотографироваться, поддерживать отношения с лицами, признанными «неверными», оформлять какие-либо документы в официальных структурах.

Идеология: Такфиризм, салафизм и вахабизм, идеологи «Ат-Такфир валь Хиджра» заявляют, что большинство мусульман – это безбожники, ставшие таковыми из-за своих грехов.

Лидер: Группировка «Ат-Такфир валь-Хиджра» создана в Египте в начале 1970-х годов Шукри Мустафой.

Цель: Признание членами своего государства «государством кяфиров» (неверных), переезд в другие страны или регионы, где, по их мнению, существует шариатское правление, получение там военного опыта с тем, чтобы в дальнейшем вернуться на родину для развертывания джихада.

Деятельность: 29 февраля 2012 года в подмосковных Химках была совершена попытка вооруженного разбойного нападения на офисно-складские помещения. Главарем банды оказался лидер экстремистской организации «Ат-Такфир валь-Хиджра» по прозвищу Седой Абдулла. В 1994 году «такфиры» в Судане расстреляли в мечети 16 молившихся в ней людей. 8 декабря 2000 года - в Хартуме (Судан) 20 человек убиты и 40 получили ранения, когда фанатик из «Ат-Такфир валь-Хиджра» Аббас аль-Бакер Аббас открыл стрельбу во время пятничной молитвы. В мечети молились сторонники другой исламской фракции – «Ансар аль-Сунна». Деятельность в КР была запрещена в рамках ратифицированных международных соглашений.

Связи: Поддерживает связь с «Аль-Каидой», в которой много выходцев из Марокко, с алжирской ВИГ и чеченскими сепаратистами. Имеет группы поддержки в Англии, Германии, Франции, Скандинавских странах. Призывает местных мусульман принимать участие в рядах исламистских вооруженных движений, действующих в Афганистане, Ираке, Палестине, Югославии и России.

Финансирование: финансирование организации осуществляется пожертвованиями. Частично финансирует свою деятельность за счет доходов от наркобизнеса.

10. Жайшуль Махди («Армия Махди») террористическая и экстремистская организация запрещенная на территории Кыргызской Республики решением Первомайского районного суда г.Бишкек от 24 октября 2012 г.

Данная группировка «Жайшуль-Махди» была создана в Кыргызстане и имеет радикальный взгляд такфиристско-салафитского толка в суннитском течении. Данная группировка не имеет ничего общего с одноименной группировкой, действующей в Ираке. «Жайшуль-Махди» с арабского языка переводится как «войско» или «армия Махди». По верованиям мусульман, когда придет Даджал – Антихрист, то имам Махди возглавит войско против него, а Иса пайгамбар – Иисус Христос будет руководить халифатом и организацией борьбы с Даджалем. Идея создания группировки появилась в 2008-м, через два года она заявила о себе терактами в Кыргызстане. Группировка была создана под влиянием идей известного идеолога и практика северокавказского терроризма Саида Бурятского (Александра Тихомирова, убитого в Ингушетии в марте 2010 года) и громко заявила о себе в конце 2010-начале 2011 годов.

Идеология: Такфиризм и салафизм, создание мирового халифата.

Лидер: Советбек Исламов, Эдил Абдрахамнов.

Цель: Свержение светской формы правления в стране и установление на территории Кыргызстана и других стран Центральной Азии исламского государства «Халифат».

Деятельность: В 2010 году в Бишкеке члены группировки захватили часть арсенала силовиков – пистолеты и автоматы. Позже в спецоперации по задержанию членов террористической организации было подтверждено, что из оружия, захваченного «Жайшуль-Махди», были убиты один человек на площади 7 апреля и двое – на юге страны.

В 2010 году 12 членов организации «Жайшуль-Махди» были задержаны за организацию теракта у Дворца спорта в Бишкеке. Также они обвинялись в нападении на американского гражданина в Сокулук, попытку подорвать здание ГУВД Бишкека. За ними также убийство трех сотрудников Октябрьского РОВД Бишкека и спецназовца «Альфы» во время перестрелки в селе Арашан Чуйской области и разбойное нападение 24 декабря 2010 года на гражданина США Нортон Женила Ричарда и его семью.

В ночь с 11 на 12 октября 2015 года из исправительной колонии №50 сбежали девять опасных преступников, убив при этом трех сотрудников Госслужбы исполнения наказаний (ГСИН), и одного тяжело ранив.

Связи: Кавказский эмират (Имарат кавказ), СИД, ИГИЛ

Финансирование: Данная группировка финансируется со стороны международных террористических организаций.

11. Фронт ан-Нусра или «Джабхат ан-Нусра» террористическая и экстремистская организация, запрещенная на территории Кыргызской Республики Решением суда г. Ош от 13 мая 2015 г.

10 января 2012 года произошло публичное объявление о создании исламистской террористической группировки «Джабхат ан-Нусра» через распротраненное видеообращение о «приходе законов Аллаха на свою землю» и что «день суда для мусульман находится теперь в Дамаске». Затем, на протяжении нескольких месяцев, последовали отредактированные публикации видеоматериалов об атаках смертников, взрывах заминированных автомобилей, боевых действий против правительственных войск в Идлибе, Дейр аз-Зур, Алеппо и Дамаске.

Идеология: Салафизм, исламский фундаментализм, панисламизм.

Лидер: Абу Мухаммед аль-Джуляни. Духовный лидер Абу Мухаммеда аль-Атави.

Цель: Основной целью группировки заявлено усиление роли ислама в сирийском конфликте с последующим построением исламского государства «Халифата аль-Шам».

Деятельность: В начале апреля 2013 года «Джабхат ан-Нусра» захватили военный аэродром «Нейроб» под Алеппо, где хранилось около 15 тысяч единиц стрелкового оружия, ПЗРК, бронетранспортеры и другая военная техника. В «операции» участвовала группировка «Джейш аль-Мухаджирин ва

Ансар» (бывшая бригада «Катаиб Мухаджирин»), ядро которой составляют выходцы из Крыма, Северного Кавказа, Татарстана и других регионов России. 12 декабря 2012 года в Дамаске боевиками группировки «Джабхат ан-Нусра», рядом со зданием МВД районе Кафар-Сусе был взорван заминированный автомобиль, а затем приведены в действие еще два взрывных устройства. В результате взрыва погибло семь человек и около 50 пострадало. Кроме того, 22 апреля 2013 года на дороге из Антиохии в Алеппо боевики вооруженной сирийской оппозиции захватили православного митрополита Алеппского Павла (Язиджи) и сирояковитского митрополита Иерархи направляющихся к Турецкой границе. Также, 28 августа 2014 года были похищены военнослужащие из миротворческого контингента сил ООН по наблюдению за разъединением на Голанских высотах (UNDOF). Позже стало известно, что исламистами захвачены бойцы миротворческих сил ООН, граждан Фиджи.

Большое количество граждан КР выехали на территорию Сирии и вступили в состав террористической группировки «Джабхат ан-Нусра», возглавляемой Сайфуллахом аш Шишани и принимали участие в боевых действиях против правительственных сил Сирии.

Связи: Союзниками группировки являются Саудовская Аравия, Тахрир аш-Шам, Джейш-аль-Мухаджирин валь-Ансар, Лива ат-Таухид, Исламский Фронт, Фатхаль Ислам и Аль-Каида. 9 апреля 2013 г. лидер «Аль-Каиды в Ираке» Абу Бакр аль-Багдади объявил в 21-минутном аудио, распространенном через сеть Интернет, о присоединении к «Аль-Каиде» сирийской исламистской террористической группировки «Джабхат ан-Нусра» с целью ведения «священной войны» (джихада) для создания «Исламского государства Ирака и аль-Шама». По информации сирийских военных на начало апреля 2013 года на стороне исламской террористической группировки «Джабхат ан-Нусра» воюет более 4 тысяч подготовленных боевиков, основу которых составляют иностранные наемники из Афганистана, Пакистана, Ирака, Турции, Саудовской Аравии, Иордании, Палестины, Ливана, Катара и др. стран, включая Европу и Северную Африку. Есть граждане России и бывших советских республик Средней Азии. По национальному составу в «Джабхат ан-Нусра» «лидируют» ливийцы, чеченцы и иракцы. «Коренных» сирийцев в группировке насчитывается приблизительно 5-8%.

Финансирование: «Джабхат-ан-Нусра» получает значительные средства через пожертвования, которые приходят не только из мусульманских стран, но и из Европы и США. Группировка вербует наёмников по всему миру, при этом многие, отправляясь воевать, распродают всё имущество, чтобы оказать боевикам посильную материальную поддержку. Также, экстремисты торгуют нефтью, промышленяют похищением людей ради выкупа и контролируют несколько крупных мукомольных предприятий.

12. Джундаль (Джундуль) Халифат – (Солдаты Халифата) террористическая джихадистская группировка, запрещенная решением Первомайского районного суда г.Бишкек от 24 октября 2012 года.

«Джунд аль-Халифат» (Солдаты Халифата) создана в целях развязывания джихада на территории Республики Казахстан летом 2011 года гражданами Казахстана.

Идеология: Салафизм, такфиризм.

Лидер: Дамир Зналиев (лидер и основатель Казахской ветви данной группировки), Моэзеддин Гарсалауи (убит в Северном Вазаристане в 2012 году), Равиль Хусаинов, эмир батальона Захир Бейбарс (Zahir Baibars Battalion). Генеральная прокуратура РК позже сообщила, что группировку создали трое граждан Казахстана, которые проживали где-то в районе пакистано-афганской границы и участвовали в боевых действиях против американских войск.

Цель: Террористическая организация «Джунд аль-Халифат» («Солдаты Халифата») создана в целях развязывания джихада и сформировалась под воздействием джихадистских идей, в том числе на Северном Кавказе известного экстремистского проповедника Саида Бурятского.

Деятельность: В 2011 году группировка «Джунд аль-Халифат» осуществила по меньшей мере три нападения в Атырау, Таразе и Алматы, в то время как в 2012 году ее основная операция была связана с серией убийств, совершенных Мохаммедом Мерой во Франции. Группировка взяла на себя ответственность за теракты в Атырау в конце октября 2011 г. (взрывы возле зданий акимата и прокуратуры Атырауской области). «Солдаты Халифата», по данным западных спецслужб, также оказались причастны к ряду убийств во французской Тулузе. Деятельность в КР была запрещена в рамках ратифицированных международных соглашений.

Связи: Группировка «Джунд аль-Халифат» сейчас базируется на племенных территориях Пакистана, но, по сообщениям, имеет свои ячейки на Северном Кавказе. Вопреки распространенному мнению о том, что «Джунд аль-Халифат» возникла из ниоткуда, в конце 2000-х на Северном Кавказе имелись признаки присутствия казахских группировок боевиков, действующих совместно с «Союзом исламского джихада» и другими повстанцами. Российский Северный Кавказ, который включает такие нестабильные регионы, как Дагестан и Чечня, находится всего в 483-х километрах от Западного Казахстана по ту сторону Каспийского моря. Поток торговли, боевиков и салафитской идеологии с Северного Кавказа в Западный Казахстан стал причиной всплеска воинственности в этом регионе страны на протяжении последних лет.

Финансирование: Финансирование организации осуществляется по жертвованиями.

13. Ансарул Аллах (Ансаруллох) – (помощники Аллаха) террористическая и экстремистская организация, запрещенная на территории Кыргызской Республики решением Первомайского районного суда г.Бишкек от 24 октября 2012 года

«Джамоат Ансаруллох» - террористическая группировка, которая была создана в 2006 году на территории пакистанской провинции Вазиристан путем отделения группы таджиков от «Исламского движения Узбекистана. Группировка берет истоки в таджикской гражданской войне 1992-1997 гг. Конфликт закончился подписанием мирного договора, с которым некоторые упрямые повстанцы так и не смогли согласиться. Они перебазировались в Северный

Вазиристан (Пакистан) в 1997 году, а затем постепенно сместились в Афганистан под командованием Амриiddина Табарова.

Идеология: Радикальный исламизм, джихадизм.

Лидер: Амриiddин Табаров (Домулло Амриiddин).

Цель: Своей целью ставит возвращение мусульман Таджикистана к исламскому образу жизни и образование единого халифата. Так же, как и ИДУ, пропагандирует идею террора через интернет посредством создания или использования сайтов экстремистской направленности.

Деятельность: «Джамоат Ансаруллох» причастен к теракту в городе Худжанд в 2010 году, когда в результате взрыва заминированного автомобиля было уничтожено здание областного регионального отдела по борьбе с организованной преступностью. Также, члены этой группировки причастны к дестабилизации обстановки осенью-весной 2010-2011 годов, а также в попытке совершения серии терактов в Душанбе. В ноябре 2014 года один из членов группы Ансаруллох был задержан в городе Джалал-Абаде при попытке выехать в Сирию. Его задержали сотрудники милиции Кыргызстана по запросу таджикской стороны.

Связи: «Джамаат Ансаруллох» является крылом «Исламского движения Узбекистана» (ныне Туркестана) и финансируется «Аль-Каидой». Имеет поддержку со стороны «Исламского движения восточного Туркестана» и движения «Талибан».

Финансирование: По данным Генпрокуратуры Таджикистана «Джамоат Ансаруллох» финансируется «Аль-Каидой».

14. «Катибат аль-Имам Бухари» террористическая и экстремистская организация, запрещенная Решением суда г.Ош от 13 мая 2015 года.

Это группа центрально азиатских боевиков из преимущественно узбекского отряда «Катибат аль-Имам Бухари» и в 2014 присягнула на верность группировке «Исламское государство» и ее лидеру Абу Бакру аль-Багдади.

Идеология: Радикальный исламизм, джихадизм.

Лидер: Ходжи Юсуф (Акмаль Джурабаев), Абу Юсуф.

Цель: Своей целью ставит усиление роли ислама в сирийском конфликте с последующим построением исламского государства «Халифата аль-Шам».

Деятельность: «Катибат аль-Имам Бухари» участвовали в нападении на силы сирийской власти и на провластные силы в Хандарате к северу от города Алеппо. Отряд продолжает пользоваться Интернетом и социальными сетями и часто публикует видеоролики, показывающие его боевиков в Сирии, в том числе съемки тренировочного лагеря, руководимого отрядом в провинции Алеппо.

Сотрудники 10 Главного управления МВД КР и 10 отдела УВД Ошской области по оперативной информации вышли на жителя города Ноокат Ошской области - 19-летнего А. И., который уже долгое время занимался вербовкой и переправкой жителей Оша и Ошской области в сирийско-иракскую

зону для участия в деятельности террористических объединений, ведущих военные действия на территории Сирии и Ирака, с дальнейшей целью осуществления незаконных действий на территории Кыргызской Республики. Гражданин А. И., кроме вербовки, занимался решением вопросов, связанных с финансированием, оформлением документов и обеспечением авиабилетов для выезжающих в зоны боевых конфликтов. Также была получена оперативная информация о преступной деятельности гражданина А. И. по незаконному хранению огнестрельного оружия, боеприпасов и взрывных устройств, и веществ. В частности, 14 ноября 2015 года был пресечен очередной случай вербовки и отправки указанным лицом вновь завербованного гражданина в Сирию. А. И. был задержан после того, как сопровождал мужчину до аэропорта города Оша для регистрации на авиарейс Ош - Стамбул.

Задержанный А. И. в своих показаниях сообщил, что является активным членом террористической организации «Катибат аль-Имам Бухари» и занимался определением, вербовкой и отправкой граждан в зоны боевых конфликтов. Также получена оперативная информация о намерениях гражданина А. И. о подготовке и совершении террористических акций с использованием самодельных взрывных устройств. В месте жительства задержанного обнаружены и изъяты две единицы самодельных взрывных устройств, бутылки со смесью, многочисленные DVD-диски, мобильные телефоны, сим-карты, религиозная литература и ноутбуки.

Связи: «Катибат аль-Имам Бухари» сражается в сирийской провинции Алеппо наряду с имеющими связи с «Аль-Каидой» сирийской группировкой «Джабхат аль-Нусра» и двумя руководимыми чеченцами группировками – «Сейфуллах Шишани'с Джамаат» (входящей в состав «Джабхат аль-Нусра») и «Джейш-аль-Мухаджирин валь-Ансар» (связанной с базирующей на Северном Кавказе исламистской группировкой «Кавказский эмират»).

Финансирование: Катибат аль-Имам Бухари финансируется пожертвованиями и ИГ.

15. Акромия (экстремистская организация запрещенная решением Первомайского районного суда города Бишкек от 14 марта 2014 года)

Организация сектантского типа «Акромия» возникла в 1994 г. г.Андижане. Название организации условное по имени лидера религиозной группы Юлдашева Акрама Сотволдиевича.

Идеология: Радикальный исламизм, Исламский фундаментализм и джихадизм.

Лидер: Юлдашев Акрам Сотволдиевич, уроженец и житель г.Андижан. А.Юлдашев, являясь последователем идей РОЭ «Хизб-ут Тахрир» (в Андижанской области последователи этой организации известны под названием «Иймончилар» или «Халифатчилар») активно занимался богословием и на базе теории Такиутдина Набахани разработал собственное учение (12 уроков «Иймонга йул»), которое сравнительно быстро распространилось среди верующей части молодежи Андижана.

Цель: Конечной целью организации является создание теократического государства на территории Узбекистана насильственным путем.

Деятельность: Учение лидера «акрамитов» не исключает финансового процветания, если оно не идет во вред духовному развитию и изучению ислама. Потому среди сторонников секты много предпринимателей. Организация взяла на себя ответственность за организацию кровавого восстания в узбекском городе Андижан в мае 2005 года.

Ячейки организации функционировали на территории г. Ташкента, Ташкентской, Сырдарьинской, Самаркандской областей, г.г. Коканд, Фергана и Андижан, Ходжабадском и Джалалкудукском районах Андижанской области, а также на территории Кыргызской Республики.

Связи: В 2004 году руководитель международной террористической организации “Исламское движение Туркестана” Тахир Юлдашев, основатель религиозно-экстремистского течения “Акрамийлар” Акрам Юлдашев, его сподвижники в Узбекистане, Кыргызстане и России Кабул Паршиев, Муидин Сабиров, Фарход Хамидов, Кабул Касимходжаев, Бахром Шакиров, гражданин Кыргызстана Акрам Мамадалиев, объединившись в единое преступное сообщество, организовали заговор с целью захвата власти в Узбекистане.

Финансирование: Всё имущество, материально-финансовые средства «джамоат» являлись общественной собственностью. Функционировал единый банк, через свои склады каждому члену «джамоата» выдавались продукты питания, которые производились самими «биродарами» на фермах и малых предприятиях, и оказывалась другая материальная помощь. Формирование средств «джамоат» происходило за счет взносов «биродаров», в размере 20 процентов от еженедельных доходов. Одна пятая часть от поступающего дохода «джамоат» безвозмездно распределялась малоимущим семьям (не имеющим отношения к секте), что способствовало росту авторитета «акромитов» и увеличению ее рядов за счет последних. «Акромиты» имели свои цеха и магазины. Ее члены – «биродары» обеспечивались работой в производственной системе «джамоат», которая состояла из производственных цехов портных, обувщиков, мясников, торговцев, автослесарей, пекарей, земледельцев, поваров и других специальностей.

Также, для осуществления терактов были выделены валютные средства в особо крупных размерах. В частности, “Исламское движение Туркестана” выделило из предоставленных американской стороной сумм 200 тысяч долларов США, которые были доставлены через Кабула Касимхужаева и Илхома Хажиева. 22 июля 2005 года, обвиняемый Нурилло Абдуллаев добровольно выдал часть денег, переданных Тахиром Юлдашевым, в размере 46 600 долларов США, которые были изъяты в качестве вещественного доказательства. 28 000 долларов США переданы из г.Омска РФ через Ахмедова Б., 7 500 долларов США из г.Иваново РФ через Усманова Ж. Помимо этого также была налажена четкая система перевода финансов для РЭО “Акрамийлар” в г. Андижане от их сподвижников в г. Ош Кыргызстана. В частности, на текущие расходы еженедельно выделялись денежные средства в размере от 1 500 до 2 000 долларов США. Средства аккумулировались в фонде “байтулмол” РЭО “Акрамийлар” в г. Андижане.

16. «Жаннат Ошиклари» - террористическая и экстремистская организация, запрещенная решением суда г.Ош от 13 мая 2015 года

Данная группировка организована гражданином Кыргызской Республики, уроженцем Ошской области, Кара-Суйского района села Кашкар-Кыштак Мухтаровым Сирожиддином (Абу Салох) 1991 года рождения. Группировка «Жаннат ошиклари», также известная под названием «Таухид валь-Джихад» (ТВД), дислоцируется в провинции Алеппо, и большинство ее участников – этнические узбеки.

Идеология: Радикальный исламизм, салафизм, такфиризм и джихадизм.

Лидер: Мухтаров Сирожиддин (Абу Салох).

Цель: Построение халифата на территории Сирии и Ирака. Вербовка и переправка граждан Кыргызстана в Сирийско-Иракскую зону для участия в составе террористических объединений, ведущих военные действия на территории Сирии и Ирака с дальнейшей целью осуществления незаконных действий на территории КР.

Деятельность: Сегодня, по данным прокуратуры, организация «Жаннат Ошиклари» осуществляет на территории Кыргызстана активную вербовочную деятельность - через социальную интернет-сеть «Одноклассники» и систему «WhatsApp». Вербовщики распространяют видеоролики о боевых действиях в Сирии боевиков группировки. А также ролики с призывами лидера группировки С. Мухтарова, убеждающего мусульман-кыргызстанцев в том, что якобы их священный долг - уезжать на джихад.

Группировка распространяет пропагандистскую информацию о своей деятельности в Сирии посредством двух веб-сайтов, страницы в Facebook'е и через YouTube. Там они выкладывают видеоролики с кадрами военных сражений боевиков ТВД, а также выступления лидера группировки Абу Салоха. В дополнение к этому 19 октября 2015 года группировка открыла канал для публикации своей информации в защищенной службе обмена сообщениями Telegram. Ранее у группировки были страницы в таких социальных сетях, как Twitter и «ВКонтакте», однако они были заблокированы.

Скриншот канала Абу Салоха, лидера группировки «Жаннат ошиклари», также известной под названием «Таухид валь-Джихад», на видеохостинге YouTube. Лидер группировки Абу Салох также распространяет информацию на собственном канале в YouTube'е, выкладывая различные аудиозаписи на узбекском языке, в том числе проповеди о различных аспектах джихада. Тот факт, что всё пропагандистское вещание и информационный обмен группировки осуществляется на узбекском языке, дает основания предполагать, что ТВД ориентирована исключительно на узбекскую аудиторию. Кроме того, 22 декабря 2015 года члены данной группировки совершили террористическое нападение на последователей течения Ахмадия в Кашкар-Кыштаке. В результате, глава ахмадийской общины Ошской области Улукбек Турдахунов был тяжело ранен, а ахмадит Юнусжан Абдужалилов был расстрелян членами террористической группировки Жаннат Ошиклари, в упор и по дороге в больнице скончался.

Связи: Эта группировка является структурным подразделением уже упомянутой организации «Фронт ан-Нусра» в 2014 году. Позже, осенью 2015- года была информация о том что, группировка принесла присягу верности террористическому движению «Аль-Каида».

Финансирование: Финансирование группировки производится за счет пожертвований и «Аль-Каиды».

17. «Исламское государство», «Исламское государство Ирака и Леванте» террористическая и экстремистская организация, запрещенная на территории Кыргызской Республики решением Октябрьского районного суда г. Бишкек от 13 февраля 2015 года.

«Исла́мское госуда́рство» (ад-Дауля аль-Ислами́йя), сокращённо ИГ, ранее «Исламское государство Ирака и Леванта», сокращённо ИГИЛ или ДАИШ – непризнанное государство и международная исламистская суннитская террористическая организация, действующая преимущественно на территории Сирии (частично контролируя её северо-восточные территории) и Ирака (частично контролируя территорию «суннитского треугольника») фактически с 2013 года как непризнанное квазигосударство (провозглашённое как всемирный халифат 29 июня 2014 года) с шариатской формой правления и штаб-квартирой (фактически столицей) в сирийском городе Эр-Ракка.

Помимо Сирии и Ирака, ИГ или подконтрольные ему группировки также участвуют в боевых действиях в Ливане, Афганистане, Алжире, Пакистане, Ливии, Египте, Йемене, Нигерии, ведут террористическую деятельность в некоторых других странах.

Идеология: Радикальный исламизм, салафизм, такфиризм и джихадизм.

Лидер: Иорданец Ахмед Фадль Халейла, известный как Абу Мусаб аз-Заркави.

Цель: Конечная цель ИГИЛ – создание «великого халифата», куда должны войти страны, когда-либо находившиеся под властью арабских завоевателей и Османской империи. Целью организации является ликвидация границ, установленных в результате раздела Османского халифата, и создание ортодоксального суннитского исламского государства как минимум на территории Ирака и Шама (Леванта) – Сирии, Ливана, Израиля, Палестины, Иордании, Турции, Кипра, Египта (минимум Синайский полуостров), как максимум – во всём исламском мире. Среди прочих целей группировки также объявлялись уничтожение группировки ХАМАС, уничтожение государства Израиль и дестабилизация в Центральной Азии.

Деятельность: Группировка обрела широкую известность летом 2014 года, когда боевики начали полномасштабное наступление на северные и западные районы Ирака, а также в северной Сирии (Курдистан). 29 июня 2014 года в Шама (Леванте) и Ираке был объявлен халифат. Халифом был провозглашён шейх Абу Бакр аль-Багдади. В апреле 2014 года отряд боевиков ИГ проник в Ливию, захватив контроль над прибрежным городом Дерна. Летом 2014 года в Ливии началась гражданская война между лояльным к исламистам

Всеобщим национальным конгрессом и новым парламентом – Палатой депутатов. ИГ выступило в конфликте в качестве «третьей стороны». К февралю 2015 года боевики осадили крупный ливийский порт Сирт и взяли под контроль расположенный рядом город Нофалия, а также нефтяное месторождение аль-Мабрук к югу от Сирта. По состоянию на середину декабря 2015 года, группировка захватила значительные территории на побережье Ливии (несколько сот километров вдоль последнего в районе Сирта), чтобы обеспечить себе доступ к нефтяным месторождениям и создать новый опорный пункт взамен укрепленного района в Ракке, ставшего мишенью для авиаударов западных стран и России. На захваченных территориях создаются шариатские суды. Деятельность в КР была запрещена в рамках ратифицированных международных соглашений.

Террористические акты

- Одним из первых терактов, за который группировка взяла ответственность, был подрыв фугаса близ города Баакуба в провинции Дияла (Ирак) 6 мая 2007 года, в результате которого погиб российский фотокорреспондент Дмитрий Чеботаев и 6 американских военнослужащих.

- 25 октября 2009 года – подрыв двух начинённых взрывчаткой автомобилей в центре Багдада (возле зданий администрации губернатора и министерства юстиции): погибли 155 человек.

- 31 октября 2010 года – захват заложников в кафедральном соборе Багдада, принадлежащем Сирийской католической церкви: погибли 58 человек.

- 10 января 2015 года ИГ взяло на себя ответственность за захват заложников в магазине кошерных изделий в 12-ом округе Парижа. Нападение совершил Амеди Кулибали, сторонник «Исламского государства» во Франции.

- 18 марта 2015 года взяли на себя ответственность за теракт в Тунисе.

- 20 марта 2015 года взяли на себя ответственность за теракт в Сане, в котором погибло 137 человек.

- 26 июня 2015 года исламисты совершили теракты в Тунисе, Франции и Кувейте. Общее число жертв этих терактов – 66 человек.

- Группировка, сотрудничающая с Исламским государством, взяла на себя ответственность за крушение российского самолёта на Синайском полуострове 31 октября 2015 года.

- 13 ноября 2015 года в Париже (Франция) произошла серия терактов, в том числе захват заложников в театре Батаклан. В ходе терактов погибло 130 человек, более 350 ранены; убиты или взорвались 8 террористов. Группировка ИГИЛ заявила на своем веб-сайте об ответственности за преступление.

Связи: К этой организации примкнули мелкие исламистские группы, такие как «Ансар ат-Тавхид», «Аль-Гураба», «Исламский джихад», «Асаиб аль-Ахваль», «Джамаа аль-Мурабитин», «Ансар ат-Тавхид ва-с-Сунна», «Фурсан ат-Таухид», «Джунд Миллят аль-Ибрахим». Первым лидером Исламского государства Ирак стал Абу Омар аль-Багдади. Также, 6 октября 2014 года из

заявлений представителей правоохранительных органов Узбекистана стало известно, что лидер Исламского движения Узбекистана Усман Гази заявил о присоединении своей организации к «Исламскому государству».

Финансирование: Источником финансирования группировки являются доходы от криминальной деятельности её членов (в основном грабежей, выкупов, полученных после взятия заложников и т. д.). После ограбления банков в крупных иракских городах финансовый потенциал ИГ значительно увеличился. Согласно одним из них, бюджет организации в 2015 году достигал 7 миллиард долларов. Только из банков Мосула была изъята наличность на сумму 500 миллион долларов. Кроме того, террористы получают финансовую помощь от частных инвесторов из стран Персидского залива, в частности из Кувейта и Саудовской Аравии, поддерживающих войну с режимом Башара Асада. 24 ноября 2014 года на заседании Контртеррористического комитета ООН сообщили, что за 2013 год «Исламское государство» стало одним из лидеров по финансовой вырубке от захвата заложников – 45 миллион долларов. По оценке израильского издания журнала Forbes, общий бюджет организации сравним с бюджетом крупной корпорации, и составляет около 2 миллиарда долларов. Основным источником поступлений в бюджет террористической организации стали доходы от продажи нефти (в руках организации находятся несколько крупных нефтяных месторождений и НПЗ в Ираке и Сирии), также террористы захватили сотни миллионов долларов в банках занятых ими городов.

18. «Джаамат ат-Таухид валь-Джихад» (Армия единобожия и джихада), террористическая и экстремистская организация, запрещенная на территории Кыргызской Республики решением суда г. Ош от 16 марта 2016 года.

Это радикальная салафитская джихадистская группировка. В ее рядах состоят не только сирийцы, но и выходцы из Кыргызской Республики, которые активно занимаются вербовочной деятельностью.

Идеология: Салафизм, такфиризм, антишиизм и джихадизм.

Лидер: Абу Мусаб аз-Заркави, Абу Салах аль-Узбеки.

Цель: Создание халифата, свержения иорданского режима и установления исламского государства.

Деятельность: Взрывы у иорданского посольства в Багдаде (2003), в штаб-квартире ООН в Багдаде, на базе итальянских карабинеров в Насирии (ноябрь 2003 года), в Багдаде и Наджафе на Ашшуру (2004). Убийство аятоллы Мухаммада Бакир аль-Хакима и Эзеддина Салима, главы Временного управляющего совета Ирака. Подрыв шиитской мечети Имама Али. Террористические акты в Багдаде в июне, 14 сентября и 30 сентября 2004 года. Также, подрыв отеля «Canal Hotel».

Также, на территории Кыргызстана под руководством Абу Салоха совершен теракт в Бишкеке. Подорвавший посольство Китая в Бишкеке смертник-уйгур приехал в Кыргызстан из Турции по таджикскому паспорту. Подго-

товить теракт помог ошский узбек Иззотилло Саттыбаев 1991 года рождения, «прошедший диверсионно-террористическую подготовку в Сирии». Последний также въехал в Киргизию по чужому таджикскому паспорту, затем арендовал дом, купил минивэн для теракта, а также помог смертнику изготовить СВУ и сориентироваться в Бишкеке. Кроме того, «Таухид валь-Джихад» взял на себя ответственность за нападение на российские силы, дислоцированные на военной базе Хмеймим 29 сентября 2015 года.

Связи: Ансар аль-Ислам, Аль-Каида. Для захвата Джиср аль-Шугура исламисты создали коалицию «Битва победы», в которую помимо «Ан-Нусры» вошли также признаваемые сейчас умеренными Россией и Турцией «Ахрар аш-Шам» и «Джейш аль-Ислам», а также три узбекские группировки: небольшая «Таухид валь-Джихад», более крупная «Джамаат Имама Бухари» и «Исламская партия Туркестана».

Финансирование: Финансирование группировки производится за счет пожертвований и «Аль-Каиды».

19. «Якын-Инкар» (отрицание всего, кроме Бога), экстремистское течение, запрещенное на территории Кыргызской Республики решением суда г. Бишкек от 15 сентября 2017 года

В 2014 году в ходе различных разногласий от религиозного движения «Таблиг Джаамат», отделилось движение «Якин-Инкар» которое первоначально локализовалось на севере республики - в Иссык-Кульской и Нарынской областях, а позже распространилось по всем регионам страны. Название данного религиозного движения происходит от арабских слов «йакын» (якин) и «инкар», и в переводе означает «отрицание всего, кроме Бога». Сторонники данного религиозного течения не признают плодов технического прогресса и призывают мусульман жить как во времена пророка Мухаммеда, т.е. у них нет телефонов и телевизоров, они избегают фото и видеосъемок и не берут в руки денег. А кроме того не признают никаких государственных институтов. Его членами, в первую очередь, становятся молодые люди из районов, где низкий уровень жизни и религиозной грамотности населения. Для безработной и безграмотной молодежи «Якин-Инкар» зачастую является единственным средством самовыражения, поэтому число сторонников этого течения быстро растет во всех регионах республики.

Идеология: Исламский фундаментализм, радикализм и фанатизм.

Лидер: Кумушев Нурлан Турусбекович (Нурулло).

Цель: Построение шариатского устройства посредством даавата.

Деятельность: «Якин-Инкар» заявила о себе, как группа, не признающая нововведений со стороны основной группы - «Таблиги Джамаат» в Кыргызстане. «Таблиги джамаат» (даваатчики) в Кыргызстане, адаптируясь к национальным условиям и традициям общества, меняют свои некоторые внешние черты. Вместо пакистанской одежды одевают кыргызский калпак и опрятно постригают бороды. Они также меняют и внутренний кодекс поведения, в соответствии с законодательством республики. В ДУМ КР создан отдел по

даваату, который контролирует и регулирует даваат в стране - даваатчики получают справки из МВД, разрешение на проведение даваата в прикрепленной мечети в определенном районе. Члены «Якын-Инкар» не признают такого рода даават.

Вот здесь и появилась протестная группа из малого числа даваатчиков, которые отвергли все нововведения и стали обособленной группой (называя себя группой якына, то есть подчеркивая свою большую набожность путем положения на Аллаха), и сохраняя даваат в первоначальном виде, как в 19 веке. Новое религиозное течение по своему духу ближе к салафитам Саудовской Аравии, то есть тем, кто ориентируется на образ жизни и веру ранней мусульманской общины и выступает против любых нововведений в жизни мусульман.

Членов «Якын-Инкар» можно назвать фанатиками. Они не работают, имеют, как правило, неопрятный внешний вид - длинная борода, немые ноги, одежда пакистанского вида, не имеют образования и не признают светские науки, не пользуются транспортом, не берут в руки денег. Причем, такое деструктивное поведение члены «Якын-Инкар» проявляют как во время даваата, так и в повседневной жизни.

Таким образом, данная группа имеет определенные признаки фанатизма и противоречит не только традиционным формам ислама в КР, но и общественному укладу, национальным традициям и прогрессу (науке, культуре). Поэтому по своему характеру она не экстремистская и не террористическая, но имеет деструктивную направленность.

Связи: Таблиги джамаат (Бангладеш).

Финансирование: Финансирование производится за счет пожертвован

Приложение 3. Список экстремистских материалов ¹⁸⁶

№	Наименование экстремистских материалов	Реквизиты судебных решений
1.	«Айкол Манас» книга в 10 томах. Автор Муса кызы Бубу Мариям.	Решение Жумгалского районного суда от 15 июня 2016 года. Определение Нарынского областного суда от 10 августа 2016 года. Постановление Верховного суда Кыргызской Республики от 1 ноября 2017 года.
2.	Литература «Сабил жана Субулу» в двух томах	Решение Аламудунского районного суда от 23 января 2017 года. Постановление Верховного суда Кыргызской Республики от 22 июня 2017 года.
3.	Фильм «Я–гей и мусульманин» - «Мен-гей жана мусульманин» - «I am Gay and Muslim»	Решение Первомайского районного суда города Бишкек от 28 сентября 2012 года. Определение судебной коллегии по гражданским делам Бишкекского городского суда от 26 декабря 2012 года. Постановление Верховного суда Кыргызской Республики от 22 мая 2013 года.
4.	Альтернативный отчет АДЦ «Мемориал» направленный совместно с ОО «Правозащитное движение: «Бир Дуйно-Кыргызстан» в комитет ООН по защите прав всех трудящихся мигрантов и членов их семей и обзорный доклад АДЦ «Мемориал» совместно с Норвежским Хельсинкским комитетом (NorwegianHelsinki Committee) и правозащитной организацией «Фридом Хаус» опубликованный под названием: «Хроника насилия: события июня 2010 года на юге Кыргызстана (Ошский регион)»	Решение Октябрьского районного суда города Бишкек от 5 января 2017 года
5.	Материалы размещенные на сайте http://hizb-turkiston.net	Решение Октябрьского районного суда города Бишкек от 6 июня 2016 года
6.	Информация, материалы и видеофильмы, размещенные на сайтах: hizb.org.uk , halifat.wordpress.com , kg.turkiston.info , jihadology.net , alhayatmedia.wordpress.com , youtube.com.user.HtmediaTV , featured.	Решение Октябрьского районного суда города Бишкек от 20 июня 2016 года
7.	Материалы размещенные на сайтах: www.turkiston.net , hisb-russia.info , www.azatkg.info , www.kg.turkiston.org , www.hisb-ut-tahrir.org , www.hisbuttahrir.org , www.hisb-ut-tahrir.info .	Решение Октябрьского районного суда города Бишкек от 20 сентября 2016 года
8.	Информация, материалы, видеофильмы и символика, размещенные на сайтах: Hisb-it-tahrir.org , Hisb-it-tahrir.info , Hisbut-tahrir.org.my , Hisb-ut-tahrir.dk , Hisb-ut-tahrir.nl , Hisb.org.ua - Hisb.net , Hisbut-tahrir.org.id , Hisb-afghanistan.com , Khilafah.nl , Hisb-russia.com , Hisb-turkiye.org , Hisbuttahrir.info , Forum.voiceofthummah.com , Montana.sawtalummah .	Решение Октябрьского районного суда города Бишкек от 21 ноября 2016 года
9.	Информация, материалы, атрибутика и символика, размещенные на сайтах: najot.info , hisbuttahrir.livejournal.com , htmediapak.page.tl , pal-tahrir.info , kokluddegisim.net , degisimtv.com , abdullahimamoglu.com , hisbua.blogspot.com .	Решение Октябрьского районного суда города Бишкек от 25 января 2017 года

¹⁸⁶ Список экстремистских материалов взят из сайта Министерства юстиции КР. Доступно на сайте: <http://minjust.gov.kg/ru/content/950>

10.	Информация, публикация, материалы, атрибутика, символика и видеофильмы, размещенные на сайтах: forum2013.hizb.org.ua, ahraralsham.net, archive.org/details.kia-dvx, nusra.info, hizb-pakistan.com, khilafah.com, hizb-australia.org, halifat.net.	Решение Октябрьского районного суда города Бишкек от 25 января 2017 года
11.	Публикация, материалы, фото и символика, размещенные на сайтах: http://akhbarsham.wordpress.com/: http://hunafa.com: http://islamdin.com/: www. arrahmah. com;https://ent.siteintelgroup.com/; https; /akidatulmuvahhidin.wordpress.com; https; //rabbanium.wordpress.com/;https; //archive.org/detalis /@daud-shopper-gmail.com; http;/ web.arhive.org/web/20131203213233/http; //shamnews.tv /;www.saraya/ps.	Решение Октябрьского районного суда города Бишкек от 27 января 2017 года
12.	Статьи «Диқари таджикӣ сипустиласъ с гор: бӯдые осторожнӣ кыргызы» от 08.09.2014 года, «Чисто кыргызский сом. Имамы-представители национальных меньшинств не получают зарплату» от 06.06.2016 года, размещенные на сайте – «Eurasianews.info»	Решение Октябрьского районного суда города Бишкек от 30 января 2017 года
13.	Информация, материалы и видеофильмы, размещенные на сайтах: buhoriy.com, whiteminaret.com, alisnad.com, vd.ag, igil.info, kavkazcenter.com, ummetislam.org, ummahislam.net.	Решение Октябрьского районного суда города Бишкек от 8 февраля 2017 года
14.	Информация, материалы, атрибутика и символика, размещенные на сайтах: hizb-america.org, hizb-sudan.org, ht-bangladesh.info, sodiqlar.biz, http://zxur.ru, kongrakurdistan.net, kurd.press, pkkonline.com.	Решение Октябрьского районного суда города Бишкек от 8 февраля 2017 года
15.	Информация, материалы, видеофильмы и символика, размещенные на сайтах: http://al-aqsa.org/, IP адрес-104.25.162.103.104.25.161.103; http://alraiah.net/, IP адрес- 104.25.162.103, 104.25.161.103;http://halifat.info/, IP адрес – 104.28.6.233. 104.28.7.233; https://hilafet.com/ IP адрес – 104.25.98.102.104.25.97.102; http://hizb-ut-tahrir.se/. IP адрес-212.97.134.30; https://htmedia.info/. IP адрес – 206.188.192.127;https://khilafah.net/. IP адрес – 104.25.162.103. 104.25.161.103; https://tahrir-syria.info/. IP адрес - 104.25.162.103,104.25.161.103; http://politumma.info/. IP адрес - 192.163.200.244.	Решение Октябрьского районного суда города Бишкек от 16 мая 2017 года
16.	Информация, материалы, видеофильмы и символика, размещенные на сайтах: http://anwar-al-awlagi.blogspot.com/, IP адрес- 74.125.205.132; https://khilafa.org/, IP адрес - 104.31.73.54, 104.31.72.54; http://shahamat-video.com/, IP адрес - 104.18.37/186, 104.18.36.186; https://toorabora.online/, IP адрес - 104.18.49,205, 104.18.48.205; http://ahraralsham/net/. IP адрес - 155.62.13.1; https://hizbua.blogspot.nl/, IP адрес - 64.233.163.132,64.233.164.197; http://hizb-ut-tahrir-almaghreb.info/, IP адрес - 104.27.117.114, 104.27.116.114; https://ht-malaysia.com/, IP адрес - 104.31.72.181, 104.31.73.181; http://kalifat.com/, IP адрес - 104.27.188.104, 104,27,189,104.	Решение Октябрьского районного суда города Бишкек от 24 мая 2017 года
17.	Статья «Люди как звери. В кыргызском сегменте соцсетей звучат призывы к расправе над «сартами» (ссылка на статью http://www.fergananews.com/articles/9421), распространенной на веб-сайте www.fergananews.com.	Решение Октябрьского районного суда города Бишкек от 8 июня 2017 года
18.	Информация, материалы и видеофильмы, размещенные на сайтах: www.sunnti.com, archive.org, www.muslm.org, altairmedia.wordpress.com,justpaste.it, www.ansarsunna.com, www.paldf.net, Islamenmelilla.blogspot.com, www.islamist-movements.com.	Решение Октябрьского районного суда города Бишкек от 9 июня 2017 года

19.	Материалы, публикации, фото и символика, размещенные на сайтах: 1. https://hizbua.blogspot.com ; 2. http://hizbuttahrir.livejournal.com/413152.html ; 3. https://alway.wordpress.com ; 4. https://vk.com.hizbua ;	Решение Октябрьского районного суда города Бишкек от 18 июля 2017 года
	5. https://www.facebook.com/hizbturkistonkg/?he_ref=SEARCHfret=nf ; 6. https://ok.ru/group/55088508567569 ; 7. https://ok.ru/group/54891075600405 .	
20.	Интервью А. Капарова распространенного на телеканале “Сентябрь” телевещания “С-2” ОсОО “РТРК “С-2” 29.09.2016 года.	Решение Первомайского районного суда города Бишкек от 22 августа 2017 года.
21.	Материалы, публикации, фото и символика, размещенные на сайтах: «www.caobzor.com» IP-адрес 216.58.206.19; «www.dunyouzbeklari.com» IP-адрес 104.227.136.155; «uzxalqharaklari.com» IP-адрес 94,102.3.121.	Решение Октябрьского районного суда города Бишкек от 15 сентября 2017 года
22.	Материалы, публикации, атрибутика и символика, размещенные на сайтах: hizbut-tahrir.or.id, hizb-afghanistan.org, turkiston.at.ua, turkiston.info, turkiston.biz, hizb-uzbekiston.info, liveleak.com, alemerah-dari.com, alemerah-english.com, urdu-alemerah.com, alemerahurdu.com, alemerah-dari.com, tarani.info, shahamat.info, mijali.com, alsomood.com, islam-ica.com, alsomood-ica.info, alemaral.net, soundeloud.com, av-jarvisvideo.club, tubeland.me, baytalmasadir.com, novtech.co, multiki-pro-sobak.ru, www.youtube.com: https://www.youtube.com/user/3days2nights https://www.youtube.com/channel/UC91-MdueR7MpFW48IA-DOXA/ferured , https://www.youtube.com/user/HIZBUZ/videos , https://www.youtube.com/user/CMOHizbutTahrirSNG , https://www.youtube.com/user/htiinfokom/videos , https://www.youtube.com/user/htmediapak/videos , https://www.youtube.com/user/MsMaxtor11 , https://www.youtube.com/user/HIZB1953TV , https://www.youtube.com/user/HIZBua , https://www.youtube.com/channel/UCrSAly1Czjno6sQtUGNQgoA/videos , https://www.youtube.com/channel/UCb-iALxQL5zsNOgeHQixHrw , https://www.youtube.com/user/HTmediaTV , https://www.facebook.com/kadam.kg/videos , https://www.facebook.com/POLITUMMA.INFO , https://www.facebook.com/turkiston.kg , https://www.facebook.com/profile.php?id=100010230961534&fref=pb&hc-location=friends-tab , https://www.facebook.com/groups/turkiston/net , https://www.facebook.com/amir.amantaev?fref=ts , https://www.facebook.com/groups/92102454795822 , https://www.facebook.com/groups/921024547958422 , https://www.facebook.com/profile.php?id=100008260214491 , https://www.facebook.com/profile.php?id=100013702203527 , https://www.facebook.com/duinokechugunjanaerten/?fref=nf , https://www.facebook.com/profile.php?id=100014360773121 , https://www.facebook.com/profile.php?id=100010818068927&fref=ts , https://www.facebook.com/HTworldru/?fref=ts , https://www.facebook.com/profile.php?id=100015842501190&fref=pb&hc-location=friends-tab , https://www.facebook.com/Чечим-Исламда-1212907105452923 , https://www.viyoutube.com https://www.youtube.com/channel/UCZwxbwTshllxwXuPyMYaNZL , https://www.facebook.com/muhaajirkg.dostukfath?fref=ts0	

Басууга уруксаат берилди: 23.08.18.
Кагаздын форматы: 84×100 1/8. Офсет кагазы. Гарнитурасы «KyrgyzGaramond».
Көлөмү: 23,1 б.т. Нускасы: 50.
«Махprint» типографиясында басылды.
Дареги: 720045, Бишкек шаары, Ялта көчөсү 114
Тел.: (+996 312) 36-92-50
e-mail: maxprint@mail.ru